

УНИВЕРЗИТЕТ “СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ,, - СКОПЈЕ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - ИНСТИТУТ ЗА
ДЕФЕКТОЛОГИЈА

МОРФОЛОШКО - СИНТАКСИЧКАТА СТРУКТУРА
НА ИСКАЗОТ КАЈ ДЕЦА СО РАЗВОЈНА
ДИСФАЗИЈА
ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор
Проф. Д-р Миле Вуковиќ

кандидат
Ана Попоска

Скопје, 2014

МЕНТОР

Проф. Д-р Миле Вуковиќ

Факултет за Едукација и рехабилитација - Белград

ЧЛЕНОВИ НА КОМИСИЈА

Проф. Д-р Горан Ајдински

Институт за дефектологија при Филозофскиот Факултет во Скопје

Проф. Д-р Зора Јачова

Институт за дефектологија при Филозофскиот Факултет во Скопје

Проф. Д-р Наташа Чичевска Јовановска

Институт за дефектологија при Филозофскиот Факултет во Скопје

Проф. Д-р Даниела Димитрова Радојчиќ

Институт за дефектологија при Филозофскиот Факултет во Скопје

**На моите родители,
Заради духовното и животно богатство кое ми го подарија.**

**На моето семејство,
Чија поддршка им дава безгранична вредност на моите успеси.**

Во пресрет на заокружување на чинот на научно верифицирање на моите истражувачки заложби, објавувањето на овој труд не смее да ја заобиколи благодарноста кон вистинските заслуги, кои потекнуваат од мојата професионална и секојдневна околина.

Вистински благодарам на мојот ментор проф.д-р Миле Вуковиќ чија стручна помош придонесе кон збогатување на научните вредности на овој докторски труд.

Посебна благодарност до проф.д-р Зора Јачова, која со потполна доверба кон значењето на овој труд, придонесе кон квалитетот и неговото обликување.

На членовите на комисијата, проф. Д-р Горан Ајдински, проф. Д-р Даниела Димитрова Радојчиќ и проф. Д-р Наташа Чичевка Јованова, им благодарам за корисните совети и сугестии кои го надоградија овој истражувачки опус.

Искрено благодарам на моите колеги од Заводот за рехабилитација на слух, говор и глас, со чија професионална помош при стекнување на моите професионални искуства, придонесоа кон високо стручен истражувачки пристап.

Им благодарам на моето пошироко семејство и сите мои пријатели, кои постојано ме охрабруваа да продолжам во напорите за остварување на секоја моја професионална замисла.

Им благодарам на моите две деца, кои како неисцрпен извор на емоции, се непресушен и безвременски мотив за моите животни успеси.

КРАТЕНКИ

ASHA American Speech and Hearing Assosiation

ГЈР Говорно Јазичен Развој

ЕЕГ Електро Енцефалограм

ICD-10 International Classification of Diseases 10-th Revision

MLU Mean Length Utterance

ПДИ Просечна должина на исказ

ПЈТ Посебни јазични тешкотии

РД Развојна Дисфазија

УЈР Уреден Јазичен Развој

МКБ – 10 Меѓународна Класификација на болести 10-та Ревизија

СОДРЖИНА

АПСТРАКТ	8
ABSTRACT	10
Вовед	12
I. Теориски аспект на истражувачкиот проблем	13
1. Комуникација и јазик	13
1.1. Стекнување на јазична компетентност	20
1.2. Теории за говорно-јазичен развој	21
2. Биологија на говорно-јазичните развојни текови	23
2.1. Невролошки аспекти на јазичното структурирање	23
2.2. Невронска матурација	24
2.3. Говорно-јазична физиологија	27
3. Основни елементи на говорниот развој	30
3.1. Гласовен развој	33
3.2. Зборовен развој	37
3.3. Синтаксички развој	41
3.4. Семантички развој	44
4. Анализа на морфо-синтаксичка структура на стандардниот Македонски јазик	46
4.1. Морфолошка структура на зборовите	46
4.2. Синтаксичка структура	52
5. Нарушувања во говорно-јазичниот развој	57
5.1. Специфично јазично растројство или развојна дисфазија	58
5.2. Карактеристики на развојна дисфазија	59
5.3. Диференцијална дијагноза на развојна дисфазија	65
5.4. Фонолошко – артикулативни карактеристики на развојната дисфазија	68
5.5. Карактеристики на морфологијата на развојната дисфазија	71
5.6. Карактеристики на синтаксата на развојната дисфазија	73
5.7. Релевантни искуства од областа на истражувањето	75
II. Методологија на истражувањето	91
1. Предмет на истражувањето	91
2. Цел на истражувањето	91
3. Задачи на истражувањето	91

4. Хипотези	96
5. Варијабли	99
6. Популација и примерок	99
7. Методи во научното истражување	100
8. Техники	100
9. Инструменти	101
10. Истражувачка постапка	102
11. Статистичка обработка на податоците	102
III. Резултати од истражувањето	103
IV. Дискусија	200
V. Заклучок	235
VI. Препораки	243
Литература	245
Прилог	264

АПСТРАКТ

Состојбата на дисфазичност од развоен тип се карактеризира со говорно - јазична дисхармонија. Таа состојба подразбира дека кај детската популација одделни говорно - јазични сегменти, се наоѓаат на различно ниво под очекуваното за хронолошката возраст, како и манифестирање на патолошки аспекти кои воопшто не постојат во ниту еден момент од говорниот развој.

Докторскиот труд е осврт кон фенотипските карактеристики на говорно - јазичниот развој, преку анализа на структурата на исказот, со посебен акцент врз специфичноста кај патолошкиот говорно - јазичен развој.

Целта на ова истражување е увид во директната зависност меѓу доцнењето во говорно-јазичниот развој и морфо-ситаксичкото структурирање на исказот кај децата со развојна дисфазија.

Предмет е компаративната анализа на морфо-синтаксичката структура, кај децата со развојна дисфазија, во периодот од петата до осмата година од развојот.

Основни хипотези на оваа продлабочена анализа се дека кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува поголем број отстапувања во морфолошкиот статус отколку кај децата со нормален говорно-јазичен развој, како и дека кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува поголем број отстапувања во синтаксичкиот статус, отколку кај децата со нормален говорно-јазичен развој.

Примерок за испитување во ова продлабочено научно истражување претставува детската популација помеѓу 5 и 8 години старост. Примерокот е формиран од 80 испитаници од кои 40 деца со развојна дисфазија, и 40 деца со нормален говорно-јазичен развој.

Резултатите укажуваат дека испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години, имаат значајно поголем број на отстапувања при градењето на мултисегментната морфолошка структура на јазичниот израз, како и во синтаксичката конструкција, конституентската композиција и конгруенција, отколку испитаниците со уреден говорно-јазичен развој на иста хронолошка возраст. Јазичната компетенција укажа на значаен распон помеѓу јазичните способности и јазичните вештини, засегање на јазичните универзалии, специфично отстапување во јазично специфичните аспекти и директна зависност од хронолошката возраст.

Заклучоците од истражувањето ја наметнаа потребата од истражување во повеќе области на морфосинтактскиот аспект кај децата со развојна дисфазија преку увид во мултисегментната морфолошка структура, притоа применувајќи ја конституентско - синтаксичка анализа.

Клучни зборови: говорно - јазичен развој, говорно - јазична дисхармонија, развојна дисфазија, мултисегментна морфолошка структура, јазичен израз, синтаксичка конструкција, конституентска композиција, конгруенција.

ABSTRACT

Dysphasic development is characterized by speech - language disharmony. This condition implies children have speech - language segments under expected level for their chronological age, and pathological manifestations which do not exist in any moment of normal speech - language development.

The doctoral thesis is a review of phenotypic characteristics of speech - language development, by analyzing the structure of the utterance, emphasizing the specificity of disordered speech - language development.

The purpose of this study was to review the direct relationship between delay in speech- language development and morph – syntactic structuring of utterance in children with developmental dysphasia.

The subject is Comparative analysis of morph - syntactic structure in children with developmental dysphasia, from their fifth to eighth year of age.

The basic hypothesis of this analysis is: In subjects with developmental dysphasia larger number of variations in morphological status than children with normal speech - language development are expected, as well as in subjects with developmental dysphasia larger number variations in syntactic status than in children with normal speech- language development is expected.

The examinees are children between 5 and 8 years of age. The sample is consisted of 80 participants, 40 children with developmental dysphasia, and 40 children with normal speech- language development.

The results indicate that participants with developmental dysphasia aged five to eight years, have significantly greater number of deviations when building multi segment morphological structure of linguistic expression as well as syntactic structure, composition and constituent congruence than participants with normal speech- language development of the same chronological age . Linguistic competence indicated a significant span between language abilities and language skills, language universalities, and the specifically disordered language aspects are dependent on chronological age.

Conclusions of the research have focused the need for more research in areas of morph - syntax aspect in children with developmental dysphasia by checking multi segment morphological structure, while applying the constituent - syntactic analysis.

Keywords: speech - language development, speech - language disorder, developmental dysphasia, multi segment morphological structure, language expression, syntactic structure, constituent composition, congruence.

Вовед

Еволуцијата на видовите на планетата земја е развоен процес кој трае милиони години, постојано надминувајќи ги границите на можното. Во рамки на овој развоен тек, животот од триста илјади години, кој се препишува на развојот на говорот како негов дел, се смета за новороденче.

Комплетно свесни за комплексноста на развојот на видовите, како и развојот на јазикот, се наметнува прашањето: Како еден комплексен и исклучителен систем еволуирал во толку кратко време? Дали еволуцијата на јазикот може да се анализира преку развојниот тек на говорно-јазичните особини при развој на една личност?

Науката го нуди нео - Дарвинистичкиот пристап за анализа на комплетниот говорно-јазичен развој, кој пак вели дека природниот јазик е дел од човековата биолошка дарба, кој во себе содржи уникатни карактеристики на човечкиот род (Шулман, 2009). Од друга страна, современото разбирање за јазикот многу внимание придава на влијанието на средината. Сепак, не е новост ставот дека еден комплетен развој е процес, низ кој се преплетуваат биологијата и културата.

Овој труд е осврт кон влијанието на културата врз говорно - јазичниот развој. Токму затоа, тој е замислен како анализа на структурата на исказот, со посебен акцент врз специфичноста која се јавува доколку таа структура се толкува како дел од еден патолошки говорно - јазичен развој. Динамичната структура е одраз на мултидимензионираноста на категориите зборови кои сочинуваат еден исказ. Покрај основните правила на кои се покоруваат структурните елементи на еден исказ, истите бележат бројни отстапувања, доколку се испитуваат кај лица со развојни говорно-јазични отстапувања.

Во однос на актуелноста на истражувачкиот проблем, во светски рамки, истиот е подигнат на ниво на компаративна анализа. Тоа подразбира споредување на веќе утврдени особености на јазичните структури кај развојните говорно - јазични растројства меѓу децата од различни култури, односно деца кои користат различни стандардни јазици во функција на мајчин јазик (Виндзор, 2002).

I. Теориски аспект на истражувачкиот проблем

1. Комуникација и јазик

Почитувајќи ги општествените норми, човекот постојано е дел од општествените процеси, кои подразбираат воспоставување на релации од повисок вид. Релациите се одвиваат во непрекинат развоен континуитет, кој има за цел размена на знаци. Остварувањето на очекуваната релација во исто време претставува и остварување на чинот на општење. Во потесен смисол, општењето во рамки на еден систем се поистоветува со поимот комуникација. Општењето е синоним за комуникација, но општењето и комуникацијата не се еквивалентни поими. Комуникацијата може да се толкува и како вид на општење (Кнап, 2013).

„Комуникацијата е релација на интеракција во која се пренесува информација преку енергија. Таа е динамичен процес составен од подеднакво важни сили и активности, кои делувајќи заедно, се меѓусебно зависни, а во исто време и се дополнуваат“. (Пандев, 2001, стр.3). Една поконцизна дефиниција ја дефинира „...комуникацијата како интеракција со знаци“. (Рот, 1982, стр 22).

Комуникацијата се одвива во услови на природен систем. Со оглед на тоа дека човекот е дел од тој природен систем, нормално е дека и човечкиот јазик е природен систем. Истиот се реализира преку човечките органи, кои се во постојана активност и кои се дел од една развојна неповторливост.

Човечкиот јазик е природен систем од знаци. Тој е сложен и отворен систем. Неговата сложеност се состои во постоење на разлика меѓу бројот на единиците кои ја дефинираат формата и бројот на единиците кои ја отсликуваат содржината. Затоа, во својот состав тој вбројува многу потсистеми, кои не се дефинираат со строга меѓусебна граница, туку со континуитет од постојано природно пре-создавање (Бојковска, Ѓуркова, Пандев, Цветковски, 2008). Човековиот јазик сам за себе е затворен систем, систем со сопствена структура, но во исто време и отворена динамична целина, со комплексна и флексибилна структура и особина на варијантност. Истиот се смета за најразвиен систем на знаци, и претставува засебен вид комуникација наречена вербална комуникација (Ѓуркова, 2011), кој се врши врз основа на дејството на факторите: испраќач, примач, порака, контекст, код и контакт (Јакобсон, 1966, цитирано од Пандев, 2001).

Човечкиот јазик во пошироки рамки се поистоветува со општествената комуникација, која се дефинира преку учесниците и средствата.

Согласно на критериумот број на учесници во процесот на комуникацијата, истата е: интраперсонална, непосредна, и интерперсонална и посредна комуникација. Одлики на непосредната и интерперсонална комуникација е способноста на единката за развој на внатрешен или импресивен говор. Овој податок е многу важен за процена на правилниот говорно-јазичен развој кај личноста. Од друга страна, интерперсоналната и посредна комуникација има важна особеност за развој на експресивната, вербалната и невербалната комуникација кај личноста во раниот развоен период. За нејзиното реализирање е неопходно присуство на повеќе учесници. Хронолошки гледано, прв се развива импресивниот говор, кој е помогнат од психичките функции, како перцепција, мислење, помнење, за подоцна, откако ќе настане солидна матурација на релацијата мисла - поим, да се појави и првиот изговорен збор (Камингс, 2005).

Опишувајќи ги средствата на општествената комуникација, неопходно е да се истакне дека истите се разликуваат согласно начинот на воспоставување на комуникацијата, т.е. вербална и невербална комуникација.

Невербалната комуникација во фокусот на истражувањата се јавува како кинезија, за прв пат опишана од Бирдвисел, во педесетите години од минатиот век, но Сапир за прв пат изнесува интересна дефиниција: „Ние одговараме на гест со екстремна претпазливост во согласност со разработен, но таен код кој не е никаде запишан, непознат, ниту пак од некогаш разјаснет.“ (Калеро, 2005, стр.2)

Според Тантам (2009, стр.46) „...невербалната комуникација може да се анализира и вреднува единствено низ призмата на социјалното миље...“ Смесолот на толкување на каналите по кои се одвива невербалната комуникација, како и вреднување на ефикасноста на истите, единствено е оправдана во услови каде социјалните околности не само што се присутни туку и се понекогаш водечки за успешно одвивање на процесот на размена на информации.

Теоријата и истражувањата директно поврзани со невербална комуникација се фокусираат на три примарни единици: околински структури и услови во чии рамки се одвива комуникацијата, физичките карактеристики на самите комуникатори, и различните однесувања кои тие ги манифестираат.

Средствата за невербална комуникација имаат повеќе од една функција во социјалниот контекст, и истите според Бери, (2006) се однесуваат на замена или поддршка на вербалната комуникација, обезбедување на повратен одговор, трансфер на емоции, дефинирање на лична позиционираност и дефинирање на релацијата меѓу говорниците. Бургон, (според Фос, Литлцон, 2008) во основа на овој вид комуникација го сместува невербалниот код, кој поседува семантичка, синтаксичка и прагматска димензија (цитирано од Кнап, Хал, 2010, стр.11) Елементи на невербалната комуникација се кинезија, хаптика, проксемија, парајазик и временска секвенца (Екман и Фризен, 2008). Најпроучуваните елементи на невербалната комуникација се: гестот, просторот и т.н. придружни средства (акцент и интонација) (Еди, 2009, стр.240).

Карактеристичните движења на различни делови од телото се гестовите кои се постојан придружник на вербалното изразување на личноста како дел од комуникативниот процес. Мимиката е карактеристично држење и движење на лицето во целина, како и очите, погледот, устата и образите, (во смисла: насмевнување, намигнување, мускулни контракции и израз на лицето). Овој вид на комуникација како што наведува Шмит (1992), има свои зачетоци во односот мајка - дете, кога и се раѓа првиот вид на интерперсонален контакт.

Просторниот распоред на учесниците во актот на комуникација, како и владеењето на говорникот со сопствениот простор ја отсликува врската меѓу самите учесници. Придружните средства во комуникацијата се карактеристични детали на комуницирањето. *Интонацијата* претставува варијација во висината на тонот во тек на зборувањето. Висината на тонот е степен на аудитивна перцепција. „*Акцентот* претставува нагласено истакнување на одделни сementи во процесот на говорење“ (Кашиќ, 2000, стр.23) Тогаш се забележува акцентирање во полнозначни зборови, т.н. слоговно акцентирање (акцентирање на слог), но присутно е и акцентирање на збор (лексичко акцентирање), како и акцентирање на група зборовни смисловни целини (акцентирање на синтагма во вербален изказ). Токму по нив се препознава секоја личност дури и кога најдобро го има совладано странскиот јазик.

Како средства на вербалната комуникацијата се вбројуваат: јазик, говор, глас, слух, читање и пишување.

Според Пандев, (2001, стр.4) „јазикот во најширок општонаучен контекст се дефинира како систем од знаци за комуникација“. Јазикот се дефинира како

систем на симболичката комуникација, кој е заеднички за одредена група на луѓе.

Оваа дефиниција го опфаќа оној дел од јазикот, кој науката го нарекува природен јазик или вербален јазик. Природниот јазик има тенденција за развој по природен пат, поседува знаци со меѓусебен природен распоред и природна одреденост за постојано пресоздавање. Јазикот е предмет на потемелна анализа и во следните поглавја.

Јазикот претставува суштина за интравидовата комуникација. Тој е средство на вербалната комуникација, како и ексклузивна предност на човекот пред другите видови (Чокревски, 2000).

Според Чомски (1995) јазикот е вродена човечка особина која има универзална структура. Јазичната способност е вроден ентитет, кој овозможува разбирање и произведување на јазичен исказ на сопствениот јазик. Тој вели дека проучувајќи го јазикот добиваме увид во менталните процеси и во психологијата на сознајниот процес. Мора да се истакне дека ставот на Чомски во исто време поттикнува и многу опонирачки ставови, посебно заради дефинирањето на јазикот како вродена човечка особеност.

Човечкиот јазик е систем со високо впечатлива сложеност. Да се запознае хуманиот јазик е надпросечно интелектуално постигање. Сепак просечното дете стекнува јазични сознанија и вештини дури и при слаба изложеност а без посебен тренинг. (Чомски, 1976)

Јазикот не постои како изолирана појава. Тој има социјално потекло. Претходно изнесеното гледиште на Лурија (2000), кое се однесува на особеностите на јазикот, тој ги оправдува со потребата од постоење на најмалку две личности, со цел коректно функционирање.

Јазикот е збир на различни говорни функции, со истовремено почитување на условите и целите на говорниот исказ и истиот е создаден од потребата за разбирање. Разбирањето Виготски, (1983) го дефинира како намерно пренесување на мисли и доживувања, базирани на разумно разбирање (цитирано во Борота, 2004).

Според Кристал (1998) јазикот е средство кое помага при разбирање на себеси и околината на која припаѓаме, со цел да ги отстраниме и разјасниме недоразбирањата. Јазикот е сопственост на секој човек. Тој е опишан како

мрежа на меѓусебно дефинирани структурални односи на гласовите, морфемите, зборовите и речениците.

Бојанин (1985) укажува на јазикот како основа на психичкиот живот и нервно – мускулните активности на индивидуата. Според него јазикот во извесен дел е слободен во однос на надворешните дразби.

Васиќ (1981) смета дека јазикот е апстрактен систем од знаци кои служат за обележување на материјалната и духовната реалност и тргнува од позицијата дека јазикот е структура на системски поврзани единици.

„Јазикот и говорот се сознајно средство на комуникацијата. Јазичниот развој е поврзан со психосоцијалниот развој на детето и неговото прилагодување на општествените услови“ (Владисављевиќ, 1987,стр.59). Претходно изнесеното се потврдува најмногу кај состојбите на патолошки неразвиен говор.

Дел од македонската научна јавност изнесува свои гледишта за дефинирање, структура и значење на јазикот.

Пандев (2001) го дефинира јазикот во најширок општонаучен контекст, како систем од знаци за комуникација и е заеднички на одредена група на луѓе.

Керамитчиевски (1990, стр. 19) го дефинира јазикот како: „...систем на симболична комуникација кои се дел од системот на средства на вербалната комуникација“.

Од аспект на знаковното обележување јазикот се смета за најразвиен симболички систем кој покрај карактеристиките кои ги имаат останатите симболични системи, поседува и карактеристики кои го карактеризираат како посебно изграден систем на знаци - симболи, а тоа се: дуалитет, индипендентност, арбитрарност, денотативност, сигникативност, репрезентативност, категорјалност, дискретност и повеќеслојност на структурата.

Секој јазик претставува збир на јазични средства и одреден систем на фонетски, морфолошки и синтаксички законитости и се дефинираат како подсистеми на еден сложен и отворен систем.

Јазикот е составен од елементи или единици, кои се заемно условени и заемно зависни, и ја градат неговата структура. Основни делови на структурата на јазикот се: говорниот глас - фонемата, морфемата, зборот, синтагмата и

реченицата. Овие делови се наоѓаат во хиерархиска поврзаност, надреденост и подреденост (Керамитчиевски, 1990).

Основно рамниште се гласовите, морфемите, зборовите и речениците.

Според Филипова, за потесно дефинирање на јазикот, треба да ги дефинираме „...неговите основни димензии: природата, функцијата и структурата...“ (2006, стр.39) .

Јазикот е општествена појава, преку која се изразува општественото сознание со одредени општествени обележја.

Јазичниот знаковен систем оперира со т.н. јазични знаци. Јазичниот знак е единство од форма (означувачка страна) и содржина (поим од реалноста).

Во актот на вербалната комуникација се постигнуваат две информативни функции: соопштување и изразување, кои заедно го сочинуваат единствениот систем на говорење и на нив се темели основната функција на јазикот.

Од сето претходно изнесено, јазикот може да се дефинира како збир на знаци, структурирани во повеќеслојна мрежа од правила, кои спонтано искажани пренесуваат мисла.

Говорот е јазик во функција. Тој е форма на научено човечко однесување, кое му служи, прво, како средство за лично изразување, и второ, како средство за комуницирање. Тој е важен фактор во развојот на личноста и во нејзината социјализација. Говорот претставува природна функција на нормалното дете кога тоа ќе го достигне потребниот степен на искусливо и органско созревање. Според тоа, лингвистичката вештина е научена реакција условена од општествените и физичките особини на организмот (Васиќ,1977).

Во конкретните ситуации на вербалното меѓучовечко комуницирање, човекот – комуникатор, мислејќи, сознавајќи и градејќи ги исказите, своите мисли, барања, намери, желби, чувства и сл., ги изразува со помош на јазичните средства кои се општонародни и припаѓаат на одредена јазична средина (Чокревски, 2000). Во тој дијалектички процес на спојување на индивидуалното и општото настанува говорот. Заради тоа, говорот се дефинира како јазик во акција, како реализација на вербалниот симболичен систем.

Според Керамитчиевски (1990), јазикот и говорот не можат да се изедначуваат, да се заменуваат, да се исклучуваат и вештачки да се одделуваат, заради тоа што се дијалектички меѓусебно условени и меѓузависни делови на

една единица. Говорот е реализација на симболичкиот систем за комуникација, а јазикот, покрај останатото, е предмет на говорот. Говорот се формира и развива како потреба за реализација на јазичниот систем, додека јазикот настанува и се развива како продукт на говорот. Поради тоа, говорот, како одделна компонента и јазикот како општа компонента на вербалната комуникација, се наоѓаат во заеднички и меѓузависен однос. Во практиката на вербалната комуникација говорот и јазикот не можат да се одделуваат. Таа неразделност недвосмислено се потврдува, како во одделните јазични реализации, така и во самото дефинирање на едното и другото средство за комуникација. Ако јазик ги нарекуваме јазичните средства на вербалната комуникација, гледано одвоено од конкретната примена, тогаш говор мораме да ја наречеме конкретната примена на истите средства.

Керамитчиевски (1989) наведува дека конкретната примена на јазичните средства се постигнува низ две основни функционални форми: усмен и писмен збор. Вообичаено е усниот збор да се нарекува усмен говор, пишаниот збор, пишан говор, или пишано кажување. Основна разлика меѓу едната и другата форма е во начинот на нивното реализирање во вербалното комуницирање. „Усниот говор има дијалоска и монологска форма. Во дијалоска форма на вербалната комуникација, усниот говор е основна форма на експонирање на јазикот, кој по структурата и начинот на реализација целосно се разликува од пишаниот говор. Основна карактеристика на усниот говор во дијалоска форма е непосредност на говорната ситуација со соговорникот, односно со учесникот во вербалната комуникација. Монологската форма на усниот говор според структурата и според начинот на реализација е блиска на пишаното кажување (пишаниот збор), затоа што при вербалната комуникација, реализирана низ монолог, комуникаторот ги поврзува мислите, ја гради и ја развива реченицата и го компонира текстот на сличен начин како и пишаниот збор“ (Филипова, 2013, стр.86).

Говорот се манифестира низ: основниот глас, супрасегментната структура и артикулацијата. Говорна основа за изразување се физиолошкиот и фонемниот слух. Функции на јазикот се: речникот, граматиката, синтаксата и семантиката. Сложената структура на говорот се пројавува во постоењето на рецептивното и експресивното ниво на говорот. Рецептивниот говор се однесува на способноста

на индивидуата да го разбере говорниот исказ. Експресивниот говор претставува способност за самостојна усна вербална дејност. Под глас се подразбира звучен производ на ефекторниот систем на човекот согласно со дејството не само на ефекторниот систем, туку и на целиот организам на орално - вербалната комуникација, кој има функција на средство за говорна и вокална интерперсонална комуникација. Нормалниот слух е основен услов за посредно вербално комуницирање, реализирано низ фонациски говор (Керамитчиевски, 1990).

Читањето е средство на вербалното комуницирање кое настанало и се развило заедно и паралелно со пишувањето. Како вештина или способност, читањето има свој израз.

Пишувањето е многу сложена функција. Вербалниот говор претставува создавање на звучни слики од зборови. Во пишувањето, се јавува видна слика на зборовите како носител на поимите, се пренесува во моторно движење и се претвора во графички, поврзани елементи - напишани зборови (Марковиќ, 1997).

1.1.Стекнување на јазична компетентност

Јазикот и говорот се сознајно средство за комуникација. Тие овозможуваат нормален психолошки развој и социјално приспособување на детето. Влијанието на говорот врз психичкиот развој се одразува во сите негови сегменти - перцепција, внимание, психомоторика и интелигенција (Апел, Мастерсон, 2009). Неговото влијание во процесот на социјално приспособување подразбира развој на говорот за изразување на желби и потреби, упатени кон околината, но и за разбирање од неа (Амбриц, 2011).

Сепак, основата на говорно-јазичниот развој не лежи само во детето туку и во емотивната клима во која тоа живее, во емотивно-социјалниот контакт со средината и во вкупниот број на стимулации кои детето ги добива од околината. Целокупниот говорно-јазичен развој се заснова на развој на способноста да восприема говор и говорна ситуација, да формира исказ и соодветно говорно да се изрази. Способноста за говорна перцепција се заснова на способноста за перципирање на говорната ситуација. Тоа подразбира ангажирање на сите психички функции кои придонесуваат за перцепција. Како на пример: визуелно-акустичка перцепција, утврдување на релации меѓу лица, предмети и настани. Предметите и активностите за детето добиваат временска и просторна

димензија кои во свеста влегуваат како конкретна подлога за восприемање на говорот. Во натамошниот процес зборовите ја губат особината на едноставни физички дразби и добиваат обележје на поими кои се директно поврзани со предмети или активности. Оваа етапа има значење за подигнување на интелектуалното ниво за сензорно доживување т.е. условување, симболизација на предмети со слика, претстава, што, пак, од своја страна претставува напредно ниво на апстракција. Предходно појаснетиот процес е услов за развој на говорно - јазично мислење, односно формирање на внатрешен говор (Лурија, 2000). Без нив не би можел да се случи ниту процесот на говорно изразување, односно јазичното ангажирање. Во основата на процесот на стекнување на јазична компетентност се наоѓа комплекс на системи (рецепторен, сензорен, трансмиторен, интеграторен, ефекторен систем и систем на повратна спрега), со соодветни подсистеми и механизми на делување, кои овозможуваат уредно структурно и функционално одвивање на вербалната комуникација (Мисак, 1975, цитирано од Борота, 2004).

1.2. Теории за говорно-јазичен развој

Унифициран систем за развој на детскиот говор сèуште не е востановен. Предмет на проучување на истиот, се како етиологијата, така и неговата природа. Многу научно изнесени ставови одат до степен на контрадикторност, кога се во прашање двигателите за појава на говор или пак насоките за негов развој. Оттука се произлезени многу теории кои со повеќе или помалку факти го оправдуваат својот аспект на толкување на тезите.

Теорија на имитација. Детето го учи говорот од своите најблиски по принципот на имитирање на постапките од околината. Прво, говорните стимулации се неспорен услов за развој на говорот кај детето, но начинот за негов развој сигурно не се сведува само на просто имитирање и повторување на слушнатата од околината. Важен момент е комбинирање на веќе наученото и усогласување со потребите на говорната ситуација. Второ споменатото не може да се постигне со принципот на имитација. Сепак двете претходно споменати околности дозволуваат вклопување во јазичниот систем на средината (Владисављевиќ, 1983).

Теорија на учење и условување. Секој позитивен фидбек на детските говорни почетоци делуваат мотивирачки, тоа да продолжи да се обидува да произведе што поквалитетен збор. Мајката секогаш го наградува малото дете кога од него ќе чуе вокализирање или слоговно имитирање кое наликува на некој збор. Теоријата има оправдание за почетоците на говорниот развој, но нема став за понатамошниот развој каде што има потреба од поттикнување на правилна семантика и синтакса.

Аутистична теорија. Говорниот развој се одвива по принципот на интернализиран фидбек. Секој успешно изговорен вокал или слог кај детето создава чувство на пријатност кое пак само за себе претставува мотив за повторна експресија. Повторната експресија е вид на самонаградување, која повторно создава задоволство и се повторува се од почеток. Некои од изговорените зборови случајно се наоѓаат во соодветна говорна ситуација која на детето му овозможува да го рабере значењето и со повторна употреба да го увежба зборот и да ја усоврши експресијата. Теоријата сосема соодветно го објаснува пројавувањето на говорот но недостасува објаснување за говорно-јазичниот развој во целина. Се работи за начинот на кој се развива јазичниот систем во целина како и за неговите особености и специфичности (Бикертон, 2009).

Нативистичка теорија. Јазичната универзалност подразбира постоење на говорен потенцијал карактеристичен само за човекот. Истиот е вродена човекова особина која постои во латентен облик кај секое новородено. Независно од јазичното подрачје почетните говорно-јазични особености се заеднички за сите деца. Доказ е постоењето на говорно-јазичен потенцијал кај децата со различен тип на хендикеп (глувост, слепило или ментална ретардација). Земајќи го предвид биолошкиот материјал, оваа теорија дала голем придонес во утврдување на невролошко-физиолошкото и наследното условување на говорниот развој. Сепак, унификацијата на факторите важни за развој на јазикот и нивното сведување на само наследните причинители, ги заобиколува креативноста и околината како влијателни фактори во формирање на јазикот на возрасните. „Нативистичката теорија не остава простор за постоење на различни јазици кои се факт во човечката реалност.“ (Доналдсон, 1995, стр 25).

Психолингвистичка теорија. Вербалното дефинирање на поимите е условено од учество на сите елементарни интелектуални функции (насочување на внимание, апстракција, синтетизирање на предходно изделени обележја и симболизација) кои меѓусебно се постојано поврзани. Резултатот е функционална употреба на зборовите. *Психичкиот процес – мислење, има свој независен развој, но на својот пат во повеќе наврати се испреплетува со говорниот развој.* Резултат е говорното мислење и внатрешниот говор. Во оформениот јазичен систем внатрешниот говор е алка, која ги спојува мислењето и активниот говор. Во говорот лежи изворот за социјално однесување и свесност. Со секој ново совладан збор поимниот развој почнува од почеток (Виготски, 1977). Според Кромер (1981) во сите стадиуми на развој на мислењето сознанијата влијаат врз јазикот. Многу од способностите кои се развиваат во сензомоторниот период се основа за развивање на говорот. (Попоска, 2009).

Современи теории: Трансформативна граматика на Ноам Чомски. Детската способност за јазичен и говорен развој во основа е вродена (LAD – Language Aquisition Device). Таа се развива самостојно, но со помош на трансформација на длабоките структури, во кои лежат граматичките правила. Финалниот резултат се согледува преку експресијата.

Биолошката теорија на Ленеберг (1985) нагласува дека говорната способност е резултат на синхронизирана активност на одделните делови на човечкиот мозок, при што говорниот почеток се случува во точно одредено време од физичкиот развој, и по точно утврден редослед.

Останати теории: „Блумфилд и теоријата за дескриптивна лингвистика, Филморовата граматика на формите, прагматските аспекти на говорот застапувани од М. Холидеј, се само дел од останатите толкувања за говорниот развој.“ (Попоска, 2009, стр 38).

2. Биологија на говорно-јазичните развојни текови

2.1. Невролошки аспекти на јазичното структурирање

Анатомските структури на централниот нервен систем обезбедуваат концепт на синхронизиран одговор на стимулациите од околината. Истите се подложни

на еден динамичен развоен процес кој трае во просек дванаесет години, а чии резултати се евиденти во тек на цел живот.

2.2. Невронска матурација

Во основа на севкупниот психофизички развој, а оттука и јазичниот развој лежи созревањето, т.е. матурацијата на основната структурна единица - невронт.

Процесот на невронска матурација е започнат уште интраутерино, преку процесот на диференцијација на невроните, кој настанува во тек на процесот на миграција, а чиј резултат е формирањето на невронски групи. Тие подоцна ќе ја сочинуваат регионалната кортикална и субкортикална мозочна структура. Од физиолошки аспект овие структури ќе бидат центрите за соодветен биофидбек на надворешните влијанија.

Важен сегмент на невронското зрење е невронската миелинизација. Како важен процес и тој започнува уште препартално во мозокот на фетусот, и континуирано се одвива долг период по раѓањето.

Претходно споменатите факти се важни како за севкупниот детски развој, така и за јазичниот сегмент на истиот. Токму затоа во продолжение ќе биде изложен невронскиот развој низ призмата на јазичните текови.

„Со доаѓање на свет кај новороденото постои дефинирана субкортикална област и примарна мозочна кора. На ниво на неврална активност процесот се одвива со забрзано воспоставување на неврална интерконекција. Таа се остварува преку намалување на вкупниот број на синапси, како и усложнување на комплексноста на дендритите и нивното функционирање“ (Рејнолдс, 2008, стр.19). Важно да се напомене, е дека овој процес се заокружува дури околу дванаесетата година.

Врската меѓу мозочното созревање и јазичниот развој резултира со елементарна форма на комуникација богата со емоционална и прозодиска компонента, како во рецептивниот, така и во експресивниот говор. Двата сегменти се поврзани на овој начин некаде до втората година.

На ниво на мозок во периодот од втората до третата година се диференцираат секундарните мозочни структури, а во исто време започнува и диференцијација на терцијарните кортикални области. На јазично ниво

наведеното подразбира конструкција на елементарна синтаксичка структура која во себе содржи базични составни делови.

Во понатамошниот развој, кој се совпаѓа со хронолошката возраст од пет до шест години, невралното рамниште се дефинира со матурација на сложени секундарни подрачја во кортексот, како и интензивна матурација на терцијарните кортикални области. Во областа на говорно – јазичен развој истото подразбира способност за конструирање на синтаксички целини кои се зборовно богати, но во исто време се на ниво на примарни и секундарни конституенти.

Во периодот кој опфаќа комплетно завршен процес на латерализација, како и процес на зрели терциерни области во кортексот, а чие времетраење е до дванаесетата година, нивото на јазичен развој се рефлектира во солидна зборовна компетентност, богата синтаксичка целовитост, присуство на поголем број конституенти и сложеност на реченични конструкции (Сиднеј, 2003, Бишоп, 2001).

Со цел да ја исполни својата социјална улога, говорот треба да е на развоен степен кој на лицето ќе му овозможи себеизразување, а на околината разбирање на кажаното. Според Владисављевиќ (1983), неопходна е солидна подлога која ја сочинуваат солидниот развој на општата моторика на телото и говорните органи, развој на аудитивната перцепција, развој на визуелната перцепција, развој на способноста за внимание и концентрација, развој на интелигенцијата, развој на реакциите со движења на телото, развој на реакциите со основен глас и говорен обид.

За добар развој на психомоторниот систем е неопходно развивање на точни, брзи движења, насоченост и координација на телото во целина. Механизмот на говорните движења е најразвиениот систем на општа телесна моторика. Оттука - колку е подобро развиена општата телесна моторика, толку е поуспешен и говорниот развој на детето. Најсовршен вид на моторен механизам е артикулацијата кој механизам се постигнува со вежбање и истиот е под целосна контрола на човечката свест и волја.

Развојот на аудитивната перцепција се одвива од насоката на идентификација на звуци и шумови, кон дискриминација на говор од шумови и негово разбирање. На почетокот детето не го препознава зборот, но го разбира според интензитетот, интонацијата, мелодичноста како и мимиката и гестот.

Основа за правилен развој на аудитивната перцепција е отсуство на какво и да е отстапување во физиологија на слухот. Сепак, развојот на двата битни сегменти на овој вид перцепција, аудитивната содржина и аудитивната форма не се случува истовремено. Многу често детето го разбира значењето на одреден збор и го користи наменски, но поради нецелосно развиената аудитивна форма при експресија, детето користи *полуартикулирани зборови*.

Аудитивната перцепција не е единствениот фактор за развој на говорот. На самите почетоци детето не е способно да учи говор од возрасните само според тоа што го слуша туку и додека гледа неког како зборува. Првата порака од соговорникот малото дете ја добива преку мимиката и гестот на возрасните, а не преку препознавање на кажаниот збор.

Способноста за насочено внимание и концентрација се развива со воочување на одредени сензорни дразби. Тие треба да допрат во свеста на детето. Мобилизацијата на вниманието е услов за прием и учење на вербалните дразби. Услов за континуиран говорен развој е детето да се упатува на откривање на дразбата.

Способноста за забележување на релации меѓу лицата и настаните од околината, како и релациите од детето кон околината и обратно, се добра основа за развој на мислењето. Тие релации се неопходен услов и за развој на говорот.

Развојот на реакцијата со помош на телесни движења, основниот глас и говорните обиди претставуваат основа за развој на вербалната и невербалната комуникација. Телесните движења се начин на изразување на личната состојба во која се наоѓа детето многу порано од почетокот на говорно изразување. Побуда за невербалниот фидбек на детето е говорно-гестовното обраќање на мајката. Реакцијата со помош на основниот глас е присутна уште во спонтаниот крик на новороденото. Во продолжение, развојот се движи во насока на развој на акустичко-моторната фонаторна спрега, сè до првите обиди за имитација на говорот и говорното осамостојување (Брунер, 1983).

Сите претходно споменати развојни сегменти доживуваат интензивен и испреплетувачки напредок до осумнаесетиот месец на малото дете, кога и завршува предговорниот период. Истите развојни сегменти продолжуваат да влијаат и во натамошните етапи од детскиот развој (Бејтс, 1992).

2.3. Говорно-јазична физиологија

Одговорот на надворешните стимулации претставува синхронизирана реакција на мозочното функционирање во целина. Сепак, неспорно е дека тој има и свои специфични регии, односно специфични фокуси, одговорни за соодветен фидбек. Највалиден доказ за регионалната компетентност на мозокот се извршените испитувања врз база на местоположба на настаната лезија и клиничка слика како последица на лезијата (Елисон, 2007). Сето ова наброено е практично незамисливо без современите дијагностички процедури од видот на КТ, МРИ и ПЕТ .

Функционалната распределеност на мозочните активности предвидува дури 90% лево-хемисферна локализираност на јазичното оперирање. Наспроти овој висок процент, десната хемисфера реализира само мал дел од јазичните задачи.

Во однос на регионалната кортексна конципираност од интерес за морфосинтаксичкото функционирање, како и говорно – јазичното функционирање во целина, се издвојуваат неколку регии во мозочната кора.

Дисталните делови на третиот фронтален гирус локализирани во левата хемисфера се област која неодамна е утврдена како одговорна за морфолошкото усогласување и правилното граматичко - синтаксичко уредување. Неминовно е да се истакне дека ова е познатата регија 44 по Бродман, т.н. Брокина регија која првенствено е задолжена за правилното фонетско – фонолошко функционирање, односно правилната артикулација. Таа е резултат на моторните импулси кои преку примарната зона ја контролираат работата на периферните говорни органи (ларинкс, палатум, уста и јазик). Физиологијата на оваа регија е изразена преку симултаниот фидбек на јазичниот стимул. Дополнително, оваа зона е одговорна за синтаксичкото структурирање на реченицата со цел трансфер на дискурзивна мисла (Месулам, 1990, според Вуковиќ, 2002)

Проекцијата на медијалната страна во висина на горниот фронтален гирус во левата мозочна хемисфера е регија која се опишува како суплементарно говорно подрачје. Во делот на извршување на јазични задачи регијата е одговорна за планирање и иницирање на спонтан и граматички коректен говор. Сепак, функцијата на оваа регија е во директна корелација со примарните моторни полиња, третиот фронтален гирус и коресподентните субкортикални структури (Ларсен и сор. 1978, цитирано во Вуковиќ, 2002).

Во оваа област (иако нема удел во морфо-синтаксичкото функционирање), од значење е и долниот дел на вториот фронтален гирус кој дејствува заедно со броковата регија (преку свои асоцијативни влакна). Овој кортикален регион т.н. Екснеров центар (по Екснер во 1881 год.), е значаен за јазичната експресија по писмен пат.

Во делот на задната половина од горниот темпорален гирус, поврзан преку асоцијативни влакна со примарните аудитивни полиња, ангуларниот гирус и броковата зона се проектира Верникеовата регија. Од физиолошки аспект именуваната има подеднаква улога во декодирањето на аудитивните делови во невралната зборовна репрезентација, како и енкодирањето на невербалните енграми во компетентни лексемски структури. Оваа зона е од интерес при анализа на фонолошките и лексичките процеси (Капас и сор.1981, Кнопман и сор. 1982, Демоне и сор. 1994, цитирано во Вуковиќ, 2002).

Иако немаат директна поврзаност со конструирањето на морфолошките и синтаксичките структури во рамки на кортексните регии значајни за говорното функционирање во целина, вредно да се напоменат, се и областите на асоцијативни влакна кои се протегаат од Верникеовата до Броковата регија, т.н. – Фасцикулус аркуатус, долниот дел на левохемисферниот париетален лобус, Гирус супрамаргиналис, гирусот кој ги поврзува париеталниот и темпоралниот лобус, Гирус ангуларис како и Хешловиот гирус. Основната функција на првоспоменатото подрачје е способноста за непосредно вербално повторување, функцијата на супрамаргиналниот гирус е доминантно во фонолошката презентација, додека улогата на ангуларниот гирус е визуелната компонента во јазичното енкодирање, т.е. читање и пишување. Хешловиот гирус има улога во аудитивната гнозија на вербалните стимули (Витакер, 1969, според Вуковиќ, 2002).

Таламусот, базалните ганглии и интерните капсули како составен дел на субкортикалните структури имаат свој удел во вербалната презентација (Дамасио и сор. 1982., Несер и сор. 1982). Таламусот има конекција со базалните ганглии, лимбичкиот систем, мозочното стебло, малиот мозок и 'рбетот. Од друга страна тој испраќа специфични информации до соодветните кортикални структури. Се претпоставува дека тој има улога во именувањето на поимите и во правилната артикулација (Пенфилд, Робертс, 1959). Базалните ганглии многу помалку имаат директен удел во јазичниот систем, а повеќе

имаат улога во памтење, когниција и однесување (Оберг, Дивац, 1979, Лидски и сор. 1985, Деспосито, Александер, 1995, според Вуковиќ, 2002).

Десната хемисфера е речесивната половина од мозочната целина кога е во прашање говорот. Меѓу двете хемисфери е веќе докажано постоењето на асиметрија како во анатомски, така и во функционален смисол. Дури се знае и дека десната хемисфера по големина се разликува од левата. Имено, левите кортикални подрачја одговорни за говорна продукција се многу поголеми од соодветните локации во десната хемисфера (Ивиќ, 1978).

Во однос на апсолвирање и продукција на јазикот, десната хемисфера ја нема улогата на контрола и реализација на говорно – јазичните активности од видот на зборување, разбирање, читање и пишување, туку дека има контрола над процесот на наративно дејствување, автоматизиран говор, градба и репродукција на прозодиски елементи. Според студиите реализирани врз база на анализа на афазични пациенти потврдено е дека десната хемисфера го има приматот над јазичното функционирање само доколку се повредени говорните области во левата хемисфера (Вуковиќ, 2002).

Испитувањата на корелацијата помеѓу компетентноста на мозочните регии за соодветен јазичен фидбек кај децата со специфично јазично растројство не се многубројни токму заради етичката природа.

Соодветни истражувања од областа на мозочната иницијација во моментите на вербална активност се направени од страна на неколку Фински истражувачи. Тие спроведувале постапка на функционална МРИ кај две групи на испитаници, при состојба на изговор на изолирани вокали, беззначни зборови, како и двосложни зборови. Кај првата група испитаници, кои биле со уреден говорно - јазичен статус, е утврден нормален мозочен фидбек во областите на темпоралниот и фронталниот лобус. За разлика од нив, кај лицата со специфично јазично растројство е утврдено редуцирано активирање на средниот темпорален гирус и горниот темпорален сулкус. Овој податок се совпаднал со слични анализи на МРИ каде е утврдено постоење на структурни абнормалности во истите мозочни области, како и оние кои се утврдени во претходно споменатото истражување (Кундерсен, 2004,).

Приближно исти сознанија се изнесени во заклучоците од истражувањето направено од Хикок и Пепе (2008). Според нив, дека кортикалните области во постерио - супериорниот темпорален лобус, бихемисферно, претставуваат база

за создавање на вербалните презентации. Задачите кои бараат ментални, сознајно засновани презентации, се одвиваат во околината на темпорално, париетално и окципиталното тромеѓе.

3. Основни елементи на говорниот развој

Процесот на говорниот развој започнува со првиот плач на новороденото. Тоа е прва манифестација на животот која во исто време е биолошка основа за иден говорен развој. Познавањето на важните моменти во говорниот развој на детето, посебно за првите три години од животот, неопходно е за навремено забележување на отстапувањата од тој развој.

Во периодот од раѓањето до крајот на првиот месец, новороденото развива механизам за одговор на звуци и гласови. Тоа на почетокот реагира на човечки глас, со промена на пулсот, дишењето, ритамот на цицање а кон крајот од првиот месец и видлива манифестација (плач, недефиниран гест и мимика). Огласувањето најчесто се јавува во тек на хранењето.

На возраст од шест недели, доенчето развива пријателска насмевка како одговор на пријатен звучен стимул. Пријатност кај него најмногу поттикнува мајчиниот говор, а многу помалку пријатните музички звуци. Се претпоставува дека доенчето веќе разликува вербална од друга звучна дразба (Кармилоф, Кармилоф, 2009).

Во периодот од осум недели старост доенчето произведува чисти и долги вокали. Тие се присутни во моментите на задоволство, имаат обележје на мелодичност, ритмичност и интонираност, а истовремено се разликуваат од кусите вокали, кои се присутни при извршување на некои физиолошки потреби (просевање, плачење). Гугањето добива грлен призвук, и најчесто е израз на возбуда од присуство на возрасните.

Реакцијата на мајчиниот глас се случува на возраст од дванаесетата до шеснаесетата недела. Доенчето соодветно реагира, препознавајќи го гласот, но и страната од каде што доаѓа тој. Тоа еднакво реагира на звучна дразба (звоно или тропалка), одредувајќи ја страната од каде што пристигнува звучниот стимул.

Активното гугање како особина кај доенчето се јавува пред навршување на тримесечната возраст. Неговото созревање претставува само подготовка за баблинг. Иако како важен момент, гугањето не е апсолутен показател за

говорниот развој бидејќи е регистриран и кај децата со слушен хендикеп. Од друга страна, неговото постоење не е детерминанта за етапата на развојот во која се наоѓа доенчето бидејќи тоа трае долго (два месеци). Гугањето е селективна манифестација бидејќи се јавува само кон познати лица, најчесто мајката, и секогаш како одговор на весел говорен стимул.

Подготвителен момент за баблинг се појавите на гласно смеење и произведувањето звуци со јазикот поставен помеѓу забчињата и нагласена саливација која често се поклопува со првото забче. Баблингот се јавува на шест месеци, започнува со употреба на два консонанта во комбинација со краткотраен вокал. За *зрел* баблинг се смета оној каде има присуство на четири консонанти. Важно е да се истакне дека зрел баблинг не постигнуваат децата кои подоцна ќе покажат ментално отстапување или слушно оштетување.

На седум-месечна возраст степенот на аудитивната перцепција се манифестира преку две последователни движења во моментот на откривање на изворот на вербалната дразба.

Гестот за прв пат кај доенчето се користи свесно на возраст од девет месеци. Истиот се користи како имитација на некоја моторна активност од околината, најчесто во форма на па-па, а подоцна и како одговор на некоја вербална порака од соговорникот. Ова го означува почетокот на развојот на импресивниот говор.

Во истиот период кај доенчето се јавува и свесна потреба од комуникација со непосредната околина. Начин за реализација на потребата е наменското, но во истовреме несоодветното користење на кусите двосложни зборови од типот ма-ма, да-да, ба-ба. Дури два месеци подоцна тие наменски ќе бидат искористени и упатени кон личноста која е најчесто задолжена за исхрана.

На една година малото дете има во просек еден свесно кажан збор во својот речник. Важно е да се знае дека, овој фонд е без вбројување на зборовите мама, дада, тата. Сепак, овој показател се зема предвид со огромна резерва од две причини: Првата - се покажало дека децата кои имале и повеќе од еден збор во овој период, подоцна покажале присуство на проблеми во говорниот развој, за сепак на крајот да се утврди дека развојот имал некои забележителни отстапувања уште во предговорниот период. Втората причина е дека кај децата кои првите зборови ги употребиле првпат свесно и на осумнаесет месеци,

подоцна немале никаков проблем со говорниот развој. Веќе на четиринаесет месеци детето просечно располага со три свесно кажани збора, за во време од два месеци веќе да користи шест збора. До осумнаесетиот месец бројот на зборови ќе достигне дваесет зборови (Зелазо, 2013).

Во делот на импресивен говор детето на оваа возраст треба да разбира еднозначна наредба придружена со гест, освен кусите забрани, кои ги разбира само со вербална но не и со гестовна порака. Два месеци подоцна истите наредби детето ги разбира и ги извршува без гестовна придружба при упатувањето.

На возраст од петнаесет месеци детето практикува еден говорен феномен т.н. *незрел жаргон*. Тоа имитира говор на возрасни, кој по своето обележје има идентична динамична структура, но е неразбирлив за околината. Во вакви комуникациски околности изолираните зборови се неразбирливи и само аудитивно потсетуваат на одреден поим, а истите се наречени протозборови (Бошнер, Џонс, 2008, според Наш, 2012). За време од три месеци овој феномен ќе добие и карактеристика на разбирлив говор за околината и е наречен *зрел жаргон*. Во исто време се случува збогатување на зборовниот фонд со дваесетина зборови. На оваа возраст детето треба да познава и да покажува до пет делови на телото (Наш, 2012).

Пред навршување на две години, детето ги прави првите обиди за реченица, создавајќи комбинации од две именки. Сепак за да ја структурира првата реченица тоа мора да располага со фонд од околу педесет зборови. Во просек присутен е вокабулар од 200-300 збора, кои содржински најчесто се однесува на секојдневни предмети. Некои истражувања утврдуваат значајна положа зависност во корист на женските деца, кога е во прашање овој развоен период (Бауер, Голдфил, Резник, 2002, цитирано од Наш, 2012). Од овој период во наредните 5-6 години акцент е ставен на морфолошко – синтаксичкиот систем.

„На возраст од две години детето веќе може да создаде реченица составена од два збора од видот именка и глагол. Обемот на зборови кои се во постојана употреба во овој возрасен период е директно зависна од нивото на развој на фонолошката меморија...“ (Гатерхол, 2006, стр.336), но и од формата на комуникација на најблиската околина со детето (Кларк, 2003). На пример, во истиов период почнуваат да се применуваат и личните заменки и нивните

форми - јас, мене, ти, но тие на почетокот најчесто се несоодветно искористени (Попоска, 2008).

Вкупниот впечаток за нивото на говорен развој во овој период се проценува на 65% разбирливост. Со продолжување на интензивниот развој на сите полиња, детето воспоставува говорно јазичен систем до седмата година.

„На возраст од 3 години детето има вокабулар од 900 – 1000 зборови, 3 до 4 конституенти во речениците, со едноставна конструкција и најчесто присуство на подмет и прирок“. (Харис, 2002, стр.14). Тоа разбира и извршува вербални наредби кои содржат две последователни активности.

На возраст од 4 години детето ја усложнува синтаксичката структура, притоа збогатувајќи ја со прашални реченици и разновидност од поими чиј број се движи до 1500.

Карактеристично за петгодишна возраст е присуство на 2000 збора, разговор за емотивното расположение, постепен развој на способноста за описменување, со нешто послаба ортографска способност.

Кај дете од шест години е веројатно присуството од 2600 изговорени збора, и до 24000 збора кои детето ги разбира (Хоф, 2012). Ова е значаен период на зборовно надоградување, пред се од семантичко - синтаксички аспект, бидејќи станува збор за морфолошки богат вокабулар (Берман, 2004, цитирано од Хоф, 2012). Детето на оваа возраст располага со сите форми на синтаксички конструкции.

3.1. Гласовен развој

Крикот на новороденото во првиот месец се трансформира во вокализација во форма на гугање и плач. Од гугањето се развиваат недиференцирани гласови како израз на гласовна игра и фидбек од околината. Овој тип на игра има за цел подобрување на фонемниот слух, потврдување и корегирање на акустичките енграми како и откривање на нови гласовни модели. Процесот се нарекува *прелингвална трансформацииска вокализација* која трае долго, дури и по утврдување на фонемниот систем (Фредеричи, Тиери, 2008, цитирано од Стоукс, 2002).

На самиот почеток вокализацијата се јавува независно од надворешните аудитивни стимули. Таа се развива коректно и солидно дури и кај слушно

оштетените доенчиња, но трае само до периодот на зрел баблинг. Оттука понатаму е неопходно присуство на добар аудитивен пример кој ќе биде основа за квалитетен гласовен и говорен развој. Ова е доказ за ограниченото учество на генетиката во говорниот развој. Таа е само добра основа за еден солиден развој, под влијание и надгледување на срединскиот фактор (Стоукс, 2002).

Критериум на доенчето за дискриминација и совладување на фонемите претставува пред се звучноста и назалноста, а потоа струјноста и должината на гласот. Токму затоа детето најголем проблем има со совладување на местоположбата на формирање на гласот, а тие фонеме кои имаат сложена акустичка структура и слична експресија подоцна се совладуваат. Во прилог на кажаново е совладувањето на вокалите кое оди многу побрзо од совладувањето на гласовите од консонантската група .

Во процесот на совладувањето на гласовите први се вокалите. Појавата на гласот А е често недиференцирана и поради проблемот со местото на формирање, преместувајќи го напред добива призвук на Е. Често недефиниран се јавува и вокалот О. Кога ќе дојде до дефинирање на вокалите И и У тогаш се случува и јасното дефинирање на вокалите А, О и Е. Овој проблем може да се провлече до третата, четвртата година (Мек Картни, Филипс, 2011).

Со развојот на баблингот се појавуваат и првите консонанти (плозиви и назали). Според Јакобсон, и Хал, (Владисављевиќ, 1987) прв глас од оваа група е П кој заедно со гласот А формира слог, а подоцна се развиваат и безброј други гласовни комбинации. Понекогаш првата комбинација која се добива е поврзување на гласот А со М. Можноста за негова појава е произведувањето недефинирани гласови при актот на доење. Се сретнува и појавата каде гласот Т е прв консонант кој влегува во слоговна комбинација со А. Во однос на местоположбата секогаш први се појавуваат лабиоденталните гласови. Тоа се гласовите Б, М, Д, П. Првоформираниите гласови имаат различни акустички обележја од зрелиот гласовен систем на возрасните. Некои од овие првоформирани гласови кои се користат при гугањето, на пример К и Г можат да се изгубат за потоа повторно да сѐучат и да се совладуваат. Како причина се наведува неразвиената перцепција која оневозможува аудитивен фидбек, утврдување и примена на совладаните гласови. Неопходен услов за развој на перцепцијата е развој на вербалното помнење. Совладување на потешко-дискриминативните гласови може да се случи кога ќе биде совладан добар дел

од говорот и кога детето ќе нема проблем со целосното разбирање на содржинската страна на комуникацијата. Се дотогаш детето ќе се грижи за остварување на контактот, но не и за квалитетот на негова реализација.

Вкупниот развој на фонемниот систем е периодичен процес. Уште во 1975 година Темплин според Владисављевиќ, (1981) поставил критериум за процена на физиологијата на фонемниот развој. За нормален степен на развој на еден глас се смета детската возраст на која 75% од вкупната детска популација го совладала истиот глас. Остатокот од децата го достигнала тоа ниво на развој нешто порано, или пак доцни со постигнувањата .

Поради тоа што не е испитуван развојот на фонемниот систем на македонскиот јазик, ќе бидат изложени заклучоци од испитувањето на гласовниот развој од Васиќ (испитувањето се однесува на српскиот јазик). Треба да се напомене дека дополнителен проблем при утврдувањето на состојбата била и непостојаноста на некои гласови, чиј развој започнал на возраст до три години токму заради променливоста во изговорните квалитети. Васиќ нагласува дека резултатите би биле во опасност од измена дури ако се тестираат истите деца повторно по само еден ден.

Според истиот автор на тригодишна возраст се утврдени гласовите - А, Е, И, О, У, Н, М, П, Т, К, Д, Б, Л, Х, Ј, Ф, В, Ш. На возраст од четири години - Ч, Ќ, Ѓ. На возраст од пет години детето ги има веќе утврдено Д, Џ, С. На шест години - Ж, Љ, Њ, а на седум години - Г, З, Р.

Владисављевиќ дала свој преглед за консонантскиот развој. Според неа, пред втората година завршен е развојот на гласовите П, Б, М, Н, Ј и ако не се земат предвид лесните отстапувања и за гласовите Т, Д, К, Г, В. Во овој период тече развојот за Ф, Л, Ц, С, З, Ќ и Џ. При крај на третата година почнува развојот на Ш, Ж, Ч, Р, Њ. Утврдувањето на овие гласови оди постепено се до шест години кога треба да заврши процесот на гласовно развивање. Општо правило е дека независно од групата на која припаѓа еден глас, последни во формирањето се тие, чија местоположба е во средината на усната празнина каде што се бара најголемо манипулирање и најсложен сооднос на говорните органи. Токму затоа најстабилни фонеме се оние од групата плозиви (П, Б, Т, К, Г, Д), а најваријабилни лингвоалвеоларните фрикативи (Ш, Ж), и африкати (Ч, Ќ).

Развојот на фонемниот систем може да се групира во пет етапи. Развојот на одредени гласови почнува од еден т.н. матичен, централен глас, кој претставува збир на слични особини кои се важни за групата гласови на кои припаѓа тој.

Прва етапа е делумното обединување на артикулативните елементи во одредени гласови (рационализација). Како резултат на тоа е забележувањето на одредени елементи во зборот, нивно рационализирање, сведување на познати фонеме и изговор на некоја форма налик на соодветниот збор.

Втора етапа е потполно изоставување на одредени гласови, па и слогови (омисија). Најчесто се изостануваат оние гласови кои многу потешко се изговараат, поточно оние за кои е неопходна физиолошка зрелост и праксија на говорни органи. За детето зборот е аудитивна целина, чии делови се сеуште недоволно јасни и затоа има проблем при воочување на гласовната сукцесивност и конструкцијата на кластери. Изоставувањето се случува на почеток од зборот, некогаш во средината, а неретко и на крајот од зборовите.

Третата етапа е фонемната супституција. Во моменти на експресија детето сака да ги примени сите гласовни делови во зборот, кои аудитивно ги примило, но објективно не може поради сеуште несовладаните артикулеми. Како замена ги користи гласовите кои артикулативно и акустички се многу блиску до соодветниот глас. Важно да се знае дека детето во различни слоговни комбинации може истиот глас да го супституира со различни гласови. Дури во ист збор истиот глас на различно место може да биде заменет со различни фонеме, или пак еднаш гласот да е заменет со еден, а друг пат со друг глас во истот збор.

Во четвртата фаза говорот се приближува кон нормалниот изговор, а единствен проблем се делумно оштетените гласови, кај кои е присутна дисторзија на гласовите. Дисторзијата е најчесто како форма на омекнување на гласовите, или пак обезвучување на истите (девокализација). Сепак овие форми не се дефинираат како патолошки, туку како преодни форми во физиолошките процеси.

Како причини поради кои се случуваат овие дисторзии Владисаљевиќ ги наведува.

- а.) несоодветност на местоположбата, која некои од говорните органи ја заземаат за изговор на некои гласови,

- б.) несоодветност на формираните струјни канали или прегради,
- ц.) несоодветност на интензитетот или насоката на воздушната струја
- д.) несоодветност при активација на гласилките во моментот на изговор на звучните фонеме.

Целосното и деталното познавање на развојот на фонемниот систем е од огромно значење за логопедот. Тој како стручно лице треба да ја знае: развојната возраст за еден глас, преодните квалитативни отстапувања, честите трансформации на одредените гласови, но и да го забележи моделот на патолошкиот глас. (Попоска, 2009).

3.3.Зборовен развој

Процесот од првиот свесно изговорен збор до комплетното зборовно совладување трае околу шест години. Сепак реченичното богатство е незавршен процес и трае цел живот. Првите зборови детето ги употребува со многу широко значење. Најчесто тоа се бројни поими, па дури и дејствија опфтени само со еден збор (процес на генерализација) (Виготски, 1983).

Периодот на детски развој кој ги опфаќа првите две години од животот се нарекува “говор од еден збор” (холофразија, според Кристал). Со тој збор детето означува конкретни поими, предмети, релации, дејствија, секогаш врзани за објективни и реални ситуации кои се случуваат во моментот на комуникација. Според видот најчесто употребувани зборови се именките. Тие на првото ниво на говорен развој опфаќаат дури 60% од вкупниот зборовен фонд. Остатокот се глаголи, модификатори и други зборови. Постојат автори (Стерн и Стерн, 1952, според Хоф, 2013) кои воопшто не го претпочитаат диференцирањето на употребените зборови во овој период. Се предлага, во овој развоен период да се разговара само за употребени зборови, но не и посебно за именки, глаголи и слично. Тие сметаат дека еден збор на возраст од 1,5 до 1,7 год. кој е скоро секогаш изговорен во несоодветната форма, во исто време е во функција на именување или дејствување. Во 1996 год. направена е темелна анализа на бројот на зборови со кои оперира дете на просечна возраст од 1,5 до 2 години. Утврдено е огромно разидување од очекуваните резултати. Имено децата кои меѓусебно се разликуваат во моторните способности, очекувано ќе се

разликуваат и во бројот на употребени зборови. Референтните граници се движеле од 50 до 200 збора, што според авторите претставува нелогичен почеток за изнесување на какви било заклучоци врз база на статистичка значајност на резултатите. Наспроти ова, тие направиле квалитативна анализа која овозможила поинакви заклучоци. Тие произнеле став дека хронолошката возраст не е валидна детерминанта за развојот, туку дека предуслови за истиот се полот, когнитивниот развоен степен и говорниот пример. Со други зборови, девојчињата кои имаат поразвиени перцептивни способности и се изложени на добри говорни стимулации од родителите, ќе бидат зборовно побогати од момчињата кои немаат нагласени перцептивни обележја и живеат во сиромашна социјална средина. Единствен квантитативен заклучок кој е изнесен од нив, е дека децата на оваа возраст напредуваат со 10 нови зборови на секои 2,5 недели (Голдфилд и Резник, 1996, според Хоф, 2013).

Интересно е да се изнесе резимето од извршените анализи согласно зборовните видови застапени во детскиот речник. Истражувањата се вршени на различни групи деца, од различни говорни подрачја, како и во различни временски периоди. Дел од истражувачите утврдиле дека зборовниот вид во зборовниот развој се движи со приближно иста процентна застапеност. Во англиското, италијанското, германското, турското говорно подрачје именките се доминантен зборовен вид.

Дел од извршените истражувања кои ја имале истата цел, во себе ги вклучиле анализите на говорот кај корејските, јапонските и кинеските деца (Браун, 1998, Гопник, 1995, Тардиф, 1996, цитирано во Барет, 1999). Овие истражувања изненадиле со своите резултати. Кај децата од некои говорни подрачја во Кина и Кореа е регистрирана доминантност на зборови кои одразуваат дејство. Оправдание за оваа појава истражувачите наоѓаат во фактот што граматичката конструкција кај овие јазици го става глаголот на крајот од реченицата. Со оглед на тоа дека говорната свесност кај детето е нагласена при перцепција на иницијалните и терминалните делови од реченицата на соговорникот, ова е некаков логичен заклучок. Друга група на истражувачи го побиле овој заклучок, тврдејќи дека единствено начинот на спроведување на тестовните ситуации, како и начинот на обработка на резултатите довеле до спротивни заклучоци (Ау, Дапрето и Сонг, 1994, според Кларк, 2003).

Детето има уште една можност да го осознае значењето на зборот што го слуша, примајќи ги информациите преку другите сетила (нив ги доживува визуелно, тактилно, ольфакторно) (Голинкоф, 2000).

Согласно ставовите на Јушчук (1997) и Вихман (1996) пренесени од Голинкоф (2000), предусловот за правилна множинска формулација на зборовите – именките е правилната перцепција на гласовите. Се претпоставува дека детето антиципира гласовна целина која ја поврзува со одреден предмет. Останува прашањето, дали детето развива сопствена шема за правилно изградување на множина, дали е тоа востановена рутина која често е изложена на неуспех, или пак тоа го прави според некакво сопствено правило кое се заснива на говорното искуство.

Децата користат два модела при градење на правилната множина. Согласно првиот модел, (Пинкер, 2011) децата успеваат да забележат дека кај некои од именките додавањето на еден глас повеќе, формира множина (во изворниот текст тоа е гласот “С”, или пак во македонскиот јазик “И”). Овој принцип е успешен само во ситуациите каде се работи за правилна множина. Онаму каде е неопходно применување на неправилна множина, односно има промена на наставката обидите се неуспешни. Од лично искуство, за македонските деца, чест е примерот формираната множина на зборот *човек*, кој наместо *луѓе* користат *човеци*.

Според другиот модел (Симонсен, 2000), анализиран од Гентер и Медина (1998) – детето ја совладува множината по принципот еден збор-еден поим. Детето секој збор го поврзува за одредена слика, претстава, и оттука тоа претпоставува дека на пример *коњ* е збор кој има значење на едно животно, додека пак *коњи* е збор за кој тоа гради слика на повеќе животни на едно пасиште, без притоа да забележи дека се работи за нешто исто. Според Кларк (2003), уште едно енигматско прашање кое останува отворено е – Како детето го пронаоѓа точниот збор за одредено значење кое го има во својот фонд, т.е. во својот импресивен говор, и како во исто време успева за зборовите со кои се оперира да им го прикачи точното значење?

За разлика од нив, глаголите поседуваат променливост во зборовната структура зависно од глаголското време кое е директен повод за побавна перцепција. Некои од глаголите отсликуваат дејствија, кои се долготрајни и кои се надвор од конкретниот момент за кој е детето свесно, а некои, пак, заради

краткотрајноста на дејствието не му дозволуваат на детето увид и негово осознавање (Симонсен, 2000).

Употребата на глаголите во говорниот развој директно го условува граматичкиот развој (Блејк, 2007). Посебно влијание врз граматичкиот развој има употребата на помошните глаголи. Сепак, треба да се истакне дека бројната доминантност на именките над глаголите во реченицата се одржува и во зрелиот јазичен систем (Томасело, 1995).

На ниво на третот степен од зборовен развој се случуваат извесни промени во однос на вклучувањето на сврзниците, помошните глаголи како и одречните форми на речениците. Во овој период се вметнува и сукцесивната употреба на заменки, според редоследот, зацртан од етапите на созревањето на свеста за себе и за околината. Доминантноста на именичниот фонд продолжува поради постојаното присуство на нивните конкретни соодветници.

Заменките во детскиот говор се јавуваат со 1,5 до 2 години задоцнување по појавата на именката. Основата за ваквиот развоен тек не се должи на говорот како ентитет, туку пред се на збир од повеќе јазични и когнитивни компетенции кои се неопходен предуслов за појавување на заменките. Иако фонолошки заменките се едноставна артикулативна целина, која не е проблем да се совлада експресивно, тие се со деистичка особеност, која пак од своја страна ги прави мобилни и постојано менливи (Апел, 2009). Така во комуникативниот процес „ти“ и „јас“ постојано се трансферираат во улогата на говорникот и слушателот па затоа се и долг период нејасни за детето. Дури и трето лице еднина како заменска форма е последно совладана, и многу ретко користена кај децата бидејќи поедноставно решение е употребата на личните именски форми кои би го означувале вршителот на дејствието во комуникацијата. Она што дополнително ја отежнува процедурата на прифаќање на заменката како зборовен вид се формите преку кои таа се дефинира. Покрај личните заменски форми за еднина и множина, заменската определба на вршителот на дејствието, односно заменката може да се најде и во состав на глаголот, како зависна морфема, т.е. наставка за одреденото лице за кое се однесува дејствието. Овој облик на одредување на вршителот на дејствието се јавува многу порано во исказот на детето, најверојатно затоа што тоа го апсолвира глаголот како готов поим, а не менлива категорија.

Придавките се зборовни видови кои по функција се често до именката и опишувајќи квалитет на истата, имаат забележително присуство во периодот на формирање на двокомпонентен исказ кај детето. Во периодот околу втората година по појавата на првата формирана реченица која е составена од две именки, а одприлика некаде во фазата на влучување на првите глаголи во истата се појавуваат и првите придавки. Првите придавки се конкретни, а дури подоцна околу третата година се јавуваат и првите апстрактни придавки.

Составен дел на првите обиди за конструирање на проширена реченица се сврзниците, предлозите, а подоцна и прилозите. Процесот на усвојување на предлозите и сврзниците тече од конкретно кон апстрактно ниво, но начинот на разбирање е основен нивен предуслов.

Употребата на сврзници е од значење за развојот на синтаксичката и семантичката функција на говорот, а токму затоа и сврзниците се дел од групата зборови наречени функтори. Најрано се појавува сврзникот „и“. На почеток истиот се јавува како речење на факти во функција на проширување на реченицата. Просечна возраст на која се појавува сврзникот е 2,2 години. На возраст од 2,8 год. детето почнува со користење на „кога“, и „бидејќи“, а на 2,9 месеци се појавува зборот „така“, додека на возраст од 2,10 месеци се јавува употребата на „ако“. Сврзникот „но“ се јавува на 2,11 год. На возраст од три години се јавува сврзникот „или“ во функција на исклучување факти. Согласно вкупниот број на испитувани деца во рана детска возраст Кларк (2003) ги добил овие сознанија кај доминантен процент од добиените резултати.

3.3. Синтаксички развој

По аналогија на развојните нивоа на еден јазик, често истиот се поистоветува со синтаксички развој. Како изнесува Кашиќ (2002), јазичниот развој го достигнува својот максимум кога кај една индивидуа веќе постои развиена синтакса, односно истата произведува стабилни реченични конструкции. Индивидуата за да стигне до овој развоен степен, условена е да поседува развиено ниво на фонолошко – артикулативниот сегмент, морфолошкиот, семантичкиот аспект како и вокабуларот (Хоф, 2012).

Во синтаксата зборот се смета за најмала синтаксичка единица, која понатаму е неделива. Доколку една синтаксичка единица се дефинира како

опис на ситуација со помош на јазични средства преточени во поим, во тој случај се поставува прашањето колку зборот како целина помеѓу две паузи го задоволува критериумот да биде реченица. Еднозборовите реченици во рана детска возраст воопшто не се идентични во пораката со истите употребени од страна на возрасните. Тука започнува и дилемата при анализирање на нивоата на синтаксички развој (Питерс 2004, според О’Гради, 2007).

Холофразата, според Нелсон (1973, цитирано од Владисављевиќ, 1983) е состојба на продукција на реченица од еден збор, карактеристична за периодот со навршена една година старост кај детето. Некаде до четиринаестиот месец детето користи четири до шест збора, не сметајќи ги зборовите на најблиските членови од семејството (на пр. мама, тата, дада). Познатите зборови се употребуваат со цел не само именување туку и ставање во функција на истиот. Еден збор означува состојба, желба, потреба или веќе завршено дејствие од страна на детето како говорник. По петнаесетиот месец, вокабуларот се зголемува, а во секојдневна употреба се наоѓаат петнаесетина најчести зборови. Иако развојот на експресивен говор е релативно зависна категорија која има индивидуален карактер, детето на возраст од осумнаесет месеци е во можност да именува по конкретен пример и на барање, да одговори на прашање со еден збор, како и да повтори непознат збор, по моделот на вербална имитација. Некаде 30 проценти од децата на возраст од дваесет месеци почнуваат со поврзување на два збора, кои скоро секогаш потекнуваат од именскиот систем. До навршени две години детето веќе манифестира присуство на глаголски острова во исказите. Должината на реченицата очекувано треба да биде еднаква со бројот на годините (Голдфилд и Резник, 1990, според Хоф, 2012). Сепак тука не завршува јазичната компетенција во делот на синтаксички развој. Овде се присутни чести проблеми во однос на редот на зборовите во реченицата, како и поставеност на релациите помеѓу истите (Радфорд, 2010).

Покрај теориски и често практично присутен пример на последователно зголемување на реченичната должина од еден збор па натаму, интересно е да се познава и феноменот на „река” од зборови присутни во втората и третата година, кои се начин на секојдневно комуницирање. Реченицата во овој период може да се состои од многу зборови кои се користат во исто време (Пицоли, 2011).

Перкинс (1998) пристапила кон анализирање на оваа комуникативна форма на реченици и заклучила дека децата во овој период користат аналитички, или гешталт принцип во формирање на реченица. Кај првата форма, аналитичкиот пристап, децата ги анализираат предходно зборовите, нивните кратки форми, нивните наставки и во момент на комуникација продуцираат куп зборови кои се јасни но содржат уникатен модел на комбинација од морфеми кои на крајот не праќаат порака. Гешталт формата подразбира детски говор во кој речениците содржат коректни и разбирливи структури, но се без значење за детето говорник, бидејќи истото воопшто и не ја разбрало пораката која ја пратило .

Во следниот период од година детето ги воведува и посложените за него реченични конституенти. Иако во синтаксичката структура се веќе воведени релации, величини, прилози и заменки, сеуште главна одлика е неграматичката конструкција на реченицата, која се јавува како последица на аналогичката во расудувањето. Во говорот сеуште недостасуваат членувањето, предлозите, помошниот глагол, како и зависните морфеми, сосодветни за граматичките карактеристики на зборовите. До третата година детето ја усвојува елементарната граматичка структура на говорот кој е во негова функција, но се до четвртата, петата година детето ќе работи на процесот на усвојување на елементарната јазичка компетенција, која ќе има одраз и во синтаксичката содржина. Синтаксичкото ниво на развој во третата година е доминантно во функција на задоволување на личните потреби, додека во четвртата и петата година развојното ниво овозможува комплетна конверзација со околината. Синтаксичкото структурирање во овој развоен период преминува од базично, семантички засновано правило, кон реченична структура базирана на синтаксички правила. Сепак тука не завршува јазичната компетенија во делот на синтаксички развој. Дури и на возраст од шест и седум години, децата покажуваат тешкотии при разбирање, а поретко и продуцирање на односни реченици. Речениците каде взаемното влијание помеѓу именките и глаголите е блиско, се директна причина за потешкотиите кои децата ги имаат при дефинирањето кој е објект, а кој субјект во конкретната реченица (Пеци, 2006).

Карол Чомски ги истражувала потешкотиите на децата од Англиско говорно подрачје, и добила уверливи резултати, каде оваа синтаксичка компетенција децата ја стекнуваат на просечна возраст од девет години. Овие

добие ни резултати уште еднаш го потврдуваат ставот дека синтаксичката компетенција е повеќе од правилно редување на зборовите во реченицата (Чомски, 1995).

Во интензивниот развој на синтаксичките структури забележани се две развојни целини, фази. Во првата фаза е значаен периодот на раното детство, но и шестата година која е значајна за постигање на елементарната синтаксичка структура на мајчиниот јазик (Блум, 1973). Втората фаза е синтаксичкото надоградување, проширување на јазичните способности на поединецот (Браун, 1997) и истата трае до единаесетата година, а директно е поврзана со повисоките нивоа на когнитивен развој.

3.4. Семантички развој

Процесот на разбирање на пораките кои се пренесуваат по усмен или писмен пат е активен и сложен процес. Предуслов за разбирање на пораките е нивно декодирање. За да се разбере кажаното, едно дете мора да го задоволува елементарното ниво на познавање на синтаксичко – семантичките структури, инкорпорирани во елементарните конституенти на исказот, но воедно и логичко – емотивниот систем на воспоставување на релација. Во процесот на декодирање се поаѓа од површинската анализа на граматичките структури кои го носат вербално соопштението, а потоа се продолжува кон трансформација на суштинската, мисловната целина на истото соопштение (Лурија, 2000). Процесот на разбирање на кажаното од соговорникот има и една поинаква цел. Покрај разбирањето на зборовите, присутна е и субјективната оценка на кажаното, која се добива по сумирањето на внатрешниот смисол на пораката, мотивот на говорникот како и одредување на целта на кажаното. Согледувањата од процесот на семантичкото во комуникацијата се парцијално ставови кои ги застапува и Лурија (Борота, 2004).

Во процесот на совладување на семантичкиот аспект на комуникацијата децата го следат правилото на истовремено напредување во јазичката продукција и јазичкото разбирање. Сепак, треба да се нагласи дека раниот говорен развој кај децата е дефиниран од состојбата на приоритет на јазичното разбирање како предуслов за јазична продукција. Во овој период како предуслов се важни детските перцептивни способности, перцептивното процесуирање и

анализирање на централно ниво, невробилошката, неврофизиолошката зрелост, когнитивниот и јазичниот статус, но и социјалната и емотивната зрелост, мотивот, конкретната потреба за воспоставување на комуникацијата како и карактерот на детето-говорник.

Во прилог на овие две објаснувања за взаемозависноста на јазичната продукција и јазичното разбирање, се јавува и третата можност која детето ја практикува во процесот на развивање на јазичната компетенција во делот на семантичко унапредување. Според Кристал (Борота, 2004) детето често приоритет му дава на јазичното репродуцирање односно, употребувањето на зборови во својот речник за кој сеуште нема доволно познавање. Тука е присутен моделот на просто имитирање на говорот на возрастите без присуство на разбирање на кажаното. Дури подоцна истиот репродуциран збор или синтагма, со цел да биде осознаен ќе помине низ комплексниот процес на обработка (Борота, 2004).

Процесот на стекнување на јазична компетенција кое подразбира солидно ниво на јазично разбирање и јазична продукција е нераскинливо врзана за мислењето. Иако сеуште нема потврда за причинско – последичната поврзаност помеѓу овие два развојни ентитета логично е тврдењето дека тие имаат различно потекло, но нивниот развоен тек е взаемно зависен. Во раниот развој, до возраст од две години кај детето се случува говор кој скоро секогаш е сам за себе, без постојана намера да пренесе порака. Специфичен пример е слоговното изразување, брборење кај детето. Од друга страна, во оваа возраст мисловниот процес е активен и брз, но не е пропратен со говор, односно не постои вербално изразување (Расел, 2004).

Во прилог на ова толкување оди и ставот на Виготски (1983) кој вели дека првата вистинска релација меѓу мислата и јазикот се воспоставува на возраст од две години. Мислењето е прелингвистичко а говорот е преинтелектуален, и по воспоставување на релацијата, мислењето добива одлика на вербално, додека говорот рационален. Во следните пет години од детскиот развој говорот добива две функции: функција на интернализиран и „надворешен“ говор. Интернализираниот говор го контролира и насочува мислењето, додека надворешниот говор е одраз на резултатот од мислењето, односно форма на соопштение за веќе формираната мисла. Зрелата говорно јазична формулација кај децата по седмата година подразбира ограничување на

надворешниот говор на социјалната улога, додека внатрешниот говор е одраз на логичкото мислење. Важно да се нагласи е дека логичкото мислење не е еквивалент на внатрешниот говор (Виготски, 1983).

4. Морфо-синтактска анализа на структурата на стандардниот македонски јазик

4.1. Морфолошка структура на зборовите

Системот на зборовни промени, значењето и формалната употреба на зборот во целина носат голем број специфичности кои ја одвојуваат морфолошката структура на македонскиот јазик од групата блиски јазици. Некои од спецификите се членувањето, аналитичка компаративност на придавките, сложени глаголски конструкции со додавки од неглаголско потекло, глаголска придавка, двоен предмет, итн.

Морфемата е најмалата структурна единица која е во функција на вербалната комуникација. Во состав на зборот присутна е една или повеќе морфемии кои ја сочинуваат зборовната основа, т.е. неговиот корен и неговите инфлексии. Морфемата е во функција на детерминанта на значењето кое потекнува од една повеќегласовна композиција (Репер, 2007).

Коренот на зборот е слободна морфема која во една синтаксичка целина е полнозначна и независна (на пример: заб, коњ, оди). Во физиологијата на говорниот развој овој вид е присутен како вербален израз во раниот развоен период, а во случај на присуство на специфично јазично нарушување тој се појавува и подоцна.

Зависните морфемии се структурно зависни делови кои својата функција ја извршуваат во интерес на дефинирање на слободната морфема и нејзина промена како во друг граматички вид, така и граматичката категорија. Исклучок од ова правило на функцијата на зависните морфемии во една синтаксичка структура се службените зборови кои морфолошки се слободни, но синтаксички се зависни од слободните морфемии. Најчесто, слободните морфемии се носители на лексичкото значење на зборот, додека зависните морфемии се носители на граматичкиот аспект на зборот (Превост, 2009).

Морфолошката анализа ги вклучува формите на зборовите, нивната употреба, значењето и системот на промени искажани преку граматичките

категории. Специфични белези на стандардниот Македонски јазик се зборовните инфлексии кои се јавуваат само кај менливите зборовни видови. Резултат на граматичките категории род, број и член кај именските зборовни видови, и лице, време и начин кај глаголите, се всушност она кое погоре е објаснето како зависна морфема (Бојковска, Минова-Ѓуркова, Пандев, Цветковски, 2008).

Морфолошка карактеристика на зборот е разнородноста на функциите кои тој ги врши. Еден поим е променлив до степен на функционирање како различен зборовен вид кој во зависност од реченицата носи различни пораки. Во таков случај станува збор за различни граматички значења. Од друга страна пак, едно граматичко значење доделено на еден поим кој има предикатски карактер, има способност за промени во стилското вреднување во нашиот говор. Типичен пример е употребата на различно глаголско време од времето во кое реално се одвива дејствието опишано во исказот.

Карактеристика на морфолошкото структурирање на зборовите во македонскиот јазик е и афиксацијата. Таа е детерминанта за новото лексичко значење на зборовите чиј корен е продуктивна морфема. Па така на коренот на зборот може да се додаваат истовремено повеќе продуктивни морфеми, префикси и суфикси, кои во целост го менуваат лексичкото значење на зборот, или дури пак и состав од два збора кои споени даваат комплетно нов поим, сложен збор (Конески, 1987).

Карактеристики на именките. За именување на некој предмет, поим, кој е од конкретна, апстрактна или мислена природа, со употреба на општи или сопствени имиња се користат именките. Покрај својата конкретна намена именките често се носители и на преносно значење. Именките имаат своја граматичка содржина, со исклучок на сопствените именки (Видоески, Димитровски, Конески, Угринова-Скаловска, Р, 2007). Граматичката содржина е дефинирана преку граматичките категории, „род, број и член“.

Граматичката категорија род е независна и постојана. Оваа категорија има потекло од природата на именката, или пак поретко од нејзината форма (Кепевски, 1987). Именките се селективни по род. Родот како информација се пренесува лексички - преку коренските морфеми, и граматички – преку

флексиските морфеми (Минова – Ѓуркова, 2011). Редок пример на именки се оние кои имаат родово колебање (Корубин, 1990, цитирано од Минова Ѓуркова, 2011). Во македонскиот стандарден јазик формирањето на множина кај именките се одликува со специфичност, која е директно зависна од граматичката категорија „род“. Постојат условно три вида множина, обична, збирна и избројана. Суфиксите кои се користат за секој од овие видови множина се разликува, во зависност од родот на именката. Почнувајќи од обичната множина која за суфикс го има „и“, продолжувајќи преку суфиксот „ови-еви“, па се до моделот на губење на последниот глас од именката кога таа е во множина. Исклучок од трите видови множина се јавува кај одредени именки кои имаат множинска определба целосно различна од зборовната форма во еднина (пр: човек-луѓе) (Конески, 1987).

Членот е карактеристика на именката кој се користи во функција на нејзино определување. Релацијата ја воспоставува говорникот за кој одредениот предмет е познат и во текот на комуникацијата треба да се посочи. Членот е морфема која се додава на општата именка за да означи определен предмет или суштество. Согласно потребата да се приближи просторната определба на предметот за кој станува збор, се јавуваат три вида морфеми. Предметите кои се близу говорникот се членуваат како „ов, ва, ве, во“, доколку предметот е близу соговорникот морфемите кои се употребуваат се „от, та, то, те“, морфемите за определување подалечен простор кој е сепак видлив за говорниците се „он, на, не,но“. Богатството на именскиот систем е заради природните именки и именките кои се изведуваат од глаголи, придавки, броеви, други именки, но и можноста за создавање на сложени именки кои во себе имаат по два исти или различни зборовни вида кои понекогаш имаат и различно значење од составните зборови. Посебен вид на изведени именки се деминутиви и аугментативи, именки со значење на објективна оценка.

Карактеристики на придавките. Во македонскиот јазик придавките се конструкција на слободна морфема која води потекло од други зборовни видови, како именки, глаголи, прилози или други придавки, и зависна морфема, суфикс кој се разликува во зависност од значењето и зборовниот вид од кој истата потекнува. Придавките по својата структура често се и сложени, а во таков случај нивното потекло е сложена именка, или две прости придавки.

Елизијата на простите придавки со помош на одреден глас подразбира промена и на значењето од првостепеното, изолирано значење на двете придавки (Конески, 1987). Придавките во стандардниот јазик поседуваат уникатна категорија наречена степен, која е карактеристика за качествените придавки (Минова – Ѓуркова, 2011).

Карактеристики на заменките. Заменките се во функција на укажување на лица и предмети, или директно се посочуваат истите (Конески, 1956). Употребените заменски зборови се во рамки на различни видови референција, како за упатување кон надворешно-јазичниот свет, вклучувајќи ја говорната ситуација и учесниците во неа, како и посочување во рамките на јазичниот контекст (Тошев, 1950, Конески, 1989, Корубин, 1990, Тополињска, 1974, цитирано од Минова Ѓуркова, 2011). Заменките се три вида, лични, лично предметни и показни, а се појавуваат во кратка и долга форма за подмет, форма за дативен предмет и форма за директен предмет. Со подметот се усогласуваат по лице и број. Во говорниот македонски јазик се употребуваат најчесто кратките заменски форми без присуство на именка која ја дообјаснува содржината. Специфичен зборовен вид се заменските придавки, кои носат корен од заменката, а ги придобиле функциите на придавката. По функција заменските придавки се атрибутски, при што се усогласуваат по род и број со именката (Кепевски, 1987).

Карактеристики на глаголите. Глаголот како граматичка категорија во стандардниот македонски јазик, е полнозначен и менлив збор кој е дејствие, состојба или положба секогаш во врска со извршителот на истото (Конески, Корубин, Видоески, Угринова-Скаловска, 2007). Тој е претставен со обемна разнообразност на формите кои му овозможуваат на истиот да стапи во разни синтаксички врски и да ја понесе тежината во една синтактска целина – реченицата. Покрај основните форми на глаголи, кои потекнуваат од глаголското време, а може да бидат прости (пр: одам) и сложени (пр: ќе одам), со предзнак на значење се јавуваат и преодни (пр: носи), повратни (се мие) и изведени (пр: греша, од именката грев) глаголи. Преодните насочуваат кон неопходност за сврзување со предметот, повратните глаголи го дефинираат блискиот опсег на дејствување во близина на подметот, додека изведените

користејќи ги како корен и други зборовни видови, ја приближуваат реченичната содржина притоа формирајќи сложена зборовна целина.

Морфолошката структура на глаголот во стандардниот македонски јазик е богата и придонесува кон зголемување на глаголскиот фонд и богатење на литературниот израз. Типичен пример за морфолошката разновидност се изведените глаголи, кои водат потекло од именки (пр:дар-ува, збор-ува), придавки (пр:се беле, се лути), прилози (пр:назадува, напредува), и од други глаголи (пр:лечи-лекува, служи-слугува, оди-изоди,). Во целина, изведените глаголи се структурирани од зависни морфеми кои подеднакво се присутни како префикси, односно суфикси, а неретко глаголите имаат во истовреме по две зависни морфеми од кои едната е како префикс, а другата како суфикс (пр:с-мал-и, с-пријател-и, у-пат-и). Од друга страна глаголите се основа за зборообразување на останати зборовни видови, како придавки (пр:носен, донесен), прилог (пр:носејќи), именка (пр: носење)

Грамматичките категории на глаголот имаат директен удел во постојаното морфолошко модификување и дополнување на неговиот корен, кој покрај наставки често има и претставки. Грамматичката категорија “лице” на глаголот му ја менува морфолошката структура во прво, второ лице еднина, прво, второ и трето лице множина, усогласувајќи го со личните заменски форми, но и давајќи му негативен признак (т.е. отсуство на наставка), во трето лице еднина.

На пример:

Еднина	Множина
1 лице - одам	1 лице - одиме
2 лице – одиш	2 лице - одите
3 лице – оди	3 лице - одат

Грамматичката категорија “род” е специфична одлика на глаголот како зборовен вид, кој е присутен само кај неговата т.н. „Л“ форма, во случајот на еднина кога тој трпи наставки. Оваа форма има своја основа во минатото несвршено глаголско време. Еден пример: таа одела, тој одел, тоа одело. Бројот е грамматичка категорија која се јавува во две форми-еднина и множина, а

наставките на глаголскиот корен трпат различни дополненија во зависност од лицето.

На пример:

Еднина	Множина
1 лице - слушам	1 лице - слушаме
2 лице – слушаш	2 лице - слушате
3 лице – слуша	3 лице - слушаат

Грамматичката категорија “време” го дефинира односот помеѓу вршењето на глаголското дејство и моментот на известување, соопштување. Глаголот ја менува својата финална морфолошка структура на повеќе можни начини соодветно на бројот на граматички времиња кои го опишуваат вршењето на дејствието. Дополнително се усложнува неговата структура кога конкретната граматичка категорија време содржи и помошен глагол.

На пример:

Сегашно време - викам, носам, пијам

Минато определено несвршено време – викав, носев, пиев

Минато определено несвршено време – извикав, износив, испив

Минато неопределено време – сум извикал, сум износил, сум испил

Предминато време – бев извикал, бев износил, бев испил

Идно време – ќе викам, ќе носам, ќе пијам

Минато – идно време – ќе викав, ќе носев, ќе пиев

Идно прекажано време – ќе сум викал, ќе сум носел, ќе сум пиел

Дополнително, на структурата на граматичката категорија – време, при изразување на дејствието преку зборовниот вид глаголи, се употребува можниот начин – потенцијал (би одел), кој изразува пожелност, веројатност, можност, и кој независно од морфолошката структура изразува безвременска локализација (Минова-Ѓуркова, 2011). Во македонскиот стандарден јазик постојат уште две глаголски структури, и тоа: императив и „има“ конструкција. Со првата форма се обележува заповедно или идно дејствие, додека со вториот модел се изнесува конкретен резултат, од извршено дејство, кој е актуелен за сегашниот миг (Усикова, 1985, Фридман, 1993, според Минова-Ѓуркова, 2011).

Карактеристики на прилозите. Прилозите се зборовен вид кој има карактеристика на неменливост и кој првенствено е во функција на дополнување на глаголите, но имат и особеност за дополнување на придавки, именки и други прилози. Прилозите потекнуваат од придавки, именки и глаголи, често се со сложена конструкција, составени од предлог со прост прилог или предлог со именка. Според значењето прилозите означуваат место, време, начин или количество на извршеното дејство.

Карактеристики на предлозите. Службени, неменливи зборови кои се во функција на воспоставување релација помеѓу именските видови, или релација помеѓу глаголското дејство и додатокот (Марина, 2005). Позиционирањето на предлозите во синтаксичката целина е секогаш пред конституентот, дефинирајќи ги односите кои се дел од пораката. Предлозите ја превземале улогата која порано била дел од падежите. Предлозите се поделени во две групи, прости и сложени. Простите предлози се еднословни зборови, додека сложените предлози се составени од два збора. Структурно предлозите може да содржат кратка предлошка форма и именка, прилог или предлог (покрај, накај, одовде).

Карактеристики на честици и модални зборови. Во стандардниот македонски јазик се употребуваат неменливи зборови кои по функција во реченицата се присутни за да го засилат, односно изменат значењето на зборот до кој се наоѓаат, а тоа се честиците (да, бе, ма, би, пак, барем, дури). Модалните зборови се форми на дополнување на лични, субјективни влијанија во пораката која се внесува. Во суштина не се работи за нови зборови, туку за честици или прилози. Доколку именуваните зборови се ставаат во функција на давање белег, нагласување или емотивно обојување на исказот, тогаш истите се во улога на модални зборови.

4.2. Синтаксичка структура

Карактеристичното усогласување на различни говорни форми кои се конципираат согласно зборот на правила со цел да се пренесе некаква интенција на говорникот е всушност реченица. Реченица која е во моментот во функција на остварување на комуникација е формиран исказ. Исказот е израз на

произведувањето говор, кој повторно станува реченица, усогласена со правилата на јазикот кој се користи во одреден момент.

Реченицата е синтаксичка структура која содржи најмалку еден збор со значење, изразен помеѓу две паузи. Се разбира, реченицата треба да се приклучува кон јазичните и граматичките правила на еден јазик. Зборовите се менлива категорија и истите се директно зависни од говорникот, но нивното структурирање во реченицата е директно зависно од правилата. Дури и промената на местата на истите зборови во една реченица е возможно, при тоа менувајќи ја пораката во дадениот исказ, но структурирањето и понатаму останува исто.

Правилата кои важат за еден стандарден јазик, по исклучок, може да бидат делумно избегнати, со помош на стилските карактеристики на јазикот, а ова се случува во литературниот јазик, односно во формата на авторските дела (Кепевски, 1987).

Синтаксата, според Ѓуркова Минова (2011), е насочена кон јазичните единици, повисоки од зборовите (збороформите), и тоа: синтагмите и речениците, и текстот-дискурсот, и тоа доминантно на планот на изразот, односно формата, без притоа да се запостави и содржината. Синтаксата, според Лајонс (1977), е механизам за градење реченици, чија задача е определување на односот во кој може да влезе секој поим наспроти друг, притоа водејќи сметка за примарното и секундарно значење на зборовните класи (Ѓуркова Минова, 2011).

Реченицата, нејзината комуникативна функција, односно пораката пренесена преку исказите, како и зборот како најмала структурна единица се предмет на проучување на синтаксата. Релацијата на зборовите и синтагмата во рамки на реченицата, како и релацијата на речениците во една поширока мисловна целина се дефинираат согласно пропишаните начини во синтаксата. Според Бугарски (1995, цитирано од Борота, 2004), синтаксата има за цел да ги проучи правилата на комбинирање на зборовите во реченицата, односно единиците во една структура, при тоа задржувајќи едно послободно ниво.

Во Македонскиот стандарден јазик реченицата има логичко граматичка дефиниција според која, реченицата е збир на зборови согласно поставен ред кој дава завршена мисла. (Конески, 1987). Синтаксичкиот систем на јазикот има

свои синтаксички средства согласно на кои истиот врши организирање на синтаксичките единици (Милевски, 1965, според Кепевски, 1987).

Формално речениците можат да бидат употребни во потврдна и одречна конотација, додека содржински се поделени на расказни, прашални, заповедни, извични и желбени. Во литературниот јазик се присутни и реченични форми кои се реткост во стандардниот јазик, а тоа се безлични и безглаголски реченици. Ова реченична форма е присутна како појава и во периодот на ран говорно - јазичен развој. Основни елементи во структурата на исказот се субјектот и предикатот, кои ја чинат основата на синтаксичките единици. Поврзувањето на зборовните класи со синтаксички релации, и претварајќи ги во синтаксички единици (синтагма, реченица и сложена реченица), ја сочинува морфосинтаксата. (Минова – Ѓуркова, 2011)

Субјектот е самостоен и независен член кој е носител на дејствието, а во улога на субјект најчесто се наоѓаат именките и заменките, иако се забележува во улога на субјект да се појават и бројот, придавката или некој неменлив збор. Флективноста на македонскиот јазик овозможува коректна реченична структура и во ситуации каде во отсуство на морфема во функција на субјект, вршител на дејноста се препознава во суфиксот на предикатот, кој е носител на граматичката категорија „лице“.

Предикатот е важен сегмент во реченичната структура кој е во функција на вршител на дејствие, состојба или положба. Улогата на предикатот во исказот е соединување на останатите зборови со цел давање тежина на пораката. Предикатот е условен со конгруенција со субјектот, а се појавува во потврдна и одречна форма (Бојковска, Минова-Ѓуркова, Пандев, Цветковски, 2008).

Во улога на предикат се среќаваат најчесто глаголите, како прост глаголски предикат, структуриран од прост или сложен глагол, и сложен глаголски предикат, формиран од непотполн глагол во личен облик и полнозначен глагол. Како предикат се јавува и структурата од помошен глагол и именски збор, т.н. именски предикат. Бидејќи предикатот во реченицата е носител на дејствието и соединување на зборовите, тој има и важна улога во подредувањето на зборовите во реченицата. Покрај субјектот и предикатот последователно се редат останатите зборовни видови кои се носители на

семантичката улога во исказот. Сепак флективноста на нашиот јазик која овозможува дефинирање на субјектот и времето за кои се однесува пораката со помош на зависните морфеми во состав на предикатот, дозволува малку послободна организација на зборовниот ред.

Речениците кои содржат повеќе зборовни категории од претходно споменатите два, објект и предикат, по структура се проширени реченици, а доколку во една завршена мисла искажана писмено или усно, се содржат повеќе од една проста или проширена реченица, тогаш станува збор за сложена реченица (Бојковска, С. Минова-Ѓуркова, Л. Пандев, Д. Цветковски, 2008).

Проширената реченица има поголема семантичка тежина од простата, а богатството на информации го овозможуваат додатоците, синтагмите и зависните реченици.

Именски додатоци се атрибут и апозиција. Атрибутот е зависен член во реченицата и е во функција на појаснување на својствата и особините на именката. Реченицата често поседува и повеќе од еден атрибут, а секој од нив е во функција на различен сегмент од именскиот систем, па така атрибутот се наоѓа во функција на субјектот, понекогаш во функција на објектот, а некогаш и покрај трет именски член во реченицата. Во улога на атрибут се наоѓаат придавки, заменски придавки и броеви. Апозиција е именски додаток кој е во улога на алтернативно опишување на својствата на зборот до кој стои и кој го објаснува. Според намената, апозицијата е во улога на подметот, или пак во поддршка на атрибутот.

Додатоци на предикатот кои директно или индиректно го засегаат, односно поддржуваат глаголското дејство се предметот и додатоците за околности. Кога предметот е со иста морфолошка основа и го појаснува е внатрешен предмет, доколку дејствието опишано во предикатот е индиректно насочено кон предметот, тој е индиректен, а доколку се работи за директен или дативен предмет кој во својата морфолошка структура содржи и кратки, односно долги заменски форми, тогаш станува збор за удвоен предмет. Во функција на дообјаснување на предикатот одат и додатоците за околности. Преку додатокот за место се обележува каде се врши глаголското дејство, а преку додатокот за време се дава временска димензија на дејствието. Со употреба на додатокот за начин, одблизу се доопишува како се врши дејствието,

додека со употреба на додатокот за количество, на извршеното дејствие му се дава квалитивна димензија. Дообјаснувајќи ја намерата, целта или причината за вршење на дејствието во состав на проширените и сложените реченици често се наоѓаат и додатоките за намера, цел и причина. Проширената реченица е збир од повеќе помали структурни целини, т.н. синтагми. Синтагмата, според Кепески, (Кепески, 1987) е збир зборови поврзани со иста намена кои формираат потесна мисла. Според Бугарски (1996) синтагмата е збир на синтаксички поврзани зборови со кој се дефинира некој поим и кои претставуваат експонент на некоја конституентска функција. Синтагмата е структурирана околу еден носечки конституент и додатоките кои се во нивна функција (цитирано од Борота, 2004).

Во зрелиот реченичен израз се присутни и сложени синтаксички структури кои во својот состав имаат најмалку две прости или проширени реченици (Конески, Б.1987). Тоа се сложените реченици. Составот на сложената реченица е комплексен бидејќи се содржани повеќе од една независна или зависна реченица која формира систем паратакса, односно хипотакса. Паратаксичките системи вклучуваат составни, разделни спротивни, исклучни и заклучни реченици. Хипотаксичките системи вклучуваат темпорални, финални, декларативни, модални, каузални, консекутивни, кондиционални, релативни и концесивни реченици.

Во интерес на правилна и граматички точна реченица која претставува приказ на пренесената порака, неопходно е усогласување на синтаксичките конституенти. Во една синтаксичка целина усогласувањето е можно само помеѓу менливите зборови, кои имаат променлива функција во реченицата. Конгруентноста, т.е. усогласеноста помеѓу предикатот и субјектот се формира доминантно по граматичките категории лице и број, додека кај сложените глаголски времиња усогласеноста меѓу споменатите зборовни видови е дополнета и согласно граматичката категорија род. Атрибутската конгруенција подразбира усогласување согласно граматичките категории род и број со субјектот, објектот или некој предикатски конституент. Останатите сегменти кои се од неменлив карактер, согласно нивната природа, остануваат константни.

5. Нарушувања во говорно-јазичниот развој

„ Постојат многу деца кои немаат развиен говор на исто ниво како другите деца, иако тие имаат добро разбирање и се далеку од ментално ретардираните. Во овој случај проблемот не е во говорните органи, иако децата понекогаш дејствуваат игнорантски или манифестираат апатичност во релациите. Напротив, овие деца покажуваат голема физичка живост. Тие не одбегнуваат, туку поминуваат од една кон друга идеја прилично брзо. Доколку изговорите збор во нивното уво – тие прецизно ќе го повторат “.

Ова е првиот регистриран запис каде Гал понудил симплифициран опис на дотогаш непозната, јасно дефинирана патологија на јазикот која не била присутна кај други дотогаш дефинирани оштетувања (Гал, 1820, цитиран од Доналдсон, 1995).

Оваа патологија во наредните десетици години најмногу анализирана од Германски лекари, била опишувана како состојба со доминантно нормална невербална интелигенција, прилично добро разбирање, и крајно ограничен излез на говорната експресија. Овој опис е забележан во многу извештаи. (Вилд 1853, Бенедикт 1865, Кларус 1874, Маер 1898, според Доналдсон, 1998) и многу други. За прв пат Ваис (1866) за оваа состојба го применува терминот “вродена афазија”, додека Коен (1866) во своите описи го користи терминот “аудитивен мутизам” . Се до почетокот на дваесетиот век, многу од авторите сметале дека засегнатата должина на исказот кај овие деца е резултат на сериозен фонолошки проблем (Гуцман-1894, Трејтел-1893, според Доналдсон, 1998). Дури во 1918 год. Фрошелс повлекува паралела помеѓу аграматизмот кај возрасните лица со афазија и граматичките отстапувања детектирани кај едно 11-годишно момче, а утврдената состојба ја дефинира како “задоцнет говорен развој” (Доналдсон, 1998).

Либман (Доналдсон, 1995), е првиот автор кој врши анализа и ги организира симптомите групирајќи ги во три подвиди: деца со моторен дефицит, деца кои разбираат само едноставни зборови и деца кои имаат комплетно отсуство на јазично разбирање. Последниот подвид е подоцна дефиниран како конгенитална глувост за зборови (Мек Кал, 1911), конгенитална

аудитивна аперцепција (Ворстер-Дру и Ален, 1929), и конгенитална вербално-аудитивна агнозија (Карлин, 1954, цитирано од Лориг, 2008).

Во средина на деведесетите години терминот афазиа доживува свои модификации во облик на инфантилна афазиа (Гесел и Аматруда, 1947). Најексплоатиран термин во средните деведесети е терминот “развојна афазиа” (Морли, Милер, Гарсид, 1955, Инграм, 1956, Бентон, 1964, Ејзенон, 1968, цитирано од Доналдсон, 1995).

5.1. Специфично јазично растројство или развојна дисфазиа

Состојбата на задоцнет говорен развој подразбира несоодветност на моменталниот говорен статус со очекуваниот за календарската возраст на детето. За разлика од него, состојбата на дисфазични манифестации од развоен тип се карактеризира со говорно - јазична дисхармонија (Пол, 2006). Таа состојба подразбира дека одделни говорно - јазични сегменти се на различно ниво под очекуваната хронолошка возраст (Виндзор, Келз, 2002). Истовремено, нејзина особина е манифестирање на патолошки аспекти кои воопшто не постојат во ниту еден момент од говорниот развој (Хоодин, 2011).

Јазично растројство претставува нарушување на разбирање и /или употреба на усмениот, писмениот и/или друг вид на систем од симболи. Нарушувањето ги опфаќа јазичната форма т.е. фонологија, морфологија и синтакса, јазичната содржина – семантичката структура и јазичната функција т.е. комуникацијата, односно прагматскиот аспект на говорот (Бишоп, 2000)

Аналитичкото толкување на јазичните растројства има медицински и лингвистички пристап. Медицинскиот пристап има базично толкување на состојбите преку етиологијата на нарушувањето, додека лингвистичкиот пристап го толкува нарушувањето преку анализа на говорно – јазично однесување (Доналдсон, 1995). Медицинскиот пристап своите толкувања ги користи како утврден иницијален насочувач за очекуваните говорно јазични манифестации на самото нарушување, а на самата состојба и дава предикативен карактер. Лингвистичкиот пристап е нешематизиран, широк и индивидуализиран, па затоа со овој приод често се толкува квалитативниот аспект на состојбата, односно се анализира секоја индивидуа како посебен, специфичен ентитет (Бишоп, 2001).

Специфичното јазично растројство (CJP) е нарушен говорно-јазичен развој без присуство на органска етиологија. Американската стручна јавност ја отфрла логопедската практика во дел од Европските земји на именување на овој ентитет како развојна дисфазија/афазија, бидејќи тоа вклучува и невролошки аспект на состојбата (Норбери, 2008).

Изборот на терминологија идентификација кај проблемот на патолошки говорно-јазичен развој со терминот развојна дисфазија наспроти специфично јазично растројство, во овој труд е направена единствено врз база на актуелноста и применливоста на истиот во регионот.

5.2. Карактеристики на развојна дисфазија

Развојната дисфазија претставува јазично отстапување, односно нарушување во способноста да се разбере, сруктурира и изрази јазична мисла (Владисављевиќ, 1983, стр.73)

Развојната дисфазија е развојно јазично отстапување, кое се однесува на способноста да се разбере, сруктурира и изрази јазична мисла (Голубовиќ, според Владисављевиќ, 1983, стр 73).

Развојната дисфазија е развојно јазично отстапување при што отсуствува невролошка, сензо - моторна, когнитивна или социо - емотивна дефицитарност (Воткинс, 2004, цитирано од Филипова, 2006).

Развојната дисфазија е развојно јазично отстапување, т.е. отстапување на експресивниот (јазична продукција), и рецептивниот говор (јазично разбирање), истовремено со специфично патолошко манифестирање (дисторзија, супституција, омисија) на фонемната структура во вид на парафразична продукција (Волкова, 1979).

Развојната дисфазија е развојно јазично отстапување при што се засегнати импресивниот и експресивниот говор истовремено. Таа не е предизвикана од друго развојно отстапување, од слушно оштетување, ниту пак од мозочна повреда (Бишоп, Леонард, 2001, стр. 49).

Симптомите на развојната дисфазија не се јавуваат ниту во еден стадиум од нормалниот јазичен развој и опстојуваат релативно долго, додека, пак,

социјалниот развој на овие деца се одвива релативно нормално, без губење на слухот, на менталната ретардација, на аутизмот или на другите отстапувања (Голубовиќ, 2001, стр.201).

Според Рапин, Ален и Дун (Голубовиќ, 2004) кај дисфазичната популација когнитивниот дефицит подразбира отстапување во аудитивната обработка на информациите, на аудитивното внимание, на перцепцијата, на вербалната и невербалната краткотрајна меморија, како и постоење на дефицит во хиерархиската организација и планирањето на мисловниот процес (Хулм, Сноулинг, 2009).

Според националниот институт за здравје во САД инциденцата на развојна дисфазија изнесува 7,6% од вкупниот број на тествани деца на петгодишна возраст (Бишоп, 2013). Во семејствата на овие 7,6 % дијагностицирани деца постои дури 25% присуство на некое слично говорно растројство. Во над 70% од семејствата на тие деца, се утврдени бројни растројства од видот на говорно отстапување, когнитивно отстапување, проблеми во однесувањето или, пак, некој вид развојна дисхармонија. Во однос на половата застапеност, машките деца два пати повеќе се засегнати од оваа состојба отколку женските.

Врз основа на класификацијата понудена од ИЦД-10 согласно поделбата на говорните пореметувања, развојната дисфазија може да биде од експресивен, рецептивен тип и мешан тип.

Експресивен тип на развојна дисфазија. Овој тип на развојна дисфазија според македонскиот развоен психијатар Копачев, (1999, 2005) претставува специфично развојно отстапување каде што способноста на детето да користи експресивен говор е значително под очекуваното за конкретната возраст. Разбирањето на говорот е во границите на просекот, или нешто под него. Карактеристики на овој тип развојна дисфазија се: отсуство на одредени зборови до двегодишна возраст, неспособност за формирање на проста реченица од два збора до три години, стеснета рамка на зборовен фонд, најчесто општи зборови прекумерно употребувани, куса вербална експресија, незрели реченични структури, синтаксички грешки, изоставање на префикси, проблем при користење на граматичките форми, нетечност при говорењето како и проблем при презентација на последователните случувања. Проблемот на експресивната дисфазија може да биде придружена со артикулативни отстапувања. Кај детето невербалната комуникација најчесто останува

неоштетена, затоа што успешно компензира според принципот на употреба на гест, мимика, имагинативна игра, социјален невербален контакт. Сепак не е исклучена можноста за хиперактивно однесување, емотивно отстапување, како и асоцијално однесување во училишната возраст. Проблемот од овој тип дисфазија го отсликува детскиот развој уште пред тригодишна возраст, без присуство на нормални развојни епизоди. Сепак, не е исклучено некои деца да манифестираат соодветен говорен почеток, за подоцна да се соочат со овие проблеми, но се во границите на првите три години од животот.

Рецептивен тип на развојна дисфазија. Овој тип Копачев (1999) го опишува како специфично развојно растројство каде разбирањето на говорот е под очекуваното ниво за детската ментална возраст. Според Голубовиќ (1998 год.), особености кои ја отсликуваат оваа состојба се: неодговарање на сопственото име, неспособност за именување на некои познати предмети, како и неразбирање и неизвршување на вообичаени дејствија до двегодишна возраст. Неизоставен момент е застојот во развојот на експресивниот говор, отстапувањето во артикулативниот развој, социо-емотивно отстапување, проблеми со внимание и однесување, како и изолација и срам од околината. Сепак постојат моменти, кои ги одделуваат овие деца од другите со проблеми во социјализацијата и тоа по начинот на играта, задоволителната невербална комуникација, како и реципрочност во социјалната компонента. Не смее во ниту еден миг да се изостави сомневањето за слушно оштетување.

Мешан тип на развојна дисфазија. Овој тип е најчестата форма која се сретнува во секојдневната пракса во процесот на дијагностицирање и третман на развојна дисфазија. Според клиничките манифестации, таа претставува збир на симптоми претходно опишани кај првите два типа на развојна дисфазија (Копачев, 2005).

Тргувајќи од своите сознанија, во 1983 год. Рапин, Ален и Дун (Голубовиќ, 2004) предложиле видовите развојна дисфазија да се групираат според доминантниот проблем.

1.Отстапување каде што е сочувано јазичното разбирање. Во овој случај се евидентира вербална диспраксија со нефлуентен говор, несистематизирани фонемни супституции и граматички грешки, дефицит во фонемското програмирање со флуентен говор, супституција на фонеме и тенденција за автокорекција.

2.Отстапување во кое се подеднакво оштетени и разбирањето и продукцијата на говорот. Ова е т.н. фонолошко - синтаксички синдром со нефлуентен говор (телеграфски говор), поразвиено разбирање од експресија, бројни фонемни супституции, вербална аудитивна агнозија со нефлуентен говор, аграматизам, парафазиа, неологизми, тешко отстапување во разбирањето и понекогаш тешко оштетување на звучната дискриминација.

3.Лексичко отстапување. Попознато е како семантичко-прагматски синдром со отстапување во говорното разбирање и прагматиката, флуентен говор, богат речник и солидно фонолошко-синтаксичко разбирање, лексичко-синтаксички синдром со флуентен говор, проблем при евоцирање на зборови во реченицата и добро разбирање и категоризирање на поимите.

Вилсон и Рисуци во 1986 год. (според Голубовиќ, 2004) обидувајќи се да направат некаков вид на класифицирање на синдромите поврзани со основниот проблем ги регистрирале следниве доминантни форми кај развојната дисфазија:

- акустичко-семантичко отстапување при разбирање на говорот
- отстапување во аудитивно, визуелно и семантичко разбирање истовремено
- отстапување во аудитивно - семантичко разбирање и визуелната краткотрајна меморија
- експресивно или рецептивно отстапување
- генерално отстапување
- отстапување во аудитивното меморирање
- експресивно отстапување

Развојната дисфазија се карактеризира со засегања во повеќе развојни области. Кај развојната дисфазија се евидентни:

1.Дефицити во аудитивната перцепција кои може да резултираат со: тешкотии во перцепцијата на фонемите, тешкотии во следењето на брзиот говор на возрасните, дефицит во следењето на редоследот како и дефицит во вербалното памтење.

Мајклбаст (1953, според Бишоп, 2001), го дефинираше проблемот како - неспособност да се идентификува, дискриминира и интерпретира аудитивен стимул.

Кај децата со развојна дисфазија проблемот на слушно оштетување не е специфична појава. Оттука, состојбата на нормален слух може да се земе како основа за процена на проблемот со аудитивната перцепција. Децата со развојна дисфазија имаат специфично отстапување, каде што проблемот со перцепција на аудитивниот стимул е како последица на непрецизност на слухот, но не и проблем со физиологијата на периферниот слух.

Тешкотии во перцепцијата на фонемите резултираат со состојба на неразбирање на кажаниот збор на фонолошко ниво, за детето претставува комплетно неразбирање на зборот. Овој екстрем случај Владисављевиќ го дефинира како “ глувост за збор” или вербална аудитивна агнозија. Овој степен на отстапување во фонемната перцепција се надминува само со прием на информации по принципот на презентирање на визуелни модалитети. Поблагите форми на отстапување во фонемната перцепција се последица на одложена аудитивна обработка на зборови. Проблемот на фонемниот слух, е во основа проблем на оштетен аудитивен фидбек. Процесот на грешно перципирани фонеме произведува грешна говорна продукција, која подлегнува на лоша аудитивна обработка, а за возврат се одвива лош јазичен развој во целина. Проблемот на аудитивната перцепција резултира со отстапувања во фонемната секвенца и кусотрајната вербална меморија општо (Ден, 2010). Анализата на акустичките особености на гласовите покажува меѓусебна акустичка сличност и разлика. Поради проблемот на неиздиференцираност на аудио-моторна гласовна претстава, детето нема можност за аудитивна дискриминација и е способно да ги согледува само сличностите во акустичката структура (Едвардс,Лахеј, 1988). Токму затоа е присутна појавата на доминација на еден глас со општи акустички особини на сметка на сите гласови кои припаѓаат на истата гласовна група. Не е ретка појавата на замена со гласови од други гласовни групи кои имаат мала акустичка дистанца.

Децата со развојна дисфазија покажуваат најмногу проблеми со дискриминација на африкатите и фрикативите. Пловивите се проблем кога треба да се развие дискриминација меѓу денталните и веларните (Владисављевиќ, 1983). Гласовите Т и Д ја покриваат фреквенцијата на К и Г и не дозволуваат нивно усвојување. Откако тие ќе се совладаат редок случај е да се заменуваат со претходните. Латералите Л и Љ се тешко дискриминативни гласови. Вокалите

по правило, не се проблем за аудитивна перцепција, дискриминација и обработка.

Децата не можат да го следат континуираното комуницирање на околината, и затоа не можат ниту да учат од неа. Постојат две причини за тоа: проблемот на брзо декодирање и проблемот на краткотрајното меморирање. Впечатоците од говорот на околината се бришат уште пред да се разберат (Моди, Силиман, 2008). Токму затоа на овие деца треба да им се зборува побавно и погласно.

Поради непознавање на зборовната и реченичната структура детето, има проблем со разбирање и перцепирање на гласовниот и зборовниот редослед. Следствено на ова детето ќе има проблем со репродукција на говорниот модел, како последица на краткотрајната вербална меморија (Вотсон, 1994).

1. Вербална комуникација на ниво на нејзина обработка е долг процес, кој опфаќа прием, задржување, обработка, фидбек, и репродукција на говорот. Долгиот пат во кругот на преносот на информаците истовремено е и пречка точно да се локализира делот на кој што настанува проблемот кај децата со развојна дисфазија. Независно од начинот на кој детето доминантно ја добива вербалната информација, можноста да се зачува и интерпретира истата повторно е многу мала (Коди и сор., 2007).

2. Дефицит во визуелната перцепција, просторната ориентација и вниманието. Визуелната перцепција претставува проблем (Џонстон, 2006) кај децата со развојна дисфазија. Како комплексен процес за чие извршување неопходно е и задоволително ниво на внимание (Шевел, 2009), кај нив се јавува неможност за согледување на фактичката реалност. Тие, поради недостаток на внимание својот интерес не можат да го задржат доволно долго на некој предмет, слика, настан и слично. Исто така, краткотрајноста на вниманието придонесува за постојана промена на интересот и неспособност за солидна визуелна перцепција. Проблемот со просторната ориентација е присутен уште во периодот на совладување на просторот на конкретно и претставно ниво. Истиот проблем придонесува за тешко совладување на телесната шема како и појава на проблеми при описменувањето во училишниот период. Овој дефицит резултира со посебен, визуелен вид дислексија и дисграфија (Матик, Волф, 1959, според Матик, 1981). Истите проблеми може да се појават доколку е засегнат макар еден од трите сегменти на визуелната перцепција сукцесивниот ред, дискриминација или визуелната меморија (Кирхнер, 1985, цитирано од

Кент, 2004).

3. Јазичен дефицит: продукција и разбирање: фонолошки и артикулативни тешкотии (фонолошката развиеност е незрела за возраста), морфолошки и граматички тешкотии (сиромашен лексички фонд, со ограничена употреба на граматичката категорија на зборовите), синтаксички конструкции незрели за возраста, како и дефицит во семантиката и структурата на зборовите. Вкупниот процес на разбирање на зборовното значење се одвива забавено, посебно за зборовите за кои се врзуваат апстрактни јазични категории (сврзници, предлози, прилози, род и број кај именките). Сиромаштвото на јазични асоцијации придонесува и кога значењето е разбрано, зборот за тој поим да отсуствува.

4. Тешкотии во прагматиката: Придружени абнормалности (сите отстапувања како од стандардниот така и од патолошкиот јазичен израз), а можни се ехолалии и метатези.

5. Тешкотии во разбирањето на говорот: реакциите на акустичките сигнали се соодветни, фонемниот слух за возраста е незрел, разбирање на јазичниот исказ постои само кај едноставните вербални наредби (способност за снаоѓање во одредени синтаксички конструкции), но и дислатерализираност. Според некои автори пак, не постои цврста врска помеѓу нормалниот говорно – јазичен тек и дефинираната латерализација. Утврдените поедини случаи на недефинирана латерализација и успорениот-проблематичен говорен развој се сеуште непотврдено правило за силната врска помеѓу двата проблеми (Дју, 2004)

Диференцијална дијагноза на развојна дисфазија

Постојат ставови според кои етиологијата на оваа состојба неминовно се наоѓа во мозочната функционална абнормалност, но единствениот проблем е недостатокот на дијагностички постапки, кои би го откриле овој недостаток, а сеуште е недокажан со постоечките интервентни процедури (Шипли, 1998).

Во литературата се правени истражувања за утврдување на генетската монофакториелна зависност на развојната дисфазија. Во истражувањата каде се вклучени цели семејства со отстапувања во говорниот развој, утврдени се генотипски малформации (Рајс, 2013). Сепак, во пошироката детска популација не е утврден генот - виновник за овој вид отстапување. Како причина за овој неуспех се наведува огромната хетерогеност на децата кои се вбројуваат во

оваа група.

Една невробиолошки основана студија поттикна нов начин на размислување за причините на видовите говорно - јазични манифестации кај развојната дисфазија. Развојот на мозочните функции не е последица на просто мултиплицирање на неврните и синаптичките врски, туку, воедно е процес на потиснување на нефункционалните врски, како автоматизирање на тие кои се во основата на когнитивните и бихејвиоралните функции. Претходно се сметало дека во основа, кај развојната дисфазија се работи за недостаток на модуларни компоненти во системот одговорен за создавање на јазикот. Наспроти претходно наведеното, авторот смета дека кај децата со развојна дисфазија се работи за нефункционални патишта за презентирање на јазикот. Причината за оваа нефункционалност лежи во генетски заснованите структурни микроаномалии во јазично одговорните мозочни области (Бејтс, 1997).

Сепак, диференцијално дијагностичкиот пристап кај развојна дисфазија се заснива на дијагностика врз исклучување, базирана на отсуство на симптоми.

ФАКТОР	КРИТЕРИУМ
1. Невербален IQ	
2. Слух	Повисок од 85
3. Воспаление на средно уво	Уреден скрининг со стандардни процедури
4. Невролошки дисфункции	Без рецидиви Отсуство на моторни нарушувања, церебрална парализа, мозочна лезија, или медикаменти за контрола на истите
5. Орофацијална структура	Без особености
6. Оромоторна функција	Уреден скрининг соодветен на развојниот период
7. Физичка и социјална активност	Без отстапување во социјалната интеракција и ограничување на активности
8. Јазични капацитети	Помалку од 80% јазичен капацитет соодветен за возраста (постигања -1.25 стандардни девијации од просекот)

Слични нарушувања во говорно – јазичната сфера се присутни и кај други патолошки состојби, каде што говорно-јазичното отстапување е пропратен синдром, но сепак не е носечки причинител за состојбата.

Оштетувањето на слухот дава слика на јазично нарушување, но тоа е како резултат на неможноста да се слуша. Доказ за постоење на слушна оштетеност е аудиограмот. Постојат и други знаци од секојдневието, кои можат да го наведат родителот на сомнение за проблеми во слухот. Такви се: нереагирање на звук или на говор, неадекватност на силни звуци, неиздиференцираност на гласови и употреба на гест за изразување на своите потреби.

Аутизам и емоционални проблеми. Аутистичното дете покажува знаци на оттуѓеност од околината, стереотипија на движења и отсуство на каков и да е вид комуникација. Огласувањето е во форма на крици или ехолалија, а емоционалноста е изразена во вид на неадекватно реагирање со напади на смеа и плач наизменично. Знаци на емоционална неадекватност се нескладност на говорот со возраста на детето (бебешки говор), негативна промена на говорот, монолог и ехолалија, повлеченост и сиромашно комуницирање, пред сè со недостаток на радост и плач. Овие состојби често во првиот момент личат на сензорна алалија. Тие може да се диференцираат според присуството на емоционален контакт и постоењето на внимание и насочена активност.

Менталната ретардација како и аутизмот, дава прилично исти резултати во јазичниот сегмент од менталниот статус на детето. Диференцијалната дијагноза се поставува со помош на резултатите од психолошкиот наод кој покажува значително пониски вредности на интелектуално ниво. Анамнестички се согледува и еден побавен општ физички и психомоторен развој кој го придружувал детето уште од раниот период. Подоцна е забележлива неорганизираност на вниманието, ненасочен интерес, неспособност за структурирана игра, како и неспособност за имплементација на наученото.

Неадекватен јазичен развој би можел да се случи и кај **деца без родители**. Во тој случај кај овие деца недостасува стимулација, т.е. недостасува нормален говорен пример. Кај деца кои се хронично болни и кај кои општиот психофизички развој се одвива забавено, во тој случај и говорно - јазичниот развој е задоцнет. Доколку истата болест го засегне и ЦНС тогаш невролошкиот

наод може да го оправда постоењето на вистинско јазично нарушување, при што логопедскиот третман ќе биде оправдан.

Живеењето на детето во променлива животна средина, каде се говорат наизменично, или истовремено **два јазика**, ќе го побуди детето на забавување на говорот. Затоа е потребно тоа постојано да гради нови супрасегментни структури за новиот јазик, се дури не акумулира доволно податоци, за да може да започне и експресијата. Овде има забавување на говорниот развој, но подоцна секогаш следи нормален развоен тек.

Задоцнет говорен развој. Кога способностите за разбирање на говорот или само на говорната експресија се значително под очекуваното ниво за неговата ментална возраст, тогаш станува збор за доцнење во развојот на говорот. Доцнењето може да биде и во разбирањето на говорот и во говорната експресија. Нормално, разбирањето на говорот е за неколку месеци понапред од способноста за вербална експресија, а кај задоцнетиот говор способноста за вербална експресија многу повеќе доцни од нормалното доцнење. Останатите способности се без некои поголеми отстапувања и невербалната комуникација е многу поразвиена. Децата најчесто имаат ограничен речник, незрела реченична структура, грешки во синтаксата, тешкотии во прераскажувањето и изговарањето на гласовите.

За разлика од опишаните особености при доцнење во говорниот развој, кај развојната дисфазија има дополнително, специфична манифестација на патолошки говорни структури. При диференцијалната дијагноза неопходно е да се познава точната разлика меѓу двете состојби за да се утврди за каков проблем се работи кај детето.

5.4. Фонолошко – артикулативни карактеристики на развојната дисфазија

Гласот е крајно неадаптабилна говорна компонента кај децата со развојна дисфазија (Пол, Џенингс 1992, цитирано од Пол, 2006). Гласот има променлив квалитет и непостојана присутност, помал обем на употребени гласови (Робертс, Рескорла, Стивенс 1998), кои истовремено се зависни од местоположбата во зборот (Хоф, 2012).

Греј во 2003 год. истражувајќи потврдил дека децата со развојна дисфазија имаат проблем со фонемното програмирање и фонематската меморија. Тестирајќи ја фонемната структура и нејзина стабилност во однос на

зборовниот контекст во кој истиот се наоѓа, дојдено е до заклучок дека децата со развојна дисфазија имаат променливост и непостојаност на гласовниот квалитет, кој пак е директно зависен од зборот во кој се наоѓа. Во услови кога на децата им биле давани за изговор смислени зборови, но и зборови без смисла, гласовите кои се наоѓале во смисловните зборови биле посолидно изговорени (Греј, 2003).

Истражувајќи ја состојбата на фонолошко – артикулативниот сегмент при состојба на развојна дисфазија добиени се низа заклучоци кои се однесуваат на видовите отстапувања во рамките на гласовната продукција.

Децата со развојна дисфазија имаат поголем број на фонолошко - артикулативни отстапувања од децата со нормален говорно јазичен развој. При состојба на развојна дисфазија има поголемо присуство на гласовното отстапување – супституција (Виндзор, Кели, Хелвет, 2012), отколку отстапувањата од видот дисторзија, или пак омисија, додека кај децата со нормален говорно-јазичен развој има еднаква застапеност на сите три вида гласовно отстапување (супституција, дисторзија и омисија). Кај децата со развојна дисфазија, најчесто се јавува отстапување во гласовниот изговор на фрикативите и африкатите, а пак кај децата со нормален говорно - јазичен развој најчесто се јавува отстапување при изговор на гласовите од групата на фрикативи.

Кај децата со развојна дисфазија постои значајна зависност меѓу гласовниот квалитет и неговата местоположба во зборот. Децата со развојна дисфазија најчесто имаат проблем со изговор на гласот кога тој се наоѓа во средина на зборот, односно кога има медијална зборовна местоположба, а најчесто ги изоставаат гласовите кои се наоѓаат на крајот од зборот (Бартолини, Леонард, 2001, цитирано од Леонард, 2013). Тоа значи дека омисијата како фонолошко - артикулативно отстапување е најчеста во финална зборовна местоположба. Децата со развојна дисфазија најчесто ги заменуваат гласовите кои се наоѓаат во средината на зборот со други, кои се поедноставни за изговор. Тоа значи дека супституцијата како фонолошко - артикулативно отстапување е најчеста во медијална зборовна местоположба.

Децата со развојна дисфазија подеднакво често, неправилно ги изговараат гласовите независно од нивната местоположба. Тоа значи дека дисторзијата како фонолошко - артикулативно отстапување е подеднакво

присутна во иницијална, медијална и финална зборовна местоположба. Децата со развојна дисфазација имаат поголем број на артикулативно - акустички отстапувања во споредба со децата со нормален говорно - јазичен развој.

Кај децата со развојна дисфазација најчестото отстапување во гласовната група на вокали е според начинот на формирање на гласот. Кај нив најчестото отстапување во гласовната група на плозиви е според местото на формирање на гласот. Кај децата со развојна дисфазација најчестото отстапување во гласовната група на африкати е според местото на формирање на гласот. Фрикативите најчесто отстапуваат според местото на формирање на гласот.

Кај децата со развојна дисфазација најчестото отстапување во гласовната група на назали е според начинот на формирање на гласот, додека во гласовната група на латерали е според местото на формирање на гласот.

Говорот на децата со развојна дисфазација е многу понеразбирлив од говорот кај децата кои имаат артикулативни отстапувања, а припаѓаат на групата деца со нормален говорно - јазичен развој. Фонолошко - артикулативните отстапувања ја ограничуваат разбирливоста на говорот кај децата со развојна дисфазација. Фонолошко - артикулативниот статус кај децата со артикулативни оштетувања, кои припаѓаат на групата со нормален говорно - јазичен развој влијае врз нормалната разбирливост на нивниот говор, додека децата со развојна дисфазација покажуваат квантитативна и квалитативна разновидност во фонолошко - артикулативните отстапувања. Децата со развојна дисфазација имаат проблем со фонемната структура, фонемното програмирање и често присуство на фонемна супституција (Попоска 2009). Тие имаат сиромашен фонеман капацитет.

Кај децата со развојна дисфазација артикулативниот сегмент на говорот има особина на специфичност и променливост. Гласовите се често подложни на различен вид отстапување, во зависност од нивната местоположба. Гласовните отстапувања често се непостојани и променливи, дури и кога се работи за ист збор. Кај децата со развојна дисфазација постои проблем на совладување на прецизни и точни движења на периферните говорни органи, која се јавува поради недостаток на ускладена и усовершена мускулна активност.

Кај децата со развојна дисфазација постои проблем на точна аудитивна перцепција, аудитивна меморија и аудитивна дискриминација. Тие манифестираат тешкотии при изговорот на гласовите со ниска дискриминативна

вредност, (Савиќ, Ангелковиќ, Буѓевац, Ван дер Лели, 2010) кои се јавуваат како последица на несоодветна акустичка дискриминација. Најчесто се изговараат неправилно гласовите кои имаат доминантна акустичка сличност. Кај децата со развојна дисфазија, взаемното влијание меѓу артикулативното отстапување и говорната разбирливост е помала од онаа кај децата со нормален говорно - јазичен развој, кое се должи присуството на оштетувања во другите говорно - јазични сегменти на нивниот говорно - јазичен статус (Ван Дер Лели, 2000).

5.5. Карактеристики на морфологијата кај развојната дисфазија

Доминантна особеност во зборовната конструкција се основните зборовни форми, во кои често недостасуваат префикси и суфикси. Во моменти на конструкција на овој тип зборови, проблемот се јавува при нивното разбирање и употреба. Доминантен збор во реченицата е именката. Таа е присутна во номинативна форма со значење на конкретен предмет и без нагласување на множина. Глаголите кои се експлоатираат се во трето лице еднина, заради неизградената свест за припадност, а подоцна и заради сложената зборовна конструкција. Временската поставеност на настаните е секогаш прикажана во сегашно време, додека временското обележување во друго глаголско време отсуствува (Рајс, 2005, Рајс, 2012, 2013). Минатото време може да се употреби само кај понапредните случаи. Сепак, децата не ја гледаат оправданоста од примена на помошниот глагол.

Заменките се тешка форма за совладување во речникот на дисфазичното дете. Пред нив детето прво ги прифаќа присвојните заменки, за кои има успешна претстава, пред сè, благодареејќи на разбирањето на релациите и сопственоста во комуникација со околината.

Детето ги смета за апстрактни неменливите зборови од типот на сврзници, предлози, прилози и затоа ги доживува како вишок во реченицата. Наједноставни за совладување се предлозите кои кај детето создаваат конкретна слика. Така на пример предлогот "во" е лесно забележлив во текот на игра, онаму каде што има точно дефинирана просторна определеност, но затоа, пак, предлозите кои подразбираат сложен сооднос во ситуацијата се практично неразбирливи за потешките форми на развојна дисфазија (Рајт, 1998).

Учењето на зборови и збогатувањето на лексичкиот капацитет кај децата со РД се одвива идентично како кај нивните врсници. Сепак е утврдено дека во овој модел, тие заостануваат при процесот на „ловење“ и изолирање на фонолошката форма која е дел од синтаксичкиот проток на информации, ретенција на фонолошката форма во краткотрајната меморија се додека не се активира потрагата по соодветна лексема, како и селектирање на соодветно значење на новиот, збор кој мора да биде поврзан со фонолошката форма. Статистички не постои разлика помеѓу децата со РД и нивните врсници во способноста на изолација на лексеми во синтаксичкиот проток. Од друга страна докажано од страна на Талал и соработниците дека проблемот во овој сегмент се стационира во перцепцијата на брзо променливите акустички стимули кои се директни причинители на морфолошките и семантичките грешки.

Во овој контекст Долаган (Доналдсон, 1998), докажал дека за разбирање на одредена лексема, која е подложена на екстензии и морфолошки преструктурирања, на популацијата деца со РД им е неопходна дополнителна информација и поддршка.

Задржувањето на фонолошката форма во краткотрајната меморија при идентификација со веќе постојна лексема согласно разработената хипотеза на Бадли, 2003 год., е составена од три етапи. Фонолошката јамка е одговорна за краткотрајното депонирање на аудитивниот стимул и негово субвокално увежбување. Визуоспацијалната претстава го дополнува сознанието преку визуелна информација, додека извршителите на централно ниво одредуваат ниво на внимание неопходно за регистрирање на компонентата. Работната меморија во основа го балансира односот меѓу способностите на процесуирање и депонирање на информации, на ниво на морфеми. Овој дел од процесот, докажано, затајува кај децата со РД, а резултатот е губиток на фонолошката информација неопходна за апсолвирање на морфеми и нови зборови.

Процесот на селектирање на соодветно значење на новиот збор е испитуван низ повеќе научно истражувачки постапки. Една од причините за проблемот на усвојување нови зборови е дека децата со РД не го усвоиле процесот на синтаксичко дополнување. Овој модел подразбира дека секој нов збор ја добива својата смисла преку дополнување на синтаксичката целина која во себе содржи претходно познати компоненти - зборови. Џонстон, О Хара и Ван дер Лели (1997) ги тестираше децата со РД на возраст од 5 до 7 години и

заклучиле дека додавањето на значење на новите зборови кај оваа популација деца се случува поспоро, но и дека за стекнување потполно значење на зборот неопходна е негова матурација. Сепак, согласно заклучоците на истражувањето на Алт од 2003 год. во прашање е задоцнето усвојување на зборовите, а не процес на негово патолошко совладување (Бишоп, 2007).

5.6. Карактеристики на синтаксата кај деца со РД

Едно од главните обележја кои ја карактеризираат развојната дисфазија како специфично јазично нарушување е проблемот на морфолошко и синтаксичко структурирање. Формирањето на речениците по збирот на правила кои важат за еден јазик е вистинска пречка за децата со РД. Постојат повеќе теории кои ја опишуваат морфосинтаксичката област и причините за нејзиното оштетување. Првата група теории, чиј застапник е Чомски (1979) причината за проблемот со граматичките компоненти на јазикот ја пронаоѓа во физиологијата на кортикалните области одговорни за јазично процесирање. Втората група теории ја промовира тезата дека децата се соочуваат со субтилни пречки во процесирањето кои се од когнитивна природа (Еванс, 2007). Доказ за вистинитоста на оваа група теории се испитувањата кои потвдиле дека постои пречка во обработката на брзо пласирана аудитивна информација.

Основна карактеристика на синтаксата како дел од јазичната компетенција кај децата со развојна дисфазија, е со синтаксичка недоследност. Граматичката конструкција на исказите е променлива и се движи од соодветно граматички конструирана реченица до неграматичка и морфолошки оскудна реченица. Токму затоа во 1995 година, е помовирана хипотезата за постоење на пролонгиран опционен инфинитив, кој подразбира променлива примена на граматички и синтаксички правила (Броокс, 2012).

Синтаксичката структура кај детето со развојна дисфазија се одликува со квантитативна и квалитативна оскудност. Очекувано за ова говорно – јазично нарушување е ограничена реченична должина односно, квантум на зборови, како и оскудна селективност на зборовни видови. Реченичната должина кај дете со РД како во услови на спонтан говор, така и при реченична репродукција е пократка од просечната должина на реченицата кај негов вреник. Причина за оваа патолошка форма на реченицата е проблемот на неапсолвираност на

одредени зборовни видови, нивно отсуство во спонтаниот израз како и мофолошката неусвоеност (Џастис, Машбурн, Вигинс, 2008). Дополнително, причина за лошиот исказ при непосредна репродукција е проблемот со непосредното вербално памтење. Сите претходно наведени причини за квантитативната оскудност се во основа заради неразвиени јазички компетенции во делот на разбирање и прифаќање на граматички и синтаксички правила. Токму затоа кај детето со развојна дисфазија експресивниот говор е типична слика на нивото на развој на импресивниот говор. Неразвиениот јазичен систем кај детето со развојна дисфазија се манифестира со делумна апсолвираност на зборовни видови за кои недостасува развиен транзиционен систем со што веќе совладаните зборови би се поврзувале во мисловни целини – искази. Транзициониот систем го сочинуваат малите зборови кои во реченицата имаат улога на подршка на предикатот и субјектот и кои овозможуваат создавање на зборовен ред во функција на разбирање на пораката. Овие деца во недостаток на невронски врски кои се од биохемиска или хистолошка природа, манифестираат проблем при разбирање и запаметување на зборовите и правилата од синтаксата (Хуфорд, 2011).

Суштината на проблемот станува доминантен во моментот кога детето со развојна дисфазија го поминува прагот на исклучива примена на искази сочинети од субјект, предикат, субјект-објект, субјект-предикат или објект-предикат. Релацијата помеѓу зборовните видови од именскиот и глаголскиот систем која детето треба да ја оствари за да покаже солидна вербална експресија е невозможна. Сите останати зборовни видови кои се во функција на субјектот и предикатот трпат постојана трансформација согласно граматичките правила, усогласувајќи се притоа по број, род, време, што за совладување кај детето со развојна дисфазија претставува непремостива пречка. Овие правила се совладуваат спонтано кај децата во предучилишниот период, а резултатот е способноста за конструкции на проширени и сложени реченици

По мислењето на Владисављевиќ (1987), децата со развојна дисфазија никогаш не го достигнуаат нивото на сложена реченица ниту во возрастна доба. Достигањето на комплетна јазична компетенција е невозможно во состојба на дисфазична етиологија заради ограничената способност на разбирање на правилата и совладување на јазичните механизми кое резултира со достигнување на напредно комуникативно ниво на говорникот.

5.7. Релевантни искуства од областа на истражувањето

Во овој труд се изложени повеќе светски како научни, така и практични искуства, во делот на теорискиот осврт, но и во делот на истражувачкиот дел кој следува. Во ова поглавје, исто така се вметнати искуствата од просторите, чии јазици се блиски на стандардниот македонски јазик.

Јовановиќ-Симиќ (2004), во трудот „Специфична језична оштећења код деца“, во лингвистички засновани истражувања за деца со јазични нарушувања, ги испитувал нивните знаења за синтаксата, граматичката морфологија, релационата (односната) семантика, лексичката семантика и прагматика. Притоа се добиени доволно податоци само за глобални заклучоци. Децата со јазични нарушувања ги усвојуваат основните граматички категории и правила за нивно комбинирање по истиот редослед како и нормалните деца. Меѓутоа, тоа усвојување е многу побавно и на подоцнежна возраст. Се покажало дека децата со јазични нарушувања можат да водат смислена и разумна комуникација, ограничена само поради лошо совладливите граматички облици.

Во однос на зборовите како засебен ентитет за анализа кај децата со РД, направени се повеќе согледувања. Пред повеќе години, при компаративна анализа на лексичкиот статус на деца со РД, Благојевиќ, анализирајќи зборовни видови во лексичкиот корпус, утврдила значајно помал број зборови, како и зборови со фреквенца, а воедно и разлика помеѓу уделите на одредени зборовни видови во речникот на испитуваните групи. И во ова испитување доминирала фреквенцијата на именки, глаголи, придавки па предлози (Владисављевиќ, 1983).

Во тек на своите истражувања Леонард и Шварц (2000) ставиле акцент на зборовниот квалитет и процесот на нивно усвојување. Заклучокот донесен во ова истражување е дека во раната училишна возраст децата имаат проблем со лексичкото надградување, кое подоцна се надминува, а разликата меѓу постигањата во оваа област е незначајна. Она што останува значајно помеѓу двете тествани популации е зборовната екстензија. Децата со РД имаат проблем при морфолошко надградување на зборовите, како и со несоодветно морфолошко структурирање на морфемата. На ова ниво е утврдено дека морфосинтактското надоградување е основната пречка во стекнување на јазична компетенција.

Истражувањето спроведено во 1995 година од страна на Воткинс, е дека децата со РД во раната училишна возраст укажуваат на ист состав на зборовни видови кои се присутни кај децата врсници, но изборот и степенот на употреба на зборовите во услови на монолог е значајно пооскуден кај првоспоменатата група (Воткинс, 2013).

Во трудот на Вуковиќ, Вуковиќ и Стојановиќ (2010) „Investigation of language and motor skills in Serbian speaking children with specific language impairment and in typically developing children., испитувани се јазичните и моторните способности на група од 30 деца со специфични јазични нарушувања (на возраст меѓу 4 и 7 години) во споредба со група од 30 деца со типичен развој на иста хронолошка возраст. Резултатите покажуваат дека деца со специфични јазични нарушувања има значително повеќе потешкотии во јазичните и моторните способности во однос на контролната група.

Вуковиќ и Стојановиќ (2011) , во трудот „Characterising development language impairment in Serbian-speaking: A preliminary investigation., ги презентирале добиените резултати од прелиминарното испитување на употребата на помошни глаголи неакцентирани зборови во српскиот говор. Во испитувањето биле вклучени две групи деца (30 деца со развојни јазични нарушувања и 30 деца со типичен развој) на возраст од 48-83 месеци со ист IQ. При опис на слика во серија, побарано е да се каже приказна во серија од 4 слики. Послаби резултати покажале децата со јазично нарушување. Бројот на грешки не растел со зголемувањето на хронолошката возраст. Заклучок е дека како и во другите јазици, така и за децата што зборуваат српски јазик а имаат јазично нарушување, помошните глаголи се делумно тешки.

Исто така се бројни истражувањата од доменот на морфолошката структура на јазичниот израз кај децата со РД: Нормалниот морфолошки развој ги носи етапните обележја на омисија, обид и грешка, а потоа и успешно апсолвирање на морфемската структура на именките (Рајс, 2013). Децата со РД, во неговите истражувања укажаа на пристап на морфолошко структурирање, доминантно на ниво на обиди и грешки, кое само по себе значи навлегување од стадиумот на омисија кон примена од опциона природа, и понатаму кон стадиум на облигациона примена на морфолошките пропозиции. Доколку овде изнесеното толкување, го анализираме низ толкувањето на процесите кои се дел од когницијата сумирано во работна меморија, (Вуковиќ, 2002), може да

заклучиме дека предусловот за усвоеноста на граматичката категорија – број, е заради солидни когнитивни способности, додека специфичноста во грешките кои се јавуваат се најчесто заради фонетско – фонолошкото процесуирање (Медиавила, 2003).

Испитувањето кое го спровеле Леонард и Мекгрегор (1993) по ова прашање, а се однесува на членот во Францускиот јазик, кој има нагласена разновидност и се одликува со богатство, е директно зависен од траењето на нагласениот односно ненагласениот слог на именките (Верховен, Балком, 2008). Кај деца со РД од француско, италијанско и англиско говорно подрачје се укажува на отсуство на разлика меѓу постигањата на француските децата со РД и нивните врстници, како и подобри постигања на француските деца со РД од оние чиј мајчин јазик е италијанскиот, односно англискиот (Ле Норманд, 1993). За разлика од ова, децата со РД кои потекнуваат од Англија имаат значајно полоши постигања при употребата на одреден член, за разлика од примена на неодреден член (Леонард, 2011).

Во прилог на анализата за морфолошката структура на именките е и истражувањето направено во 2011 година, за периодот на раната училишна возраст. Ројл и Стајн испитувале квалитет на продуцирани именки во спонтан говор кај француски деца со РД. Заклучоците од истражувањето довеле до сознанија, дека оваа детска популација во спонтан исказ најчесто бира едноставни по содржина и по фонолошка структура, именки. Доколку се присутни комплексни именични структури, во тој случај истите се со отстапувања во форма на морфолошки субституции и омисии на зависни морфеми. Проблемот е најчесто резултат на фонолошкото процесуирање при поврзување, преклопување и скратување на именката во функција на нејзина лексичка адаптација на содржината. Препорака на авторите е дека треба да се вклучи морфо-фонолошкото процесуирање како дескриптивен модел на состојбата со РД (Ројл, Стајн, 2012).

Морфолошката структура во правец на употреба на инфлексии во сложени именични конструкции е предмет на истражувањето спроведено од Ван дер Лели и Кристијан во 2000 година. Интересот бил да се утврди дали морфолошкото сруктурирање на граматичката категорија – број кај именката потекнува од дефицит во процесот на прием на информации, или пак од

дефицит во совладување на граматичките правила. Добиените резултати покажале дека од страна на испитаниците со РД постои употреба на инфлексии за формирање на множина кај именките и во примерите каде именката има неправилна множина. Разликата со контролната група врсници, не била значајна, и токму затоа заклучокот за постоењето на овој вид отстапувања кај РД се толкува како примарно граматички ентитет, кој пак од своја страна може да резултира со многу манифестации во морфолошкото структурирање на лексемите (Ван дер Лели, Кристијан, 2000).

Во прилог на овој труд е анализирано истражувањето спроведено од Ле Норманд во 2009 година. Употребата на заменки е испитувана во рамки на говорно јазичниот статус кај деца со РД чиј мајчин јазик е Францускиот. Личните заменки кај оваа испитувана група покажала тенденција за почеста омисија, присуство на помал број грешки при нивна употреба, но нивната фреквенција сепак е повисока отколку кај контролната група, и типот на истите е уникатен, без правила на примена, кое од страна на авторот е протолкувано како транзициона матурација кон адултна форма. Како заклучок тој ја промовира тезата дека во јазиците каде заменката е обврзувачка синтаксичка компонента, проблемот на нивна ограничена примена се манифестира со нивна несоодветност, наместо омисија, а истото е заради присуство на лингвистички дефицит (Бал, 2009).

Во истражувањето кое Леонард го објавил во 2013, ја испитувал употребата на клитичките заменки во самостојно синтаксичко структурирање кај децата со РД. Тој заклучил дека ова група деца значајно се потпира на информациите добиени од упатствата добиени при описот на слика, најчесто користи веќе утврдени шеми на клитики, несоодветни за ситуацијата, во исто време има проблем со детектирање на граматичкиот сегмент и неговата местоположба во реченицата, и кога успешно го лоцира местото на заменката, има проблем со соодветната примена (Леонард, Диспалдо, 2013).

Резултатите кои ги добил Мор во 1995 година одат во прилог на доминантната слика на РД како развојно доцнење, на сметка на тенденцијата на патолошко формирање на јазичниот статус. Истражувањето покажало дека кај децата со РД отстапувањата при примена на коректна форма на заменки, посебно на присвојните, каде доминантно важна е конгруентноста по род, број

и лице, не отстапува од контролната група деца кои се со еднаква јазична, а помала возрасна категоријата (Моор, Цудит, 1995).

Во своето истражување Фогл, ги анализираше придавките употребени наменски од страна на деца со РД. Кај својот примерок утврди проблем за избор на конкретна и најсоодветна придавка за конкретната околност, неопходна да ја приближи именката, а наместо тоа се користат генерализирани форми и пошироко прифатени придавки (Фогл, 2012), како и проблемот на нејзино усогласување согласно граматичките карактеристики на именката носител. Согласно направеното истражување во Русија (Трибушинина, 2012), испитаниците со РД успеваа да се доближат на постигањата на своите врстници по однос на пронаоѓањето придавки, антониими, но назадување било забележано по однос на инфлексииите и додатоците во правец на негација.

Во своето истражување за морфолошката структура на јазикот кај децата со развојна дисфазија Ковачевиќ (2005) и соработниците, ги анализирале особеностите на јазикот кај детската популација чиј мајчин јазик е хрватскиот. Докажано е дека постои голема поврзаност помеѓу развојната дисфазија и оштетената морфологија, иако јазиците меѓусебно многу се разликуваат според стапката на морфолошката сложеност. Преку морфологијата како јазична (лингвистичка) компонента, граматиката е најмногу изразена што во голема мера може да помогне во утврдување на стапката на нарушеност.

Хрватскиот јазик е со богата морфологија за разлика од англискиот, кај кој морфолошкиот состав не е толку развиен. Во хрватскиот јазик поврзаните зборови во една реченица се изразуваат со многу морфолошки маркери, кои се додаваат на основата на зборот. Од словенските јазици, како што вели авторот, најмногу е истражуван (проучуван) хрватскиот јазик. Потпроектот "Посебни јазични потешкотии кај децата од училишна возраст" во рамки на големиот проект "Пореметувања на говорната комуникација кај деца од училишна возраст" бил методолошки усогласен поради меѓујазичната споредба со едно друго истражување за проблемите и јазичниот развој-проект на германската заедница за научни истражувања "Untersuchungen zum Entwicklungsdysgrammatismus als spezifischer Ausprägungsform der Entwicklungsdysphasie".

Успешноста на хрватската морфологија била испитувана преку четири видови на задачи: формирање на множина, откривање и исправување на

погрешни наставки, повторувања на реченици и диференцирање на глаголски облици.

Најнапред е испитувано формирањето на множина како конгнитивно едноставна задача кој овозможува само граматичко маркирање, а не некоја друга способност. Децата со РД биле во 9 % случаи понеуспешни од децата со нормален јазичен развој во означувањето на лексички зборови и во 13% случаи во псеудозборови. Лажните зборови се зборови кои детето немало можност претходно да ги сретне и затоа децата со ПЈТ во оваа област се покажаа најнеуспешни.

Способноста за откривање и корегирање на погрешни граматички наставки бара морфосинтактичко и метајазично знаење, бидејќи се однесува на чувствителноста на испитаникот за јазична форма.

Резултатите покажале дека постои голема сличност во реакциите на испитаниците односно, дека разликите помеѓу испитаниците не биле статистички значајни. Задачите биле подеднакво лесни, односно тешки и за двете групи. Забележани се многу поголем број на деца со РД кои успеваат да ја уочат грешката, но не и корегираат поради нивното недоволно јазично знаење. Одреден број на деца со РД, по откривање на грешката не се обиделе да ја исправат или обидот бил неуспешен. Задачата на невоочена и некорегирана грешка бара развиено јазично и метајазично знаење. Разликата помеѓу групите во оваа задача биле поголеми отколку во задачата за формирање на множина поради сложениот јазичен контекст. Децата со РД имале повеќе проблеми кога бил погрешно структуриран глаголот отколку именката. Причината за тоа е веројатно фактот дека морфологија на глаголот е посложена од морфологија на именката во хрватскиот јазик. Во задачата на повторување на реченица со разгледување дали секој збор е повторен и со какви граматички грешки, само во категоријата на број на пропуштени зборови имале значајни грешки помеѓу групите. Во задачата повторување на реченици, овде испитуваните деца со РД покажале многу малку погрешни наставки, или околу 1% споредено со германските деца кои во истата задача постигнале послаби резултати, 9% зборови се повторени со морфолошка грешка .

Односната замена е претставена нешто потешко, веројатно тоа се должи на помала фреквенција во јазикот. Забележано било дека детето се служи со

стратегија на скратување и поедноставување, бидејќи комплексните когнитивно-јазични задачи им претставуваат поголем проблем, а оттука и разликите меѓу групите се поголеми кај посложените реченици. Едноставно, децата со РД прекинуваат со повторувањето.

Преку задачите за диференцирање на глаголски форми се испитувала метајазична свесност, но и прифатеноста на глаголската морфологија, а во оваа задача разликите не биле статистички значајни. Овие податоци не наведуваат на заклучок да во речениците кои имаат едноставно синтаксичко - семантичка структура, децата со РД не се соочуваат со пречки во идентификување на на правилните облици. Иако децата со ПЈТ постигнале послаби резултати, не може да се говори за општо послабо усвојување на морфологијата од децата од училишна возраст .

Важна улога во успешната морфологија игра испреплетувањето на различни лингвистички елементи и тежината на поединечната задача.

Потешкотиите примарно се јавуваат во две ситуации: 1) кај сложени, јазично ретки облици и 2) во сложени синтаксички и семантички услови. Во сите задачи децата со РД се помалку успешни од децата со уреден јазичен развој, но тие разлики се мали и не се толкави како и во многу други јазици. Разликите се поголеми во помлади години, а со годините и во повозрасна доба, разликите помеѓу групите е помала. Авторите тврдат дека морфологијата кај хрватските деца со РД не е нивни основен јазичен проблем како на пример кај германскиот и англискиот јазик. Благодарение на потпроектот “ Посебни јазични потешкотии кај деца од училишна возраст” констатирано е дека разликата помеѓу децата со ПЈТ и децата со уреден јазичен развој е повеќе во бројот на грешки отколку во нивниот тип. Детето се соочува со потешкотии кога во речницата наидува на необични и за изговор тешки зборови, невообичаен редослед на зборови или на повеќе информации отколку што може да обработи. Забележано е дека учениците со посебни јазични потешкотии, својот недостаток го прикриваат со добро разработена јазична и нејазична стратегија на однесување, а се потпираат на добро запаметени и почесто употребувани јазични вештини, со избегнување на ново јазично обликување преку поддршка од страна. Од неуспехот често се штитат со брзо откажување па дури не се ни обидуваат да изнајдат решение. Молчењето како облик на

одбивање на соработка е најчеста стратегија за избегнување на тешкотиите (Ковачевиќ, 2005).

Според Ленард, Мек Грегор, Ален (1992), (цитирано од Леонард, 2000), во процесот на совладување на морфеми меѓу првите страдаат помошните глаголи, додека во објавеното истражување на Вуковиќ и Стојановиќ (2011), каде се анализирани кратките форми на помошниот глагол во српскиот јазик кај децата со РД се укажува на значајна чувствителност при употребата, манифестирано преку негова омисија кај дури две третини од испитаниците со РД.

Според истражувачот Ричис (2006), од Универзитетот во Манчестер, за употребата на коректни морфолошки структурирани форми на глаголот е одговорна пред се краткотрајната, а потоа и работната меморија.

Истражувачи од Германските говорни подрачја (де Јонг, 2003, Хансон, 1997 според Бал, 2009), утврдиле поголем процент проблеми на морфолошко структурирање на глаголот, отколку на именичните фрази. Овие отстапувања сеуште биле присутни кај децата со РД во школска возраст. Нагласен проблем во овие јазици се граматичките морфеми кај свршените глаголи, како и изборот на ред кај морфемите во глаголската структура, која е на пример присутна во шведскиот јазик.

Студиите за морфолошките ограничувања кај глаголските формулации во говорот на децата со РД од Романското говорно подрачје укажува на отсуство на инфлекси, и на употреба на голи глаголски морфеми, или пак инфинитивни форми за глаголско минато време, без примена на инфлексии за оваа граматичка категорија. Од друга страна, утврдените отстапувања на глаголската конструкција при примена на граматичките категории за обележување на лице, број и време, се манифестираат со грешки, но сепак со присутни обиди во нивното структурирање (Савицка, Дреслер, 2007).

Во продолжение е изложено уште едно истражување од областа, кое нуди компаративно согледување за развојната компонента на применетите глаголи, кај испитаници со РД. Проучувајќи ја морфолошката структура на глаголот при употреба на граматичката категорија „време“ кај децата со РД, Леонард, Куртз и соработниците во 2007 година, утврдиле голема зависност помеѓу лексичкиот аспект на глаголот и употребата на инфлексии за свршено

минато време, и минато трајно време. Децата биле тестирани во услови на дијалог, што од авторите се толкува како околност во која децата се упатувани, подржувани на предикативниот аспект на глаголот кој придонесува кон поуспешно решавање на инфлексивниот дел. Употребата на помошен глагол во правилното лексичко структурирање на предикатот е значајно зад очекуваното за возраста. Најчеста манифестација на отстапувањата е со пропуштање на помошниот глагол. Субституцијата на инфлексите во морфологијата на глаголот кај испитуваната група деца се одвива по принципот на примена на една граматичка категорија, односно субституција на инфлексција за време или инфлексција за број (Леонард и сор, 2007).

Во рамки на проектот “Психолингвистички аспекти на усвојување на хрватскиот јазик” (Љубешиќ, 1991) спореведено е испитување на две групи на деца и тоа група од 32 деца со уреден јазичен развој и група од 32 деца со РД од трето до шесто одделение на две загребски основни училишта. Во истражувањето е проучувано како на децата при јазична обработка влијаат задолжителните глаголски дополненија, редоследот на зборови и семантичката комплексност. Секоја реченица имала најобичен, неозначен редослед на зборови (на пр. Предмет- предикат-објект) и означен редослед на зборови. Кај истражувањата на семантичка сложеност од една страна се испитувани семантички едноставни реченици со обични, чести и едноставно составени реченици, а од друга страна, сложени реченици со морфолошко побогати и меѓусебно метафорички поврзани зборови кои децата не ги познаваат и не ги употребуваат. Повторувањата на децата се поделени во две групи, како успешни и неуспешни. За успешно повторени се сметаат две групи на реченици. Една група се состоела само од буквално повторени реченици. Другата група ја сочинувале прифатливи реченици во кои се направени промени, зборовите се испуштани, додавани или заменувани со други или нивниот редослед е изменет. Истражувањата покажуваат дека за секој вид на реченици постојат разлики во повторувањето според редоследот на зборовите. Во секој пар, еден од зборовите е полесен односно попосакуван од друг или според однос на буквалното повторување или според вкупните успешни повторувања. Кај вкупните успешни повторувања, децата со РД покажаа и дека им е поважно речениците да бидат во полесен редослед отколу децата со УЈР (од 1% до 14%), освен кај семантички многу потешки реченици. Децата со РД се разликуваат од контролните деца

најмногу во процентите на успешно повторување, особено во едноставни реченици со обичен редослед на зборови. Најзначајно сознание е дека помеѓу децата со РД и децата без РД нема цврста граница, односно нема ништо што едната група секогаш покажува, а другата група никогаш.

Како проверка на резултатите добиени од првото истражување, спроведено е и второ истражување во рамки на магистерски труд (Блажи, 1994) на примерок од триесет деца на возраст од 6,5 до 10 години кои поминуваат низ логопедски вежби поради дијагностицирање на “Јазични слабости” или “недоволно развиен говор”. Испитаници биле деца без РД и деца со РД на иста возраст, пол и интелигенција. Резултатите покажале дека децата со РД во задачите на повторување на реченици постигаат значајно полоши резултати во однос на контролната група. Разликите особено се евидентни во способностите на буквално повторување на речениците. Групата на деца со РД во однос на групата на деца со уреден јазичен развој има повторено три пати повеќе граматички погрешни реченици, додека децата од првиот примерок овој сооднос е помал (Блажи, 1996).

Забележано е дека децата најмалку ги испуштале подметот и прирокот као клучни делови на реченицата, но и сврзниците. Најчесто испуштани реченични делови биле прилошките одредби. Констатирано е дека испуштањето на реченични делови е причинето од синтактички, но и од семантички функции кои детето ги испушта, а не од видот на зборовите.

Гроблер, Араповиќ и Ленчер во 2008 година, како дел од истражувањето на зборовните видови кај деца во рана училишна возраст со РД, утврдиле отсуство на разлика меѓу испитуваните групи, во однос на квантитетот на употреба на сврзници и модулатори, но разликата била евидентна во видовите сврзници кои ги употребувале. Според нив, децата со РД, при реализација на внатререченично, или меѓуреченично поврзување, употребуваат повеќе сврзнички зборови, отколку што граматиката налага, на начин на додавање или повторување.

Истражувањето реализирано во Мор и Џудит (1993) укажува на присуството на временските прилози кај испитаниците со РД, чија примена доцни околу 1,5 година од испитаниците врсници. Авторите ја нагласуваат поуспешната примена на овие прилози во однос на соодветната морфолошка структура на глаголот кој е во контекст на обележување на истиот прилог.

Истражувањето од областа на разбирање и употреба на предлозите кај португалски испитаници со РД утврдено е доминантно отстапување е во вид на омисијата на предлози. (Таварес, Андраде, 2012) Омисијата на предлози во одреден развоен период се должи пред се на квалитетот на фонолошкото процесуирање, и проблемот на брзина на регистрација на аудитивните стимули, додека во подоцнежните години децата со РД го манифестираат феноменот на свесност за потребата од збор, но несоодветност при негов избор.(Сноулинг, 2013) Со други зборови, оваа популација станува свесна за потребата на уредување на релациите меѓу зборовите, кои ги претставуваат односите на поимите за кои се однесува информацијата. Слично компаративно истражување е спроведено во 2004, кај испитаници со РД и нивни врстници. Резултатите се совпаѓаат со нашите овде изложени согледувања. Имено, поголем број на испитаниците манифестирале омисија на предлозите, но голем бил бројот и на оние испитаници кои избрале погрешен збор за предлог во реченицата. Интересен е заклучокот на истражувачите Грела и Соарес (2004), кои омисијата ја врзуваат за проблемот на синтаксико уредување на реченицата, додека супституцијата ја поврзуваат со семантичкиот дефицит. Доминантен проблем се дативните предлози кои укажуваат на проблем при воспоставување релација меѓу предлогот и глаголот.

Вуковиќ и Милошевиќ (2011) во трудот „Grammar and syntactic deficit in children with specific developmental language impairment,, ги прикажуваат добиените резултати од испитувањето во кое се вклучени 30 испитаници. Согласно ЕЕГ наодите на невролозите, примерокот бил поделен на две групи. Користен бил тест за специфични јазични нарушувања, односно тест за дескрипција на сликите. Децата со нарушување во развојот на говорно јазичната - функција проследено со одредени промени во ЕЕГ активноста, биле на пониско ниво на граматичко-синтактичкиот развој од децата со нормален ЕЕГ скрининг резултат. Авторите укажуваат на тоа дека јазичниот развој кај децата со развојна дисфазија е проследен со низа исклучоци во областа на граматиката. Овие деца значително подоцна почнуваат со поврзување на зборови во реченици и фрази. Кога станува збор за производство на подолга реченична структура, се испуштаат функционални зборови како помошни глаголи, предлози и модулатори, кое пак води до телеграфски говор. Покрај тоа тие укажуваат на тоа дека децата со развојна дисфазија произведуваат реченици во

просек на пет години и осум месеци, но граматичкиот дефицит подразбира телеграфски говор, што е всушност една од фазите на развојот на граматиката која децата со нормален јазичен развој ја имаат надминато до крајот на третата година. Резултатите покажуваат дека кај децата со неодредени промени на ЕЕГ активноста, доминираат искази во форма на аграматична предикативна реченица, додека кај децата со нормален ЕЕГ скрининг резултат, подеднакво се застапени граматичките и аграматичките предикатни реченици и сложените аграматични комуникативни реченици. Покрај тоа, говорот на децата дијагностицирани со развојна дисфазија и нетипичен ЕЕГ наод, вбројувал еднокомпонентни искази, кои не биле присатни кај децата со нормален ЕЕГ резултат.

При анализа на синтаксичката структура на јазичниот исказ кај децата со РД во 2003 година, во Америка, на Универзитетот во Конетикат, направено е истражување за релацијата на реченична должина и содржина во услови на монолог. Испитаниците се деца со РД и две групи деца врсници, од кои едната се совпаѓа по календарска возраст, додека другата група деца врсници се идентични по постигањата на тестот за проценка на ПДИ. Заклучоците се дека ПДИ е значајно пократка кај РД испитаниците, а тоа укажува на постоење доминантен проблем во правилно повеќекомпонентно структурирање на речениците, кај децата со РД, чии способности значајно се намалуваат со продолжување на должината на реченицата. Децата со РД имаат склоност кон испуштање на субјектот во структурата на повеќекомпонентниот изказ (Бернард, 2003).

Во 2011 година е објавено компаративно истражување кај деца со развојна дисфазија и нивни врсници во Белгија (Пизоли, Шелстрет, 2011), во кое е анализирана синтаксичката структура согласно критериумот реченична содржина и должина на истата. Испитаниците со развојна дисфазија покажале статистички значајна корелација помеѓу квалитетот на реченичната содржина и квалитетот на синтаксичката структура отколку помеѓу должината на реченица и нејзиното структурирање. Заклучокот донесен од страна на Пиколи е во однос на анализата за взаемозависност, и се вели дека должината на реченицата не е значајно поврзана со нивото на совладување на структурната и содржинска целина на реченицата.

Истражувањето за ПДИ при непосредна репродукција од страна на Ричис (2012), заклучува дека должината на реченицата кај децата со РД е доминантно зависна од фонолошката меморија, бидејќи таа е двигател на синтаксичката целина во услови на непосредна репродукција. Синтаксичките искуства на оваа популација се многу посиромашни, а токму затоа, и не се во функција на работната меморија, посебно при презентација на спонтани синтаксички целини. Анализа на причините за проблемот на ПДИ кај децата со РД, е објавено во 2006 година, од (Стоукс, Флечер, 2006) Американската Асоцијација за говор и слух заклучува дека проблемот на реченична должина кај деца со РД е последица на семантичкиот аспект, многу повеќе отколку на проблемот на фонолошко процесуирање. Доказ е дека меѓу двете групи врсници отсуствува значајна разлика во постигањата на повторување на низа од зборови, но затоа разликата е значајна при непосредно повтрување на реченици со смисол.

Џонстон и Ками во 2006 год ги објавиле сумираните резултати од лонгитудиналната студија за должина на речениците кај децата со РД. Нивното тригодишно искуство вели дека квантитативната разлика во постигањата директно зависи од развојната јазична компонента. Авторите докажале високо статистичка значајност помеѓу реченичната должина и јазичниот статус согласно хронолошката возраст.

Испитанците со РД испитувани во 2004 година (Борота, 2004 год.) биле тестирани за способноста на примена на сложени реченици, и покажале способност за делумна примена на независните реченици, додека зависните реченици се присутни само спорадично, во обид. За разлика од нив испитаниците врсници, веќе се во фазата на сложени именични конструкции во истата возраст, и во истовреме користат повеќе видови како независни, така и зависни реченици.

Према Браун (1997), првите успешни обиди за конструкција на сложена, најчесто независна реченица, се бележат во периодот околу петата година, ставајќи ги во функција сврзниците „па“, „или“, и зависна - „кога“. Сепак за усвојување на сложена реченица понекогаш е неопходно прво семантички да се апсолвираат и исклучоците во една сложена синтаксичка структура, па потоа да се пристапи кон структурирање на истата (Чомски, 1971). Интересен податок

кој оди во прилог на овде согледаните состојби со развојниот тек на сложената реченица, изнесен од Кашиќ, во 2002 година, во кој се тврди дека процесот на усвојување и продуцирање на сложените реченици од зависен карактер, се движи во ист правец и последователно онака како што на порана возраст етапно се совладувани конституентите, кои во подоцнежниот период ќе бидат во фокусот на зависно сложената реченица.

Примената на одреден вид синтаксички конституенти е во правец на Кромеровите ставови да детската продукција е директен производ на неговите сознанија (Кромер, 1997). Предходно совладување на поимите за временските и просторни релации се основен предуслов за употреба на додатоците и прилошките одредби во една комплексна синтаксичка конструкција. За ова да го примени детето со РД треба да го стигне следното ниво на ГЈР (Ван дер Лели, 2002), кој ќе му овозможи со помош на когнитивното ниво и напредна синтаксичка структура (Браун, 1997). Со други зборови-синтаксичката структура е одраз на комуникативната состојба, чиј квалитет се должи на когнитивното ниво, кое пак директно влијае врз функционалниот систем да го преобрази простото нижење на зборови, во структура со меѓусебно ускладени релации. При испитувањето на повеќекомпонентните искази кај испитаниците со РД, се појавува двегодишно доцнење зад постигањата на испитаниците вршници (Рајс, 2002, Борота, 2004). Утврдено е заостанување во применувањето на прилошките одредби, за сметка на конституентите кој ја пратат именичката компонента во исказот. Значајно е да се истакне дека богатството на синтаксички конституенти е директно врзано со сознајната страна на содржината, како и со последователноста во информациите кои се пренесуваат. Со самиот процес на унапредување на сознанието, се продолжува реченичната содржина, се воведува синтакско операционализирање, кое ја збогатува синтаксичката структура и го збогатува самиот исказ (Блум, 1997).

Анализата на синтаксички дефицити согласно хипотезите за отстапувањата кај РД на Саваж (според Борота, 2004), носат неколку основни обележја кои ја пратат состојбата на РД (отсуство на правила за почитување на закономерностите на синтаксичко структурирање). Отсуство на синтаксичко-семантичко корелирање на особините во исказот, недостаток на усогласување на конституентите, неусогласен ред на зборовите согласно на мислата, отсуство

на временска усогласеност, се дел од манифестираните отстапувања во реченичната конструкција. Овие особености се само последица на проблемот со граматиката, согласно Хипотезата за граматички дефицит, како и Хипотезата за дефицит во процесуирањето. Првоспоменатата ја подржува особеноста на чисто јазичните недостатоци, кои се базирани на модуларната организација на мозокот, а тие се јавуваат независно од когнитивниот дефицит, и нарушувањето е од чисто граматичко – лингвистички тип. Второспомената хипотеза ги зема во предвид механизмите кои придонесуваат кон манифестацијата на јазични проблеми кај децата со РД, а манифестирањето е преку намалена брзина и капацитет за вербален одговор, намалена аудитивна дискриминација, недостаток на фонолошка меморија, недостаток при воспоставување на релации со прирокот. Од квалитативен аспект за децата со РД најприфатлив синтаксички концепт е реченична конструкција каде нема временско или просторно ограничување. Согласно на хронлошката возраст перзистира проблемот на конгруенција, додека несоодветниот зборовен ред, предлошката несоодветност, отсуството на синтаксички додаток се намалуваат. Во едно слично испитување Борота ги истакнува приближно истите видови аграматизам кај оваа популација на деца: отсуство на предлози, отсуство на зборовен ред, несоодветност на сврзници и предлози, инфантилна холофразија, и континуиран проблем на конгруенција. Во својата докторска теза, Чабаркапа (2008), ги анализираше вербалните асоцијации кај децата со развојна дисфазија. Застапеноста на асоцијации, ехолалија, и неологизми зависи од возраста на децата со развојни дисфазија и бројот на пропусти на говорот. Резултатите од истражувањето, исто така, укажале на тоа дека слободните асоцијации од типот на омисии и ехолалии, значително зависат од степенот на зрелост на перцептивните способности на децата со развојни дисфазија, додека другите четири видови на асоцијација, меѓу време не биле значително поврзани со степенот на перцептивните способности. Резултатите од анализата на цртежи, покажа дека асоцијации од типот на омисии и парадигматските асоцијации се значајно поврзани со постигнувањата, но ова не е случај кога станува збор за другите четири видови на асоцијација. Број на ехолалични, парадигматски и синтагматски асоцијации се значајно поврзани со емоционалната зрелост на децата со развојна дисфазија.

Воопштеноста кај слободните асоцијации е значително повисока кај децата со развојна дисфазија, а разновидноста и идиосинкратичноста кај асоцијациите значително поголеми кај децата со нормален говор -јазичен развој на иста возраст.

II. Методологија на истражувањето

1. Предмет на истражувањето

Предмет на истражувањето е утврдување на морфо-синтаксичката структура, кај децата со развојна дисфазија, како и споредување со развојниот спепен на морфо-синтаксичкото структурирање на исказот кај деца со нормален говорно-јазичен развој во периодот од петата до осмата година од развојот.

2. Цел на истражувањето

Целта на ова истражување е увид во директната зависност меѓу доцнењето во говорно-јазичниот развој и морфо-синтаксичкото структурирање на исказот кај децата со развојна дисфазија, споредено со нормалниот говорно-јазичен развој.

3. Задачи на истражувањето

Основна задача на истражувањето претставува утврдување на степенот на морфолошки и синтаксички развој кај децата со развојна дисфазија, како и кај децата со нормален говорно-јазичен развој, и утврдување на разликата меѓу претходно утврдените групи во однос на споменатите подрачја.

За реализирање на глобалната задача неопходно беше да се исполнат следните задачи:

1. Да се утврди квантитативното ниво на морфолошки развој кај децата со развојна дисфазија.
2. Да се утврдат квалитативните обележја на морфолошкиот развој кај децата со развојна дисфазија.
3. Да се утврди квантитативното ниво на морфолошки развој кај децата со нормален говорно-јазичен развој.
4. Да се изврши споредување на одредени квантитативни обележја на морфолошкиот развој меѓу испитаниците од различна тестовна група, како и од иста возрасна подкатегорија.
5. Да се утврди степенот на синтаксички развој кај децата со развојна дисфазија.

6. Да се утврдат специфичностите и особеностите на формираниот исказ, присутни кај децата со развојна дисфазија.
7. Да се утврди квантитативното ниво на синтаксички развој кај децата со нормален говорно-јазичен развој.
8. Да се изврши споредување на одредени квантитативни обележја на синтаксичкиот развој меѓу испитаниците од различна тестовна група, како и од иста возрасна подкатегија.

Од претходно наведените задачи за реализација, а со оглед на комплексноста на проблемот и специфичностите на одделните говорно-јазични рамништа кај експерименталната група, деца со развојна дисфазија, неопходно се наметна потребата од продлабочување и деталзирање на истите во тек на спроведување на истражувањето и презентирањето на сумарните резултати.

За спроведување на овие глобални задачи во текот на истражувањето неопходно беше:

- Да се утврди обемот на употребени зборовни видови во услови на монолог кај испитаниците со РД
- Да се утврди обемот на употребени зборовни видови во услови на монолог кај испитаниците врсници
- Да се утврди обемот на употребени зборовни видови во услови на дијалог кај испитаниците со РД
- Да се утврди обемот на употребени зборовни видови во услови на дијалог кај испитаниците врсници
- Да се утврди квантитативниот аспект на именскиот сегмент во услови на монолог кај испитаниците со РД
- Да се утврди квантитативниот аспект на именскиот сегмент во услови на монолог кај испитаниците врсници
- Да се утврди квантитативниот аспект на именскиот сегмент во услови на дијалог кај испитаниците со РД
- Да се утврди квантитативниот аспект на именскиот сегмент во услови на дијалог кај испитаниците врсници
- Да се утврди разликата на постигањата меѓу испитаниците со РД и нивните врсници за зборовните видови
- Да се утврди квантитативниот аспект на именските инфлексии за граматичката категорија – број, во услови на монолог.

- Да се утврди квантитативниот аспект на именските инфлексии за граматичката категорија – член, во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на именските инфлексии за граматичката категорија – број, во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на именските инфлексии за граматичката категорија – член, во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на именскиот вид - замени, во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на именскиот вид - придавки, во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на именскиот вид - замени, во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на именскиот вид - придавки, во услови на дијалог.
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на именските видови, во услови на монолог
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на именските видови, во услови на дијалог
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена помошниот глагол, во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена помошниот глагол, во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на отстапувањата при примена на глаголот, во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на отстапувањата при примена на глаголот, во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на граматичката категорија - време кај глаголските форми во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на граматичката категорија - време кај глаголските форми во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на глаголските инфлексии за граматичката категорија – лице, во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на глаголските инфлексии за граматичката категорија – број, во услови на монолог.

- Да се утврди квантитативниот аспект на глаголските инфлексии за граматичката категорија – време, во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на глаголските инфлексии за граматичката категорија – лице, во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на глаголските инфлексии за граматичката категорија – број, во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на глаголските инфлексии за граматичката категорија – време, во услови на дијалог.
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на глаголските форми и категории, во услови на монолог
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на глаголските форми и категории, во услови на дијалог
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на предлозите во услови на монолог
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на предлозите во услови на дијалог
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на прилозите во услови на монолог
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на прилозите во услови на дијалог
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на прилози и предлози, во услови на монолог
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на прилози и предлози, во услови на дијалог
- Да се утврди основната карактеристика на говорно – јазичниот статус кај испитаниците со РД во услови на монолог.
- Да се утврди основната карактеристика на говорно – јазичниот статус кај испитаниците со РД во услови на дијалог.
- Да се утврди основната карактеристика на говорно – јазичниот статус кај испитаниците врсници во услови на монолог.
- Да се утврди основната карактеристика на говорно – јазичниот статус кај испитаниците врсници во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на должина на реченица во услови на монолог

- Да се утврди квантитативниот аспект на должина на реченица во услови на дијалог
- Да се утврди квантитативниот аспект на должина на реченица, во услови на непосредна репродукција.
- Да се утврди разликата на постигањата меѓу испитаниците со РД и нивните врсници за должина на реченица
- Да се утврди квантитативниот аспект на усвоеност на проста реченица во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на усвоеност на проста реченица во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на усвоеност на проширена реченица во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на усвоеност на проширена реченица во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на отсуство на сложена реченица во услови на монолог
- Да се утврди квантитативниот аспект на отсуство на сложена реченица во услови на дијалог
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на синтаксички структури, во услови на монолог
- Да се утврди квалитативниот аспект на примена на синтаксички структури, во услови на дијалог
- Да се утврди разликата на постигањата меѓу испитаниците со РД и нивните врсници во однос на применетите синтаксички структури
- Да се утврди квантитативниот аспект на усвоеност на одреден вид реченична содржина во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на усвоеност на одреден вид реченична содржина во услови на дијалог
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на еднокомпонентни искази во спонтан израз.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на двокомпонентни искази во спонтан израз.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на повеќекомпонентни искази во спонтан израз.

- Да се утврди значајноста на разликите меѓу двете испитувани групи за компонентниот состав на исказите во спонтан израз.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на синтаксички конституенси во повеќекомпонентни искази во спонтан израз.
- Да се утврди квантитативниот аспект на ограничувањата при примена на додатоци на подметот во повеќекомпонентни искази во спонтан израз.
- Да се утврди квантитативниот аспект на ограничувањата при примена на додатоци на предметот во повеќекомпонентни искази во спонтан израз.
- Да се утврди квантитативниот аспект на ограничувањата при примена на додатоци на прирокот во повеќекомпонентни искази во спонтан израз.
- Да се утврди квантитативниот аспект на присутните видови аграматизам во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на присутните видови аграматизам во услови на дијалог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на конгруентни форми кај синтаксичките конституенси во услови на монолог.
- Да се утврди квантитативниот аспект на примена на конгруентни форми кај синтаксичките конституенси во услови на дијалог.

4. Хипотези

H_1 - Кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува поголем број отстапувања во морфолошкиот статус отколку кај децата со типичен говорно-јазичен развој.

$H_{1.1}$ - Испитаниците со развојна дисфазија имаат идентична застапеност на зборовните видови во вербалниот исказ како и децата врсници

$H_{1.2}$ - Кај испитаниците со РД има значително помал обем на употребени зборовни видови во спонтан исказ

$H_{1.3}$ - Кај испитаниците со РД се очекува најголемо присуство на именскиот сегмент во спонтан исказ

$H_{1.3.1}$ Испитаниците со РД имаат помал обем на одредени видови именки од испитаниците врсници, во спонтан исказ

$H_{1.3.2}$ - Кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува најголемо присуство на именки во нивниот основен облик.

H_{1.3.3}. Испитаниците со РД имаат ограничена употреба на именските инфлексии за граматичките категории во спонтан исказ.

H_{1.3.4}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања во коректната примена на именскиот вид - заменки, во спонтан исказ

H_{1.3.5}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања во коректната примена на именскиот вид - придавки, во спонтан исказ

H_{1.4}. Испитаниците со РД имаат нагласена омисија на помошниот глагол, во услови на спонтан исказ

H_{1.4.1} Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при коректна примена на глаголот, во спонтан исказ

H_{1.4.2}. Кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува најголемо присуство на сегашно време при формирање на глаголските форми.

H_{1.4.3}. Испитаниците со РД имаат ограничена коректна примена на минато време во услови на спонтан исказ

H_{1.4.4}. Испитаниците со РД имаат ограничена коректна примена на идно време во услови на спонтан исказ

H_{1.4.5}. Испитаниците со РД имаат најголемо засегање при употреба на глаголските инфлексии за граматичката категорија „лице“, во услови на спонтан исказ

H_{1.5}. Кај истите испитаници се очекува најмалубројни да се предлозите.

H_{1.6}. Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат најчеста коректна примена на прилозите за место.

H_{1.6.1}. Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат значајно ограничување на коректната примена на прилозите за време.

H_{1.6.2}. Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат значајно ограничување на коректната примена на прилозите за начин.

H_{1.6.3}. Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат значајно ограничување на коректната примена на прилозите за количество.

H₂. Кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува поголем број отстапувања во синтаксичкиот статус, отколку кај децата со типичен говорно-јазичен развој.

H_{2.1}. Основна карактеристика на говорно – јазичниот статус кај испитаниците со РД е аграматизмот.

H_{2.1}. Кај испитаниците со развојна дисфазија просечната должина на исказот е пократка отколку просечната должина на исказот кај децата врсници, во услови на спонтан исказ.

H_{2.2}. Кај испитаниците со развојна дисфазија просечната должина на исказот е пократка отколку просечната должина на исказот кај децата врсници, во услови на непосредна репродукција.

H_{2.3}. Испитаниците со РД на возраст од 5,1 до 8 години имаат усвоена проста реченица во услови на спонтан исказ.

H_{2.4}. Испитаниците со РД на возраст од 5,1 до 8 години имаат усвоена проширена реченица во услови на спонтан исказ.

H_{2.5}. Кај испитаниците со РД на возраст од 5,1 до 8 години во услови на спонтан исказ отсуствува сложена реченица.

H_{2.6}. Во спонтаниот исказ кај децата со РД доминира расказна реченица.

H_{2.7}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на прашалната реченична форма во спонтан исказ.

H_{2.8}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на одречна реченица во спонтан исказ.

H_{2.9}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на заповедна реченична форма во спонтан исказ.

H_{2.10}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на извична реченична форма во спонтан исказ.

H_{2.11}. Децата со развојна дисфазија најретко се служат со одречни форми на исказот.

H_{2.12}. Кај испитаниците со РД има значајни ограничувања при примена на еднокомпонентни искази во спонтан израз.

H_{2.13}. Кај испитаниците со РД има значајни ограничувања при примена на двокомпонентни искази во спонтан израз.

H_{2.13.1}. Кај испитаниците со развојна дисфазија синтаксичката структура најчесто е сочинета од комбинацијата “субјект- објект”.

H_{2.14.1}. Кај испитаниците со РД има значајни ограничувања при избор на синтаксички конституенси во повеќекомпонентни искази.

H_{2.14.2} Кај испитаниците со РД најголеми отстапувања има при употреба на додатоците на прирокот.

H_{2.15}. Испитанците со РД имаат значајно доцнење при користење на синтаксичкиот конституент - удвоен предмет, во повеќе компонентната синтаксичка структура.

H_{2.16}. Испитанците со РД имаат значајно доцнење при користење на синтаксичкиот конституент – додаток на прирокот за причина, во повеќе компонентната синтаксичка структура.

H_{2.17}. Кај испитанците со РД доминира збир од видови аграматизми во функција на компонентите во исказот.

H_{2.18}. Кај испитанците со РД најретка е конгруенцијата на граматичката категорија – време, во функција на компонентите во исказот.

5. Варијабли

- Независни варијабли
 - ✦ Говорно-јазичен развој
- Зависни варијабли
 - ✦ Морфолошки статус - именски систем, глаголски систем
 - ✦ Синтаксички статус - синтаксичка структура, синтаксички капацитет

6. Популација и примерок

Во ова продлабочено научно истражување во фокусот е детската популација. Возрасната група е составена од деца помеѓу 5 и 8 години старост. Примерокот е формиран од 80 испитаници од кои 40 деца со развојна дисфазија, од Заводот за рехабилитација за слух, говор и глас во Скопје, и 40 деца со нормален говорно-јазичен развој, дел од ЈДУГ „Ангел Шајче“, односно ОУ „11 Октомври“, во Куманово. Првоспоменатата група е составена од пригоден примерок, додека второспоменатата група деца е формирана по принципот на случаен избор.

Табела бр. 1 Фреквенција на испитаници од контролната и експерименталната група

Возраст	Пол	Контролна група	Експериментална група	Вкупно
5,1 – 6 год.	Машки	7	12	19
	Женски	6	5	11
	Вкупно	13	17	30
6,1 – 7 год.	Машки	6	12	18
	Женски	7	3	10
	Вкупно	13	15	28
7,1 – 8 год.	Машки	7	6	13
	Женски	7	2	9
	Вкупно	14	8	22
Вкупно		40	40	80

7. Методи во научното истражување

Во тек на реализација на истражувањето согласно со поставените цели и задачи се користени следниве методи:

- Дескриптивен метод - овозможува добивање на темелен приказ на морфолошкиот, синтаксичкиот и семантичкиот развој со сите нивни особености, како дел од еден сериозен проблем- развојната дисфазија
- Метод на компаративна анализа - овозможува утврдување и истовремено споредување на претходно споменатите сегменти кај децата со развојна дисфазија и децата со нормален говорно-јазичен развој.

8. Техники

- Техника на тестирање - во истражувањето се користени релевантни тестови со кои може да се изврши проценка на морфолошкиот и синтаксичкиот аспект на патологијата на говорно-јазичниот развој.
- Анализа на документација - со оваа техника се анализираат податоците од здравствената документација (невролошки, педијатриски, аудиолошки и психолошки наоди) (Ангеловска-Галевска, 2005).

9. Инструменти

За реализација и спроведување на споменатите техники како инструменти се користени тестови за процена на морфолошкиот статус и за процена на синтаксичкиот статус.

Граматика на малите од С. Владисављевиќ (1983). Степенот на јазичен развој кај малите деца е област, прилично комплексна за процена. Овој тест е прилично обемно дијагностичко средство кое опфаќа повеќе подрачја. Од него, за наша употреба се користени делови кои соодветствуваат со македонската граматика, додека е изоставен делот за процена на примена на падежи. Начинот на кој се проверувани подрачјата во овој тест е реализиран со помош на разговор (прашања и одговори), и пригодни слики за таа намена.

Со помош на тестот, кај именките и глаголите се утврдувани примените на граматичките категории, кај заменките и придавките – нивната примена и коректна употреба. Прилозите (за место, за начин, за време) се испитувани со помош на прашање или дополнување на реченица во функција на опис на слика. Предлозите исто така беа предмет на проверка, и тоа е релизирано со опис на просторни односи на слики.

Со овој тест е извршена процена на синтаксата низ спонтан говор и постоењето на еднокомпонентни, двокомпонентни и повеќекомпонентни искази, сложени реченични конструкции, како и состав на конститuentите.

При забележување на резултатите и нивно оценување, многу важно е и квалитативното проценување на говорната ситуација. Овој е биде искористен за темелно анализирање на креативноста во изразувањето на децата со РД.

Во комбинација со претходно опишаниот тест, но и како дополние на квантитативната процена на дисфазичниот говор ќе биде искористена и приказна по слики. Истата не се користи како тест за процена сам за себе, туку како помош при оценување на многу од претходно наброените морфолошки и синтаксички особености на дисфазичниот говор.

Јазична процена на поедини компоненти на дисфазичната синтакса (Д. Благојевиќ, 1983). За правилна процена на формалната и содржинската страна на синтаксичката структура кај РД се употребуваат четири субтеста кои се составен дел на веќеспоменатиот тест. Првиот тест се состои од пет пара на слики во кои се случуваат поврзани дејствија и за кои детето треба да даде

основна информација. Вториот субтест се состои од именување и доделување на функција на именуваните предмети кои може да бидат од околината или пак предмети од слика. Третиот субтест се состои од давање одговори на 10 прашања за кои не постои визуелна поддршка, односно прашања чиј одговор детето треба да го креира самостојно. Четвртиот субтест се однесува на раскажување приказна со предходно слушната содржина. Во основа на тестот се наоѓа можноста за утврдување на фреквенцијата на објект, субјект и прирок во дадените искази - реченици. За овој тест е неопходно компаративно излагање на постигањата со нормалната популација на иста возраст (Владисављевиќ, 1983).

Користејќи ги материјалите од претходниот тест ќе се направи и квантитативна проца на просечна должина на исказот кај дете со РД со помош на тестот *Mean length of utterance* (Браун, 1973, според Брунер, 1983). Просечната должина на исказот се пресметува по формула: број на зборови поделено со број на реченици. Потоа за секое дете се добива просечна вредност, за на крајот да се утврди и просечна должина на исказот кај испитуваната група во целина. Во контекст на ова тестирање ќе биде искористен и тестот **Опис на слика** (Синадиновска, 1990). Тој е добар пример за согледување на квалитативниот аспект на усменото изразување кај децата со РД.

10. Истражувачка постапка

Со оглед на обемноста на испитуваните подрачја од една страна, како и ограничените општи развојни способности од друга, кај децата со развојна дисфазија беше неопходно подолготрајно реализирање на тестовните ситуации. За децата со нормален говорно-јазичен развој беше потребно тестирање во две етапи, организирано и поделено во согласност со барањата на испитуваниот материјал.

11. Статистичка обработка на податоците

За обработка на добиените податоци од тестирањето покрај статистичките мерки за централна тенденција и дисперзија (дескриптивни статистички постапки), се користени тестови за утврдување на значајност на емпириските фреквенции во групите, како и значајност на разликата на истите меѓу двете тествани групи. За таа цел од инференцијалната статистика се употребени тестови од групата на χ^2 , Т-тест. За компјутерска обработка на податоците е користена програмата СПСС (SPSS) в.15.

Пирсоновиот χ^2 тест: со цел да се детерминира дали поврзаноста помеѓу две категории на варијабли во примерокот, рефлектира вистинска асоцијација помеѓу две варијабли во популацијата. Пирсоновиот Хи квадрат за двонасочни табели ги опфаќа разликите помеѓу обсервираните и очекуваните фреквенции, односно двете групи обсервирани фреквенции.

Likelihood-ratio (Мерка на веројатност) (LR): го анализира соодносот помеѓу обсервираните и очекуваните фреквенции. Мерката на веројатноста преставува сразмер на две веројатности за една иста појава, но под различни хипотези. Таа споредува два едноставни модели во составот на еден покомплексен модел и може да се назначи како разлика во девијацијата на два модела.

Linear by linear асоцијација (G2): овозможува споредба на две групи дихотомни (категориски) одговори. Linear by linear асоцијација се применува кога ефектот на независната варијабла врз зависната варијабла е условен од фактори кои може да се контролираат. Најчесто се применува во обсервирачки студии, каде рандомизацијата на субјектите во однос на различни карактеристики не може да биде контролирана, за разлика од можната контрола на факторите кои влијаат.

T – test Equality of Two Means - Статистички тест кој утврдува постоење значајна разлика помеѓу две групи на варијабли. Овој тест ја споредува просечната вредност на зависната варијабла на една група со просечната вредност на зависната варијабла за другата група.

Со помош на анализа и компарација, добиените податоци и нивите статистички резултати се детално и систематизирано средени. Постапката на групирање е спроведена врз принципот на заедничко обележје според даден критериум. Презентацијата на добиените податоци и резултатите од статистичката анализа е во форма на табеларен и графички приказ, а потоа следи толкување, дискусија и компарација на утврдените резултати со релевантни сознанија, истражувања и резултати од областа.

III. РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

Добиените резултати од извршеното тестирање, како и резултатите од спроведената статистичка обработка на податоци, се систематизирани и презентирани во две основни поглавја: морфолошка анализа, и анализа на синтаксичката структура кај испитаници со развојна дисфазија и контролна група испитаници - нивни врсници.

Заради специфичноста на многуте сегменти од добиените согледувања врз база на утврдените состојби, доминантно е анализирана фреквенцијата на граматички ентитети кај кои е утврдено присуство односно отсуство на одредено морфо-синтактско својство, или отстапување, односно фреквенцијата на испитаници кои го манифестираше тоа својство во испитуваните ситуации.

Во прилог, со цел разработка на поставените истражувачки хипотези се поставени табеларни и графички прикази, како и дополнувања на истите со описно толкување на добиените согледувања.

3.1. Приказ на резултатите од извршената морфолошка анализа

Во првиот дел од трудот се изложени резултатите од направената анализа на морфолошкиот статус. Добиените податоци потекнуваат од делот на истражувањето направено со помош на „Граматика на малите“ од Владисављевиќ како и „Опис на слика“ од авторот Синадиновска.

Овој дел од извршеното истражување има за цел да ги реализира основните истражувачки задачи поврзани со утврдување на квантитативното ниво на морфолошки развој кај децата со развојна дисфазија, и утврдување на квалитативните обележја на морфолошкиот развој кај именуваната група испитаници. Во интерес на компаративна анализа беше извршено споредување на квантитативното ниво на морфолошки развој кај децата со развојна дисфазија, со одредени сегменти на морфолошкиот развој кај контролната група испитаници. За таа цел, се анализирани сите зборовни категории и нивните морфолошки карактеристики во услови на монолог и дијалог.

3.1.1. Резултати од анализата на фреквенција кај зборовни видови

Од извршената анализа на спонтаните искази во услови на монолог, кај двете групи испитаници на возраст од 5,1 до 8 години, утврдена е просечна фреквенција на секој од зборовните видови, а потоа истите се употребени во функција на компаративна анализа согласно критериумот споредбеност по возрастна категорија.

Табела бр.2 Фреквенција на зборовни видови кај експерименталната група испитаници во услови на монолог

	возраст	Вкупен број на испитаници	просечна вредност на зборен вид	стандард девијација
Именки	5,1-6	17	34,06	3,249
	6,1-7	15	38,79	4,949
	7,1-8	8	42,75	4,273
Заменки	5,1-6	17	2,82	0,393
	6,1-7	15	3,00	0,000
	7,1-8	8	3,00	0,000
придавки	5,1-6	17	3,29	0,470
	6,1-7	15	5,47	1,187
	7,1-8	8	4,25	0,463
Глаголи	5,1-6	17	11,76	1,091
	6,1-7	15	11,93	3,058
	7,1-8	8	13,50	0,535
предлози	5,1-6	17	3,08	0,277
	6,1-7	15	3,54	1,266
	7,1-8	8	4,71	1,204
Прилози	5,1-6	17	3,65	0,493
	6,1-7	15	3,80	0,414
	7,1-8	8	4,25	0,463
сврзници	5,1-6	17	3,65	0,702
	6,1-7	15	5,00	0,000
	7,1-8	8	5,25	0,463
Модали	5,1-6	17	1,71	0,470
	6,1-7	15	2,00	0,000
	7,1-8	8	2,00	0,000

Кај експерименталната група испитаници во услови на монолог, се користени сите 7 зборовни видови и тоа доминантно именки, во просек од 34 до 42, согласно возраста, помалку глаголи, во просек 11 до 13, по анализиран примерок, и со значајно помала фреквенција придавки, сврзници и прилози.

Најмала фреквенција е утврдена кај предлозите, заменките и кај модалните зборови.

Табела бр.3 Фреквенција на зборовни видови кај контролната група испитаници во услови на монолог

	возраст	Вкупен број на испитаници	просечна вредност на зборовен вид	стандард девијација
Именки	5,1-6	13	44,77	3,404
	6,1-7	13	50,68	4,808
	7,1-8	14	51,71	1,309
Заменки	5,1-6	13	3,08	0,641
	6,1-7	13	2,54	0,660
	7,1-8	14	3,00	0,392
Придавки	5,1-6	13	4,69	0,630
	6,1-7	13	5,92	1,382
	7,1-8	14	6,57	1,453
Глаголи	5,1-6	13	13,23	0,832
	6,1-7	13	14,15	1,519
	7,1-8	14	15,21	1,805
Предлози	5,1-6	13	4,53	0,717
	6,1-7	13	4,73	0,458
	7,1-8	14	5,75	0,463
Прилози	5,1-6	13	3,92	0,277
	6,1-7	13	4,54	1,506
	7,1-8	14	5,29	1,773
Сврзници	5,1-6	13	3,77	0,927
	6,1-7	13	3,08	1,038
	7,1-8	14	3,86	1,460
Модали	5,1-6	10	1,00	0,000
	6,1-7	11	1,36	0,505
	7,1-8	14	1,36	0,497

Кај контролната група испитаници во услови на монолог, се користени 7 зборовни видови и тоа доминантно именки, просечно од 44 до 51, согласно возраста, помалку глаголи, во просек 13 до 15, по анализиран примерок, и со значајно помала фреквенција придавки, заменки, предлози и прилози. Најмала фреквенција е утврдена кај сврзниците, а модалните зборови се спорадично присутни.

Табела бр. 4 Резултати од компаративната статистичката анализа на просечните фреквенции кај зборовните видови во услови на монолог

		именки	Заменки	придавки	глаголи	предлози	прилози	сврзници	модали
5,1 - 6 год.	t-test	7,525	1,257	6,971	4,025	7,635	1,943	0,411	6,197
	d f	16	18	28	28	21	26	28	16
	P	0,000*	0,224	0,000*	0,000*	0,000*	0,063	0,684	0,000*
6,1 - 7 год.	t-test	4,020	2,521	0,940	2,372	3,225	1,712	6,682	4,183
	d f	10	12	26	26	14	13	12	10
	P	0,002*	0,270	0,356	0,025**	0,006*	0,116	0,000*	0,002*
7,1 до 8 год.	t-test	2,066	0,000	5,510	3,309	2,868	2,066	3,292	4,837
	d f	15	13	17	16	18	15	17	13
	P	0,56	1,000	0,000*	0,004*	0,010*	0,56	0,004*	0,000*

*p<0,01

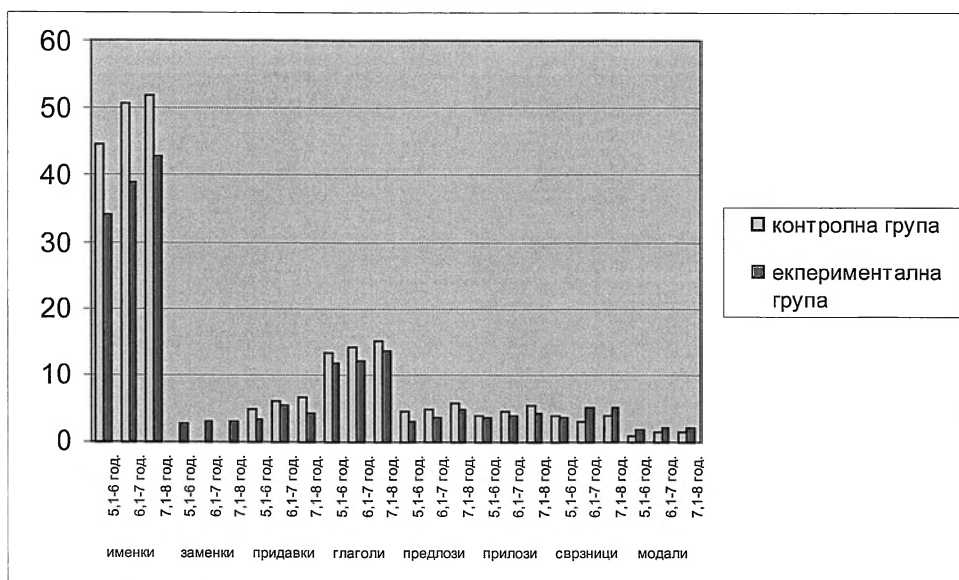
**p<0,05

На претходната табела се прикажани резултатите од статистичките разлики меѓу фреквенциите на различни зборовни видови употребени од двете групи испитаници во услови на монолог.

На возраст од 5,1 до 6 години компаративната анализа покажа статистичка значајност на разликата на ниво на значајност помало од 0,01, меѓу утврдените фреквенции на именките, придавките, глаголите, предлозите и модалите, кај двете тестирани групи.

Помеѓу испитаниците од контролната и експерименталната група, на возраст од 6,1 до 7 год., утврдена е статистички значајна разлика во фреквенцијата на применети именки, предлози, сврзници и модали, во услови на монолог.

Помеѓу испитаниците од контролната и експерименталната група, на возраст од 7,1 до 8 год., утврдена е статистички значајна разлика во фреквенцијата на применети придавки, глаголи, предлози, сврзници и модали, во услови на монолог.

Графикон бр.1 Графички приказ на фреквенција на зборовни видови кај двете групи испитаници во услови на монолог

Компаративниот графички приказ на двете испитувани групи укажува на континуиран раст на вокабуларот во рамки на сите седум зборовни видови, и истиот е пропорционален со возраста на испитаниците. Децата вршници имаат просечно подобри постигања од децата со РД, но карактеристичен момент е повисокиот просек на употребени сврзници и модали во рамки на експерименталната група во споредба со постигањата кај контролната група испитаници. Во услови на монолог експерименталната група испитаници покажува доминантна употреба на именки и глаголи чија фреквенција има растечки тренд во согласност со возраста. Во случајот на експерименталната група, примената на заменки, сврзници и модали отстапува од претходно утврдениот тренд усогласен со возраста. Фреквенцијата на употребени зборовни видови во услови на монолог кај контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години, е во пораст пропорционално со возраста.

Табела бр.5 Фреквенција на зборовни видови кај експерименталната група испитаници во услови на дијалог

	возраст	Вкупен број на испитаници	просечна вредност на зборовен вид	стандард девијација
Именки	5,1-6	17	33,17	3,332
	6,1-7	15	37,71	4,541
	7,1-8	8	41,21	4,021
Заменки	5,1-6	17	4,35	0,493
	6,1-7	15	3,53	0,516
	7,1-8	8	5,00	0,000
придавки	5,1-6	17	2,12	0,332
	6,1-7	15	4,47	0,516
	7,1-8	8	3,25	0,463
Глаголи	5,1-6	17	10,88	0,332
	6,1-7	15	11,93	2,017
	7,1-8	8	12,25	0,463
предлози	5,1-6	17	4,24	0,437
	6,1-7	15	4,93	0,594
	7,1-8	8	4,25	0,463
Прилози	5,1-6	17	2,35	0,996
	6,1-7	15	3,00	0,000
	7,1-8	8	3,25	0,463
сврзници	5,1-6	17	3,18	0,393
	6,1-7	15	4,27	0,458
	7,1-8	8	4,50	0,535
Модали	5,1-6	5	1,00	0,000
	6,1-7	15	1,00	,0000
	7,1-8	8	1,00	0,000

Кај експерименталната група испитаници во услови на дијалог, се користени сите 7 зборовни видови и тоа најчесто именки, просечно од 33 до 37, што е просечно помалку од употребените именки во монолог, но во согласност со пораст на возраста. Второстепени по фреквенција се глаголите, во просек 10 до 12, по анализиран примерок, и со значајно помала фреквенција придавки, заменки, предлози, сврзници и прилози. Најмала фреквенција е утврдена кај модални зборови.

Табела бр.6 Фреквенција на зборовни видови кај контролната група испитаници во услови на дијалог

Контролна група	возраст	Вкупен број на испитаници	просечна вредност на зборовен вид	стандард девијација
Именки	5,1-6	13	42,6	3,029
	6,1-7	13	48,32	3,091
	7,1-8	14	50,61	1,104
Заменки	5,1-6	13	3,00	0,577
	6,1-7	13	2,31	0,630
	7,1-8	14	3,00	0,679
Придавки	5,1-6	13	4,85	0,987
	6,1-7	13	4,54	1,050
	7,1-8	14	5,21	1,968
Глаголи	5,1-6	13	12,92	0,862
	6,1-7	13	12,38	1,502
	7,1-8	14	13,00	1,569
Предлози	5,1-6	13	3,08	0,277
	6,1-7	13	2,69	0,630
	7,1-8	14	4,07	1,141
Прилози	5,1-6	13	2,69	0,751
	6,1-7	13	3,00	1,080
	7,1-8	14	4,14	1,610
Сврзници	5,1-6	13	2,00	0,000
	6,1-7	13	1,62	0,506
	7,1-8	14	1,86	0,770
Модални	5,1-6	3	3,18	0,393
	6,1-7	3	4,27	0,458
	7,1-8	11	4,50	0,535

Кај контролната група испитаници во услови на дијалог, се користени 7 зборовни видови и тоа доминантно именки, просечно од 42 до 50, согласно пораст на возраста. Второстепени по фреквенција се глаголите, во просек 12 до 13, по анализиран примерок, и со значајно помала фреквенција придавки, заменки, предлози, модални зборови и прилози. Најмала фреквенција е утврдена кај сврзниците.

Табела бр.7 Резултати од компаративната статистичката анализа на просечните фреквенции кај зборовните видови во услови на дијалог

		именки	Заменки	придавки	глаголи	предлози	прилози	Сврзници	модали
5,1 - 6 год.	t-test	2,739	6,771	9,561	8,086	8,337	1,024	12,344	3,411
	Df	12	23	14	14	28	28	16	28
	P	0,018*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,315	0,000*	0,006*
6,1 - 7 год.	t-test	2,390	5,574	0,224	0,677	9,638	0,000	14,440	6,682
	Df	25	23	16	25	24	12	24	12
	P	0,025**	0,000*	0,821	0,505	0,000*	1,000	0,000*	0,000*
7,1 до 8 год.	t-test	0,980	11,015	2,752	1,666	0,516	1,939	9,437	3,292
	Df	18	13	20	16	18	16	19	17
	P	0,376	0,000*	0,012**	0,114	0,612	0,070	0,000*	0,004*

*p<0,01 **p<0,05

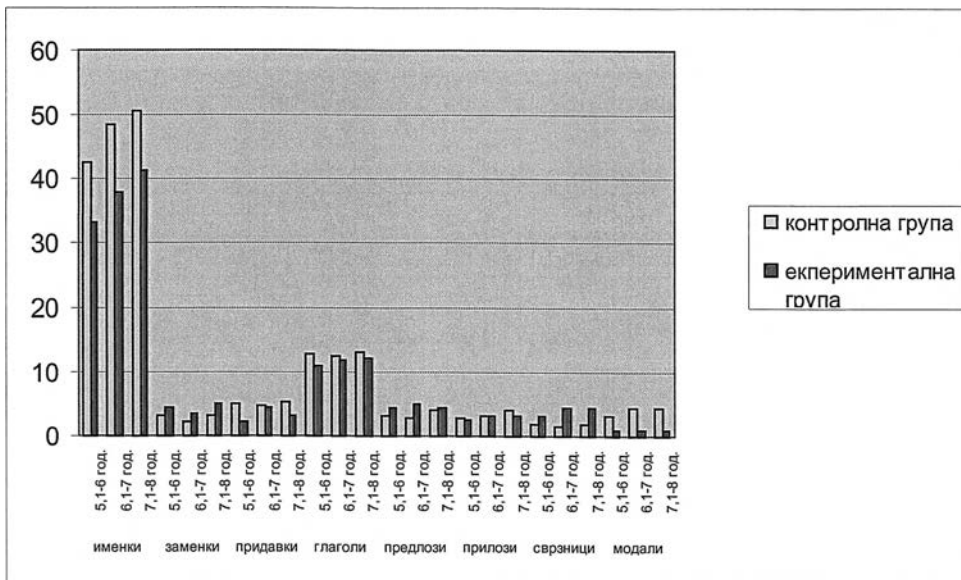
На претходната табела се прикажани резултатите од статистичките разлики меѓу фреквенциите на различни зборовни видови употребени од двете групи испитаници во услови на дијалог.

На возраст од 5,1 до 6 години компаративната анализа покажа статистичка значајност на разликата на ниво на веројатност помало од 0,01, меѓу утврдените фреквенции на именките, заменките, придавките, глаголите, предлозите сврзници и модалите, кај двете тестирани групи.

Помеѓу испитаниците од контролната и експерименталната група, на возраст од 6,1 до 7 год., утврдена е статистички значајна разлика во фреквенцијата на применети именки, заменки, предлози, сврзници и модали, во услови на дијалог.

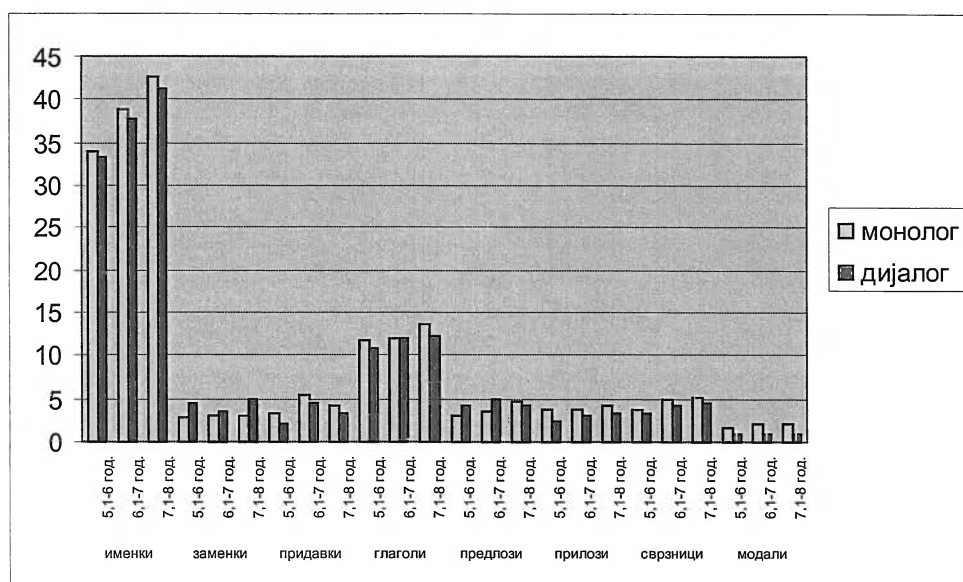
Помеѓу испитаниците од контролната и експерименталната група, на возраст од 7,1 до 8 год., утврдена е статистички значајна разлика во фреквенцијата на применети заменки, придавки, сврзници и модали, во услови на монолог.

Во продолжение е графичкиот приказ на фреквенциите кај двете групи испитаници во услови на дијалог.

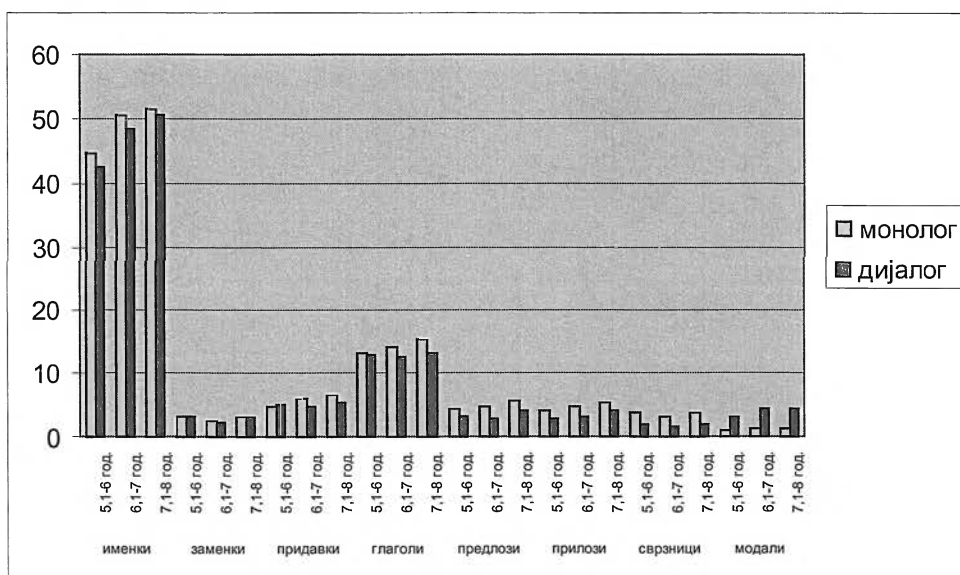
Графикон бр.2 Графички приказ на фреквенција на зборовни видови кај двете групи испитаници во услови на дијалог

Во услови на дијалог, графички приказ на двете испитувани групи укажува на континуиран раст на вокабуларот во рамки на сите седум зборовни видови, и истиот е правопрпорционален со возраста на испитаниците. Децата врсноци имаат просечно подобри постигања од децата со РД, но карактеристичен момент е повисокиот просек на употребени сврзници и заменки во рамки на експерименталната група во споредба со постигањата кај контролната група испитаници во услови на дијалог. Во услови на дијалог експерименталната група испитаници покажува истоветна доминантна употреба на именки и глаголи чија фреквенција има растечки тренд во согласност со возраста. Во случајот на експерименталната група, примената на придавки, и предлози отстапува од претходно утврдениот тренд усогласен со возраста. Фреквенцијата на употребени зборовни видови во услови на дијалог кај контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години, е исто така во постојан пораст правопрпорционално со возраста.

Графикон бр.3 Компаративен приказ на фреквенција на зборовни видови кај експерименталната група испитаници

Спонтаниот зборовен израз на испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 до 8 години се одликува со селективност, променливост и специфичност, Зборовниот вид именки, придавки, глаголи, прилози, сврзници и модали доминираат по фреквенција, во услови на монолози, додека заменките и предлозите доминираат во услови на дијалог.

Графикон бр.4 Компаративен приказ на фреквенција на зборовни видови кај контролната група испитаници

Контролната група испитаници манифестира поголемо богатство на зборовни изрази во услови на монолог, во споредба со спонтаниот зборовен израз во услови на дијалог. Самостојното изразување во рамки на монолог единствено има помала фреквенција на употребени модални зборови, за разлика од нивниот број, кој е поголем во услови на дијалог.

Резултати од анализата на фреквенција кај именскиот систем

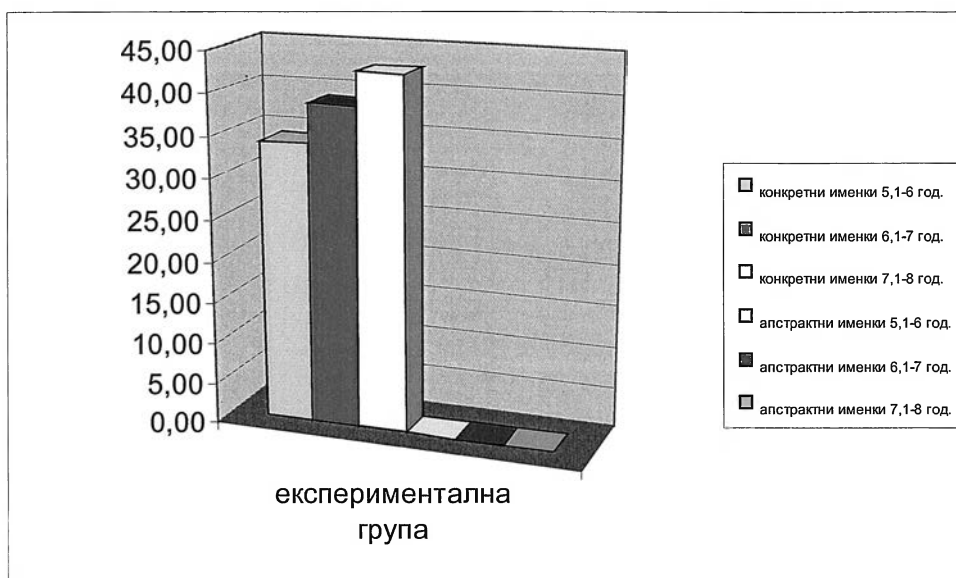
Со оглед на тоа дека именскиот систем е доминантен зборовен вид во морфолошката структура на двете групи испитаници, истиот е предмет на продлабочена статистичка анализа.

Структурата на именскиот систем кај испитаниците со РД се одликува со квантитативно и квалитативно назадување, во споредба со нивните врсници од контролната група испитаници.

Табела бр.8 Фреквенција на именски видови кај експерименталната група испитаници во услови на монолог

зборовен вид	Возраст	број на испитаници	просечна вредност на именски вид	стандард девијација
конкретни именки	5,1-6 год.	17	34,06	3,249
	6,1-7 год.	15	38,79	4,949
	7,1-8 год.	8	42,75	4,273
апстрактни именки	5,1-6 год.	0	0,00	0,000
	6,1-7 год.	0	0,00	0,000
	7,1-8 год.	0	0,00	0,000

Експерименталната група се одликува со помала фреквенција на употребени конкретни именки во сите три возрасни подгрупи, споредно со нивните врсници. Во однос на употребата на апстрактни именки, очигледно е нивното отсуство, во услови на спонтано, самостојно изразување. Отсуството на апстрактни именки во услови на монолог кај возрасната категорија од 5 до 8 години, е во прилог на претпоставките за постоење на хронолошка разлика во развојното говорно – јазично ниво помеѓу популациите, од просечно 2 години .

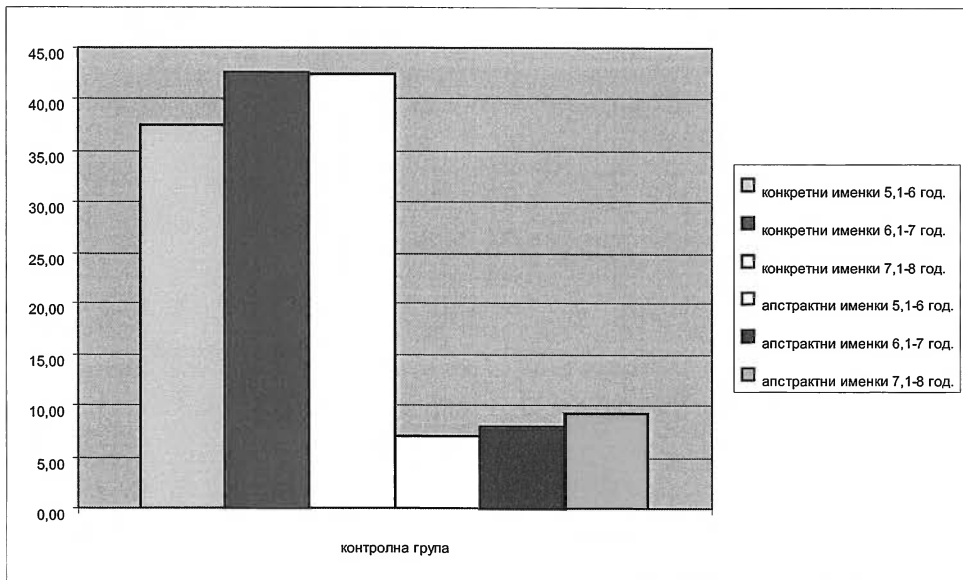
Графикон бр.5 Графички приказ на фреквенција на именски видови кај експерименталната група испитаници во услови на монолог

Во услови на монолог кај испитаниците од експерименталната група, на возраст од 5,1 до 8 години се присутни единствено конкретните именки. Во говорната експресија кај трите возрасни подгрупи отсуствуваат апстрактни именки.

Табела бр.9 Фреквенција на именски видови кај контролната група испитаници во услови на монолог

зборовен вид	Возраст	Вкупен број на испитаници	просечна вредност на именски вид	стандард девијација
конкретни именки	5,1-6 год.	13	37,62	3,404
	6,1-7 год.	13	42,60	4,808
	7,1-8 год.	14	42,50	1,309
апстрактни именки	5,1-6 год.	13	7,15	2,794
	6,1-7 год.	13	8,08	1,188
	7,1-8 год.	14	9,21	1,718

Просечната фреквенција на конкретни именки кај испитаниците од контролната група е во очекуван пораст согласно на возраста. Утврдената фреквенцијата на апстрактни именки во говорот на возраст од 5 години покажува напредно ниво на семантички развој кај оваа група испитаници.

Графикон бр.6 Графички приказ на фреквенција именски видови кај контролната група испитаници во услови на монолог

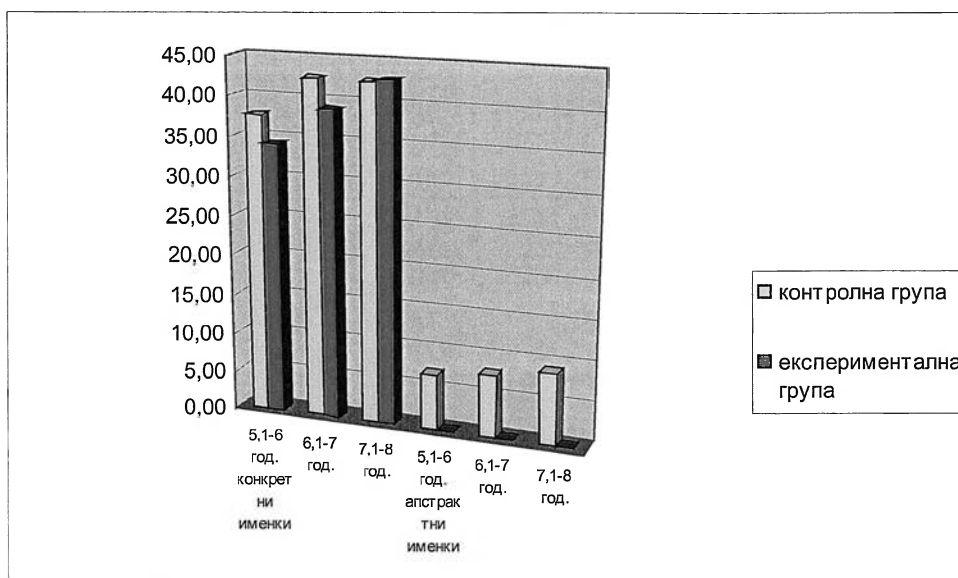
Табела бр.10 Резултати од компаративната статистичката анализа на просечните фреквенции кај именките во услови на монолог

зборовен вид	Возраст	df	T	p-веројаност
конкретни именки	5,1-6 год.	28	2,910	,007*
	6,1-7 год.	26	0,733	0,097
	7,1-8 год.	20	0,030	0,052
апстрактни именки	5,1-6 год.	/	/**	/
	6,1-7 год.	/	/**	/
	7,1-8 год.	/	/**	/

* $p < 0,01$; ** вредностите на просечни фреквенции се константи

Од извршената статистичка обработка е утврдена статистички значајна разлика меѓу просечните фреквенции на конкретни именки меѓу тестираните групи испитаници на возраст од 5,1 до 6 години. Во тек на развојот кај двете популации испитаници, во тек на возрасниот период од 6,1 до 8 години, разликата во постигањата се намалува, и таа нема статистичка значајност.

Кај експерименталната група испитаници во услови на самостојно изразување-монолог, не е регистрирано присуство на апстрактни именки во експресијата.

Графикон бр.7 Компаративен приказ на фреквенција на именски видови во монолог кај двете групи испитаници

Во рамки на тестираните групи испитаници на возраст од 5,1 до 8 години, доминира фреквенцијата на конкретни именки. Во однос на доминацијата согласно тестирана група, кај испитаниците од контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години, се забележува поголема фреквенција на употребени именки, отколку фреквенцијата на именки утврдена кај експерименталната група.

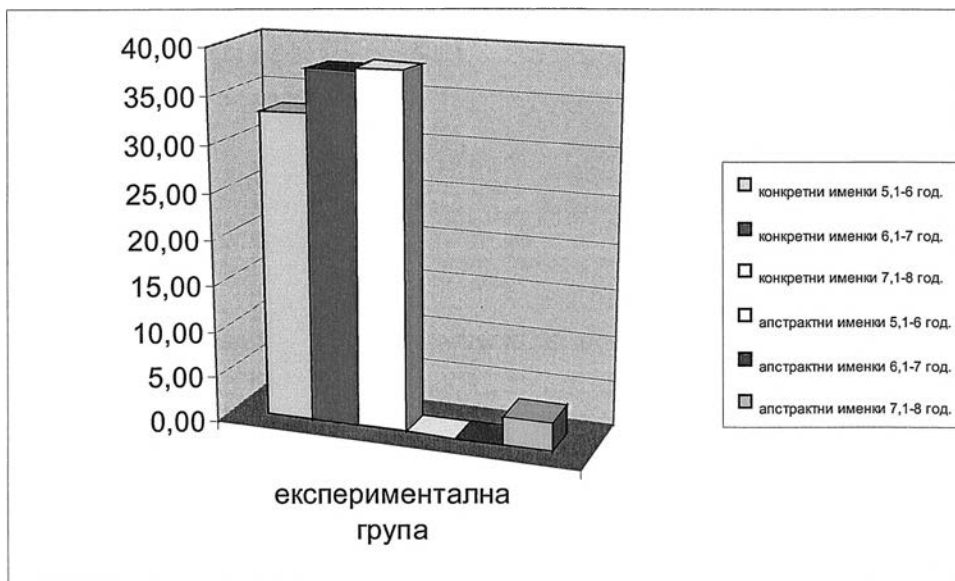
Структурата на именскиот систем кај испитаниците со РД во услови на дијалог, се одликува со квантитативно и квалитативно доцнење, во споредба со нивните врсници од контролната група испитаници.

Табела бр.11 Фреквенција на именски видови кај експерименталната група испитаници во услови на дијалог

зборовен вид	Возраст	број на испитаници	просечна вредност на именски вид	стандард девијација
конкретни именки	5,1-6 год.	17	33,17	3,332
	6,1-7 год.	15	37,71	4,541
	7,1-8 год.	8	38,08	4,073
апстрактни именки	5,1-6 год.	0	0,00	0,000
	6,1-7 год.	0	0,00	0,000
	7,1-8 год.	8	3,13	0,991

Експерименталната група се одликува со помала фреквенција на употребени конкретни именки во сите три возрасни подгрупи, споредно со

нивните врсници. Во однос на употребата на апстрактни именки, очигледно е нивното отсуство, се до седмата година, кога истите се појавуваат. Нивното присуство е неопходно поттикнато од говорната поддршка во услови на дијалог, за чие присуство е неопходно приближување, разбирање на говорната ситуација, а дури потоа и нивна употреба.

Графикон бр. 8 Графички приказ на фреквенција именски видови кај експерименталната група испитаници во услови на дијалог

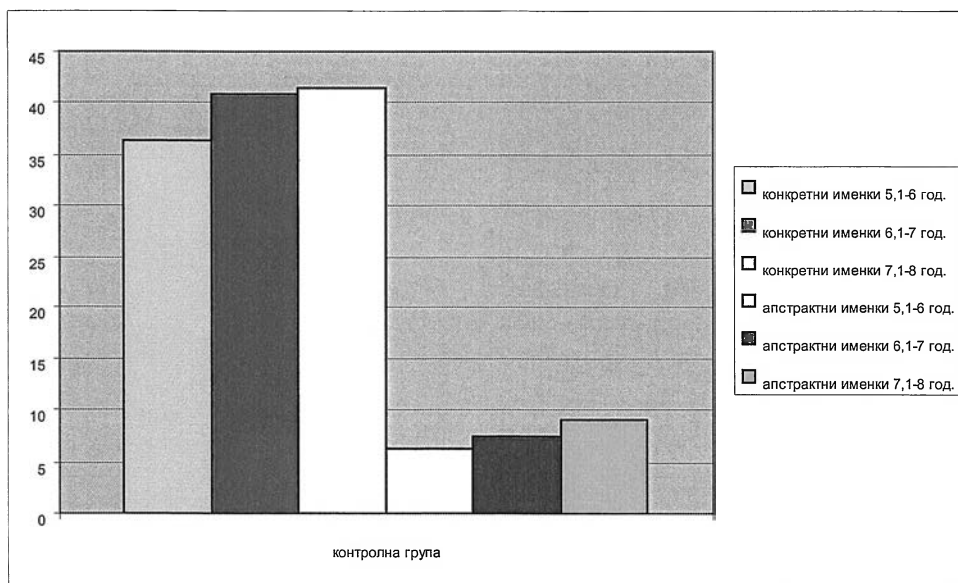
Експерименталната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години доминантно користи конкретни именки во спонтан исказ во услови на подржана конверзација, дијалог. Говорната експресија содржи апстрактни именки во развојниот период од 7,1 до 8 години.

Табела бр. 12 Фреквенција на именски видови кај контролната група испитаници во услови на дијалог

зборовен вид	Возраст	Вкупен број на испитаници	просечна вредност на именски вид	стандард девијација
конкретни именки	5,1-6 год.	13	36,32	2,104
	6,1-7 год.	13	40,90	2,908
	7,1-8 год.	14	41,50	1,009
апстрактни именки	5,1-6 год.	13	6,25	2,464
	6,1-7 год.	13	7,38	1,738
	7,1-8 год.	14	9,11	1,008

Просечната фреквенција на конкретни именки кај испитаниците од контролната група е во очекуван пораст согласно на возраста. Фреквенцијата на присутни апстрактни именки во говорната експресија која е присутна веќе на

возраст од 5 години покажува дека семантички развој е соодветен на нивото на зборовен развој кај оваа група испитаници.

Графикон бр.9 Графички приказ на фреквенција именски видови кај контролната група испитаници во услови на дијалог

Графичкиот приказ укажува на доминантност на збирот конкретни именки, како и на доминантност на просечната фреквенција именки во возрастниот период од 7,1 до 8 години, кај контролната група во услови на дијалог.

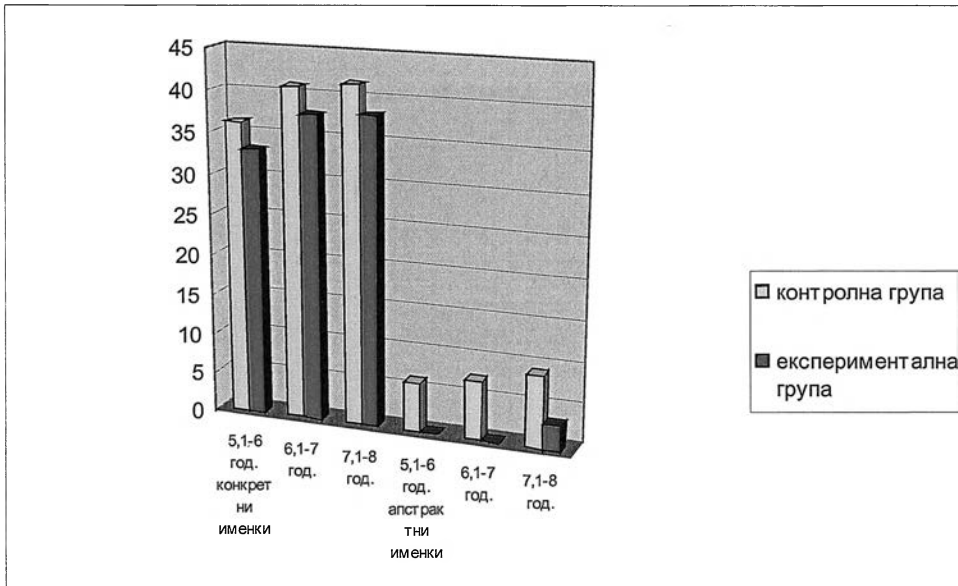
Табела бр.13 Резултати од компаративната статистичката анализа на просечните фреквенции кај именките во услови на дијалог

зборовен вид	Возраст	Df	t	p-веројаност
конкретни именки	5,1-6 год.	26	2,720	0,005*
	6,1-7 год.	22	0,733	0,097
	7,1-8 год.	18	0,030	0,052
апстрактни именки	5,1-6 год. **	/	/	/
	6,1-7 год. **	/	/	/
	7,1-8 год.	10	10,544	0,000*

*p<0,01 **вредностите на просечни фреквенции се константи

Од извршената статистичка обработка е утврдена статистички значајна разлика меѓу просечните фреквенции на конкретни именки меѓу тестираните групи испитаници на возраст од 5,1 до 6 години. Во тек на развојот кај двете популации испитаници, во тек на возрастниот период од 6,1 до 8 години, разликата во постигањата се намалува, и таа нема статистичка значајност.

Кај експерименталната група испитаници на возраст од 5,1 до 7 години, во услови на самостојно изразување-монолог, не е регистрирано присуство на апстрактни именки во експресијата. При утврдување на фреквенции на апстрактни именки во рамки на возрасната категорија 7,1 до 8 години, кај двете испитувани групи, присутна е статистички значајна разлика.

Графикон бр.10 Компаративен приказ на фреквенција на именски видови во дијалог кај двете групи испитаници

Графичкиот приказ го одбележува доминација на фреквенции кај конкретните именки, на возраст од 5,1 до 8 години, кај двете групи испитаници, како и доминација на збирна фреквенција на именки кај контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години, наспроти експерименталната група на иста возраст.

3.1.2. Резултати од морфолошката структура на зборовните видови

Обработката на резултати кај испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 до 8 години вклучува и потемелна анализа на морфолошката структура на именските видови согласно нивното присуство и правилна примена.

Табела бр.14 Резултати од испитаници на возраст од 5,1 до 8 години со уредна морфолошка структура на именки во услови на монолог

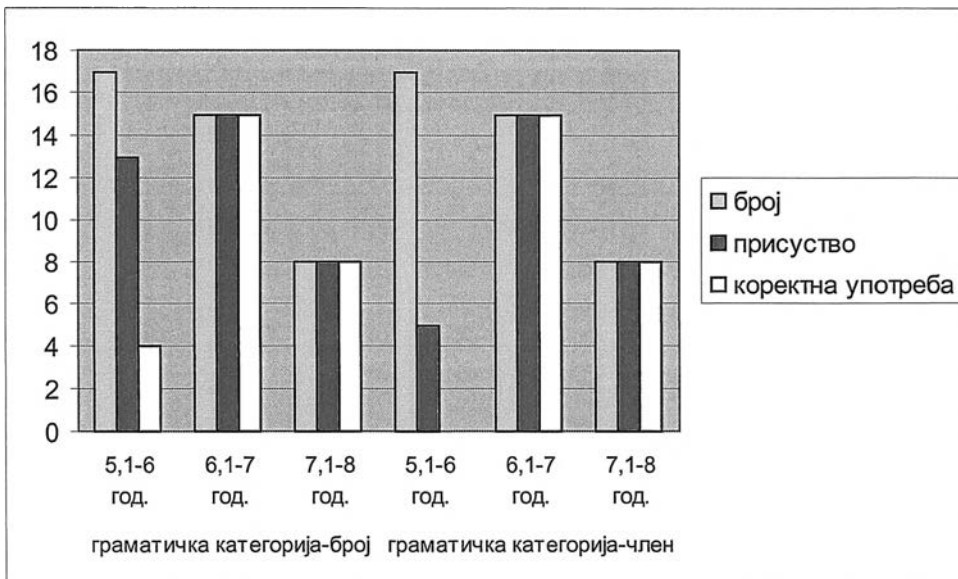
Експериментална група	Возраст	Вкупен бројна испитаници	присуство	коректна употреба
граматичка категорија-број	5,1-6 год.	17	13	4
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8
граматичка категорија-член	5,1-6 год.	17	5	0
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8

Кај 13 од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год., е евидентирана примена на граматичката категорија – број, а кај 4 од истата група испитаници утврдена е коректна граматичка категорија. Вкупно 23 од испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години коректно применуваат граматичка категорија – број кај именките.

Грамматичката категорија – член, е присутна кај 5 од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години, но на оваа возраст сеуште недостасува коректната морфолошка структура на оваа граматичка категорија. На возраст од 6,1 до 8 години граматичката категорија – број, кај именките е коректно применета.

Извршената статистичка анализа кај испитаниците кои коректно примениле форми на морфолошко структурирање на граматичката категорија – број кај именките, укажува на разлика помеѓу возрасните подгрупи ($X^2=26,057$, $LR=31,896$, $G^2=19.636$, $p<0,01$), која има статистичка значајност.

Од извршената статистичка анализа на податоците утврдено е присуство на статистички значајна разлика меѓу испитаниците од возрасните подгрупи по прашањето на коректни форми на морфолошко структурирање на граматичката категорија – член, кај именките ($X^2=40,00$, $LR=54,548$, $G^2=30.143$, $p<0,01$), Во продолжение е графичкиот приказ на добиените податоци.

Графикон бр.11 Компаративен приказ на фреквенцијата на испитаници во услови на монолог, согласно применетите грамаатички категории на именки

Соодветна форма на морфолошко структурирање на именките согласно грамаатичките категории број и член е присутно кај испитаниците од возрасните подгрупи 6,1 до 7 год., и од 7,1 до 8 години. Морфолошкото структурирање на грамаатичките категории број и член, е сеуште проблем за возрасната категорија испитаници од 5,1 до 6 години.

Морфолошкото структурирање на именките кај грамаатичката категорија –број е присутна уште на возраст од 5,1 до 6 години, но сеуште истото не е применето коректно кај оваа возрасна група испитаници. За разлика од нив, кај испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години кај постојното морфолошко структурирање е истовремено и присутно и правилно применето.

Морфолошкото структурирање на именките кај грамаатичката категорија –член се јавува на возраст од 5,1 до 6 години, но истото сеуште не е применето коректно кај оваа возрасна група испитаници. За разлика од нив, кај испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години присутното морфолошко структурирање е истовремено и правилно применето.

Табела бр.15 Резултати од испитаници на возраст од 5,1 до 8 години со уредна морфолошка структура на именки во услови на дијалог

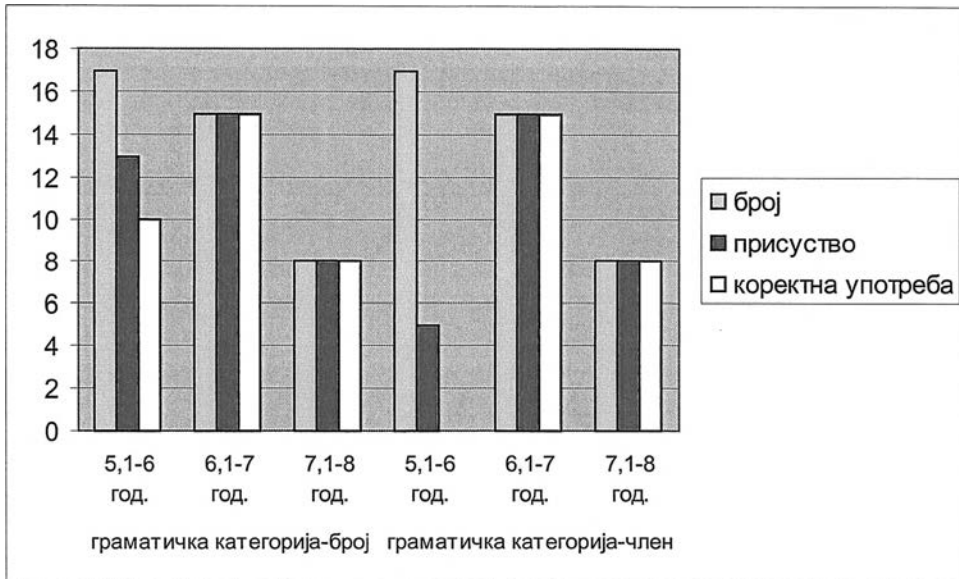
Експериментална група	возраст	Вкупен број на испитаници	Присуство	коректна употреба
граматичка категорија-број	5,1-6 год.	17	13	10
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8
граматичка категорија-член	5,1-6 год.	17	5	0
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8

Кај 13 од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год., е евидентирана примена на граматичката категорија – број, а кај 10 од истата група испитаници утврдена е коректна граматичка категорија. Вкупно 23 од испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години во услови на дијалог коректно применуваат граматичка категорија – број кај именките.

Грамматичката категорија – член е присутна кај 5 од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години, но на оваа возраст сеуште недустасува коректната морфолошка структура на оваа граматичка категорија. На возраст од 6,1 до 8 години граматичката категорија – број кај именките е коректно применета.

Извршената статистичка анализа кај испитаниците кои коректно примениле форми на морфолошко структурирање на граматичката категорија – број кај именките, укажува на постоење разлика помеѓу возрасните подгрупи ($p > 0,05$), но истата не е статистички значајна.

Од извршената статистичка анализа на податоците утврдено е присуство на статистички значајна разлика меѓу испитаниците од возрасните подгрупи по прашањето на коректни форми на морфолошко структурирање на граматичката категорија – член, кај именките ($X^2=40,00$, $LR=54,548$, $G^2=30.143$, $p < 0,01$), Во продолжение е графичкиот приказ на добиените податоци.

Графикон бр.12 Компаративен приказ на фреквенцијата на испитаници во услови на дијалог, согласно применетите граматички категории на именките

Соодветна форма на морфолошко структурирање на именките согласно граматичките категории број и член е присутно кај испитаниците од возрастните подгрупи 6,1 до 7 год., и од 7,1 до 8 години. Морфолошкото структурирање на граматичките категории број и член, е сеуште проблем за возрастната категорија испитаници од 5,1 до 6 години.

Морфолошкото структурирање согласно граматичката категорија –број, е присутна уште на возраст од 5,1 до 6 години, но сеуште истото не е применето коректно кај оваа возрастна група испитаници. За разлика од нив, кај испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години присутното морфолошко структурирање е истовремено и правилно применето.

Морфолошкото структурирање на именките кај граматичката категорија –член се јавува на возраст од 5,1 до 6 години, но истото сеуште не е применето коректно кај оваа возрастна група испитаници. За разлика од нив, кај испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години во услови на дијалог, присутното морфолошко структурирање е истовремено и правилно применето.

Во рамки на ова истражување спроведена е продлабочена анализа за пооделните именски видови во рамки на спонтаниот јазичен израз кај испитаниците со развојна дисфазија.

Табела бр.16 Резултати од испитаници кои примениле именски видови зборови во услови на монолог

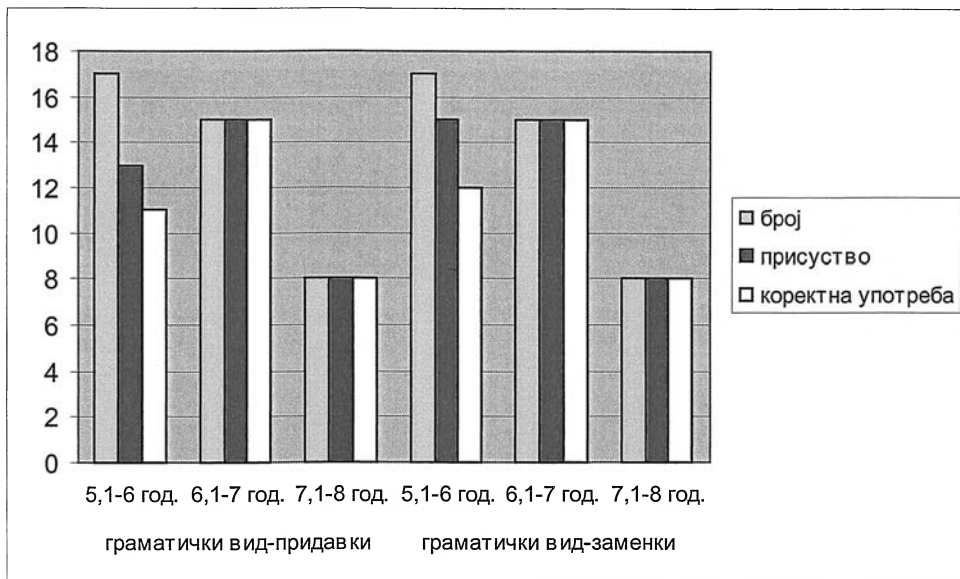
Експериментална група	возраст	Вкупен број на испитаници	Присуство	коректна употреба
Придавки	5,1-6 год.	17	13	11
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8
Заменки	5,1-6 год.	17	15	12
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8

Од резултатите во табелата се гледа дека во рамки на возрастната група од 5,1 до 6 години, 13 од испитаниците во рамки на експерименталната група применуваат придавки во својот спонтан израз во услови на монолог, додека само кај 11 од истата група е детектирано присуство на коректна морфолошка структура. На возраст од 6,1 до 8 години, во рамки на двете возрастни подгрупи кај вкупно 23 испитаници е утврдено присуство на коректни форми на именските видови.

Примената на заменки е регистрирана кај 15 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, а само кај 12 од истата група се утврдени коректно употребени форми. На возраст од 6,1 до 8 години кај сите 23 испитаници се присутни заменките, кои имаат и соодветна форма.

Од увидот во статистичката обработка на добиените податоци утврдена е статистичка значајност од умерен ранг, каде испитаниците на возраст од 5,1 – 6 год., имаат послаби резултати при коректна морфолошка структура на придавки, ($X^2=9,550$, $LR=11,742$, $G^2=7.197$, $p< 0,05$), како и при коректна употреба на заменки ($X^2=7,731$, $LR=9,544$, $G^2=5.826$, $p< 0,05$) во услови на монолог .

Во прилог е графичкиот приказ на табеларно изложените податоци.

Графикон бр.13 Резултати од испитаници кои примениле именски видови во услови на моноЛОГ

Согласно бројот на испитаници распоредени по возрастни категории, најзасегнатата со ограничени постигања е групата испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, која има 76,47% применети придавки, односно 88,23% применети заменки. Од резултатите на оваа група испитаници треба да се нагласи дека коректна структура е утврдена кај 64,70% од испитаниците за придавки, односно 70,58% за заменки. Категоријата 6,1 до 8 години, испитаници уредно ги применуваат овие именски видови.

Придавките како зборовен вид претставуваат дел од спонтаниот исказ кај испитаниците со РД на возраст од 6 години па натаму. Предходно, истите се присутни во 76,47% од испитуваниот примерок, а од истата група испитаници коректна примена е утврдена кај 64,70%.

Заменките како зборовен вид претставуваат дел од спонтаниот исказ кај испитаниците со РД на возраст од 6 години па натаму. Предходно, истите се присутни во 88,23% од испитуваниот примерок, а од истата група испитаници коректна примена е утврдена кај 70,58%. Овие резултати се однесуваат на самата појава, но не и на фреквенцијата на истата во одделен случај.

Табела бр.17 Резултати од испитаници кои примениле именски видови зборови во услови на дијалог

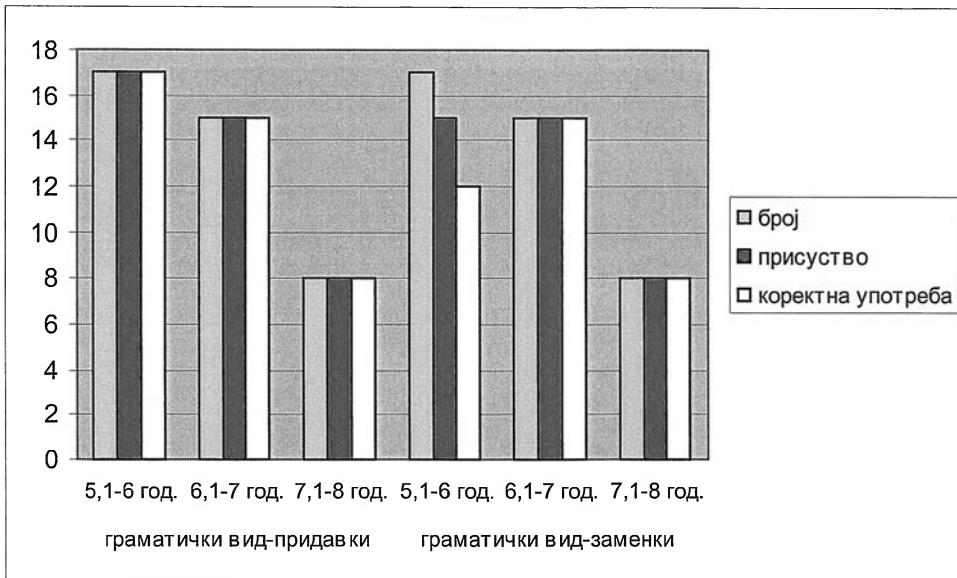
Експериментална група	Возраст	Вкупен број на испитаници	присуство	коректна употреба
Придавки	5,1-6 год.	17	17	17
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8
Заменки	5,1-6 год.	17	15	12
	6,1-7 год.	15	15	15
	7,1-8 год.	8	8	8

Од резултатите во табелата се гледа дека во рамки на возрастната група од 5,1 до 6 години, 17 испитаници во рамки на експерименталната група применуваат придавки во својот спонтан израз во услови на дијалог, и кај 17 од истата група е детектирано присуство на коректна морфолошка структура. На возраст од 6,1 до 8 години, во рамки на двете возрастни подгрупи кај вкупно 23 испитаници е утврдено присуство на коректни форми на именските видови.

Примената на заменки во услови на дијалог е регистрирана кај 15 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, а само кај 12 од истата група се утврдени коректно употребени форми. На возраст од 6,1 до 8 години кај сите 23 испитаници се присутни заменките, кои имаат и своја соодветна форма.

Од увидот во статистичката обработка на добиените податоци утврдена е статистичка значајност, каде испитаниците на возраст од 5,1 – 6 год., имаат послаби резултати при коректна употреба на заменки ($X^2=7,731$, $LR=9,544$, $G^2=5.826$, $p < 0,05$) во услови на дијалог .

Во прилог е графичкиот приказ на табеларно изложените податоци.

Графикон бр.14 Резултати од испитаници кои примениле именски видови зборови во услови на дијалог

Согласно бројот на испитаници распоредени по возрастни категории најзасегнатата со ограничени постигања е групата испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, која има 88,23% применети заменки. Од резултатите на оваа група испитаници треба да се нагласи дека коректна примена е утврдена кај 70,58% испитаници за заменки. Категоријата 6,1 до 7 години, испитаници уредно ги применуваат овие именски видови.

Придавките како зборовен вид претставуваат дел од дијалогот кај испитаниците со РД на возраст од 5,1 год години па натаму.

Заменките како зборовен вид претставуваат дел од спонтаниот исказ кај испитаниците со РД на возраст од 6 години па натаму. Предходно, истите се присутни во 88,23% од испитуваниот примерок, а од истата група испитаници коректна примена е утврдена кај 70,58%.

Морфолошката структура на глаголот во јазичниот израз кај испитаниците со РД е анализирана преку резултатите на испитаници кај кои е детектирано присуство на коректни форми на помошен и главен глагол, глаголските времиња и глаголските категории –лице, број и време.

Табела бр.18 Резултати од испитаниците на возраст од 5,1 до 8 години при примена на глаголски видови и категории во спонтан исказ

глаголски видови и категории	5,1-6 год.			6,1-7 год.			7,1-8 год.			5,1-6 год.			6,1-7 год.			7,1-8 год.		
	Монолог						Дијалог											
Број	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
помошен глагол	0	0	15	100	8	100	0	0	15	100	8	100	0	0	15	100		
Глагол	8	47,05	15	100	8	100	17	100	15	100	8	100	17	100	15	100		
глаголско време-минато	12	70,58	15	100	8	100	17	100	15	100	7	87,50	17	100	15	100		
глаголско време-сегашно	17	100	15	100	8	100	17	100	15	100	8	100	17	100	15	100		
глаголско време-идно	0	0	0	0	3	37,50	0	0	9	60,00	8	100	0	0	9	60,00		

Претходната табела содржи резултати на испитаниците од експериментална група на возраст од 5,1 до 8 години према постигањата согласно коректната примена на глаголски видови и категории во услови на монолог и дијалог.

Во услови на монолог, кај возрасната категорија од 5,1 до 6 години испитаници е евидентно отсуството на коректна примена на помошен глагол и делумно совладана коректна примена на главниот глагол. Во однос на анализата на глаголско време, сите 17 испитаници имаат апсолвирана примена на сегашно време, повеќе од половина испитаници имаат коректна примена на минато време, додека коректната примена на глагол во идно време сеуште отсуствува.

На возраст од 6,1 до 7 години кај истата група испитаници веќе е присутна коректната примена на помошен и главен глагол, сегашно и минато време, но сеуште во услови на самостојно раскажување отсуствува идно време.

На возраст од 7,1 до 8 години во услови на монолог, се совладани коректната примена на помошен и главен глагол, сегашно и минато време, но при самостојно раскажување идно време е присутно кај 3 испитаници.

Во услови на дијалог, кај возрасната категорија од 5,1 до 6 години испитаници е евидентно отсуството на коректна примена на помошен глагол и коректната примена на глагол во идно време. Кај сите испитаници на оваа возраст е совладана коректна примена на главниот глагол. Во однос на

анализата на глаголско време, сите 17 испитаници имаат апсолвирана примена на сегашно време, и коректна примена на минато време.

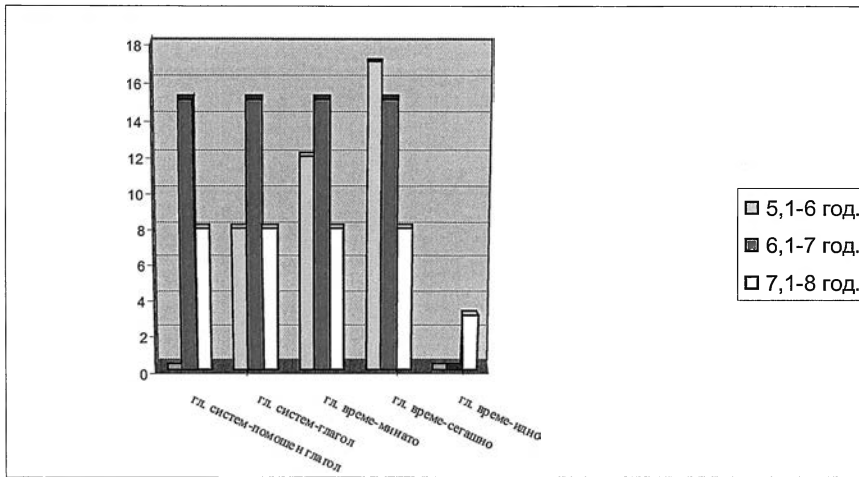
На возраст од 6,1 до 7 години истата група испитаници веќе ја има совладано коректната примена на помошен и главен глагол, сегашно и минато време, но сепак во услови на самостојно раскажување идно време е присутно само кај 9 испитаници.

На возраст од 7,1 до 8 години во услови на монолог, се совладани коректната примена на помошен и главен глагол, сегашно и идно време, но при самостојно раскажување минато време е коректно применето кај 7 испитаници.

При статистичка обработка на податоците добиени се резултати кои укажуваат на статистички значајна разлика ($X^2=40,00$, $LR=54,54$, $G^2=30,14$, $p<0,01$) помеѓу возрастните категории кај испитаниците од 5,1 до 8 години, во однос на прашањето на коректна примена на помошен глагол во услови на монолог и дијалог. Добие ни се резултати кои укажуваат на статистички значајна разлика ($X^2=15,712$, $LR=19,145$, $G^2=11,840$, $p<0,01$) помеѓу возрастните категории кај испитаниците од 5,1 до 8 години, во однос на прашањето на коректна примена на главен глагол во услови на монолог.

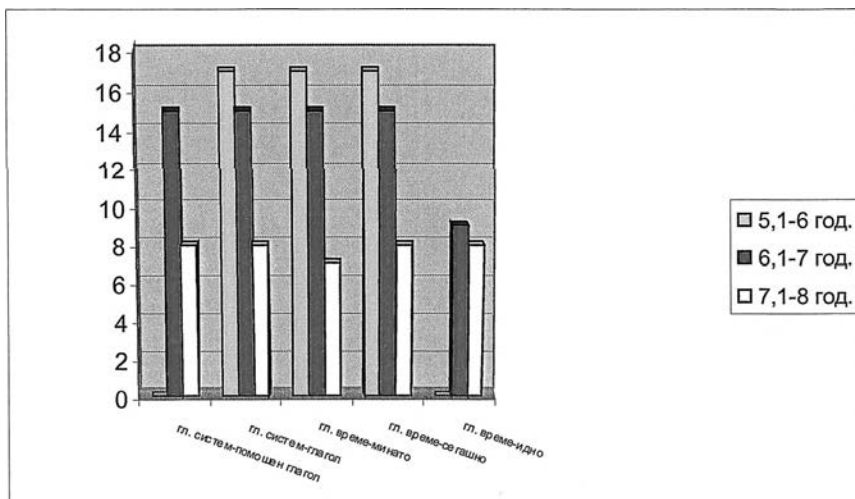
Резултати кои укажуваат на статистички значајна разлика ($X^2=7,731$, $LR=9,544$, $G^2=5,826$, $p<0,05$) помеѓу возрастните категории кај испитаниците од 5,1 до 8 години, во однос по прашањето на коректна примена на граматичката категорија –минато време, во услови на монолог, додека под исти критериуми во услови на дијалог разликата меѓу резултатите на испитаниците нема статистичка значајност, $p>0,05$.

Помеѓу возрастните категории кај испитаниците од 5,1 до 8 години, во однос на прашањето на коректна примена на идно време, во услови на монолог, добиени се резултати кои укажуваат на статистички значајна разлика ($X^2=12,973$, $LR=10,726$, $G^2=8,262$, $p<0,01$), како и во услови на дијалог ($X^2=25,269$, $LR=34,358$, $G^2=24,283$, $p<0,01$).

Графикон бр.15 Резултати од фреквенција на испитаници кои применеле глаголски видови и категории во монолог

Од графичкиот приказ на резултатите, кај 100%, од испитаниците, на возраст од 6,1 до 8 години, во услови на монолог, евидентна е способноста за коректна употреба на помошен и главен глагол, како и минато, и сегашно време. Граматичката категорија – идно време е присутна само кај 37,5% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Глаголските категории и системи претставуваат најголем проблем за примена кај испитуваната група на возраст од 5,1 до 6 години, во кој случај 47,05% постигнале коректна употреба на главниот глагол и 70,58% употреба на минато време. Употребата на сегашно време е целосно совладана, додека употребата на идно време целосно отсуствува.

Графикон бр.16 Резултати од фреквенција на испитаници кои применеле глаголски видови и категории во дијалог

Во услови на дијалог се забележува значајно подобра состојба во фреквенцијата на испитаници кои примениле коректни граматички категории кај глаголите, како последица на поттикнатата конверзација, прашање – одговор. 100% од испитаниците прикажале коректна употреба на главниот глагол, како и негова структура во сегашно време. Минато време е коректно применето кај 100% од испитаниците на возраст од 5,1 до 7 години, додека идно време е коректно употребено кај 60% на возраст од 6,1 до 7 год., односно 100% на возраст до 8 години. Помошниот глагол е сеуште проблем на примена кај испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години.

Табела бр. 19 Резултати на испитаници од експериментална група со возраст од 5,1 до 8 год., со уредна морфолошка структура на глаголот

Глаголи	Монолог								
	5,1 – 6 год.			6,1 – 7 год.			7,1 – 8 год.		
	Вк. испитаници	присуство	коректна употреба	Вк. испитаници	присуство	коректна употреба	Вк. испитаници	присуство	коректна употреба
граматичка категорија-лице	17	8	0	15	15	15	8	8	8
граматичка категорија-број	17	10	4	15	14	12	8	8	3
граматичка категорија-време	17	8	0	15	9	0	8	8	5
	Дијалог								
граматичка категорија-лице	17	9	0	15	15	15	8	8	8
граматичка категорија-број	17	10	7	15	14	14	8	8	5
граматичка категорија-време	17	8	3	15	9	7	8	8	8

Резултатите од морфолошката структура на глаголот се обработувани согласно присуството и коректната употреба на граматичките категории – лице, број и време.

Во услови на монолог кај возрасната група 5,1 до 6 год. испитаници, граматичката категорија – лице е присутна во 8 случаи, но сеуште отсутствува негова правилна примена. На возраст од 6,1 до 7 години, 15 испитаници, додека на возраст од 7,1 до 8 години 8 испитаници коректно ја применуваат граматичка категорија – лице.

Кај возрасната група од 5,1 до 6 год., од 10 испитаници кај кои е присутна граматичката категорија – број, само кај 4 е коректно употребена, кај 14 од испитаниците на возраст 6,1 до 7 год., е присутна, а кај 12 од истите таа е коректно употребена. На возраст од 7,1 до 8 години 8 испитаници користат граматичка категорија – лице, а 5 испитаници правилно ја искористиле.

Граматичката категорија – време е присутна кај 8 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, но ниту еден испитаник ја нема комплетно апсолвирано коректната употреба. На возраст од 6,1 до 7 години 9 испитаници ја применуваат граматичката категорија – време но не е постигната правилна примена. Во периодот на возраст од 7,1 до 8 год., 8 испитаници примениле, а во 5 од случаите и коректно употребувале граматичка категорија – време.

Во услови на дијалог кај возрасната група 5,1 до 6 год. испитаници, граматичката категорија – лице е присутна во 9 случаи, но сеуште никој не ја усвоил неговата правилна примена. На возраст од 6,1 до 7 години, 15 испитаници, додека на возраст од 7,1 до 8 години 8 испитаници коректно ја применуваат граматичка категорија – лице.

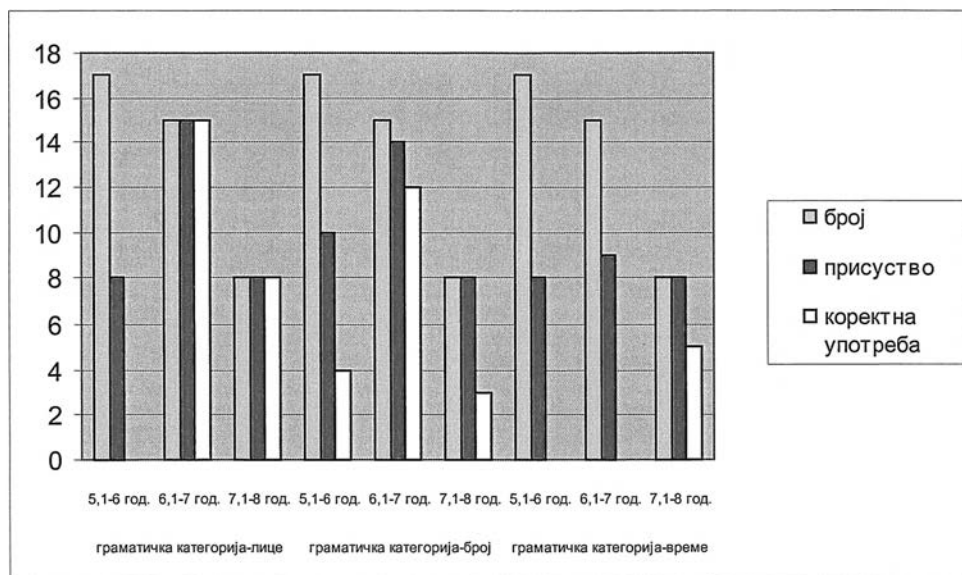
Кај возрасната група од 5,1 до 6 год., од 10 испитаници кај кои е присутна граматичката категорија – број, кај 7 е коректно употребена, кај 14 од испитаниците на возраст 6,1 до 7 год., е присутна, и коректно употребена. На возраст од 7,1 до 8 години, 8 испитаници користат граматичка категорија – лице, а 5 испитаници правилно ја искористиле.

Граматичката категорија – време е присутна кај 8 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, а еден испитаник ја има комплетно апсолвирано коректната употреба. На возраст од 6,1 до 7 години 9 испитаници ја применуваат граматичката категорија – а кај 7 е постигната правилна примена. Во периодот на возраст од 7,1 до 8 год., 8 испитаници примениле, и коректно употребиле граматичка категорија – време.

Од спроведена статистичка обработка на податоци во услови на монолог, добиени се резултати кои укажуваат на разлика која при анализа на коректната примена на граматичката категорија – лице, помеѓу испитаниците од трите возрасни подгрупи ($X^2=40,00$, $LR=54,548$, $G^2=30.143$, $p < 0,01$) поседува статистичка значајност. При анализа на резултатите од испитаниците на споменатата возраст, во врска со коректната примена на граматичката категорија - број, утврдено е постоење на разлика меѓу постигањата на возрасните подгрупи испитаници, а истата е статистички значајна ($X^2=10,591$, $LR=11,204$, $G^2=1.825$, $p < 0,01$). Разликата меѓу резултатите на испитаниците од трите возрасни подгрупи постигнати при употреба на граматичката категорија – време ($X^2=22,857$, $LR=19,557$, $G^2=14.556$, $p < 0,01$) има статистичка значајност.

Обработените податоци од резултатите на испитаниците во услови на дијалог покажаа статистичка значајност во разликата помеѓу возрасните подгрупи, по прашањето на граматичката категорија – лице ($X^2=13,717$, $LR=17,414$, $G^2=10.825$, $p < 0,01$), додека резултатите по прашањето на граматичка категорија – број и време не покажаа разлика која е статистички значајна ($p > 0,05$).

Во продолжение е графичкиот приказ на резултатите од испитаниците кај кои е утврдена коректна морфолошка структура на граматичките категории кај глаголите.

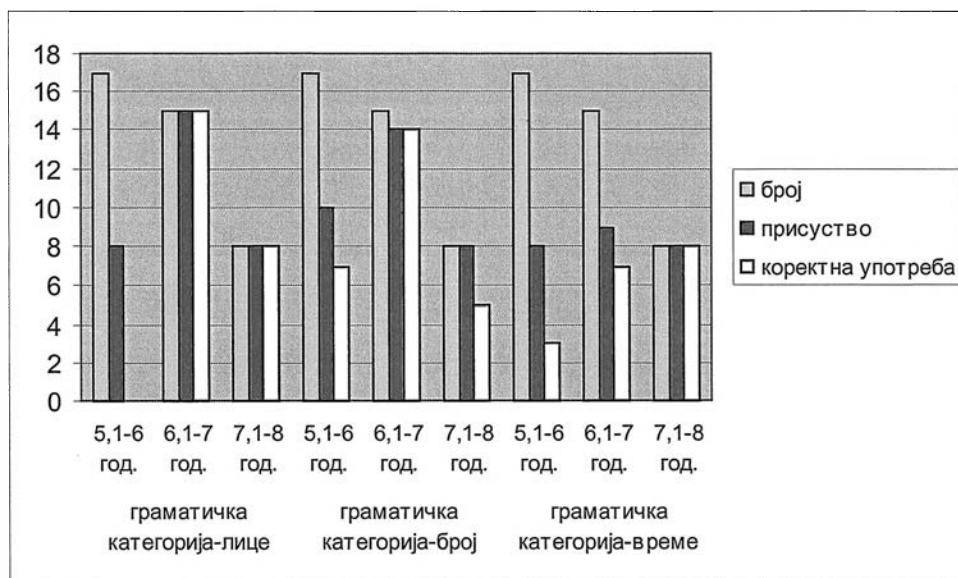
Графикон бр.17 Компаративен приказ на резултати од испитаници во експериментална група со возраст од 5,1 до 8 год., согласно морфолошка структура на глаголот во услови на монолог

Од вкупниот број на испитаници во секоја возрасна група, 100% од истите на возраст од 6,1 до 7 години примениле и коректно ја употребиле граматичката категорија – лице. Најлоши постигања има при примена и коректна употреба на граматичката категорија – време, кај истата возрасна подгрупа испитаници, каде истата целосно отсуствува.

Испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год. воведуваат примена на граматичка категорија - лице, но сеуште ја немаат совладано коректната морфолошка структура. На возраст од 6,1 години, веќе е усвоена правилната форма на категорија – лице кај глаголот и таа е присутна и кај подгрупата испитаници до 8 години.

Испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год. воведуваат примена на граматичката категорија - број, но сеуште ја немаат во целост совладано коректната морфолошка структура. На возраст од 6,1 години, доминира фреквенцијата на испитаници кои ја имаат применето и коректно морфолошки структурирано граматичката категорија – број кај глаголот и таа е присутна и кај подгрупата испитаници до 8 години, но сеуште оваа возрасна подкатегија има ограничувања во нејзиното морфолошко структурирање.

Грамматичката категорија – време е морфолошка структура која е со најголемо ограничување при коректното конструирање во услови на монолог. Кај испитаниците на возраст од 5,1 до 7 години коректната форма отсуствува, додека на возраст од 7,1 до 8 години коректното морфолошко структурирање на категоријата – време кај глаголот е детектирано во 5 случаеви.

Графикон бр.18 Компаративен приказ на резултати од испитаници во експериментална група со возраст од 5,1 до 8 год., со уредна морфолошка структура на глаголот во услови на дијалог

Од вкупниот број на испитаници во секоја возрасна група, 100% од истите на возраст од 6,1 до 8 години примениле и коректно ја употребиле граматичката категорија – лице. Најлоши постигања има при коректна употреба на граматичките категории време и лице кај возрасната подгрупа од 5,1 до 6 год., испитаници, каде овие категории целосно отсуствуваат.

Испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год. воведуваат примена на оваа граматичка категорија, но сеуште ја немаат совладано коректната морфолошка структура. На возраст од 6,1 години, веќе е усвоена правилната форма на

категорија – лице кај глаголот и таа е присутна и кај подгрупата испитаници до 8 години.

Испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год. во услови на дијалог, воведуваат примена на граматичката категорија - број, но сеуште ја немаат во целост совладано коректната морфолошка структура. На возраст од 6,1 години, доминира фреквенцијата на испитаници кои ја имаат применето и коректно морфолошки структурирано граматичката категорија – број кај глаголот и таа е присутна и кај подгрупата испитаници до 8 години, но сеуште оваа возрасна подкатегорија има ограничувања во нејзиното морфолошко структурирање.

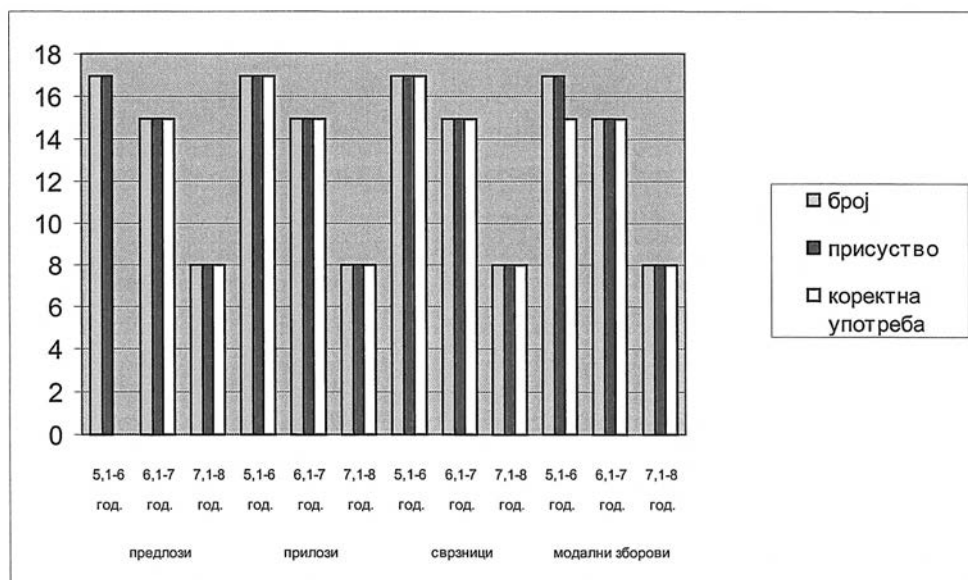
Грамматичката категорија – време е морфолошка структура која е со најголема ограниченост при коректната конструкција во услови на дијалог. Кај испитаниците на возраст од 5,1 до 7 години коректната форма е најмалку застапена, на возраст од 7,1 до 8 години коректното морфолошко структурирање на категоријата – време кај глаголот е детектирано во 5 случаеви, додека на возраст до 8 години во услови на поддржана конверзација-дијалог, морфолошкото структурирање е веќе применето.

Табела бр.20 Резултати од испитаници на возраст од 5,1 до 8 год., кои примениле морфолошки неменливи зборови во спонтан исказ

морфолошки неменливи зборови	возраст	Вк.број на испитаници	присуство	коректна употреба
Предлози	5,1-6	17	17	0
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
Прилози	5,1-6	17	17	17
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
Сврзници	5,1-6	17	17	17
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
модални зборови	5,1-6	17	17	15
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8

Коректната употреба во групата неменливи зборови, кај испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 до 8 години, во услови на монолог и дијалог, укажува на високи фреквенции испитаници кои по совладување на значењето на зборот ја совладале и примената. Очигледно е дека овие солидни капацитети испитаниците ги поседуваат благодарение на константноста на фонолошката форма, која независно од синтаксичката структура ја задржува својата морфемска структура.

Од извршената статистичка анализа на податоци утврдено е присуство на статистички значајна разлика меѓу испитаниците од возрастните подгрупи по прашањето на соодветна примена на предлози ($X^2=40,00$, $LR=54,548$, $G^2=30.143$, $p < 0,01$), додека разликата во фреквенциите на испитаници од трите возрастни подгрупи кои коректно примениле модални зборови нема статистичка значајности, $p > 0,05$.

Графикон бр.19 Компаративен приказ на испитаници кои имаат уреден наод за морфолошки неменливи зборови во спонтан исказ

Компаративниот графички приказ ја отсликува континуираната фреквенција на испитаници во сите три возрастни подгрупи кои пропорционално со примената на неменливите зборови манифестираат и соодветна употреба.

Согласно фреквенцијата на испитаници во трите возрастни подгрупи предлозите се проблем на коректна примена на возраст од 5,1 до 6 год., додека истите се совладани на возраст од 6,1 год. и коректно се применуваат и во возрастната група до 8 години.

Сите три возрастни групи на испитаници кои се на возраст од 5,1 до 8 години, употребуваат прилози во својот спонтан израз, а присутна е и нивна коректна примена.

Кај сите три подгрупи испитаници се евидентирани сврзници, како и нивна коректна примена (увидот се однесува на појавата).

Во услови на монолог и во услови на дијалог модалните зборови се присутни и нивната употреба е коректна, кај испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години. На возраст од 5,1 до 6 години коректната примена на модалните зборови сеуште не е присутна кај сите 17 испитаници.

Деталната анализа на резултатите кај испитаниците од експерименталната група е извршена и врз зборовните видови прилози и предлози, во спонтан исказ.

Испитувањето на резултатите се однесува на спонтан исказ во услови на монолог и дијалог.

Табела бр.21 Резултати од испитаници кои примениле прилози во спонтан исказ

Прилози	возраст	Вк.број на испитаници	присуство	коректна употреба
прилози за место	5,1-6	17	17	17
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
прилози за време	5,1-6	17	17	0
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
прилози за начин	5,1-6	17	10	2
	6,1-7	15	14	12
	7,1-8	8	8	6
прилози за количество	5,1-6	17	15	4
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	7	4

Испитаниците на возраст од 5,1 до 8 години во услови на спонтано изразување активно ги користат прилозите за место. Нивната примена е коректна и како појава, е присутна кај 40 испитаници од сите три возрасни подгрупи, како во услови на монолог, така и во услови на дијалог.

Прилозите за време се составен дел од спонтаниот израз кај испитаниците со РД на возраст од 5,1 до 8 години. Во рамки на возрасната подгрупа од 5,1 до 6 години како појава, но нивната коректна примена не е усвоена. Сепак правилната примена на прилозите за време се појавува веќе на возраст од 6,1 година, и кај испитуваната група е присутна во 23 случаи.

Прилозите за начин се појавуваат кај 10 испитаници на возраст од 5,1 до 6 год., но појавата на коректна примена е присутна кај 2 испитаника. Во случајот на применети прилози за начин кај возрасната подгрупа 6,1 до 7 години, резултатот е 14 испитаници, а од истите само 12 коректно ги

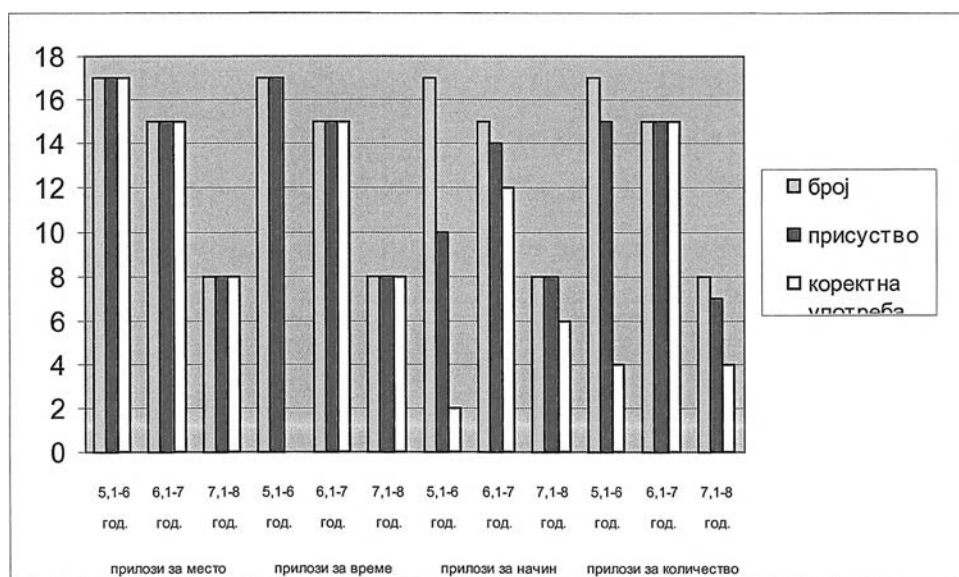
употребиле овие прилози. Прилозите за начин се присутни во говорот на 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 год., но кај 6 од истата група е евидентирано и присуство на нивна правилна примена.

Прилозите за количество се присутни кај 15 испитаници на возраст од 5,1 до 6 год., но појавата на правилна примена е присутна кај 4 од истите. Во случајот на применети прилози за количество кај возрасната подгрупа 6,1 до 7 години, резултатот е 15 испитаници, кои коректно ги употребиле овие прилози. Прилозите за количество се присутни во говорот на 7 испитаници на возраст од 7,1 до 8 год., но кај 4 од истата група е евидентирана и правилна примена.

Извршената статистичка анализа на податоци укажува на разлика во резултатот на испитаници, по однос на присуството на правилно применети прилози за време, ($X^2=40,00$, $LR=54,548$, $G^2=30.143$, $p< 0,01$), која има статистичка значајност, во услови на спонтан исказ.

Резултатот на испитаници, по однос на присуството на правилно применети прилози за начин, ($X^2=17,341$, $LR=19,127$, $G^2=12.264$, $p< 0,01$), укажува на разлика која има статистичка значајност, во услови на спонтан исказ.

Резултатот на испитаници, по однос на присуството на правилно применети прилози за количество, ($X^2=19,299$, $LR=24,908$, $G^2=4.651$, $p< 0,01$), е со разлика меѓу возрасните подкатегории, која има статистичка значајност, во услови на спонтан исказ.

Графикон бр.20 Компаративен приказ на резултати од испитаници кои примениле прилози во спонтан исказ

Графичкиот приказ укажува на најдобар резултат кај испитуваната група на возраст од 5, 1 до 8 години, по однос на примената на прилогот за место, и кај испитуваната група на возраст од 6, 1 до 7 години, по однос на примената на прилогот за место, време и количество, додека значајно послаби постигања кај испитуваната група на возраст од 5, 1 до 6 години по однос на применетите прилози за начин и количество.

Примената и присуството на коректна форма на прилозите за место се совладани од страна на 40 испитаници од експерименталната група, на возраст од 5,1 до 8 години.

Најзасегната категорија на испитаници е возрасната група од 5,1 до 6 год., која при утврдување на коректната примена на прилозите за време, покажа комплетно нивно отсуство. Примената и присуството на овој вид предлози е утврдено кај 23 испитаници на возраст од 6,1 до 8 години.

Анализата на резултатите од трите возрасни подгрупи испитаници од експерименталната група, укажува на најслаби постигања по однос на примената и коректното употребување на прилозите за време во спонтан исказ.

Прилозите за количество се проблем за употреба во спонтаниот исказ за групата испитаници на возраст од 5,1 до 6 год. и 7,1 до 8 год. Испитаниците на возраст од 6,1 до 7 год., покажале значајно подобри постигања по прашањето на коректна примена на прилозите за количество.

Резултатите од испитаниците по однос на прашањето на присуство и коректна примена на употребени предлози се селективно прикажани согласно условите за испитување на јазичниот израз.

Табела бр.22 Фреквенција на предлози кај експерименталната група испитаници во услови на монолог

Предлози	возраст	Вк.број на испитаници	Присуство	коректна употреба
Во	5,1-6	17	17	17
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
На	5,1-6	17	13	4
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
До	5,1-6	17	5	0
	6,1-7	15	10	9
	7,1-8	8	8	8
Зад	5,1-6	17	5	0
	6,1-7	15	6	0
	7,1-8	8	6	5
Пред	5,1-6	17	4	0
	6,1-7	15	10	7
	7,1-8	8	6	4
Над	5,1-6	17	4	0
	6,1-7	15	10	9
	7,1-8	8	7	8
Под	5,1-6	17	4	0
	6,1-7	15	4	0
	7,1-8	8	6	5
Меѓу	5,1-6	17	0	0
	6,1-7	15	0	0
	7,1-8	8	3	3

Од увидот во табеларниот приказ на резултатите експерименталната група на испитаници покажува различни постигања како согласно критериумот возраст, така и согласно видот на предлогот кој е употребен.

Предлогот „во“ е присутен кај 17, испитаници во првата подгрупа, кај 15 испитаници во втората подгрупа и кај 8 од третата подгрупа испитаници. Кај истата фреквенција испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот. Треба да се нагласи дека во овој случај не е земен во предвид фонолошко – артикулативниот аспект на употребениот предлог.

Предлогот „на“ е присутен кај 13 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, од кои 4 испитаници имаат коректна употреба, кај 15 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и исто толку кои имаат и коректна употреба, и кај 8 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај истата фреквенција испитаници е утврдена наменски и коректна

употреба на предлогот. Треба да се нагласи дека при оценување не е земен во предвид фонолошко – артикулативниот аспект на употребениот предлог.

Предлогот „до“ е присутен кај 5 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но нема испитаници со негова коректна употреба, кај 10 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и 9 кои имаат и коректна употреба, и кај 8 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај истата фреквенција испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „зад“ е присутен кај 5 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но отсуствува коректна употреба, кај 6 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и повторно отсуствува коректна употреба, и кај 6 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 4 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „пред“ е присутен кај 4 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но отсуствува коректна употреба, кај 10 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, а кај 7 од нив коректна употреба, и кај 6 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 4 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „над“ е присутен кај 4 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но кај нив отсуствува коректна употреба, кај 10 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и 9 испитаници коректна употреба, и кај 8 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 8 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „под“ е присутен кај 4 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но кај нив отсуствува коректна употреба, кај 4 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и без испитаници со коректна употреба, и кај 6 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 5 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „меѓу“ не е присутен кај испитаниците во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, ниту кај испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, додека кај 3 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години е присутен и коректно употребен предлогот „меѓу“.

Статистичката обработка на податоци е анализирана на ниво на значајност меѓу фреквенциите на испитаници кои покажале способност за примена на конкретен предлог во услови на монолог.

Добиениот резултат од испитаниците, по однос на присуството на правилно применет предлог „на“ ($X^2=26,057$, $LR=31,896$, $G^2=19.636$, $p< 0,01$), укажува на разлика која има статистичка значајност, во услови на спонтан исказ.

Резултатот од испитаниците, по однос на присуството на правилно применет предлог „до“ ($X^2=25,269$, $LR=34,358$, $G^2=24.283$, $p< 0,01$), укажува на разлика која има статистичка значајност, во услови на спонтан исказ.

Утврдената фреквенција на испитаници, по прашање на присуство на правилно применет предлог „зад“ ($X^2=17,778$, $LR=14,916$, $G^2=11.321$, $p< 0,01$), укажува на статистички значајна разлика, во услови на спонтан исказ.

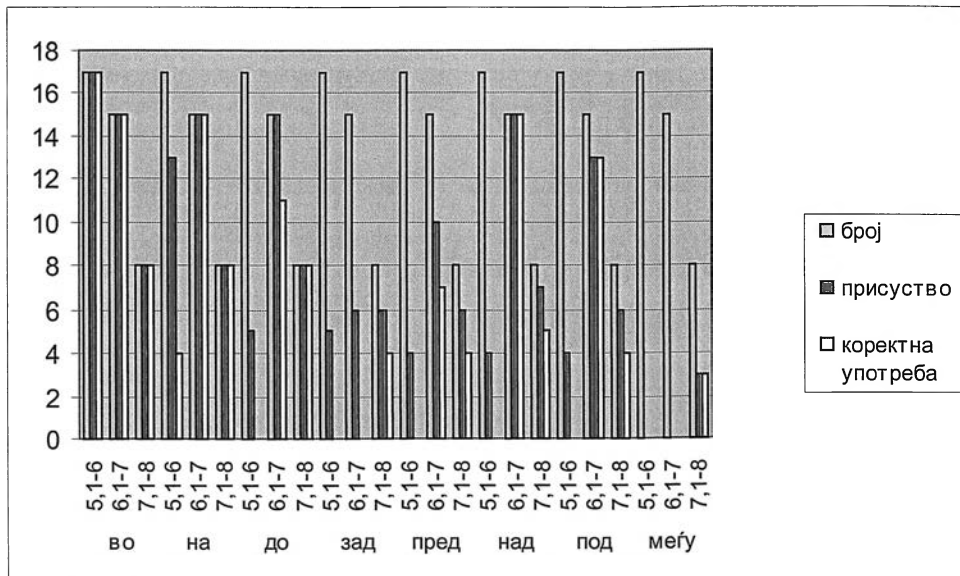
Утврдената фреквенција на испитаници, по прашање за присуство на правилно применет предлог „пред“ ($X^2=11,243$, $LR=15,235$, $G^2=8.924$, $p< 0,01$), укажува на статистички значајна разлика, во услови на спонтан исказ.

Разликата во резултатот на испитаници од различни возрастни подгрупи посочува на статистичка значајност по основ на присуство на правилно применет предлог „над“ ($X^2=25,269$, $LR=34,358$, $G^2=24.283$, $p< 0,01$).

Разликата во резултатот на испитаници од различни возрастни подгрупи посочува на статистичка значајност по основ на присуство на правилно применет предлог „под“ ($X^2=22,857$, $LR=19,557$, $G^2=14.556$, $p< 0,01$).

Употребата на предлогот „меѓу“ е застапен кај различен број испитаници во рамки на возрастните подгрупи, а разликата помеѓу истите е со умерена статистичка значајност ($X^2=12,973$, $LR=10,726$, $G^2=8.262$, $p< 0,05$).

Во прилог е компаративниот приказ на фреквенции во вид на графикон.

Графикон бр.21 Компаративен приказ на резултати од испитаници кои примениле предлози во услови на монолог

Согласно збирниот приказ на резултатите од испитаници кои примениле предлози во услови на самостојно изразување, монолог, евидентно е најголемо присуство на појавата на коректна примена на предлогот „во“ во рамки на сите возрасни подгрупи. По однос на критериумот фреквенција на испитаници со најдобри постигања, доминира успешноста на возрасната категорија испитаници од 6,1 до 7 години.

Појавата и присуството на секој од предлозите во услови на монолог има своја варијабилност, специфичност и непостојаност.

Табела бр.23 Фреквенција на предлози кај експерименталната група испитаници во услови на дијалог

Предлози	возраст	Вк. Број на испитаници	присуство	коректна употреба
Во	5,1-6	17	17	17
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
На	5,1-6	17	13	4
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	8	8
До	5,1-6	17	5	0
	6,1-7	15	15	11
	7,1-8	8	8	8
Зад	5,1-6	17	5	0
	6,1-7	15	6	0
	7,1-8	8	6	4
Пред	5,1-6	17	4	0
	6,1-7	15	10	7
	7,1-8	8	6	4
Над	5,1-6	17	4	0
	6,1-7	15	15	15
	7,1-8	8	7	5
Под	5,1-6	17	4	0
	6,1-7	15	13	13
	7,1-8	8	6	4
Меѓу	5,1-6	17	0	0
	6,1-7	15	0	0
	7,1-8	8	3	3

Од увидот во табеларниот приказ на резултатите експерименталната група на испитаници покажува различни постигања како согласно критериумот возраст, така и согласно видот на предлогот кој е употребен.

Предлогот „во“ е присутен кај 17, испитаници во првата подгрупа, кај 15 испитаници во втората подгрупа и кај 8 од третата подгрупа испитаници. Кај истата фреквенција испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот. Треба да се нагласи дека во овој случај не е земен во предвид фонолошко – артикулативниот аспект на употребениот предлог.

Предлогот „на“ е присутен кај 13 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, од кои 4 испитаници имаат коректна употреба, кај 15 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и исто толку кои имаат и коректна употреба, и кај 8 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај истата фреквенција испитаници е утврдена наменски и коректна

употреба на предлогот. Треба да се нагласи дека при оценување не е земен во предвид фонолошко – артикулативниот аспект на употребениот предлог.

Предлогот „до“ е присутен кај 5 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но нема испитаници со негова коректна употреба, кај 15 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и 11 кои имаат и коректна употреба, и кај 8 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај истата фреквенција испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „зад“ е присутен кај 5 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но отсуствува коректна употреба, кај 6 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и повторно отсуствува коректна употреба, и кај 6 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 4 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „пред“ е присутен кај 4 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но отсуствува коректна употреба, кај 10 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, а кај 7 од нив коректна употреба, и кај 6 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 4 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „над“ е присутен кај 4 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но кај нив отсуствува коректна употреба, кај 15 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, кај исто толку испитаници коректна употреба, и кај 7 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 5 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „под“ е присутен кај 4 испитаници во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, но кај нив отсуствува коректна употреба, кај 13 испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, и кај исто толку испитаници коректна употреба, и кај 6 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години. Кај 4 од истите испитаници е утврдена наменски и коректна употреба на предлогот.

Предлогот „меѓу“ не е присутен кај испитаниците во возрасната категорија од 5,1 до 6 години, ниту кај испитаници во возрасната категорија од 6,1 до 7 години, додека кај 3 испитаници во возрасната категорија од 7,1 до 8 години е присутен и коректно употребен предлогот „меѓу“.

Статистичката обработка на податоци е анализирана на ниво на значајност меѓу фреквенциите на испитаници кои покажале способност за примена на конкретен предлог во услови на дијалог.

Добиениот резултат од испитаниците, по однос на присуството на правилно применет предлог „на“ ($X^2=26,057$, $LR=31,896$, $G^2=19.636$, $p< 0,01$), укажува на разлика која има статистичка значајност, во услови на спонтан исказ.

Резултатот од испитаниците, по однос на присуството на правилно применет предлог „до“ ($X^2=28,237$, $LR=37,954$, $G^2=25.641$, $p< 0,01$), укажува на разлика која има статистичка значајност, во услови на спонтан исказ.

Утврдената фреквенција на испитаници, по прашање на присуство на правилно применет предлог „зад“ ($X^2=17,778$, $LR=14,916$, $G^2=11.321$, $p< 0,01$), укажува на статистички значајна разлика, во услови на спонтан исказ.

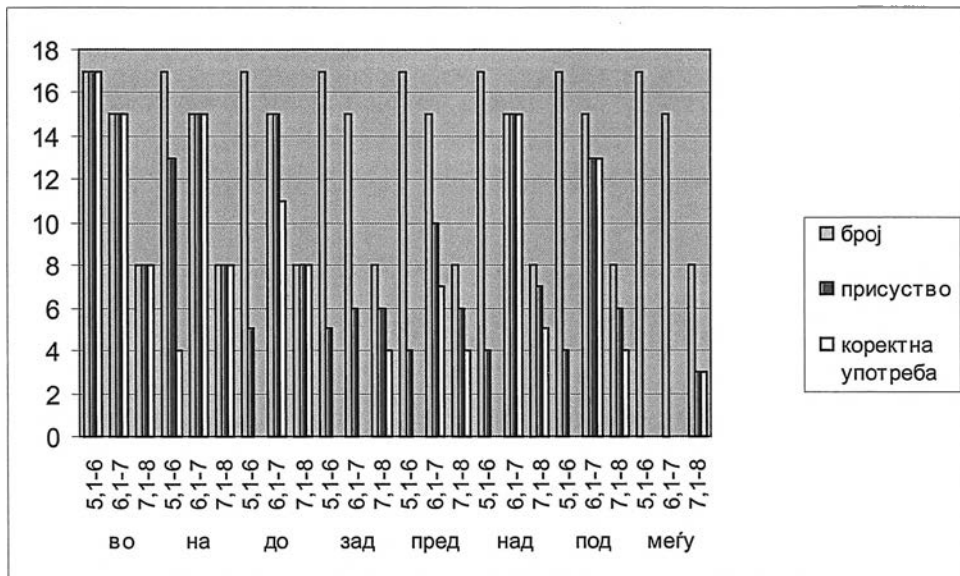
Утврдената фреквенција на испитаници, по прашање на присуство на правилно применет предлог „пред“ ($X^2=11,243$, $LR=15,235$, $G^2=8.924$, $p< 0,01$), укажува на статистички значајна разлика, во услови на спонтан исказ.

Разликата во резултатот на испитаници од различни возрасни подгрупи посочува на статистичка значајност по основ на присуство на правилно применет предлог „над“ ($X^2=32,500$, $LR=44,867$, $G^2=15.320$, $p< 0,01$).

Разликата во резултатот на испитаници од различни возрасни подгрупи посочува на статистичка значајност по основ на присуство на правилно применет предлог „под“ ($X^2=31,980$, $LR=44,261$, $G^2=11.653$, $p< 0,01$).

Употребата на предлогот „меѓу“ е застапен кај различен број испитаници во рамки на возрасните подгрупи, а разликата помеѓу истите е со умерена статистичка значајност ($X^2=12,973$, $LR=10,726$, $G^2=8.262$, $p< 0,05$).

Во прилог е компаративниот приказ на фреквенции во вид на графикон.

Графикон бр.22 Компаративен приказ на резултати од испитаници кои примениле предлози во услови на дијалог

Согласно збирниот приказ на резултатите од испитаници кои примениле предлози во услови на поттикната конверзација, дијалог, евидентно е најголемо присуство на појавата на коректна примена на предлогот „во“ во рамки на сите возрасни подгрупи. По однос на критериумот фреквенција на испитаници со најдобри постигања, доминира успешноста на возрасната категорија испитаници од 6,1 до 7 години.

Деталниот графички приказ е увид во одделните фреквенции на испитаници по возрасни категории согласно предлогот кој е предмет на прикажување.

Конкретниот резултат од добиената анализа при примена на предлози во спонтан исказ кај испитаниците со РД има поголемо значење доколку истиот подлежи на квалитативна анализа. Појавата и присуството на секој од предлозите во рамки на конкретно испитуваните околности има своја варијабилност, специфичност и непостојаност.

3.2. Приказ на резултатите од извршената анализа на синтаксичката структура

Во овој дел од трудот ќе бидат изложени резултатите од направената анализа на синтаксичката структура. Добиените податоци потекнуваат од делот на истражувањето направено со помош на Јазична процена на поедини компоненти на дисфазичната синтакса од Благоевиќ (1983), Просечна должина на исказ од Браун (1972), како и Опис на слика од авторот Синадиновска (1990).

Овој дел од извршеното истражување има за цел да ги реализира основните истражувачки задачи поврзани со утврдување на квантитативното ниво на синтаксички развој кај децата со развојна дисфазија, утврдување на специфичностите и особеностите на формираној исказ кај именуваната група испитаници. Воедно, во интерес на компаративна анализа беше извршено утврдување на квантитативното ниво на синтаксички развој кај децата со нормален говорно-јазичен развој, а во исто време и споредување на квантитативните обележја на конкретни сегменти на синтаксичкиот развој меѓу двете тестирани групи.

За таа цел се анализирани формите на спонтано изразување и нивните синтаксички капацитети во услови на монолог и дијалог.

Со цел стекнување увид во глобалните карактеристики на синтаксичката структура кај испитаниците со развојна дисфазија и контролната група, нивни врсници, направен е приказ на спонтаниот јазичен израз согласно критериумот глобална синтаксичка карактеристика.

Табелата број 24 содржи приказ на резултатите од извршената глобална процена на основните карактеристики на спонтаниот јазичен израз кај двете групи испитаници во услови на монолог и дијалог.

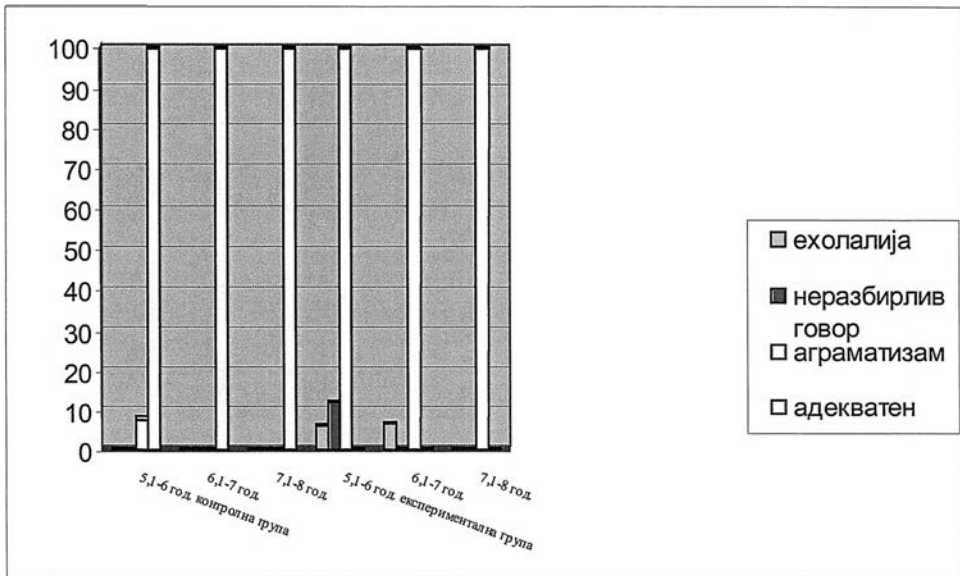
Табела бр.24 Основна карактеристика на јазичниот израз согласно синтаксичката структура

Форма	Монолог				
	возраст	Ехолалија	неразбирлив Говор	Аграматизам	адекватен говор
контролна група	5,1-6	0	0	1	13
	6,1-7	0	0	0	13
	7,1-8	0	0	0	14
експериментална група	5,1-6	1	2	17	0
	6,1-7	1	0	15	0
	7,1-8	0	0	8	0
Форма	Дијалог				
	возраст	ехолалија	Неразбирлив Говор	Аграматизам	адекватен говор
контролна група	5,1-6	0	0	1	13
	6,1-7	0	0	0	13
	7,1-8	0	0	0	14
експериментална група	5,1-6	2	1	17	0
	6,1-7	2	0	15	0
	7,1-8	0	0	8	0

Во услови на монолог испитаниците на возраст од 5 до 8 години кои припаѓаат на контролната група интерпретирале адекватен говор за возраста. Во говорот на еден испитаник од именуваната група покрај доминантно адекватниот говор за возраста, утврдено е и присуство на аграматизам, што во самото истражување е протолкувано како ниво на обид за совладување на сложена синтаксичка конструкција. Испитаниците кои се дел од експерименталната група, вкупно 40 деца со развојна дисфазација, на возраст од 5,1 до 8 години, во целина имаат јазичен израз чии говорни карактеристики без исклучок кај секој од нив имаат особеност на аграматичност. Само во 2 случаи кај истата група е утврдена состојба на неразбирлива експресија, како и состојба на ехолаличен говор. Треба да се нагласи дека во случајот на процена на присуство на ехолалиите, во предвид се земени ехолалиите кои се ненаменски, односно т.н. негативни ехолалии. Неразбирливата експресија е присутна кај испитаник при обидите за употреба на сложените артикулативно – фонолошки и морфолошки структури. Во услови на дијалог кај сите 40 испитаници од контролната група е утврдено присуство на јазичен израз кој е соодветен за возраста. Кај сите 40 испитаници од експерименталната група во услови на дијалог, во спонтаниот јазичен израз доминира аграматизам. Само во 2 случаја

на формирање на исказ, кај истата група е утврден ехолаличен говор, односно 1 испитаник на неразбирлив говор.

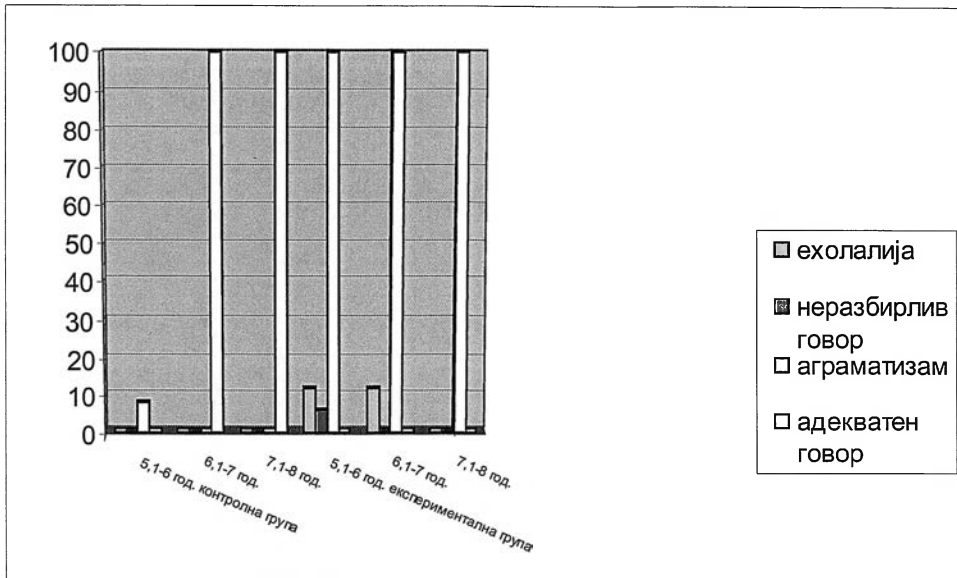
Во продолжение следуваат графичките прикази на добиените резултати од глобалната процена на основните синтаксички карактеристики на говорот кај двете групи испитаници.

Графикон бр.23 Резултати од испитаници согласно основната карактеристика на говорот во услови на монолог

Компаративниот графички приказ укажува дека во услови на самостојно вербално изразување кај 100% од експерименталната група е присутен аграматичен говор, додека кај контролната група на испитаници во 100% е утврдено постоење на адекватен спонтан исказ.

На возраст од 5,1 до 6 години кај контролната група е во 7,7% утврдено присуство на аграматизам, додека кај експерименталната група е детектирано присуство на неразбирлив говор во 11,7%, и 5,8% ехолаличен говор. Ехолаличниот говор е присутен и кај 6,6% од случаевите на самостојно јазично изразување кај возрасната група испитаници од 6,1 до 7 години.

Графикон бр.24 Резултати од испитаници согласно основната карактеристика на говорот во услови на дијалог

Компаративниот графички приказ укажува дека во услови на потикната конверзација во форма на прашање-одговор, кај 100% од експерименталната група е присутен аграматичен говор, додека кај контролната група на испитаници во 100% е утврдено постоење на адекватен спонтан исказ.

На возраст од 5,1 до 6 години кај контролната група е во 7,7% утврдено присуство на аграматизам, додека кај експерименталната група е детектирано присуство на неразбирлив говор во 5,8%, и 11,7% ехолаличен говор. Ехолаличниот говор е присутен и кај 13,3% од случаевите на дијалог кај возрасната група испитаници од 6,1 до 7 години.

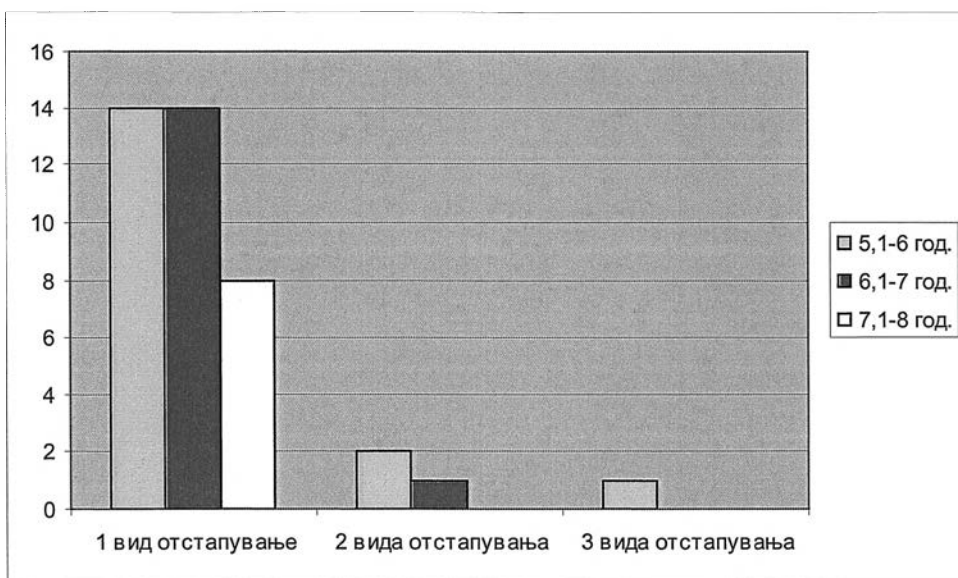
Изложените податоци во табелата која следува се однесуваат на бројот на испитаници од експерименталната група согласно критериумот – фреквенција на отстапувања утврдени при процена на основната карактеристика на синтаксичката структура.

Табела бр.25 Фреквенција на говорни отстапувања согласно синтаксичката структура

возраст	Монолог		
	1 вид отстапување	2 вида отстапувања	3 вида отстапувања
5,1-6	14	2	1
6,1-7	14	1	0
7,1-8	8	0	0
возраст	Дијалог		
	1 вид отстапување	2 вида отстапувања	3 вида отстапувања
5,1-6	14	2	1
6,1-7	13	2	0
7,1-8	8	0	0

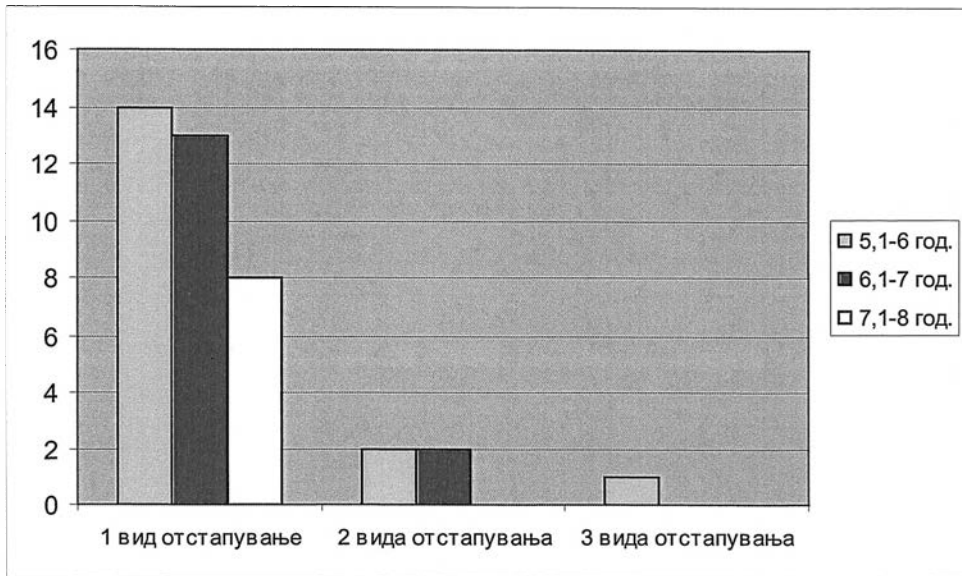
Испитаниците кај кои е утврдено присуство на развојна дисфазија, во услови на монолог најчесто манифестираат еден вид на говорно – јазично нарушување, односно аграматичен говор. Најмал број на испитаници, поточно само еден испитаник од групата на возраст од 5,1 – 6 год., прикажал истовремено три вида на отстапувања согласно критериумот основна карактеристика на синтаксичката структура.

Во околности на дијалог испитаниците најчесто покажуваат отстапување со еден вид на говорно – јазична карактеристика, тоа е аграматизмот. И во околности на дијалог најмал е бројот на истовремено отстапување во сите три утврдени форми на глобално нарушување на синтаксичката структура.

Графикон бр.25 Фреквенција на говорни отстапувања во услови на монолог

Испитаниците од експерименталната група, согласно тестовните околности на монолог, покажуваат најголем број на случаи на детектирани отстапувања согласно критериумот основна карактеристика на синтаксичката структура, во возрастниот период помеѓу петата и шестата година. Оваа тенденција има надолен тренд во периодот помеѓу шестата и седмата година, притоа задржувајќи ја фреквенцијата на присуство на аграматизам кај сите испитаници, и истовремено присуство на два вида отстапувања кај двајца од испитаниците од истоимената група. Сепак и во периодот помеѓу седмата и осмата перзистира обележјето на аграматичност во нивниот вербален израз.

Графикон бр.26 Фреквенција на говорни отстапувања во услови на дијалог

Испитаниците од експерименталната група, согласно тестовните околности на дијалог, покажуваат најголем број на случаи на детектирани отстапувања согласно критериумот основна карактеристика на синтаксичката структура, во возрастниот период помеѓу петата и шестата година. Во оваа возрастна група сите испитаници имаат обележје на аграматичен говор, во два случаи се присутни два вида на отстапување, а во еден случај е утврдено истовремено присуство на три вида на отстапување. Тенденција на надолен тренд е присутна во периодот помеѓу шестата и седмата година, притоа задржувајќи ја фреквенцијата на присуство на аграматизам кај сите испитаници, и истовремено присуство на два вида отстапувања кај двајца од испитаниците од истоимената група. Во периодот помеѓу седмата и осмата година во услови на дијалог повторно се детектира обележје на аграматичност во нивниот вербален израз.

Во табелата бр. 26 се обработени резултати од постигањата на двете групи испитаници по прашањето на должина на реченица во различни услови на

Форма	Монолог			
	возраст	Број	просечна вредност	SD
контролна група	5,1-6 год.	13	6,00	0,000
	6,1-7 год.	13	6,00	0,000
	7,1-8 год.	14	6,50	0,855
експериментална група	5,1-6 год.	17	4,88	0,332
	6,1-7 год.	15	5,77	0,725
	7,1-8 год.	8	6,00	0,000
Форма	Дијалог			
	возраст	Број	просечна вредност	SD
контролна група	5,1-6 год.	13	4,85	0,555
	6,1-7 год.	13	5,00	0,000
	7,1-8 год.	14	5,14	1,027
експериментална група	5,1-6 год.	17	4,00	0,000
	6,1-7 год.	15	4,33	0,488
	7,1-8 год.	8	4,75	0,463
Форма	Непосредна репродукција			
	возраст	Број	просечна вредност	SD
контролна група	5,1-6 год.	13	6,85	0,376
	6,1-7 год.	13	7,31	0,630
	7,1-8 год.	14	7,86	0,535
експериментална група	5,1-6 год.	17	5,88	0,332
	6,1-7 год.	15	6,80	0,414
	7,1-8 год.	8	7,75	0,463

конверзација.

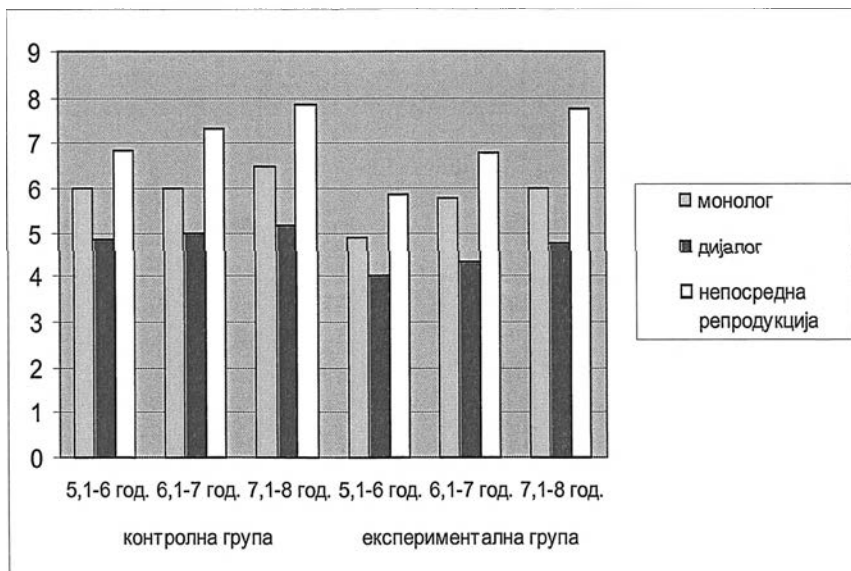
Кај испитаниците од контролната група, во услови на монолог, просечната должина на реченица е шест збора на возраст од 5,1 до 7 години, додека на возраст од 7,1 до 8 години истата изнесува 6,5. Кај експерименталната група испитаници постигањата се пониски и истите изнесуваат просечно 4,88 на возраст од 5,1 до 6 години, 5,77 на возраст од 6,1 до 7 години, 6,00 на возраст од 7,1 до 8 години.

Во услови на дијалог, кај испитаниците од контролната група просечната должина е со нешто пониски вредности и истите изнесуваат 4,85 на возраст од 5,1 до 6 години, 5,00 на возраст од 6,1 до 7 години, 5,14 на возраст од 7,1 до 8

години. Кај експерименталната група испитаници постигањата се пониски и истите изнесуваат просечно 4,88 на возраст од 5,1 до 6 години, 5,77 на возраст од 6,1 до 7 години, 6,00 на возраст од 7,1 до 8 години.

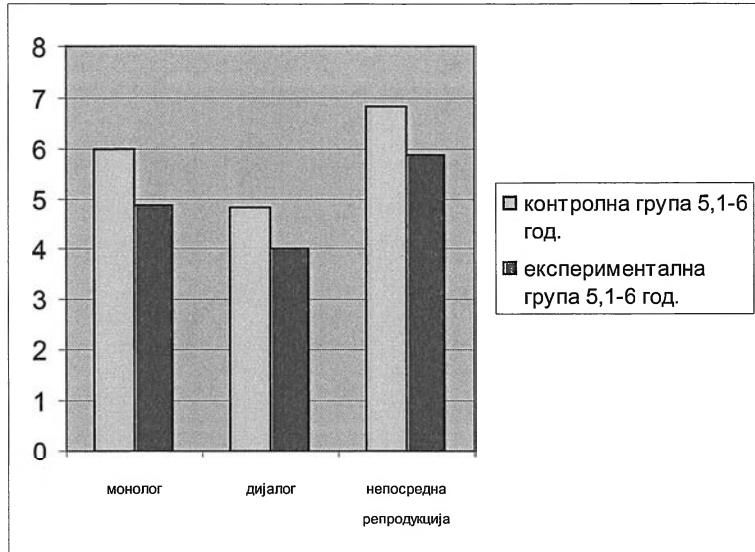
Должината на реченици е утврдена и во услови на непосредна репродукција, при повторувања на искази составени од најмногу девет збора. Кај испитаниците од контролната група, просечната должина на реченица е 6,85 на возраст од 5,1 до 7 години, додека на возраст од 7,1 до 8 години истата изнесува 7,86. Кај експерименталната група испитаници постигањата се пониски и истите изнесуваат просечно 5,88 на возраст од 5,1 до 6 години, 6,80 на возраст од 6,1 до 7 години, 7,75 на возраст од 7,1 до 8 години.

Од извршената статистичка анализа значајна е разликата во постигањата на двете испитувани групи на возраст од 5,1 до 6 години, во услови на монолог ($t=13,876$ за $p=0.000$), како и при непосредна репродукција ($t=7,445$ за $p=0.000$). Статистичка значајност има и разликата во постигањата на двете испитувани групи на возраст од 6,1 до 7 години, во услови на дијалог ($t=2,603$ за $p=0.015$), и непосредна репродукција ($t=2,477$ за $p=0.022$). Постигањата кои се евидентирани на возраст од 7,1 до 8 год., кај двете групи испитаници немаат статистички значајна разлика по прашањето на должина на реченица во слободен исказ и при непосредна репродукција. Во прилог е графичкиот приказ на изнесените резултати.

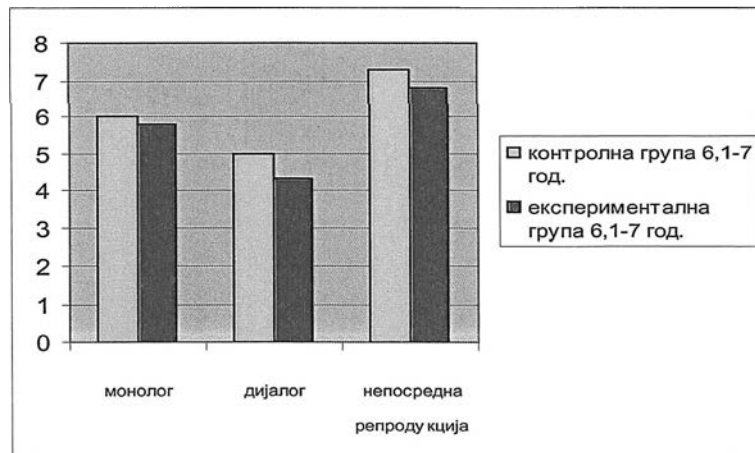
Графикон бр. 27 Приказ на просечната должина на реченица кај двете групи испитаници

Од увидот во графичкиот приказ доминантна е просечната должина на реченицата во услови на непосредна репродукција кај двете групи испитаници. Истата е право пропорционална со возраста кај двете групи испитаници иако нагласен тренд е присутен во возрастната категорија од 7,1 до 8 години испитаници од контролната и експерименталната група..

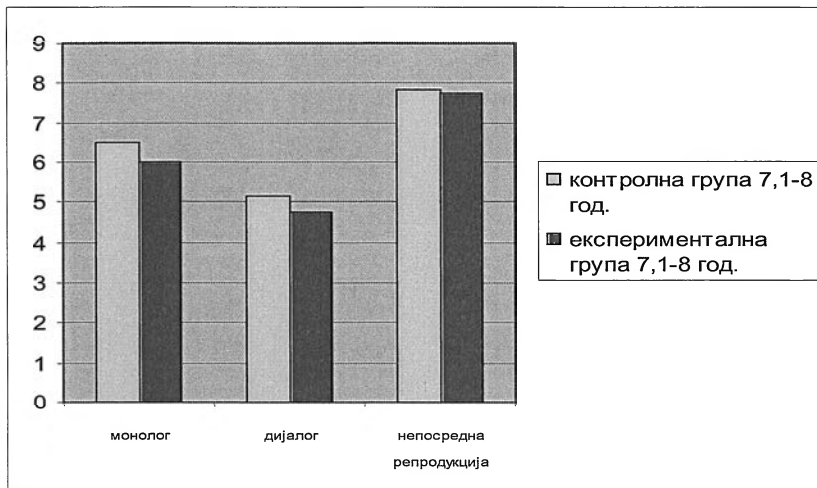
Графикон бр. 28 Приказ на просечната должина на реченица кај двете групи испитаници на возраст од 5,1 до 6 години

При компаративна анализа на постигањата кај возрастната категорија од 5,1 до 6 години двете групи испитаници утврдени се највисоки просечни вредности на постигањата при непосредна продукција, помали просечни постигања при монолог, и најмало просечно постигање при непосредна конверзација, дијалог.

Графикон бр. 29 Приказ на просечната должина на реченица кај двете групи испитаници на возраст од 6,1 до 7 години

При компаративна анализа на просечната должина на реченица кај возрастната категорија од 6,1 до 7 години, двете групи испитаници, утврдени се највисоки просечни вредности на постигањата при непосредна продукција, помали просечни постигања при монолог, и најмало просечно постигање при непосредна конверзација, дијалог.

Графикон бр. 30 Приказ на просечната должина на реченица кај двете групи испитаници на возраст од 7,1 до 8 години

При компаративна анализа на постигањата кај возрастната категорија од 7,1 до 8 години двете групи испитаници утврдени се највисоки просечни вредности на постигањата при непосредна продукција, помали просечни постигања при монолог, и најмало просечно постигање при дијалог.

3.2.1. Резултати од применети синтаксички целини согласно критериумот реченичен состав

Основен јазичен модел за изразување на завршени мисли во функција на размена на информации претставува простата реченица. Како предмет на анализа кај применетите синтаксички целини од овој вид, во рамки на двете испитувани групи извршена е проценка за присуството и правилната примена на простата реченица.

Табела бр. 27 Резултати од испитаници кои примениле проста реченица во спонтан исказ

проста реченица		Монолог			
		Присуство		правилна употреба	
	возраст	фреквенција	%	фреквенција	%
контролна група	5,1-6	13	100	13	100
	6,1-7	13	100	13	100
	7,1-8	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6	17	100	17	100
	6,1-7	15	100	15	100
	7,1-8	8	100	8	100
Форма		Дијалог			
контролна група	5,1-6	13	100	13	100
	6,1-7	13	100	13	100
	7,1-8	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6	17	100	11	64,7
	6,1-7	15	100	15	100
	7,1-8	8	100	8	100

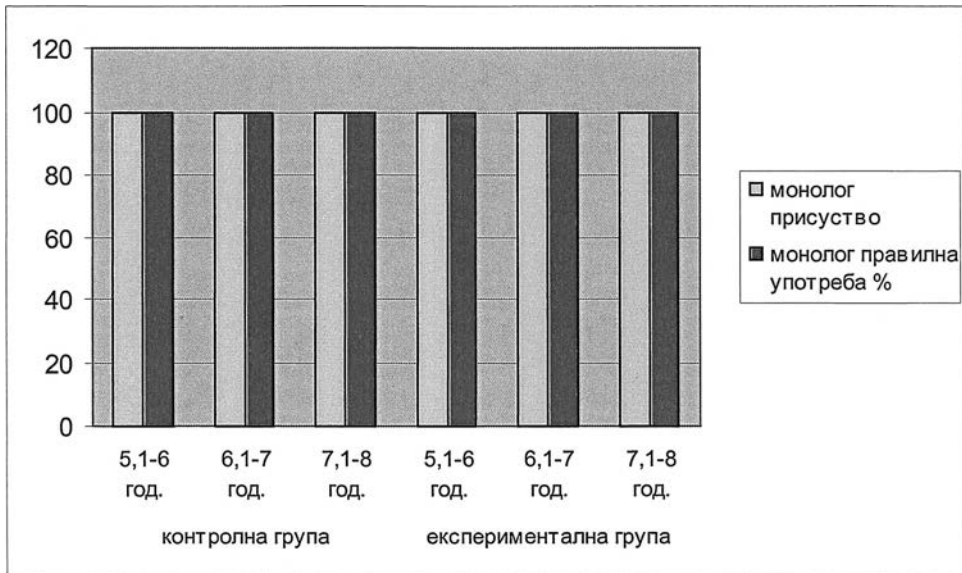
Во табелата се изложени постигањата на двете групи испитаници, и резултатите се систематизирани согласно критериумот примена во спонтан јазичен израз, монолог и поттикната конверзација-дијалог.

Во услови на монолог простата реченица е присутна кај 40 од испитаниците од контролната и исто толков број од експерименталната група. Во исто време, сите 80 ја усвоиле нејзината правилна употреба, и простата реченица кај двете групи испитаници во целост има адекватна примена.

Во услови на дијалог кај двете групи испитаници на возраст од 5,1 до 8 години простата реченица е целосно применета.

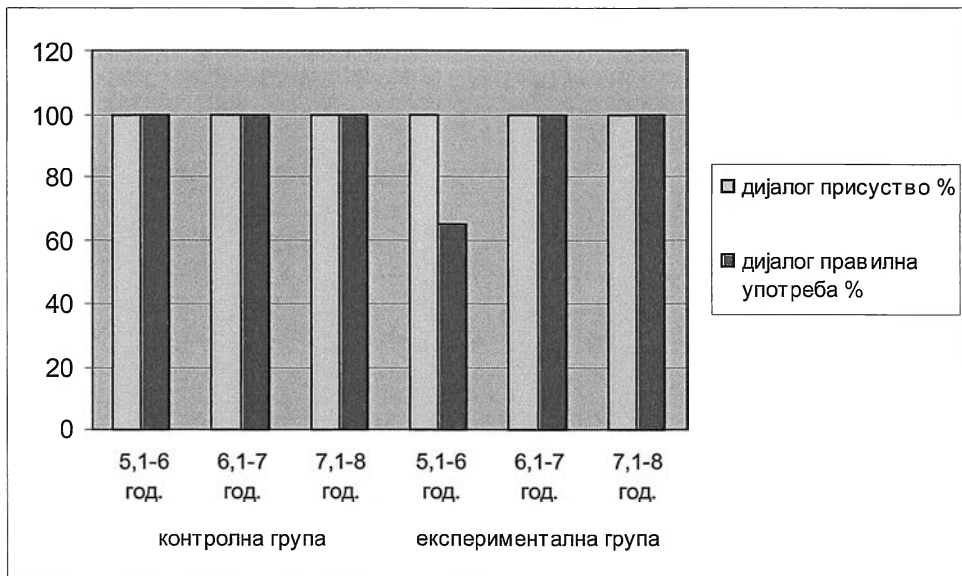
Контролната група од 40 испитаници на возраст од 5,1 до 8 години во целост ја апловирала нејзината коректна примена. Експерименталната група од 22 испитаници на возраст од 6,1 до 8 години исто така ја совладала коректната употреба на оваа синтаксичка целина. Кај возрасната група на 5,1 до 6 години, кај 6 од испитаниците од експерименталната група е утврдена несоодветност при правилната примена на простата реченица. Високата статистичка значајност во разликата на постигањата меѓу двете компарирани групи на иста возраст ($X^2=5,735$ за $p<0,01$, $LR= 3,742$, $G^2=7,950$), укажува на проблемот со стекнување на целосна јазична компетенција на возраст од 5 до 6 години кај децата со развојна дисфазација. Во услови на дијалог кај оваа популација постои проблем на истовремено процесуирање на формалната и прагматската страна на

комуникацијата. Токму затоа на оваа возраст најчестиот проблем е истовременото присуство на комбинацијата објект-прирок, каде во исто време отсуствува функционална соодветност. Оваа состојба беше детектирана само во услови на дијалог, каде испитаниците даваа несоодветни одговори на поставено прашање, за разлика од монолот каде простата реченица е коректна и е одраз на успешно синтаксичко и семантичко структурирање. Во продолжение е графичкиот приказ на претходно прикажаните резултати во табеларна форма.

Графикон бр 31 Резултати од испитаници кои примениле проста реченица во во услови на монолог

Од изложениот графички приказ евидентно е дека кај испитаниците од контролната и експерименталната група во услови на монолог во 100% од анализираниот спонтан јазичен израз, е утврдено присуство и коректна употреба на проста реченица.

Графикон бр.32 Резултати од испитаници кои примениле проста реченица во услови на дијалог

Од изложениот графички приказ евидентно е дека кај испитаниците од контролната и експерименталната група во услови на дијалог во 100% од анализираниот спонтан јазичен израз, е утврдено присуство на проста реченица.

Коректната употреба на простата реченица е утврдена кај сите испитаници од контролната група, додека пак кај испитаниците од експерименталната група е коректната употреба е присутна само кај 11,8% од возрасната група од 5,1 до 6 години, додека кај испитаниците од 6,1 до 8 години оваа синтаксичка целина е комплетно апсолвирана.

Како предмет на анализа на добиените резултати кај применетите синтаксички целини од овој вид, согласно критериумот реченичен состав, во рамки на двете испитувани групи извршена е проценка за присуството и правилната примена на проширена реченица.

Табела бр. 28 Резултати од испитаници кои примениле проширена реченица во спонтан исказ

проширена реченица		Монолог			
		Присуство		правилна употреба	
		фреквенција	%	фреквенција	%
контролна група	5,1-6	13	100	13	100
	6,1-7	13	100	13	100
	7,1-8	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6	17	100	17	100
	6,1-7	15	100	15	100
	7,1-8	8	100	8	100
Форма		Дијалог			
контролна група	5,1-6	13	100	13	100
	6,1-7	13	100	13	100
	7,1-8	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6	17	100	2	11,8
	6,1-7	15	100	15	100
	7,1-8	8	100	8	100

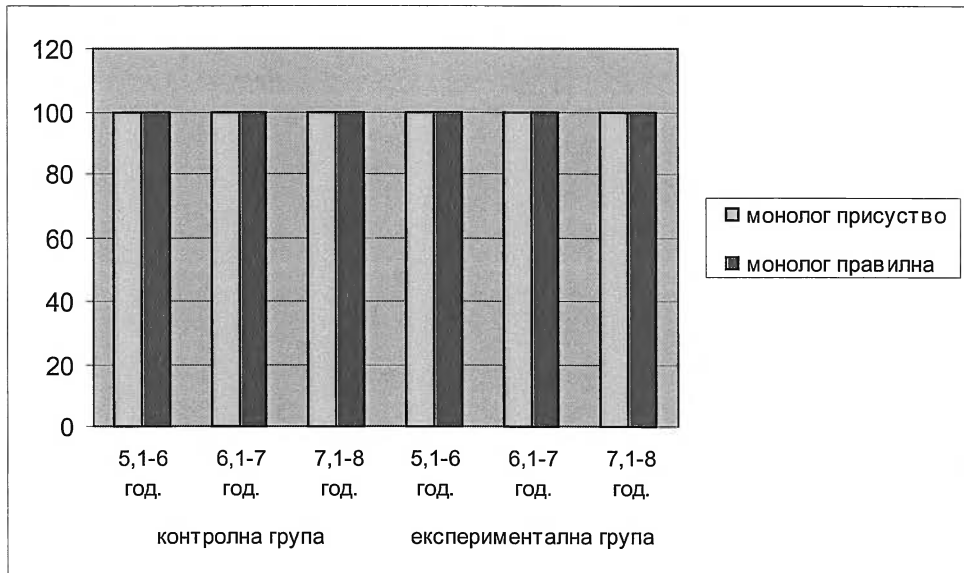
Во услови на монолог проширената реченица е присутна кај 80 испитаници од контролната и експерименталната група. Во исто време, тие ја усвоиле нејзината правилна употреба, и проширената реченица кај двете групи испитаници има соодветна примена.

Во услови на дијалог кај двете групи, или вкупно 80 испитаници на возраст од 5,1 до 8 години утврдено е присуството на проширената реченица.

Контролната група од 40 испитаници на возраст од 5,1 до 8 години во целост ја апловирала нејзината коректна примена. Експерименталната група, вкупно 23 испитаници на возраст од 6,1 до 8 години исто така ја совладала коректната употреба на овој вид синтаксички целини. Кај дел од возрасната група на 5,1 до 6 години, 15 испитаници од експерименталната група покажала несоодветност при правилната употреба на проширена реченица. Високата статистичка значајност во разликата на постигањата меѓу двете компарирани групи на иста возраст ($X^2=22,941$ за $p<0,01$, $LR= 29,274$, $G^2=22,176$), укажува на проблемот со стекнување на јазична компетенција од овој ранг, на возраст од 5 до 6 години кај децата со развојна дисфазија. Во услови на дијалог кај оваа популација реченичното структурирање е водено од формалната конструкција на поставеното прашање, и во одредени случаи одговорот е содржински несоодветен во целост. Оваа состојба беше детектирана само во услови на дијалог, каде испитаниците даваа несоодветни одговори на поставено прашање,

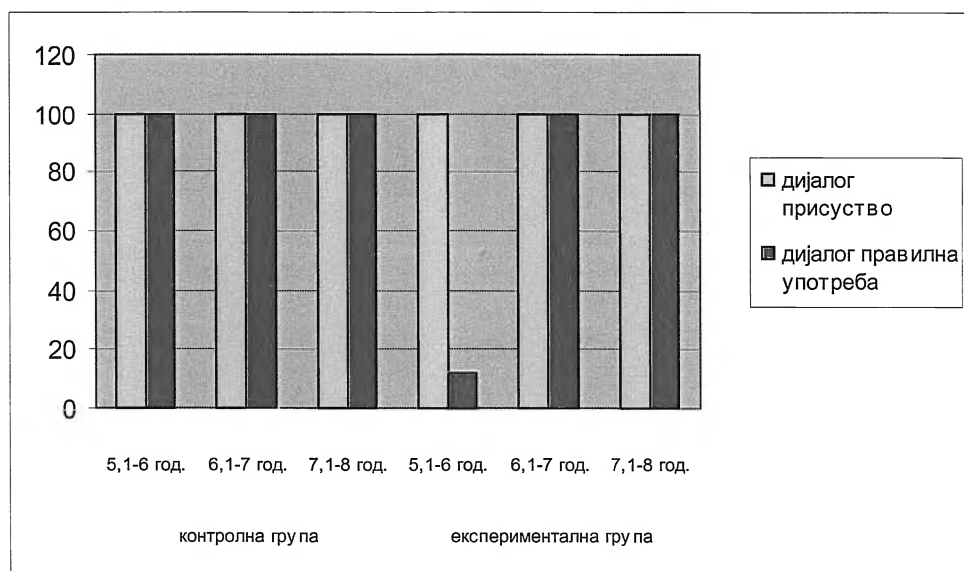
за разлика од монолот каде проширената реченица е коректна и е одраз на успешно синтаксичко и семантичко структурирање.

Во продолжение е графичкиот приказ на претходно прикажаните резултати во табеларна форма.

Графикон бр.33 Резултати од испитаници кои примениле проширена реченица во услови на монолог

Од изложениот графички приказ евидентно е дека кај испитаниците од контролната и експерименталната група во услови на монолог во 100% од анализираниот спонтан јазичен израз, е утврдено присуство и коректна употреба на проширена реченица.

Графикон бр.34 Резултати од испитаници кои примениле проширена реченица во услови на дијалог

Од изложениот графички приказ евидентно е дека кај испитаниците од контролната и експерименталната група во услови на дијалог во 100% од анализираниот спонтан јазичен израз, е утврдено присуство на проширена реченица.

Коректната употреба на проширената реченица е утврдена кај сите испитаници од контролната група, додека пак кај испитаниците од експерименталната група е коректната употреба е присутна само кај 2, односно кај 11,8% од возрасната група од 5,1 до 6 години, додека на возраст од 6,1 до 8 години веќе има комплетно успешни постигања .

Табела бр.29 Резултати од испитаници кои примениле сложена реченица во услови на монолог

сложена реченица	Возраст	Вк.број на испитаници	Присуство		коректна употреба	
			фреквенција	%	фреквенција	%
контролна група	5,1-6	13	0	0	0	0
	6,1-7	13	1	7,7	1	7,7
	7,1-8	14	10	71,4	10	71
експериментална група	5,1-6	17	0	0	0	0
	6,1-7	15	0	0	0	0
	7,1-8	8	0	0	0	0

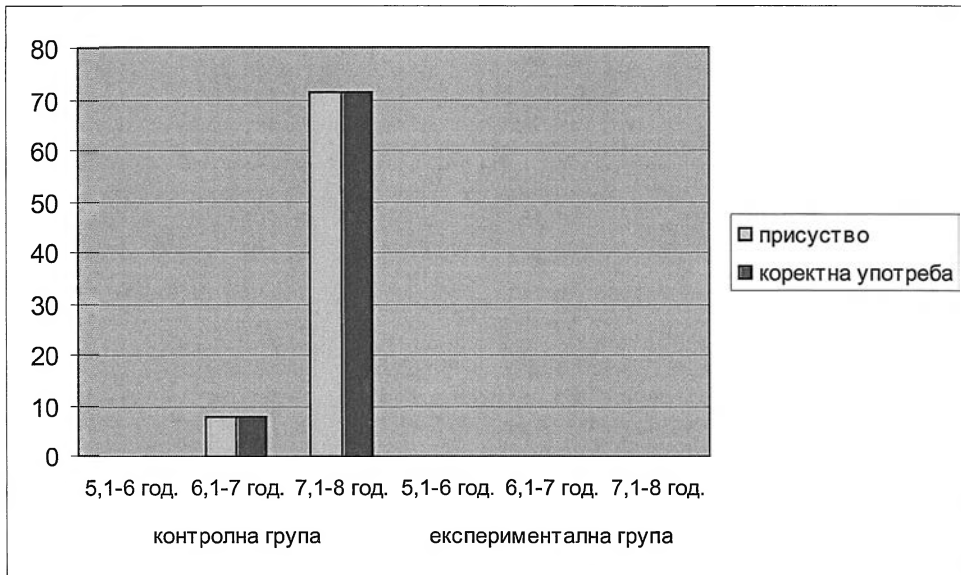
На табелата број 17 се прикажани резултатите од контролната и експерименталната група на возраст од 5,1 до 8 години према фреквенцијата на испитаници кои примениле сложена реченица во услови на монолог.

Од резултатите добиени при анализа на спонтаниот јазичен исказ во услови на монолог кај испитаниците од експерименталната група, на возраст од 5,1 до 6 години ниту кај еден испитаник не е утврдено присуство на сложена реченица, па логично ниту пак коректна примена. Ниту еден од вкупно 15 испитаници на возраст од 6,1 до 7 години не постигнал ниво на примена на сложена реченица, како ниту еден од 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години.

Во однос на контролната група испитаници евидентно е присуството на сложена реченица во услови на монолог, за прв пат на возраст од 6,1 до 7 години. Кај оваа возрасна група само еден испитаник употребил сложена реченица. На возраст од 7,1 до 8 годишна возраст фреквенцијата на испитаници е 10. Во однос на коректно применетата сложена реченица, утврдена е фреквенција од 1 испитаник, од групата на возраст од 6,1-7 годни, и 10 испитаници на возраст од 7,1 - 8 години.

Компаративната анализа на добиените статистички резултати покажа отсуство на статистичка значајност на разликата меѓу постигањата на испитаниците од двете тестирани групи, на возраст од 6,1 до 7 години ($X^2=1,197$, $p=0,274$). Статистички значајна е разликата помеѓу постигањата во делот на применета сложена реченица на возрастите групи од 7,1 до 8 години кај двете категории испитаници ($X^2=10,476$, $p<0,01$, $LR=13,565$, $G^2=10,000$).

Добиените резултати имаат графички приказ во следниов графикон:

Графикон бр.35 Резултати од испитаници кои примениле сложена реченица во услови на монолог

Од приложениот графикон е евидентно доминантното отсуство на сложена реченица во услови на монолог кај двете групи испитаници. Додека кај експерименталната група на испитаници воопшто не е утвено присуство, кај 7,7% од контролната група испитаници на возраст од 6.1-7 години, е евидентна појавата на сложена реченица и нејзина коректна употреба, а истите синтаксички капацитети се утврдени кај 71,4% од истата група на возраст од 7,1 до 8 години.

Табела бр.30 Резултати од испитаници кои примениле сложена реченица во услови на дијалог

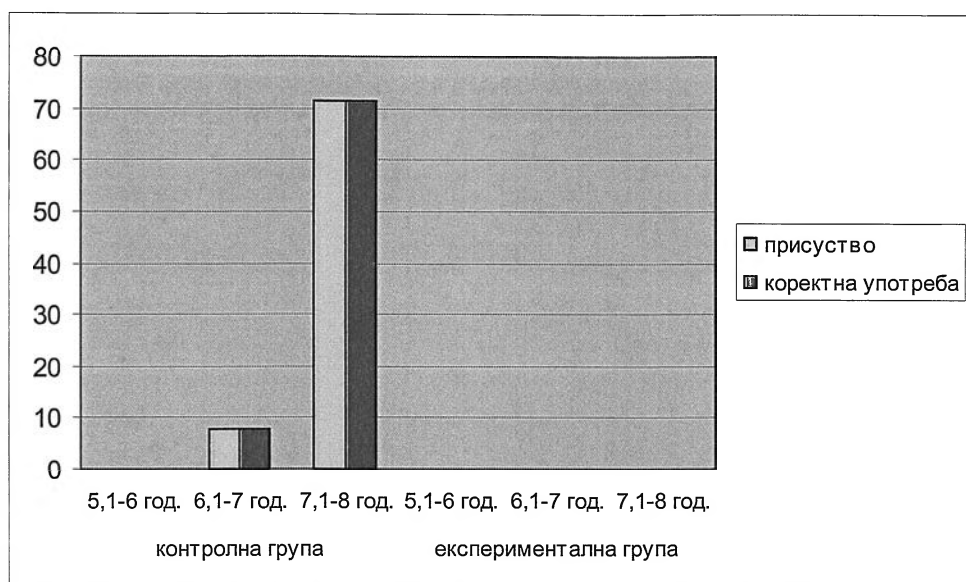
сложена реченица	Возраст	Вк.број на испитаници	Присуство		коректна употреба	
			фреквенција	%	фреквенција	%
контролна група	5,1-6	13	0	0	0	0
	6,1-7	13	1	7,7	1	7,7
	7,1-8	14	10	71,4	10	71
експериментална група	5,1-6	17	0	0	0	0
	6,1-7	15	0	0	0	0
	7,1-8	8	0	0	0	0

На табелата број 18 се прикажани резултатите од контролната и експерименталната група на возраст од 5,1 до 8 години према фреквенцијата на испитаници кои примениле сложена реченица во услови на дијалог.

Од резултатите добиени при анализа на спонтаниот јазичен исказ во услови на дијалог кај испитаниците од експерименталната група, на возраст од 5,1 до 6 години ниту кај еден испитаник не е утврдено присуство на сложена реченица, па логично ниту пак коректна примена. Ниту еден од вкупно 15 испитаници на возраст од 6,1 до 7 години не постигнал ниво на примена на сложена реченица, како и ниту еден од 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години.

Во однос на контролната група испитаници за прв пат е евидентно присуството на сложена реченица во услови на дијалог, на возраст од 6,1 до 7 години. Кај оваа возрасна група само еден испитаник употребил сложена реченица. На возраст од 7,1 до 8 годишна возраст фреквенцијата на испитаници е 10. Во однос на коректно применетата сложена реченица, утврдена е фреквенција од 1 испитаник, од групата на возраст од 6,1-7 годни, и 10 испитаници на возраст од 7,1 - 8 години.

Компаративната анализа на добиените статистички резултати од присуството на сложена реченица во услови на дијалог, покажа отсуство на статистичка значајност на разликата меѓу постигањата на испитаниците од двете тестирани групи, на возраст од 6,1 до 7 години ($X^2=1,197$, $p>0,05$). Статистички значајна е разликата помеѓу постигањата во делот на применета и на коректно употребена сложена реченица на возрасните групи од 7,1 до 8 години кај двете категории испитаници ($X^2=10,476$, $p=0,001$, $LR= 13,565$, $G^2=10,00$). Добиените резултати се прикажани на следниот графички приказ.

Графикон бр.36 Резултати од испитаници кои примениле сложена реченица во услови на дијалог

Од приложениот графикон е евидентно доминантното отсуство на сложена реченица во услови на дијалог кај двете групи испитаници. Додека кај експерименталната група на испитаници воопшто не е утврдено присуство, кај 7,7% од контролната група испитаници на возраст од 6.1-7 години, и кај 71,4% од истата група на возраст од 7,1 до 8 години, е евидентна појавата на сложена реченица и нејзина коректна употреба.

Во рамки на направената анализа на добиените резултати од истражувањето на синтаксичката структура на спонтаниот исказ и синтаксичките капацитети на двете испитувани групи, направена е статистичка обработка на постигањата согласно критериумот реченична содржина.

Табела бр. 31 Резултати од испитаници кои примениле синтаксички целини согласно критериумот реченична содржина

Форма	Возраст	Монолог									
		расказна	%	Прашална	%	извична	%	заповедна	%	одречна	%
контролна група	5,1-6 год.	13	100	13	100	0	0	13	100	13	100
	6,1-7 год.	13	100	13	100	0	0	13	100	13	100
	7,1-8 год.	14	100	14	100	2	14,3	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6 год.	17	100	0	0	0	0	0	0	7	41,1
	6,1-7 год.	15	100	0	0	0	0	0	0	7	46,1
	7,1-8 год.	8	100	0	0	0	0	0	0	6	75
Форма	Возраст	Дијалог									
контролна група		расказна	%	Прашална	%	извична	%	заповедна	%	одречна	%
контролна група	5,1-6 год.	13	100	13	100	0	0	13	100	13	100
	6,1-7 год.	13	100	13	100	0	0	13	100	12	92,3
	7,1-8 год.	14	100	14	100	2	14,3	14	100	12	85,7
експериментална група	5,1-6 год.	17	100	9	52,9	0	0	0	0	15	88,2
	6,1-7 год.	15	100	12	80	0	0	0	0	15	100
	7,1-8 год.	8	100	6	75	0	0	0	0	7	87,5

Во услови на монолог испитаниците од контролната група на возраст од 5,1 до 6 години покажале различни синтаксички капацитети согласно реченичната содржина. Кај вкупно 13 испитаници е утврдена коректна примена на расказната, прашалната, заповедната и одречната реченица, додека во услови на монолог ниту кај еден испитаник не е утврдено присуство на извична реченица во спонтаниот исказ. Кај возрасната група од 6,1 до 7 години во услови на монолог е утврдена фреквенција од вкупно 100% од испитаниците кај кои е присутна расказна, прашална, заповедна и одречна реченица. Во истите околности кај истата група испитаници не е утврдено присуство на извична реченица. Вкупно 14 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години, покажале способност за примена на расказна, прашална, заповедна и одречна реченица, а додека кај 2 испитаници е утврдена примена на извична реченица.

Во услови на поддржана конверзација, дијалог, испитаниците од контролната група на возраст од 5,1 до 6 години покажале различни синтаксички капацитети согласно реченичната содржина. Кај вкупно 13 испитаници е утврдена коректна примена на расказната, прашалната, заповедната и одречната реченица, додека во услови на дијалог ниту кај еден испитаник не е утврдено присуство на извична реченица во спонтаниот исказ. Кај возрасната група од 6,1 до 7 години во услови на дијалог е утврдена фреквенција од вкупно 13 испитаници кај кои е присутна расказна, прашална,

и заповедна реченица. Во истите околности кај истата група испитаници, утврдено е присуство на одречна реченица кај 12 од нив, а не е утврдено присуство на извична реченица. Вкупно 14 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години, покажале способност за примена на расказна, прашална и заповедна реченица, кај 12 од нив и одречна реченица, а додека кај 2 испитаници е утврдена примена на извична реченица.

Во услови на монолог испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 до 6 години покажале значајно пониски синтаксички капацитети согласно реченичната содржина, од нивните врсници. Кај вкупно 17 испитаници е утврдена коректна примена на расказната реченица, додека во услови на монолог ниту кај еден испитаник не е утврдено присуство на прашална, заповедна и извична реченица во спонтаниот исказ. Формата на одречни реченици е регистрирана кај 7 од испитаниците од експерименталната група. Кај возрасната група од 6,1 до 7 години во услови на монолог е утврдена фреквенција од вкупно 15 од испитаниците кај кои е присутна расказна, и 7 од испитаниците, кај кои е потврдено присуството на одречна реченица. Во истите околности кај истата група испитаници не е утврдено присуство на прашална, заповедна и извична реченица. Вкупно 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години, покажале способност за примена на расказна реченица, и 6 од истата група каде е применета одречна реченица. Кај ниту еден од испитаниците од оваа возрасна категорија во услови на монолог не е утврдена примена на прашална, заповедна и извична реченица.

Во услови на дијалог кај испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 до 6 години исто така се утврдени послаби синтаксички капацитети во споредба со врсниците, согласно критериумот реченична содржина. Кај вкупно 17 испитаници е утврдена коректна примена на расказна реченица, додека кај 9 испитаници е утврдено присуство на прашална реченична форма. Кај ниту еден испитаник од оваа возрасна категорија не е утврдено присуство на заповедна и извична реченична форма во спонтаниот исказ. Формата на одречни реченици е регистрирана кај 15 од испитаниците од експерименталната група. Кај возрасната група од 6,1 до 7 години во услови на дијалог е утврдена фреквенција од вкупно 15 од испитаниците кај кои е присутна расказна, ист број од 15 испитаници кај кои е потврдено присуството на одречна реченица, и вкупно 12 испитаници кои применуваат прашална

реченица. Во истите околности кај истата група испитаници не е утврдено присуство на заповедна и извична реченична форма. Вкупно 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години, покажале способност за примена на расказна реченица, 6 испитаници примениле прашална форма и 7 од истата група каде е применета одречна реченица. Кај ниту еден од испитаниците од оваа возрасна категорија во услови на дијалог не е утврдена примена на заповедна и извична реченица.

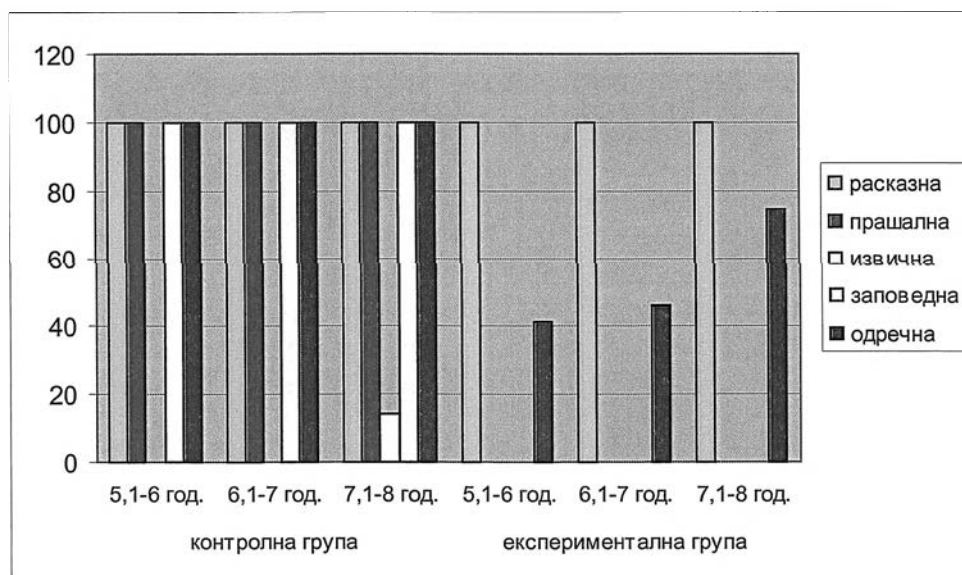
Спроведената статистичка анализа на добиените податоци, укажа на повеќе статистички значајни разлики на постигањата, меѓу двете групи испитаници, согласно критериумот содржина на реченичните форми.

При анализа на монолог утврдено е дека постои статистички значајна разлика меѓу двете тестирани групи при употреба на прашалната реченична форма, на возраст од 5,1 до 6 години ($X^2=30,00$ за $p < 0,01$, $LR=41,054$, $G^2=29,00$), за возрасната категорија од 6,1 до 7 години разликата има исто така висока статистичка значајност ($X^2=28,00$ за $p < 0,01$, $LR=38,673$, $G^2=27,00$), како и за возрасната група 7,1-8 години испитувани постигања кај двете тестирани групи ($X^2=22,000$ за $p < 0,01$, $LR=17,891$, $G^2=21,00$). При компарација на постигањата кај двете групи испитаници во услови на монолог утврдена е статистички значајна разлика при примената на одречна реченица на возраст од 5,1 до 6 години ($X^2=9,808$ за $p < 0,01$, $LR=12,079$, $G^2=9,481$), додека за возрасната категорија од 6,1 до 7 години ($X^2=2,48$, $p > 0,05$), како и за возрасната група 7,1-8 години испитувани постигања кај двете тестирани групи ($X^2=1,98$ за $p > 0,05$) разликата нема статистичка значајност. При употреба на заповедна реченична форма во услови на монолог нема методолошка оправданост за пресметка на статистичка значајност, бидејќи заповедната реченица кај сите испитаници од експерименталната група во рамки на трите возрасни подгрупи, е отсутна во континуитет, додека кај сите испитаници од контролната група истата е присутна во тек на трите испитувани возрасни категории. При употреба на извична реченична форма во услови на монолог е утврдена статистичка разлика меѓу постигањата кај возрасната категорија 7,1 до 8 години кај двете групи испитаници ($X^2=1,26$, $p > 0,05$), но истата не е статистички значајна.

При анализа на дијалог утврдено е дека постои статистички значајна разлика меѓу двете тестирани групи при употреба на прашалната реченична форма, на возраст од 5,1 до 6 години ($X^2=8,34$ за $p < 0,01$, $LR=11,287$, $G^2=8,064$),

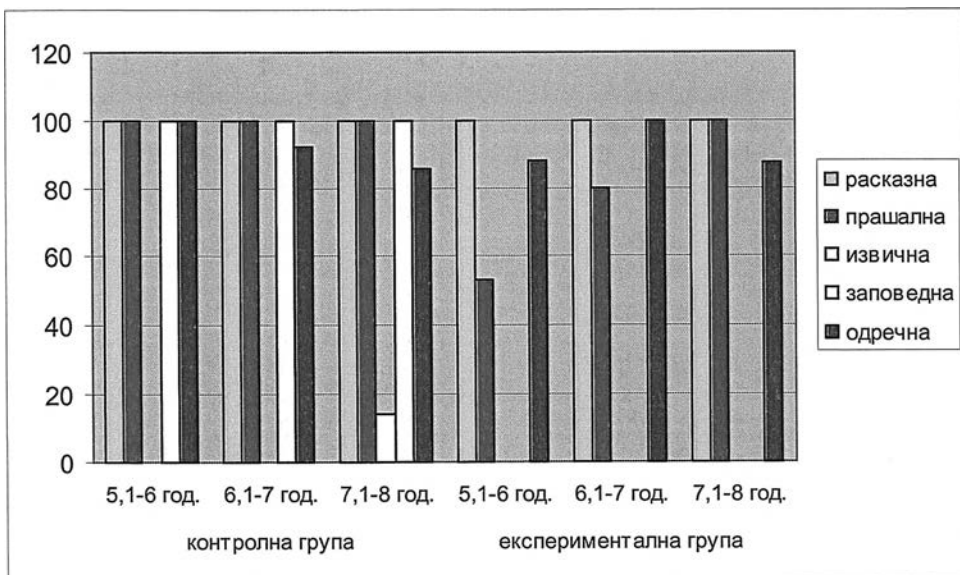
за возрастната категорија од 6,1 до 7 години ($X^2=28,00$, $p < 0,01$, $LR=38,673$, $G^2=27,00$), како и за возрастната група 7,1-8 години ($X^2=3,85$, $p=0,05$, $LR=4,407$, $G^2=3,675$) разликата на постигањата нема статистичка значајност. При компарација на постигањата кај двете групи испитаници во услови на дијалог утврдена е статистички значајна разлика при примената на заповедна реченица на возраст од 5,1 до 6 години ($X^2=30,00$ за $p < 0,01$, $LR=41,054$, $G^2=29,00$), за возрастната категорија од 6,1 до 7 години разликата има исто така висока статистичка значајност ($X^2=28,00$ за $p < 0,01$, $LR=38,673$, $G^2=27,00$), како и за возрастната група 7,1-8 години испитувани постигања кај двете тестирани групи ($X^2=22,00$ за $p < 0,01$, $LR=17,891$, $G^2=21,00$). При употреба на извична реченична форма во услови на дијалог не е утврдена статистички значајна разлика меѓу постигањата кај возрастната категорија 7,1 до 8 години кај двете групи испитаници ($X^2=1,26$, $p > 0,05$). При компарација на постигањата кај двете групи испитаници во услови на дијалог утврдена е статистичка разлика при примената на одречна реченица на возраст од 5,1 до 6 години ($X^2=1,63$, $p > 0,05$), кај возрастната категорија од 6,1 до 7 години ($X^2=1,19$, $p > 0,05$), како и за возрастната група 7,1-8 години испитувани постигања кај двете тестирани групи ($X^2=1,09$, $p > 0,05$), но разликата нема статистичка значајност.

Во прилог се графичките прикази на согледувањата од табеларно изложените резултати.

Графикон бр.37 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид реченици во услови на монолог

Од изложениот графикон евидентно е постигањето кај контролната група на испитаници од 5 до 8 години која има во 100% успешни одговори согласно критериумот реченична содржина по прашањето на примена на расказна, прашална, заповедна и одречна реченична форма. Извичната реченична форма, во услови на монолог, се јавува само кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години и тоа кај 14,3% од испитаниците. Експерименталната група на испитаници на возраст од 5, 1 до 8 години има 100% совладување на расказната реченична форма. Одречната форма на реченици се јавува кај 41,1% од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год., кај 46,1% од од 6,1 до 7 години и кај 75% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Кај испитаниците на возраст од 5,1 до 8 години кои припаѓаат на експерименталната група во услови на монолог отсуствува прашална, извична и заповедна реченична форма.

Графикон бр.38 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид реченици во услови на дијалог

Од изложениот графикон постигањата кај контролната група на испитаници од 5 до 8 години е со 100% успешни одговори согласно критериумот реченична содржина по прашањето на примена на расказна, прашална, и заповедна реченична форма. Одречната реченична форма се јавува кај 100% од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год., кај 92,3% од од 6,1 до 7 години и кај 85,7% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Извичната реченична форма, во услови на дијалог, се јавува само кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години и тоа во 14,3% од испитаниците. Експерименталната група на испитаници на возраст од 5, 1 до 8 години има 100% совладување на

расказната реченична форма. Прашалната форма на реченици се јавува кај 52,9% од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год., кај 80% од од 6,1 до 7 години и кај 75% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Одречната форма на реченици се јавува кај 88,2% од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 год., кај 100% од од 6,1 до 7 години и кај 87,5% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Кај испитаниците на возраст од 5,1 до 8 години кои припаѓаат на експерименталната група во услови на монолог отсуствува извична и заповедна реченична форма.

3.2.2. Резултати од анализа на синтаксички конституенти

При анализирање на синтаксички целини согласно критериумот синтаксички конституенси направени се статистички согледувања врз база на добиени резултати од фреквенцијата на испитаници од двете тестирани групи во услови на монолог и во услови на дијалог.

Табела бр. 32 Резултати од испитаници согласно применетите синтаксички конституенси во услови на еднокомпонентен исказ

Конституенс	Возраст	Монолог					
		Субјект		објект		Предикат	
		Фреквенција	%	Фреквенција	%	Фреквенција	%
контролна група	5,1-6	0	0	0	0	8	61,5
	6,1-7	1	7,7	1	7,7	5	38,5
	7,1-8	1	7,1	0	0	1	7,1
експериментална група	5,1-6	0	0	0	0	3	17,6
	6,1-7	0	0	0	0	0	0
	7,1-8	0	0	0	0	1	13,5
Форма		Дијалог					
		Субјект		Објект		Предикат	
контролна група	5,1-6	13	100	13	100	13	100
	6,1-7	13	100	13	100	13	100
	7,1-8	13	92,9	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6	17	100	16	94,1	6	35,3
	6,1-7	15	100	15	100	13	86,7
	7,1-8	8	100	8	100	7	87,5

На табела број 22 се прикажани резултати при продукција на искази со само еден конституент кои во основа, се формално непотполни искази. Во услови на монолог еднокомпонентниот исказ е во целина помалку присутен од еднокомпонентниот исказ во услови на дијалог.

Кај испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 – 6 години во услови на монолог, е забележана фреквенција од 3 испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ. Кај истата испитувана група на возраст од 7,1 до 8 години се детектира фреквенција од 1 испитаник кој користи еднокомпонентен исказ кој содржи прирок. Кај испитаниците од контролната група на возраст од 5,1 – 6 години во услови на монолог, е забележана фреквенција од 8 испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ. Кај истата испитувана група на возраст од 6,1 до 7 години се детектира фреквенција од 1 испитаник кој користи еднокомпонентен исказ кој содржи субјект, кај 1 испитаник е присутен еднокомпонентен исказ од објект, и 5 испитаници кои употребиле прирок во спонтаниот еднокомпонентен исказ. На возраст од 7,1 до 8 години утврдена е фреквенција од 1 испитаник кој применил субјект и еден испитаник кој применил прирок во конструкција на еднокомпонентен исказ.

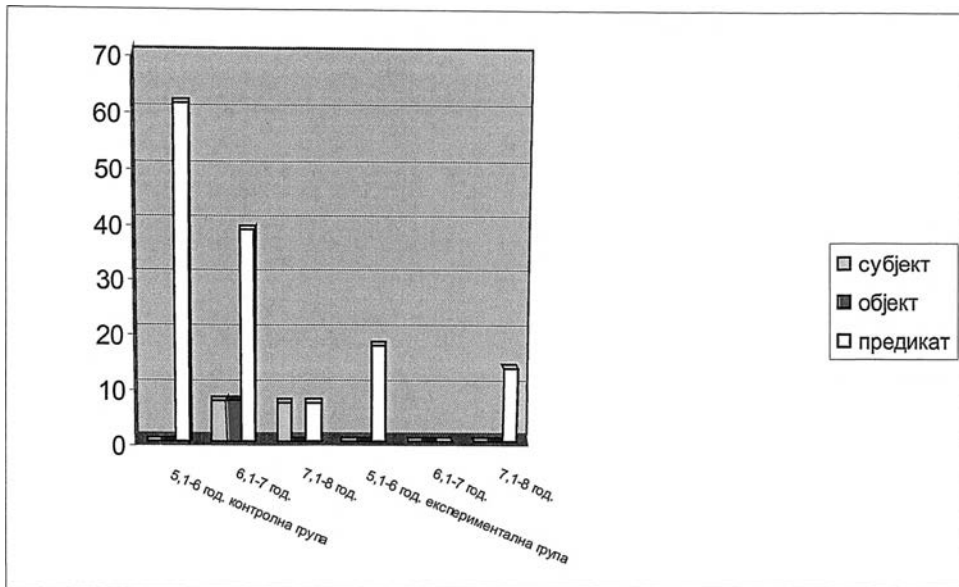
Кај испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 – 6 години во услови на дијалог, е забележана фреквенција од 17 испитаници каде е применет објект, 16 испитаници каде е применет субјект и 6 испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ. Кај истата испитувана група на возраст од 6,1 до 7 години се детектира фреквенција од 15 испитаници каде е применет објект, 15 испитаници каде е применет субјект и 13 испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ. На возраст од 7,1 до 8 години утврдена е фреквенција од 8 испитаници каде е применет објект, 8 испитаници каде е применет субјект и испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ.

Кај испитаниците од контролната група на возраст од 5,1 – 6 години, во услови на дијалог, е забележана фреквенција од 13 испитаници каде е применет објект, 13 испитаници каде е применет субјект и 13 испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ. Кај истата испитувана група на возраст од 6,1 до 7 години се детектира фреквенција од 13 испитаници каде е применет објект, 13 испитаници каде е применет субјект и 13 испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ. На возраст од 7,1 до 8 години утврдена е фреквенција од од 13 испитаници каде е применет објект, 14 испитаници каде е применет субјект и 14 испитаници каде е применет прирокот како компонента на еднокомпонентниот исказ.

Разликата на постигањата кај двете испитувани групи во услови на монолог, на возраст од 5,1-6 години каде еднокомпонентниот исказ е составен од прирок има статистичка значајност ($X^2=6,111$, $p=0,013$, $LR=6,262$ $G^2=5,907$). Кај возрасната категорија од 6,1 до 7 години, разликата меѓу постигањата каде еднокомпонентниот исказ е составен од субјект ($X^2=1,197$, $p>0,05$) и каде истиот е составен од објект ($X^2=1,19$, $p>0,05$), нема статистичка значајност. Разликата во постигањата е статистички значајна ($X^2=7,023$, $p< 0,01$, $LR=8,953$ $G^2=6,773$) за еднокомпонентните искази каде е употребен прирокот. Кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години, разликата меѓу постигањата каде еднокомпонентниот исказ е составен од субјект ($X^2=0,59$, $p>0,05$) и каде истиот е составен од прирок ($X^2=0,17$, $p>0,05$), нема статистичка значајност.

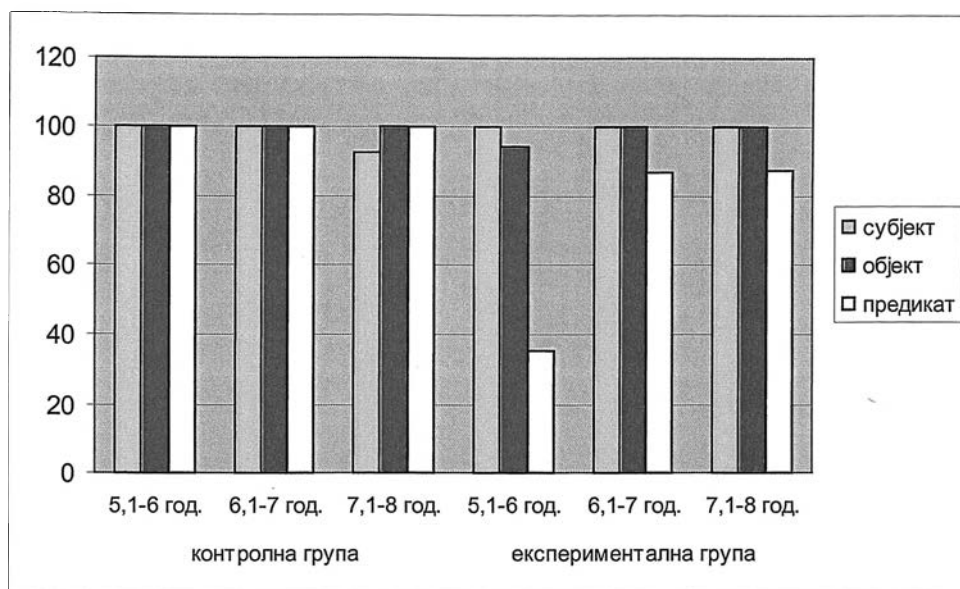
Разликата на постигањата кај двете испитувани групи во услови на дијалог, на возраст од 5,1-6 години каде еднокомпонентниот исказ е составен од прирок има статистичка значајност ($X^2=13,282$, $p< 0,01$, $LR=17,355$ $G^2=12,839$), додека за истата кај исказите составени од објект ($X^2=0,79$, $p>0,05$) отсуствува статистичка значајност. Кај возрасната категорија од 6,1 до 7 години, разликата меѓу постигањата каде еднокомпонентниот исказ е составен од прирок ($X^2=1,86$, $p>0,05$), нема статистичка значајност. Кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години, разликата меѓу постигањата каде еднокомпонентниот исказ е составен од субјект ($X^2=0,59$, $p>0,05$), и каде истиот е составен од прирок ($X^2=1,83$, $p>0,05$), нема статистичка значајност.

Во продолжение следува графичкиот приказ на резултатите кај еднокомпонентни искази во услови на монолог и дијалог.

Графикон бр.39 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид синтаксички конститuentи кај еднокомпонентен исказ во услови на монолог

Во услови на монолог кај испитаниците од контролната група доминира присуството на прирокот како конститuent во формално непотполните реченици. На возраст од 5,1 до 6 години фреквенцијата е 61,5%, на возраст 6,1-7 год. 38,5% и на возраст од 7,1 до 8 год, Објект и субјект како конститuentи во еднокомпонентниот исказ се присутни кај возрасната група 6,1 до 7 години, со фреквенција од 7,7%. Кај возрасната категорија 7,1 до 8 години фреквенцијата на испитаници кои користеле субјект е 7,1%. Во рамки на експерименталната група во услови на монолог доминира прирокот како конститuent на формално непотполните искази. Фреквенцијата на испитаници кои употребиле прирок на возраст од 5,1 до 6 год. изнесува 17,6%, и 13,5% кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години.

Графикон бр.40 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид синтаксички конституенци кај еднокомпонентен исказ во услови на дијалог

Фреквенцијата на испитаници од контролната група на возраст од 5,1 до 6 години и од 6,1 до 7 години, кои употребуваат објект, субјект односно прирок во формално непотполните искази изнесува 100%. Фреквенцијата на испитаници од возрасната група 7,1-8 год. кои користат објект и прирок изнесува 100%, додека фреквенцијата од 92,9% се испитаници чиј еднокомпонентен исказ се состои од субјект.

Фреквенцијата на испитаници кои на возраст од 5,1 до 8 години во услови на дијалог, користат субјект како компонента на формално непотполните искази изнесува 100%. Фреквенцијата на испитаници кои на возраст од 6,1 до 8 години во услови на дијалог, користат објект како компонента на формално непотполните искази изнесува 100%, додека кај испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години - 94,1%. Фреквенцијата на испитаници кои на возраст од 5,1 до 6 години во услови на дијалог, користат прирок како компонента на формално непотполните искази изнесува 35,3% на возраст од 6,1 до 7 години вкупно 86,7% а на возраст од 7,1 до 8 години 87,5% примениле предикатска компонента.

Табела бр. 33 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид синтаксички конституенси во услови на двокомпонентен исказ

Конституенс		Монолог					
		субјект/ објект		објект / предикат		субјект/ предикат	
возраст		фреквенција	%	фреквенција	%	фреквенција	%
контролна група	5,1-6	0	0	13	100	13	100
	6,1-7	5	38,5	13	100	13	100
	7,1-8	14	100	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6	0	0	10	58,8	17	100
	6,1-7	1	6	15	100	15	100
	7,1-8	4	50	8	100	7	87,5
Форма		Дијалог					
		субјект/ објект		објект / предикат		субјект/ предикат	
контролна група	5,1-6	0	100	13	100	13	100
	6,1-7	5	100	13	100	13	100
	7,1-8	14	100	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6	1	94,1	16	94,1	17	100
	6,1-7	4	100	15	100	15	100
	7,1-8	1	100	8	100	8	87,5

На табела број 33 се прикажани резултати при продукција на искази со два конституента, и тоа комбинација од субјект и објект (С/О), објект и предикат (С/П) и субјект и предикат (С/П)

Кај испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 – 6 години во услови на монолог, е забележана фреквенција од 10 испитаници каде е применета О/П комбинацијата на компоненти во двокомпонентниот исказ, и 17 испитаници каде е применета С/П комбинацијата на компоненти. Кај истата испитувана група на возраст од 6,1 до 7 години се детектира фреквенција од 1 испитаник кој користи С/О, 15 испитаници О/П и 15 испитаници кои користат С/П комбинација од конституенти во двокомпонентниот исказ. На возраст од 7,1 до 8 години се детектира фреквенција од 4 испитаници кој користат С/О, 8 испитаници О/П и 7 испитаници кои користат С/П комбинација од конституенти во двокомпонентниот исказ.

Кај испитаниците од контролната група на возраст од 5,1 – 7 години во услови на монолог, е забележана фреквенција од 13 испитаници каде е применета О/П и 13 испитаници со применета С/П комбинација на компоненти кај двокомпонентниот исказ. Кај истата испитувана група на возраст од 5,1 до 7 години се детектира фреквенција од 14 испитаници кои користат

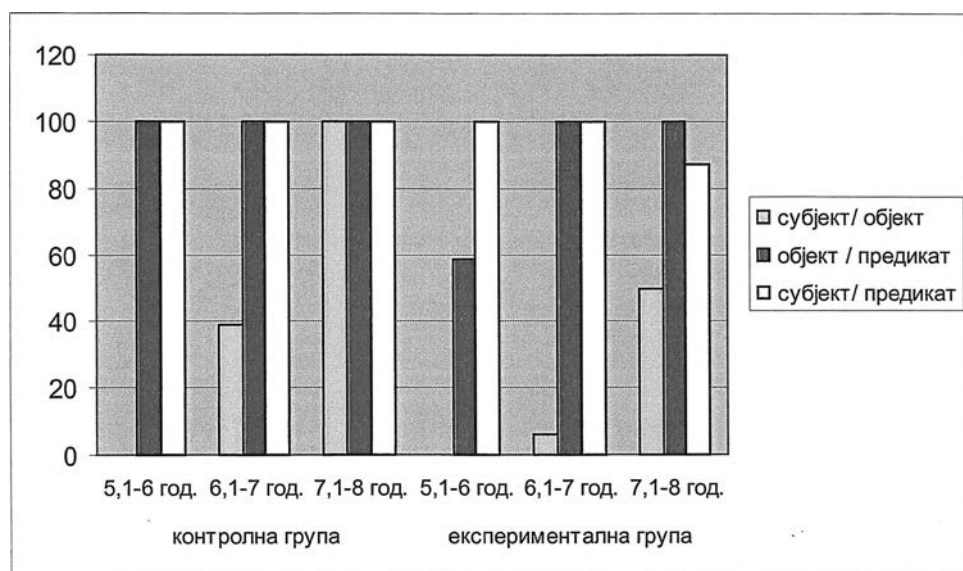
двокомпонентен исказ кој содржи О/П и 14 испитаници со применета С/П комбинација на компоненти. Двокомпонентен исказ кој има комбинација С/О, кај групата на 6,1 до 7 години утврдена е фреквенција од 5 испитаници и на возраст од 7,1 до 8 години - 14 испитаници.

Кај испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 – 6 години во услови на дијалог, е забележана фреквенција од 16 испитаници каде е применета О/П комбинацијата на компоненти во двокомпонентниот исказ, фреквенција од 1 испитаник каде е применета С/О комбинација, и 17 испитаници каде е применета С/П комбинацијата на компоненти. Кај истата испитувана група на возраст од 6,1 до 7 години се детектира фреквенција од 4 испитаници кои користат С/О, 15 испитаници О/П и 15 испитаници кои користат С/П комбинација од конституенти во двокомпонентниот исказ. На возраст од 7,1 до 8 години се детектира фреквенција од 1 испитаник кој користи С/О, 8 испитаници О/П и 8 испитаници кои користат С/П комбинација од конституенти во двокомпонентниот исказ. Кај испитаниците од контролната група на возраст од 5,1 – 7 години во услови на дијалог, е забележана фреквенција од 13 испитаници каде е применета О/П и 13 испитаници со применета С/П комбинација на компоненти кај двокомпонентниот исказ. Кај истата испитувана група на возраст од 5,1 до 7 години се детектира фреквенција од 14 испитаници кои користат двокомпонентен исказ кој содржи О/П и 14 испитаници со применета С/П комбинација на компоненти. Двокомпонентен исказ кој има комбинација С/О, кај групата на 6,1 до 7 години утврдена е фреквенција од 5 испитаници и на возраст од 7,1 до 8 години - 14 испитаници.

Разликата на постигањата кај двете испитувани групи во услови на монолог, на возраст од 5,1-6 години каде двокомпонентниот исказ е составен од О/П, ($X^2=6,98$, $p<0,01$, $LR=9,562$, $G^2=6,749$), има статистичка значајност. Кај возрасната категорија од 6,1 до 7 години, разликата меѓу постигањата каде двокомпонентниот исказ е составен од С/О ($X^2=0,44$, $p>0,05$) нема статистичка значајност. Кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години, постои статистички значајна разлика меѓу постигањата каде двокомпонентниот исказ е составен од С/О ($X^2=17,967$, $p<0,01$, $LR=21,493$, $G^2=17,150$), додека резултатот од разликата на постигањата кај комбинацијата од С/П конституенти ($X^2=1,83$, $p>0,05$) нема статистичка значајност.

Не постои статистички значајна разлика меѓу постигањата кај двете испитувани групи во услови на дијалог, на возраст од 5,1-6 години каде двокомпонентниот исказ е составен од С/О, ($X^2=0,79$, $p>0,05$), и каде истиот е составен од О/П. Кај возрасната категорија од 6,1 до 7 години, исто така нема статистички значајна разлика меѓу постигањата каде двокомпонентниот исказ е составен од С/О ($X^2=0,44$, $p>0,05$). Кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години, каде двокомпонентниот исказ е составен од С/О ($X^2=17,967$, $p< 0,01$ LR=21,493, $G^2=17,150$) постои статистички значајна разлика меѓу постигањата.

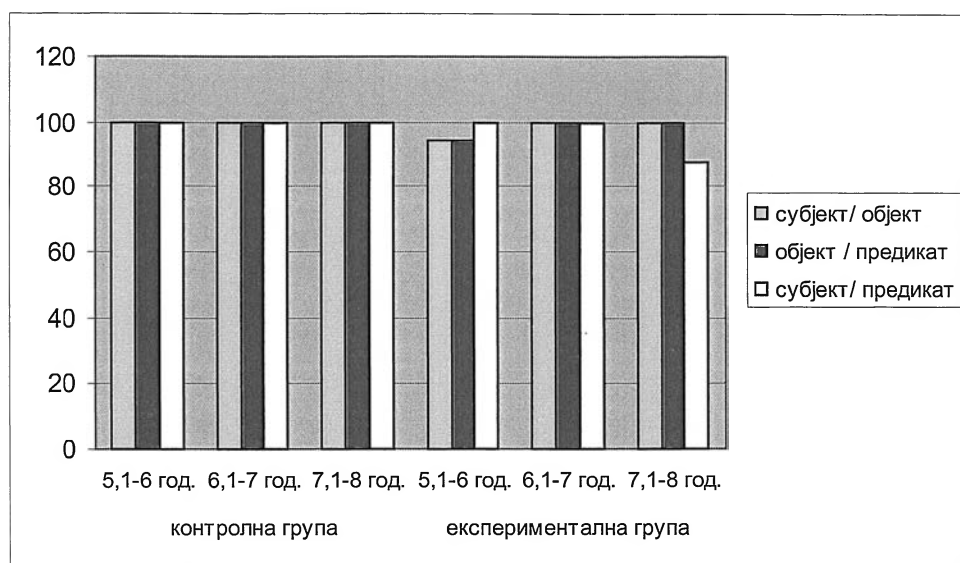
Во продолжение следува графичкиот приказ на резултатите кај двокомпонентни искази во услови на монолог и дијалог.

Графикон бр.41 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид синтаксички конституенси кај двокомпонентен исказ во услови на монолог

Двокомпонентните искази составени од комбинацијата на О/П конституенти, е присутна кај 100% од испитаниците на возраст од 5,1 до 8 години, контролна група, кај 100% од возраста на 6,1-8 години експериментална група, и 58,8% од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години, експериментална група, при услови на монолог. Двокомпонентните искази составени од С/П се присутни кај 100% од испитаниците во контролната група на возраст од 5,1 до 8 години, кај 100% од испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1 до 7 години, како и кај 87,5% кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години во рамки на истата испитувана група. Двокомпонентниот исказ составен од субјект/објект е присутен кај 38,5% од испитаниците на возраст од 6,1 до 7 години и кај 100% од испитаниците од 7,1-8 години припадници на контролната

група. Двокомпонентниот исказ составен од субјект/објект е присутен кај 6% од испитаниците на возраст од 6,1 до 7 години и кај 50% од испитаниците од 7,1-8 години припадници на експерименталната група.

Графикон бр.42 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид синтаксички конституенти кај двокомпонентен исказ во услови на дијалог

Во услови на дијалог, двокомпонентните искази кои се составени од комбинациите конституенти С/О, О/П, С/П, се присутни кај 100% од контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години.

Двокомпонентните искази кои се составени од комбинациите конституенти С/О, О/П, С/П, се присутни кај 100% од експерименталната група испитаници на возраст од 6,1 до 7 години. На возраст од 5,1 до 6 години О/П конструкцијата е присутна кај 100%, О/П конструкцијата е присутна кај 94,1%, а С/О е присутна кај 94,4% од вкупниот број испитаници на експерименталната група. На возраст од 7,1-8 год. комбинацијата С/О и О/П е употребена кај 100%, додека С/П конструкцијата е употребена кај 87,5% од експерименталната група испитаници.

Анализирајќи ги повеќекомпонентните искази, извршена е статистичка обработка на податоци согласно присуството на основните конституенти, како и именски и додатоци на прирокот, во услови на монолог и дијалог.

Табела бр. 34 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид синтаксички конституенси кај повеќекомпонентни искази

Форма	Возраст	Монолог					
		основни конституенти		именски додаток		Додаток на прирок	
		фреквенција	%	фреквенција	%	фреквенција	%
контролна група	5,1-6 год.	13	100	13	100	13	100
	6,1-7 год.	13	100	13	100	13	100
	7,1-8 год.	14	100	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6 год.	17	100	14	82,4	2	11,8
	6,1-7 год.	15	100	15	100	13	86,7
	7,1-8 год.	8	100	8	100	8	100
Форма	возраст	Дијалог					
контролна група	5,1-6 год.	13	100	13	100	13	100
	6,1-7 год.	13	100	13	100	13	100
	7,1-8 год.	14	100	14	100	14	100
експериментална група	5,1-6 год.	16	94,1	17	100	1	5,9
	6,1-7 год.	15	100	15	100	15	100
	7,1-8 год.	8	100	8	100	8	100

Основните конституенси се составен дел од повеќекомпонентниот исказ кај 17 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, кај 15 испитаници на возраст од 6,1 до 7 години, и кај 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години кои се дел од експерименталната група. Именскиот додаток е составен дел од повеќекомпонентниот исказ кај 14 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, кај 15 испитаници на возраст од 6,1 до 7 години, и кај 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години од експерименталната група. Додатокот на прирок е присутен во структурата на повеќекомпонентните искази кај 2 од испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1-6 год, кај 13 од истите на возраст од 6,1 до 7 години, и 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години.

Во услови на монолог кај 13 од контролната група на испитаници на возраст од 5,1 до 6 години утврдено е присуство на повеќекомпонентни искази

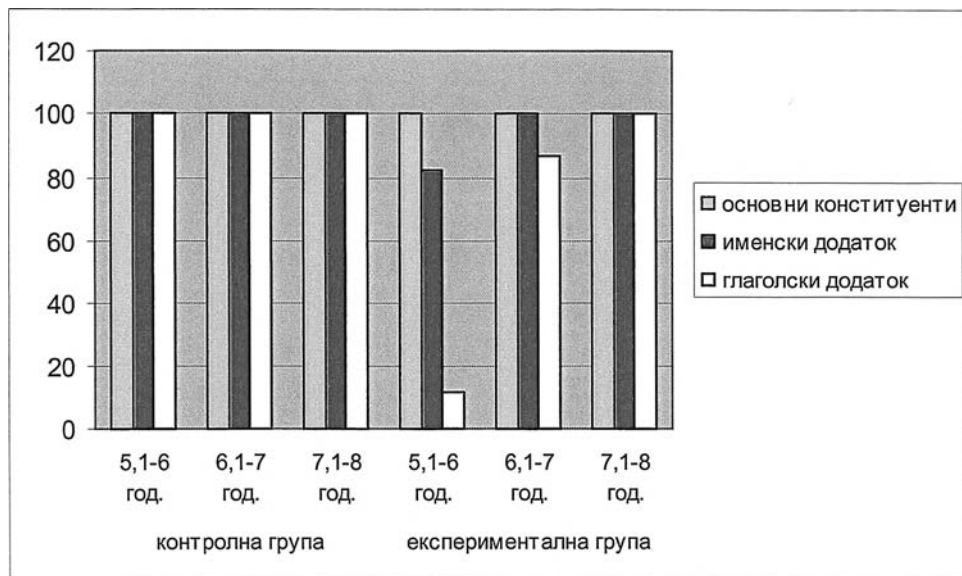
кои во својата структура содржат основни конституенси, именски и додатоци на прирокот. Кај 13 од контролната група на испитаници на возраст од 6,1 до 7 години утврдено е присуство на повеќекомпонентни искази кои во својата структура содржат основни конституенси, именски и додатоци на прирокот. На возраст од 7,1 до 8 години, 14 од истата група испитаници примениле повеќекомпонентни искази чија содржина има основни конституенси, именски и додаток на прирокот .

Во услови на дијалог кај 13 од контролната група на испитаници на возраст од 5,1 до 6 години утврдено е присуство на повеќекомпонентни искази кои во својата структура содржат основни конституенси, именски и додатоци на прирокот. Кај 13 од контролната група на испитаници на возраст од 6,1 до 7 години утврдено е присуство на повеќекомпонентни искази кои во својата структура исто така содржат основни конституенси, именски и додатоци на прирокот. На возраст од 7,1 до 8 години 14 од истата група испитаници примениле повеќекомпонентни искази чија содржина има основни конституенси, именски и додаток на прирокот.

Основните конституенси се составен дел од повеќекомпонентниот исказ кај 16 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, кај 15 испитаници на возраст од 6,1 до 7 години, и кај 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години кои се дел од експерименталната група. Именскиот додаток е составен дел од повеќекомпонентниот исказ кај 17 испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, кај 15 испитаници на возраст од 6,1 до 7 години, и кај 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години од експерименталната група. Додатокот на прирок е присутен во структурата на повеќекомпонентните искази кај 1 од испитаниците од експерименталната група на возраст од 5,1-6 год, кај 15 од истите на возраст од 6,1 до 7 години, и 8 испитаници на возраст од 7,1 до 8 години.

Од утврдените постигања помеѓу двете испитувани групи, во услови на монолог, на возраст од 5,1 до 6 год. при примена на именскиот додаток ($X^2=2,54$, $p>0,05$), отсуствува статистичка значајност на разликата. На истата возраст, разликата на постигањата меѓу двете групи во однос на примена на додатокот на прирок, ($X^2=22,94$, $p<0,01$, $LR=29,274$, $G^2=22,176$) е статистички значајна. На возраст од 6,1-7 години, примената на додатокот на прирок ($X^2=1,86$, $p>0,05$) кај двете групи испитаници не укажува на разлика која е статистички значајна.

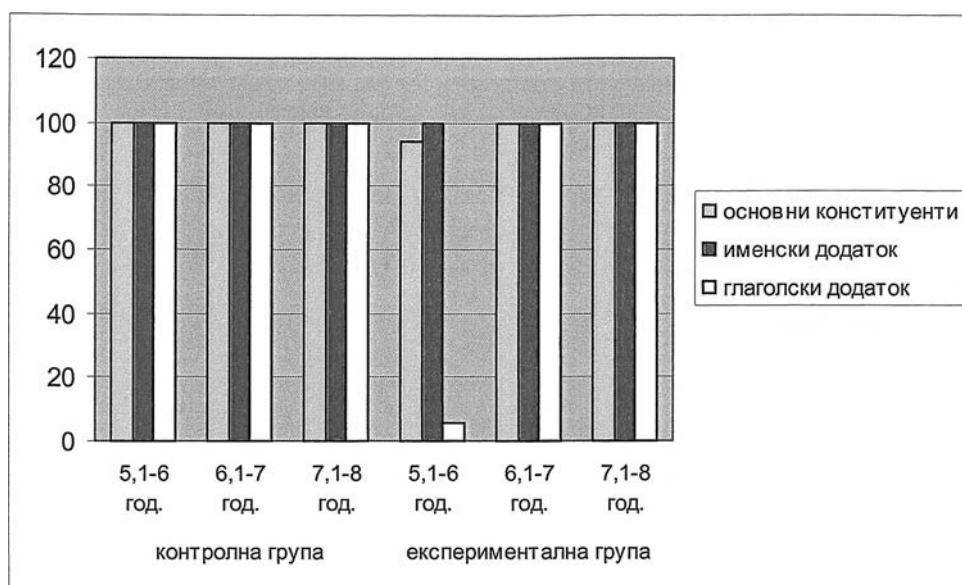
Во услови на дијалог примената на додатокот на прирок кај возрастните категории 5,1-6 години на двете групи испитаници има постигања чија разлика е статистички значајна ($X^2=26,218$, $p<0,01$, $LR=33,849$, $G_2=25.345$). Резултатите од статистичката обработка на податоци кои се однесуваат на основните конституенски во повеќекомпонентниот исказ кај истите категории испитаници укажаа на разлика која нема статистичка значајност ($X^2=0,79$, $p>0,05$).

Графикон бр.43 Резултати од испитаници кои примениле одредени синтаксички конституенци кај повеќекомпонентни искази во услови на монолог

Во услови на монолог, повеќекомпонентните искази кои се составени од комбинациите основни конституенти, именски додаток, и додаток на прирок, се присутни кај 100% од контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години.

Повеќекомпонентниот исказ составен од основни конституенци е присутен кај 100% од испитаниците на возраст од 5,1-8 години кои се дел од експерименталната група. Именски додаток е присутен во повеќекомпонентните искази кај 100% од испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години, и кај 82,4% од категоријата 5,1-6 години. Додаток на прирокот е присутен во повеќекомпонентните искази кај 100% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години, кај 11,8% од категоријата 5,1-6 години, и 86,7% кај возрастната категорија од 6,1 – 7 години.

Графикон бр.44 Резултати од испитаници кои примениле одреден вид синтаксички конституенси кај повеќекомпонентни искази во услови на дијалог

Во услови на дијалог, повеќекомпонентните искази кои се составени од комбинациите основни конституенти, именски додаток, и додаток на прирок, се присутни кај 100% од контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години. Повеќекомпонентниот исказ составен од основни конституенси е присутен кај 100% од испитаниците на возраст од 6,1-8 години и кај 91,4% од испитаниците на возраст 5,1-6 год., кои се дел од експерименталната група. Именски додаток е присутен во повеќекомпонентните искази кај 100% од испитаниците на возраст од 5,1 до 8 години. Додаток на прирокот е присутен во повеќекомпонентните искази кај 100% од испитаниците на возраст од 6,1 до 8 години, кај 5,9% од категоријата 5,1-6 години.

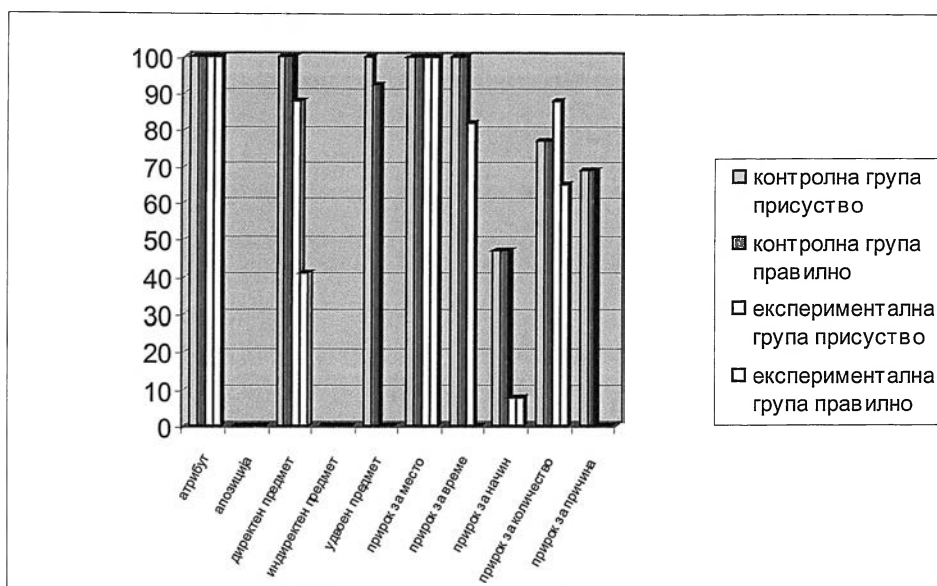
Табела бр.35 Резултати од возрасната група испитаници од 5,1-6 години кои примениле додатоци во повеќекомпонентната синтаксичка структура кај

Додаток	контролна група				експериментална група			
	Присуство		правилно		присуство		Правилно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Атрибут	13	100	13	100	13	76,47	13	76,47
Апозиција	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
директен предмет	13	100	13	100	15	88,2	7	41,1
индиректен предмет	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
удвоен предмет	13	100	12	92,3	0	0,0	0	0,0
прилог за место	13	100	13	100	17	100	17	100
прилог за време	13	100	13	100	14	82,3	0	0,0
прилог за начин	8	47	8	47	1	7,7	1	7,7
прилог за количество	10	76,9	10	76,9	15	88,2	11	64,7
прилог за причина	9	69,2	9	69,2	0	0,0	0	0,0

Од прикажаното на табела бр.35, 13 испитаници од контролната група и 13 испитаници од експерименталната група примениле и соодветно на синтаксичката структура употребиле атрибут.

Во рамки на контролната група испитаници, 13 веќе соодветно на синтаксичката структура се користат со директен предмет, додека од експерименталната група испитаници 15 имаат присутен ваков вид додаток, но само кај 7 е регистрирано соодветно присуство на истиот. Удвоен предмет е присутен кај 13 испитаници од контролната група, но соодветната примена е евидентирана кај 12 од истата група. Од додатоките на прилогот, евидентни се успешни применувања на прилогот за место кај 30 испитаници во двете групи.

Контролната група на испитаници го користи прилогот за време, како и 14 од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години, кои се дел од експерименталната група, но сеуште кај вторименуваната група отсуствува усвоеност на овој додаток, па така ниту еден испитаник, не го усвоил овој ентитет. Прилогот за начин е присутен и коректно применет кај 8 испитаници од контролната група, и кај 1 испитаник од експерименталната група. Прилогот за количество е присутен и соодветно на синтаксичката целина применет кај 10 испитаници од контролната група, додека 15 од експерименталната група бележат примена, но 11 испитаници имаат синтаксички целини каде се присутни соодветно применети додатоци од овој вид. Прилогот за причина е присутен и соодветно на синтаксичката целина применет кај 9 испитаници од контролната група, додека ниту кај еден од експерименталната група не се бележи примена.

Графикон бр. 45 Резултати од возрастната група испитаници од 5,1-6 години кои примениле додатоци во повеќекомпонентната синтаксичка структура

Од графичкиот приказ најзабележителни се постигањата на испитаниците од контролната група на возраст од 5,1 до 6 години, каде 100% имаат усвоено адекватна примена на атрибут, директен предмет, прирок за место и време, додека испитаниците од експерименталната група имаат во целост усвоено прирок за место. Контролната група испитаници на возраст од 5,1 до 6 години, укажува на развиени способности за примена на сите испитувани видови додатоци во повеќекомпонентната структура, а единствен момент кој сеуште не е појавен во говорно-јазичниот израз е апозиција и индиректен предмет. Прилогот за начин е спорадично присутен.

Резултатите од експерименталната група испитаници од 5,1-6 години кои примениле додатоци во повеќекомпонентната синтаксичка структура укажуваат на отсуство на апозиција, индиректен и удвоен предмет и прилог за причина. Атрибутот, прилогот за место, начин и количество се присутни и парцијално соодветно применети кај оваа подгрупа испитаници. Најлоши постигања имаат испитаниците од експерименталната група по прашањето на примена на апозиција, индиректен и удвоен предмет.

Возрасната подгрупа од 6,1 до 7 години испитаници од двете тестирани групи имаат различни постигања во зависност од видот на додаток кој бил употребен.

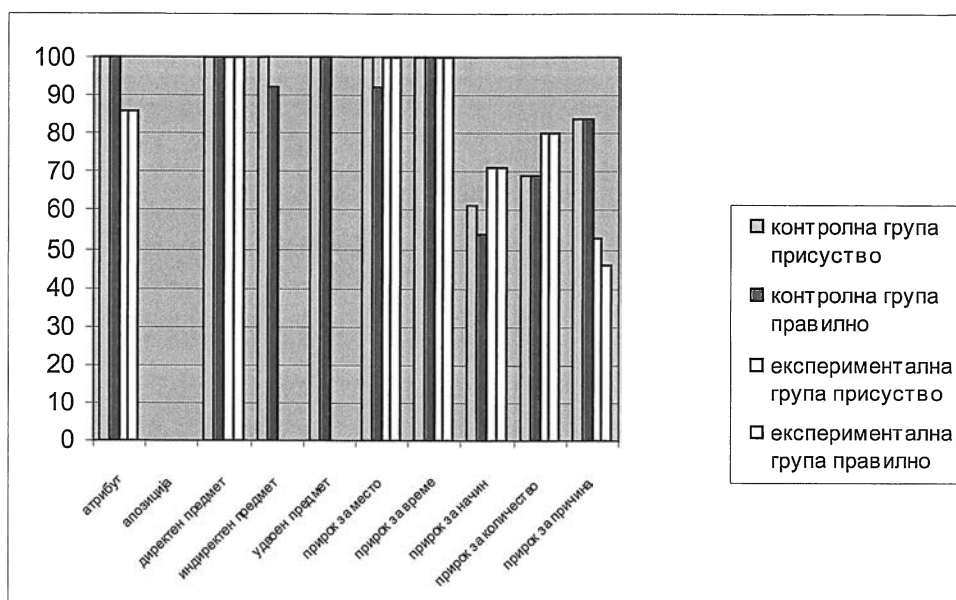
Табела бр.36 Резултати од возрасната група испитаници од 6,1-7 години кои примениле додатоци во повеќекомпонентната синтаксичка структура

Додаток	контролна група				експериментална група			
	Присуство		правилно		присуство		Правилно	
	број	%	Број	%	број	%	Број	%
Атрибут	13	100	13	100	13	76,4	13	76,4
Апозиција	0	0	0	0	0	0	0	0
директен предмет	13	100	13	100	15	88,2	15	88,2
индиректен предмет	13	100	12	92	0	0	0	0
удвоен предмет	13	100	13	100	0	0	0	0
прилог за место	13	100	13	100	15	100	15	100
прилог за време	13	100	13	100	15	100	15	100
прилог за начин	8	61,5	7	53,8	12	70,5	12	70,5
прилог за количество	9	69,2	9	69,2	15	100	15	100
прилог за причина	11	84,6	11	84,6	8	47	7	41,1

Од прикажаното на табела бр.36 13 испитаници од контролната група и 13 испитаници од експерименталната група примениле и соодветно на синтаксичката структура употребиле атрибут.

Во рамки на контролната група испитаници, 13 веќе соодветно на синтаксичката структура се користат со директен предмет, додека од експерименталната група испитаници 15 имаат присутен ваков вид додаток, и кај 15 е регистрирано соодветно присуство на истиот. Индиректен предмет е присутен кај 13 испитаници од контролната група. Удвоен предмет е присутен кај 13 испитаници од контролната група, и соодветната примена е евидентирана кај 13 од истата група. Од додатоците на прирокот, евидентни се успешни применувања на прилогот за место и време кај 28 испитаници во двете групи.

Кај контролната група 8 испитаници го користат прилогот за начин, како и 12 од испитаниците кај експерименталната група. Истиот додаток е коректно применет кај 7 испитаници од контролната група, и кај 12 испитаници од експерименталната група. Прилогот за количество е присутен и соодветно на синтаксичката целина применет кај 9 испитаници од контролната група, и кај 15 од експерименталната група. Прилогот за причина е присутен и соодветно на синтаксичката целина применет кај 11 испитаници од контролната група, додека само кај 8 од експерименталната група е утврдена истата способност.

Графикон бр. 45 Резултати од испитаници на возраст од 6,1-7 години кои примениле одреден додаток во повеќекомпонентна синтаксичка структура

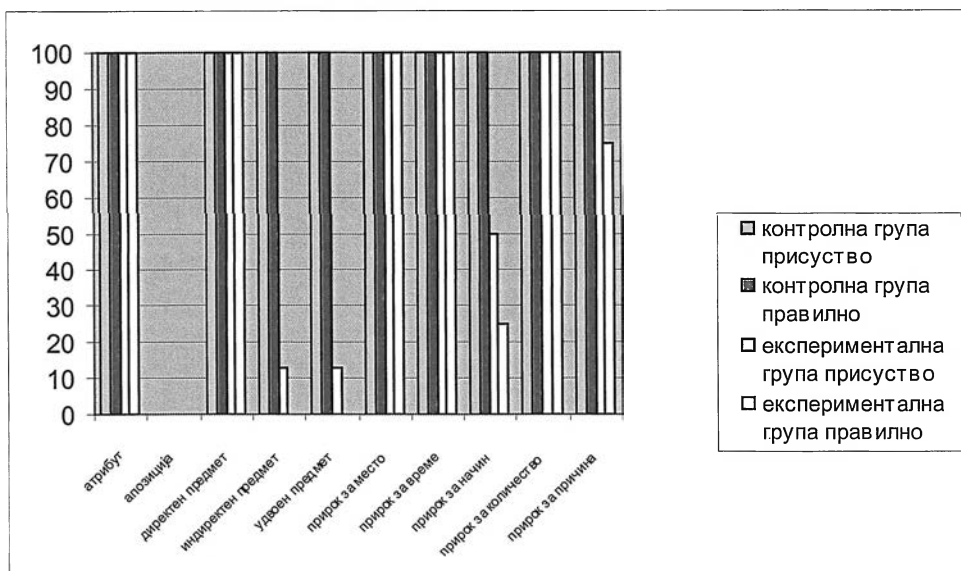
Од графичкиот приказ најзабележителни се постигањата на испитаниците од контролната група на возраст од 6,1 до 7 години, каде 100% имаат усвоено адекватна примена на атрибут, директен и удвоен предмет, прирок за место и време, додека испитаниците од експерименталната група имаат во целост усвоено прилог за место и време. Најлоши постигања имаат испитаниците од експерименталната група по прашањето на примена на апозиција, индиректен и удвоен предмет. Најлоши постигања испитаниците од контролната група покажале по прашањето на примена на апозиција.

Возрасната подгрупа од 7,1 до 8 години испитаници од двете тестирани групи се разликува во постигања во зависност од видот на додаток кој бил употребен.

Табела бр.37 Резултати од возрасната група испитаници од 7,1-8 години кои примениле додатоци во повеќекомпонентната синтаксичка структура

Додаток	контролна група				експериментална група			
	Присуство		правилно		присуство		Правилно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Атрибут	14	100	14	100	8	100	8	100
Апозиција	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
директен предмет	14	100	14	100	8	100	8	100
индиректен предмет	14	100	14	100	1	12.5	0	0.0
удвоен предмет	14	100	14	100	1	12.5	0	0.0
прилог за место	14	100	14	100	8	100	8	100
прилог за време	14	100	14	100	8	100	8	100
прилог за начин	14	100	14	100	4	50	2	25.0
прилог за количество	14	100	14	100	8	100	8	100
прилог за причина	14	100	14	100	8	100	6	75.0

Во однос на резултатите од испитаниците од возрасната подгрупа 7,1 до 8 години е очигледен напредокот во говорно – јазичниот статус по прашањето на примена на додатоци во повеќекомпонентната синтаксичка структура. 14 од испитаниците од контролната група, покажуваат на целосно и соодветно применливо употребување на сите 10 видови на додатоци. 8 испитаници од експерименталната возрасна подгрупа 7,1 до 8 години, укажуваат на применливост и соодветна примена на атрибут, директен предмет, прилог за место, време и количество. Сеуште во фаза на усвојување е примената на индиректен, и удвоен предмет, 12,5%, како и соодветната примена на прилогот за начин и причина.

Графикон бр. 46 Фреквенција на додатоци во сложената синтаксичка структура кај возрасната група испитаници од 7,1-8 години

Од графичкиот приказ најзабележителни се постигањата на испитаниците од контролната група на возраст од 6,1 до 7 години, каде 100% имаат усвоено адекватна примена на атрибут, директен и удвоен предмет, прилог за место и време, додека испитаниците од експерименталната група имаат во целост усвоено прилог за место, време, количество и причина. Најлоши постигања имаат испитаниците од експерименталната група по прашањето на примена на апозиција, индиректен и удвоен предмет. Најлоши постигања испитаниците од контролната група покажале по прашањето на примена на апозиција.

Од извршената статистичка обработка на податоци, добиените резултати укажуваат на постојни разлики во постигањата меѓу испитаниците од соодветна возраст. Во зависност од видот на додаток кој е употребен:

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години е статистички незначајна ($X^2=3,529$, и $p=0,060$) по однос на соодветната примена на атрибут во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог. На возраст од 6,1 до 8 години фреквенциите на испитаници се константи, еднакви на очекуваните фреквенции.

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години е статистички значајна ($X^2=11,471$, и $p < 0,01$, $LR=15,156$, $G^2=11,088$) по однос на соодветната примена на директен предмет во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог. На возраст од 6,1 до 8 години фреквенциите на испитаници се константи, еднакви на очекуваните фреквенции.

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 6,1 до 7 години е статистички значајна ($X^2=24,231$, и $p < 0,01$, $LR=31,192$, $G^2=23,365$) по однос на соодветната примена на индиректен предмет во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог. На возраст од 7,1 до 8 години резултатот од испитаниците е со статистички значајна разлика ($X^2=22,000$, и $p < 0,01$, $LR=28,841$, $G^2=21,000$)

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години е статистички значајна ($X^2=26,154$, и $p < 0,01$, $LR=33,330$, $G^2=25,282$) по однос на соодветната примена на удвоен предмет во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог, од 6,1 до 7 години разликата е исто така статистички значајна ($X^2=28,000$, и $p < 0,01$, $LR=38,673$, $G^2=27,000$) по однос на соодветната

примена на индиректен предмет. На возраст од 7,1 до 8 години резултатот од испитаниците е со статистички значајна разлика ($X^2=22,000$, и $p < 0,01$, $LR=28,841$, $G^2=21,000$)

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години е статистички незначајна ($X^2=1,197$, и $p=0,274$) по однос на соодветната примена на прилогот за место во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог. На возраст од 6,1 до 8 години фреквенциите на испитаници се константи еднакви на очекуваните фреквенции.

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години е статистички значајна ($X^2=30,000$, и $p < 0,01$, $LR=41,054$, $G^2=29,000$) по однос на соодветната примена на прилогот за време во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог. На возраст од 6,1 до 8 години фреквенциите на испитаници се константи, еднакви на очекуваните фреквенции.

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години е статистички значајна ($X^2=14,266$, и $p < 0,01$, $LR=17,472$, $G^2=13,790$) по однос на соодветната примена на прилогот за начин во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог, од 6,1 до 7 години разликата нема статистичка значајност ($X^2=2,184$, и $p = 0,139$) по однос на соодветната примена на прилогот за начин. На возраст од 7,1 до 8 години резултатот од испитаниците е со статистички значајна разлика ($X^2=14,438$, и $p < 0,01$, $LR=16,785$, $G^2=13,781$)

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години разликата нема статистичка значајност ($X^2=0,524$, и $p = 0,469$) по однос на соодветната примена на прилогот за количество. Разликата меѓу испитаниците на возраст од 6,1 до 7 години е статистички значајна на ниво на $p < 0,05$ ($X^2=5,385$, и $p = 0,02$, $LR=6,918$, $G^2=5,192$) На возраст од 7,1 до 8 години фреквенциите на испитаници се константи, еднакви на очекуваните фреквенции.

- Разликата меѓу испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години е статистички значајна ($X^2=16,813$, и $p < 0,01$, $LR=20,604$, $G^2=16,253$) по однос на соодветната примена на прилогот за причина во повеќекомпонентен исказ во услови на монолог и дијалог, од 6,1 до 7 години разликата е со статистичка значајност за $p < 0,05$, ($X^2=4,368$, и $p = 0,037$, $LR=4,608$, $G^2=4,212$) по однос на соодветната примена на прилогот за причина. На возраст од 7,1 до 8 години

резултатот од испитаниците е со статистички значајна разлика ($X^2=3,850$, и $p < 0,05$, $LR=4,407$, $G^2=3,675$)

Во продолжение е направен детален увид во резултатите од детектираните видови аграматизам кај експерименталната група испитаници. Селекцијата е направена како дополнување на претходно утврдените отстапувања во морфолошко – синтаксичкиот статус кај испитаниците со РД.

Табела бр.38 Резултати од експерименталната група испитаници према доминантни видови аграматизам

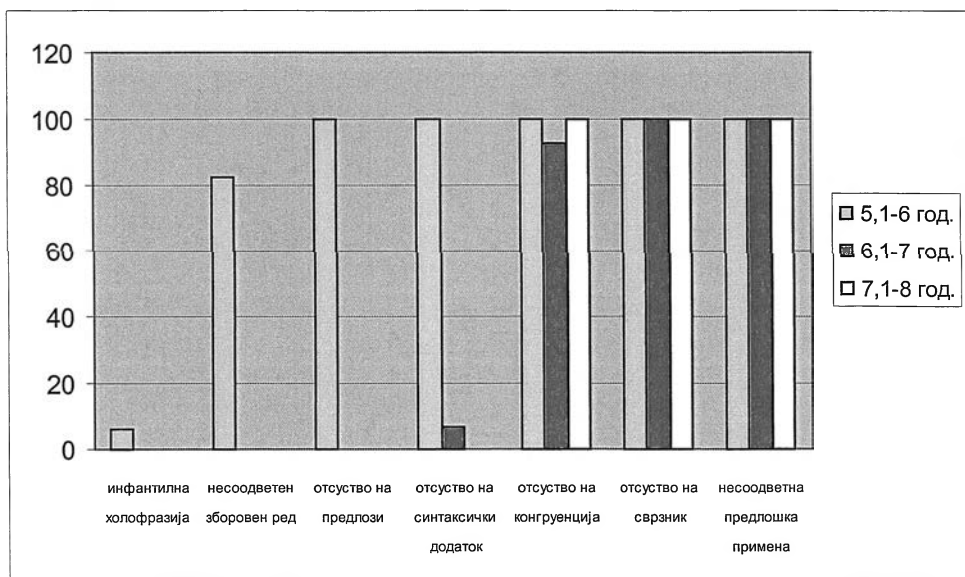
Вид на аграматизам	Монолог					
	5,1-6 год.	%	6,1-7 год.	%	7,1-8 год.	%
инфантилна холофразија	1	5,88	0	0	0	0
несоодветен зборовен ред	14	82,3	0	0	0	0
отсуство на предлози	17	100	0	0	0	0
отсуство на синтаксички додаток	17	100	1	6,66	0	0
отсуство на конгруенција	17	100	14	93,33	8	100
отсуство на сврзник	17	100	15	100	8	100
несоодветна предлошка примена	17	100	15	100	8	100
Вид на аграматизам	Дијалог					
	5,1-6 год.	%	6,1-7 год.	%	7,1-8 год.	%
инфантилна холофразија	0	0	0	0	0	0
несоодветен зборовен ред	0	0	0	0	0	0
отсуство на предлози	13	76,47	0	0	0	0
отсуство на синтаксички додаток	17	100	1	6,66	0	0
отсуство на конгруенција	17	100	14	93,33	8	100
отсуство на сврзник	17	100	0	0	0	0
несоодветна предлошка примена	17	100	1	6,66	0	0

Во услови на монолог кај возрасната категорија од 5,1 до 6 години инфантилна холофразија е присутна само кај 1 испитаник, несоодветен зборовен ред е утврден кај 14 испитаници, додека отсуство на предлози, отсуство на синтаксички додаток, отсуство на конгруенција, отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена е утврдена кај 17 испитаници. На возраст од 6,1 до 7 години отсуство на синтаксички додаток е утврден кај 1 испитаник, отсуство на конгруенција кај 14 испитаници, а отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена се присутни кај 17 испитаници. Кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години, кај 8 испитаници се присутни отсуство на конгруенција, отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена.

Во услови на дијалог кај возрасната категорија од 5,1 до 6 години отсуство на предлози е детектирано кај 13 од испитаниците, отсуство на синтаксички додаток, отсуство на конгруенција, и несоодветна предлошка примена е утврдена кај 17 испитаници, додека отсуство на сврзник е присутно кај 1 испитаник. На возраст од 6,1 до 7 години отсуство на синтаксички додаток е утврден кај 1 испитаник, отсуство на конгруенција кај 14 испитаници, и несоодветна предлошка примена е присутна кај 1 испитаник. Кај возрасната категорија од 7,1 до 8 години, кај 8 испитаници е утврдено отсуство на конгруенција.

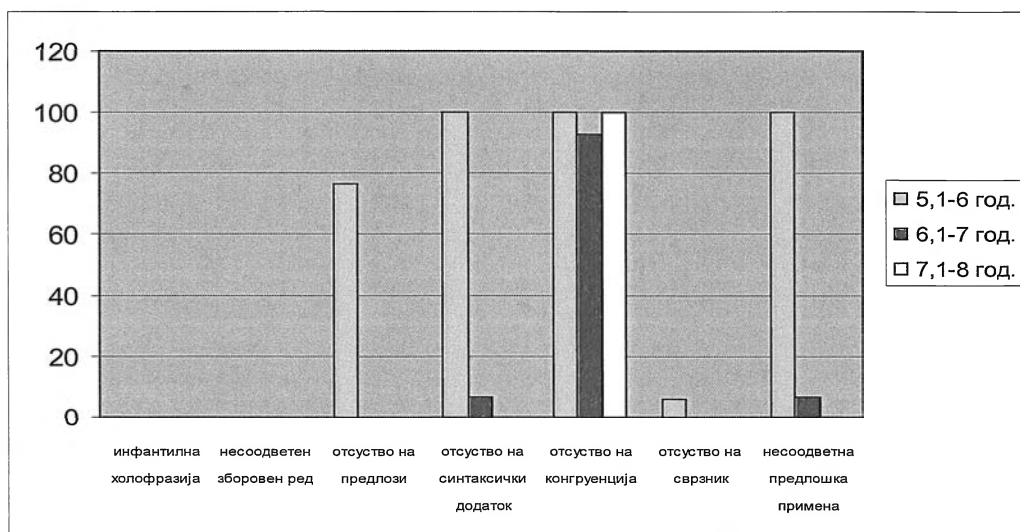
Од извршената анализа на доминантни видови аграматизам на возраст од 5,1 до 6 години во услови на монолог, статистичка значајност има присуството на несоодветен зборовен ред ($X^2=29,140$ за $p < 0,01$, $LR=35,952$, $G^2= 21,960$), отсуство на предлози ($X^2=40,00$ за $p < 0,01$, $LR=54,548$, $G^2= 30.143$), отсуство на синтаксички додаток ($X^2=36,229$ за $p < 0,01$, $LR=47,703$. $G^2= 28,755$).

Од извршената анализа на доминантни видови аграматизам кај возрасната категорија 5,1 до 6 години во услови на дијалог, статистичка значајност има отсуството на предлози ($X^2=26,057$ за $p < 0,01$, $LR=31,896$, $G^2= 19.636$), отсуство на синтаксички додаток ($X^2=36,229$ за $p < 0,01$, $LR=47,703$. $G^2= 28,755$), несоодветна предлошка примена, ($X^2=36,229$ за $p < 0,01$, $LR=47,703$. $G^2= 28,755$).

Графикон бр.47 Резултати од испитаници според доминантни видови аграматизам во услови на монолог

Од приложениот графикон во услови на монолог, евидентна е доминантноста на аграматичките видови отсуство на конгруенција, отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена кај возрасните групи од 5,1 до 8 годишна возраст. Како што се очекуваше, најзасегнатата возрасна категорија се испитаниците од 5,1 до 6 години каде се присутни и несоодветен зборовен ред, отсуство на предлози и отсуство на синтаксички додаток. Инфантилната холофразија е само спорадична појава.

Графикон бр.48 Резултати од испитаници според доминантни видови аграматизам во услови на дијалог

Во услови на дијалог, од аспект на најекспонирана возрасна категорија во рамки на експерименталната група, најзасегнатата е возраста од 5,1 до 6 години, додека од аспект на најекспониран вид на аграматизам, е отсуство на конгруенција и тоа од 5,1 до 8 год., а согласно бројот на испитаници, помалку изразен е проблемот на несоодветна предлошка примена и отсуство на предлози.

Табела бр.39 Фреквенција на коректни форми на конгруентност на синтаксички конституенси кај експерименталната група испитаници

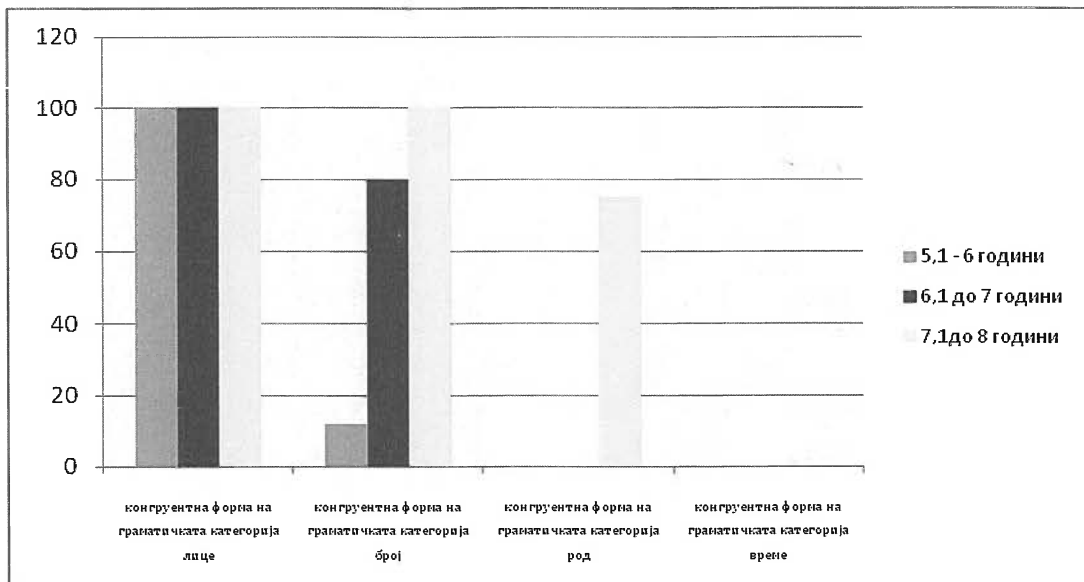
конгруенција на синтаксички конституенти	Монолог					
	5,1-6 год.	%	6,1-7 год.	%	7,1-8 год.	%
конгруентна форма на граматичката категорија лице	17	100	15	100	8	100
конгруентна форма на граматичката категорија број	2	11,7	12	80	8	100
конгруентна форма на граматичката категорија род	0	0	14	93,3	6	75
конгруентна форма на граматичката категорија време	0	0	0	0	0	0
конгруенција на синтаксички конституенти	Дијалог					
	5,1-6 год.	%	6,1-7 год.	%	7,1-8 год.	%
конгруентна форма на граматичката категорија лице	0	0	8	53,3	6	75
конгруентна форма на граматичката категорија број	0	0	14	93,3	6	75
конгруентна форма на граматичката категорија род	2	11,7	12	80	8	100
конгруентна форма на граматичката категорија време	4	23,5	13	86,6	8	100

Во услови на монолог сите испитаници на возраст од 5,1 до 6 год., покажале неможност за конгруенција на синтаксичките конституенси согласно граматичките категории род и време. На возраст од 6,1 до 7 години, 15 испитаници ја применуваат коректната конгруентна форма на граматичката категорија – лице, 12 испитаници применуваат коректна конгруентна форма на граматичката категорија – број, 14 испитаници применуваат коректна конгруентна форма на граматичката категорија –род. На возраст од 7,1 до 8 години, 8 испитаници ја применуваат коректната конгруентна форма на граматичката категорија – лице и број, и 6 испитаници применуваат коректна конгруентна форма на граматичката категорија –род.

Во услови на дијалог, 2 испитаници применуваат коректна конгруенција на граматичката категорија – род, и 4 испитаници кои применуваат коректна конгруенција на граматичката категорија – време. На возраст од 6,1 до 7 години, 8 испитаници ја применуваат коректната конгруентна форма на граматичката категорија – лице, 14 испитаници применуваат коректна конгруентна форма на граматичката категорија – број, 12 испитаници применуваат коректна

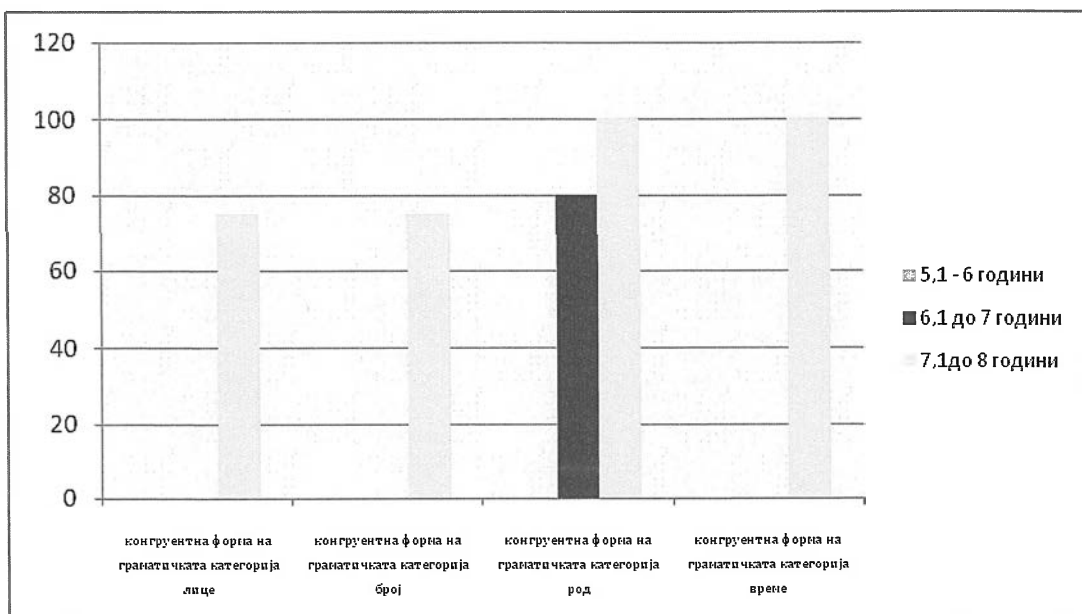
конгруентна форма на граматичката категорија –род, и 13 испитаници кои применуваат коректна конгруенција на граматичката категорија – време. На возраст од 7,1 до 8 години, 6 испитаници ја применуваат коректната конгруентна форма на граматичката категорија – лице и број, и 8 испитаници применуваат коректна конгруентна форма на граматичката категорија –род, и 8 испитаници кои применуваат коректна конгруенција на граматичката категорија – време. Согласно статистичката обработка на податоци статистичка значајност има разлика на постигањата меѓу трите подгрупи во рамки на експерименталната група, согласно критериумот-возраст, и во услови на монолог по прашањето на конгруентност на граматичката категорија – лице ($\chi^2=16,996$, $p=0,000$, $LR=22,071$, $G^2=15,617$), по прашањето на конгруентност на граматичката категорија – број ($\chi^2=30,267$, $p=0,000$, $LR=39,107$, $G^2=18,715$), и по прашањето на конгруентност – род ($\chi^2=17,255$, $p=0,000$, $LR=20,279$, $G^2=15,624$),

Добиените резултати од испитувањето во услови на дијалог покажаа постоење на статистичка значајност во разликата на постигањата меѓу трите подгрупи во рамки на експерименталната група, согласно критериумот-возраст, по прашањето на конгруентност на граматичката категорија – лице ($\chi^2=40,000$, $p=0,000$, $LR=52,925$, $G^2=2,062$), по прашањето на конгруентност на граматичката категорија – број ($\chi^2=17,255$, $p=0,000$, $LR=20,279$, $G^2=15,624$), по прашањето на конгруентност – род ($\chi^2=30,267$, $p=0,000$, $LR=39,107$, $G^2=18,715$), како и по прашањето на конгруентност на граматичката категорија време ($\chi^2=26,057$, $p=0,000$, $LR=31,896$, $G^2=19,636$).

Графикон бр.49 Резултати од испитаници со коректни форми на конгруентност кај синтаксички конституенси во услови на монолог

Во услови на монолог 100% од експерименталната група испитаници на возраст од 5,1 до 8 години ја примениле конгруентната форма – лице. На возраст од 6,1 до 7 години 93,3% од истата група ја применува граматичката категорија – род, а 75% од возрасната категорија 7,1 до 8 год., испитаници користат коректна конгруентна форма на граматичката категорија род. Коректна конгруентна форма на граматичката категорија број користат 11,7% од испитаниците на возраст од 5,1 до 6 години, 80% од испитаниците на возраст од 6 до 7,1 години и 100% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години.

Графикон бр.50 Резултати од испитаници со коректни форми на конгруентност кај синтаксички конституенси во услови на дијалог

Во услови на дијалог способноста за конгруенција на граматичката категорија – лице, е усвоена од страна на 53,3% од испитаниците на возраст од 6,1 до 7 години, и од 75% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Конгруенцијата на граматичката категорија – број е усвоена од страна на 93,3% на возраст од 6,1 до 7 год., и 75% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Конгруенцијата на граматичката категорија – род е усвоена од страна на 11,7 % на возраст од 5,1 до 6 год., 80% на возраст од 6,1 до 7 год., и 100% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години. Конгруенцијата на граматичката категорија – време е усвоена од страна на 23,5% на возраст од 5,1 до 6 год., 86,6% на возраст од 6,1 до 7 год., и 100% од испитаниците на возраст од 7,1 до 8 години.

ДИСКУСИЈА

При поставување на истражувачката тема на овој труд, фундаменталната цел беше да се утврди како доцнењето во говорно – јазичниот развој (ГЈР) влијае на морфо-синтактското структурирање на исказот кај децата со РД, чиј мајчин јазик е македонскиот. За дефинирање на морфо – синтактските обележја на јазичниот израз кај оваа детска популација е избран периодот на проширување на синтаксичка компетенција (Вуковиќ, 2011), во кој е очекувано развојот да влијае на мобилизација на лексичките капацитети и изградба на функционален систем со што се формира солидна и граматички коректна синтаксичка целина (Џорданс, 2012). Во периодот од 5 до 8 година се зголемува разновидноста на граматички конструкции, бројот на синтаксички конституенти во целината, но и се унапредува квалитетот на повеќеконпонентниот состав (Борота, 2004).

Во текот на истражувањето и при обработка на податоците, дополнително се постави и целта да се направи збирно согледување за суштината на проблемот на РД, дали станува збор за ентитет каде е присутно само одложено постигање на јазичните компетенции или пак тука има и девијантни моменти на ГЈР, и дали во основа хронолошката возраст принципиелно правопрпорционално влијае на ГЈР, како што е тоа случај кај децата врсноци. Интересен став кој светските стручњаци го истакнуваат, дека постигањата на децата со РД се директно зависни од непосредниот внес на информации може да се докаже со помош на разликите во постигањата согласно поставениот критериум, спонтани услови, во случајов монолог и дијалог. Токму затоа, и во овој труд се внесени како критериум условите (монолог, дијалог) под кои се реализира еден спонтан исказ.

Првиот дел на ова истражување се однесува на постигањата на морфолошкиот статус кај децата со РД и нивните врсноци. Резултатите од првиот сегмент укажуваат на лексичката структура на двете групи испитаници на возраст од 5 до 8 години. Во услови на спонтан исказ, кој се однесува на околностите во услови на монолог и дијалог, двете групи испитаници покажале подеднаква процентуална застапеност на фреквенциите зборовни видови, кои имаат тенденција на раст правопрпорционално со возраста. Со ова е потврдена првата претпоставка ($H_{1.1}$). Испитаниците со развојна дисфазија имаат идентична

застапеност на зборовните видови во вербалниот исказ како и децата врсници), дека составот согласно возрастните видови на лексичкиот фонд кај децата со РД е идентичен со нивните врсници.

Резултатите укажуваат на статистички значајна разлика кај обемот на применети зборовни видови, меѓу двете испитувани групи на возраст. Имено, кај возрастната категорија испитаници од пет до шест години, утврдено е статистички значајна разлика кај 62, 5% од сите применети зборовни видови во монолог и 87,5%, во дијалог, во интерес на групата врсници. На возраст од шест до седум години децата врсници се подобри во 62,5% од сите зборовни видови во монолог, и 62,5% во услови на дијалог. На возраст од седум до осум години децата врсници се подобри во 62,5% од сите зборовни видови во монолог, и 50,0% во услови на дијалог. Со ова се докажа и втората претпоставка која се однесува на обемот на зборовните видови кај децата со РД ($H_{1.2}$. – Кај испитаниците со РД има значително помал обем на употребени зборовни видови во спонтан исказ). Она на кое треба да се обрне внимание е согледувањето дека квантитативните постигања на зборовните видови кај децата со РД на возраст од седум до осум години, само се приближуваат до постигањата на децата врсници на возраст од петата до шестата година, а одредени фреквенции на зборовни видови кај возрастната подкатегија седум до осум годишни деца со РД, се под просечните фреквенции на возрастната подкатегија деца на пет до шест години, нивни врсници. Воедно треба да се истакне, дека во однос на утврдената фреквенција зборовни видови кај возрастната подкатегија на шест до седум годишни деца со РД, се регистрирани повисоки фреквенции на употребени „мали зборови“ за кои мора да се нагласи дека освен квантитативната супериорност, не се одликуваат и со поголема применливост, туку дека едноставно во овој возрастен период се подигнала свеста за нивна неопходност, но, не се усвоила и нивната примена.

Во однос на утврдените постигања кај децата со РД на возраст од пет до осум години може да се заклучи дека испитаниците, го заокружиле очекуваниот степен на развојно достигнување по однос на лексички развој, како основен предуслов кој е битен јазичниот развој да влезе во фазата на функционален развој. (Леви, Шефер, 2013) .

Овој распоред на зборовни видови во лексичкиот корпус е утврден и од Благојевиќ, пред повеќе години, кога при компаративна анализа на лексичкиот

статус на деца со РД утврдила значајно помал број зборови, како и зборови со фреквенца, а воедно и разлика помеѓу уделите на одреди зборовни видови во речникот на испитуваните групи. И во ова испитување доминирала фреквенцијата на именки, глаголи, придавки па предлози (Владисављевиќ, 1983).

Во тек на своите истражувања Леонард и Шварц (Леонард, 2000), ставиле акцент на зборовниот квалитет и процесот на нивно усвојување. Заклучокот донесен во ова истражување дава податок кој се совпаѓа со овде добиеното, а тоа е дека во раната училишна возраст децата имаат проблем со лексичкото надградување, кое подоцна се надминува и разликата меѓу постигањата во оваа област е незначајна. Она што останува значајно помеѓу двете тествани популации е зборовната екстензија. Децата со РД имаат проблем при морфолошко надградување на зборовите, како и со несоодветно морфолошко структурирање на морфемата. На ова ниво е утврдено дека морфосинтактското надоградување е основната пречка во стекнување на јазична компетенција.

Истражувањето спроведено во 1995 година од страна на Воткинс, е потврда на нашите согледувања. Децата со РД во раната училишна возраст укажуваат на ист состав на зборовни видови кои се присутни кај децата врсници, но изборот и степенот на употреба на зборовите во услови на монолог е значајно пооскуден кај првоспоменатата група (Воткинс, 2013).

Со оглед на парцијалниот удел на именките од просечно 60% - 65% во однос на парцијалните удели на останатите видови зборови во лексичкиот корпус на децата со РД и нивните врсници, кој доминира во вкупниот обем на зборови, претпоставката е оправдано поставена и потврдена ($H_{1.3}$ - Кај испитаниците со РД се очекува најголемо присуство на именскиот сегмент во спонтан исказ). Токму заради овој факт е направена детална анализа на видовите именки кои се користени од страна на двете испитувани групи.

Конкретните именки се присутни во лексичкиот фонд на двете испитувани групи на возраст од пет до осум години, но значајно поголем е обемот само кај испитаниците од контролната група на возраст од 5 до 6 години. Во подоцнежната хронолошка возраст постигањата меѓу групите не бележат разлики, ниту во тествоната ситуација на монолог, ниту на дијалог. Состојбата со апстрактните именки бележи разлики во постигањата меѓу двете групи на

возраст од пет до осум години. Во самостојното изразување кај децата со РД на возраст од пет до седум години, апстрактните именки отсутнуваат, додека во услови на подржана конверзација, истите се јавуваат дури на возраст од седум години. Независно од ова, разликата меѓу позитивните одговори на двете групи испитаници на возраст од седум до осум години, е значајна. Со оглед на изложеното, поставената хипотеза - $H_{1.3.1}$. Испитаниците со РД имаат помал обем на одредени видови именки од испитаниците врсници, во спонтан исказ, се покажа како вистинита во возрастната категорија на деца од пет до шест години, за конкретни именки и кај апстрактните именки на возраст од пет до осум години. Во прилог на овде добиените резултати оди и претходно споменатото истражување на Благојевиќ каде доминантен вид се конкретните именки.

Резултатите од постигањата на морфолошкото структурирање на именките согласно граматичките категории број и член, кај испитаниците со РД, укажа на задоцнет развоен тек, но без отстапувања во редоследот на усвојувањето. Процентот на испитаници кои применуваат граматички категории е постојано повисок од процентот кој се однесува на коректна усвоеност на ентитетот. Сепак значајни се само послабите постигања во однос на коректната примена на граматичките категории на возраст од пет до шест години, во услови на монолог, додека повторно очекувано, постигањата во услови на дијалог се подобри, и единствено значајно назадување кај децата со РД се бележи на возраст од пет до шест години по однос на прашањето на членување на именките, додека коректната употреба на еднина и множина е веќе совладана категорија. Согласно изнесените резултати претходно поставената хипотеза $H_{1.3.2}$. - Кај испитаниците со развојна дисфазација се очекува најголемо присуство на именки во нивниот основен облик, е потврдена за возрастната категорија од пет до шест годишни испитаници со РД во услови на самостојно изразување-монолог. Во однос на изнесената хипотеза $H_{1.3.3}$. Испитаниците со РД имаат ограничена употреба на именските инфлексии за граматичките категории во спонтан исказ, квантитативните резултати укажаа дека истите се значајно поприсутни кај возрастните подкатегории испитаници со РД на возраст од шест до осум години, во двете тестовни околности, монолог и дијалог со што може да се заклучи дека истата е само делумно потврдена и валидна за категоријата возраст од 5 до 6 години. Квалитативниот пристап во анализата на резултатите од овој сегмент укажува на доминантна примена на граматичката категорија –

број, и тоа проста множина кај конкретни именки, формирана од наставката „-и“, поретко наставките „-еви, -ови“. Збирната и неправилна множина се значајно помалку присутни, но согледувањата за таквата состојба се дека со овој вид на множина се опфатени доминантно именки кои се поретки во детскиот лексикон. Нормалниот морфолошки развој ги носи етапните обележја на омисија, обид и грешка, а потоа и успешно апсолвирање на морфемската структура на именките (Рајс, 2013). Децата со РД укажаа на пристап на морфолошко структурирање, доминантно на ниво на обиди и грешки, кое само по себе значи навлегување од стадиумот на омисија кон примена од опциона природа, и понатаму кон стадиум на облигациона примена на морфолошките пропозиции. Доколку овде изнесеното толкување на добиените резултати, го анализираме низ толкувањето на процесите кои се дел од когницијата и кои одредени автори го сумирале во работна меморија, (Вуковиќ, 2002), може да заклучиме дека предусловот за усвоеноста на граматичката категорија – број, е заради солидни когнитивни способности, додека специфичноста во грешките кои се јавуваат се најчесто заради фонетско – фонолошкото процесуирање (Медиавила, 2003).

Присуството на членување на именките во Македонскиот стандарден јазик се случува во форма на суфикси на крајот од именката, а членот е одреден и истиот води потекло од показните заменки „тој, овој, оној“. Во испитуваниот примерок членувањето на именките е присутно на возраст од 5 до 8 години, но неговата правилна примена е евидентна по шестата година. Од квалитативен аспект членот е присутен кај именките кои имаат едноставна форма и содржина, кои се блиски на семантичкото ниво на испитаникот, и кои се најфреквентни во лексичкиот фонд на истиот. Впечаток кој го обележа целокупниот резултат од членувањето на именките, е дека најчест пример на коректно членување се забележува кај именките кои се од среден род, употребени во еднина. Членот во Францускиот јазик, има нагласена разновидност и се одликува со богатство, а директно е зависен од траењето на нагласениот односно ненагласениот слог на именките. Испитувањето кое го спровеле Леонард и Мекгрегор (1993), по ова прашање, делумно се совпаѓа со нашите состојби. Кај деца со РД од француско, италијанско и англиско говорно подрачје се укажува на отсуство на разлика меѓу постигањата на француските деца со РД и нивните врстници, како и подобри постигања на француските деца со РД од оние чиј мајчин јазик е

италијанскиот, односно англискиот (Ле Норманд, 1993). За разлика од ова, децата со РД кои потекнуваат од Англија имаат значајно полоши постигања при употребата на одреден член, за разлика од примена на неодреден член (Леонард, 2011). Во прилог на анализата за морфолошката структура на именките е и истражувањето направено во 2011 година. Во периодот на рана училишна возраст Ројл и Стајн испитувале квалитет на продуцирани именки во спонтан говор кај француски деца со РД. Заклучоците од истражувањето довеле до сознанија, дека оваа детска популација во спонтан исказ најчесто бира едноставни по содржина и по фонолошка структура, именки. Доколку се присутни комплексни именични структури, во тој случај истите се со отстапувања во форма на морфолошки субституции и омисии на зависни морфеми. Проблемот е најчесто резултат на фонолошкото процесуирање при поврзување, преклопување и скратување на именката во функција на нејзина лексичка адаптација на содржината. Препорака на авторите е дека треба да се вклучи морфо-фонолошкото процесуирање како дескриптивен модел на состојбата со РД (Ројл, Стајн, 2011).

Морфолошката структура во правец на употреба на инфлексии во сложени именични конструкции е предмет на истражувањето спроведено од Ван дер Лели и Кристијан (2000). Интересот бил да се утврди дали морфолошкото структурирање на граматичката категорија – број кај именката потекнува од дефицит во процесот на прием на информации, или пак од дефицит во совладување на граматичките правила. Добиените резултати покажале дека од страна на испитаниците со РД постои употреба на инфлексии за формирање на множина кај именките и во примерите каде именката има неправилна множина. Разликата со контролната група врсници, не била значајна, и токму затоа заклучокот за постоењето на овој вид отспаувања кај РД се толкува како примарно граматички ентитет, кој пак од своја страна може да резултира со многу манифестации во морфолошкото структурирање на лексемите.

Испитуваниот примерок деца со РД на возраст од пет до осум години, покажа глобално солидни постигања на сегментот на примена и коректна употреба на именските видови-заменки и придавки. Нивниот нагорен тренд е утврден како во фреквенцијата на испитаници кои примениле, така и во фреквенцијата на испитаници кои коректно морфолошки го структурирале овој

именски вид, а трендот е правопрпорционален со хронолошката возраст, што впрочем подразбира и развоен предзнак на ова нарушување. Значајно е доцнењето во возрасната подгрупа испитаници од 5 до 6 години, деца со РД, по прашањето на коректна примена на заменки и придавки во услови на монолог, додека во услови на дијалог доцнењето е само по однос на структурирањето на заменки. Оттука следува заклучокот дека хипотезата $H_{1.3.4}$. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања во коректната примена на именскиот вид - заменки, во спонтан исказ, е потврдена во делот на возрасната подкатегија на пет до шест годишни испитаници со РД, додека хипотезата $H_{1.3.5}$. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања во коректната примена на именскиот вид - придавки, во спонтан исказ, е докажана за истата возрасна категорија, но само во услови на монолог. Од овде изнесеното произлегува дека квалитетот на овие именски видови е подобар во услови на дијалог, а истиот се унапредува правопрпорционално со возраста. Квалитативната анализа на добиените сознанија од истражувачкиот тек, укажуваат на една оскудност при избор на овие именски видови, мала фреквенција на нови зборови, употреба на форми кои се дел од секојдневниот конверзационен тек, а наспроти тоа отсуство на креативност при избор на соодветни заменки форми и придавки, посебно во услови на монолог.

Од заменките во стандардниот македонски јазик кои може да се употребуваат во форма на лични, лично-предметни показни, согледано е дека коректно најчесто се употребуваат личните заменки (ти, јас), повратни заменки (мене, ме, тебе, те, го) и присвојни заменки (ми, тебе, ти), посебно употребата на кратките форми од претходно споменатите заменки, додека останатите лица еднина и множина скоро и да не се дел од лексичкиот корпус. Интересно е присуството на заменските придавки, но само во прво и второ лице еднина (мој, твој), кои се употребени во услови на дијалог и се дел од нивната неформална секојдневна комуникација. Очигледен е впечатокот дека оваа детска популација сеуште функционира исклучиво на конкретно ниво, визуелно и вербално поддржано од дополнителни механизми за внес на информации.

За компарација на добиените резултати е анализирано истражувањето спроведено од Ле Норманд во 2009 година. Употребата на заменки е испитувана во рамки на говорно јазичниот статус кај деца со РД чиј мајчин јазик е Францускиот. Личните заменки кај оваа испитувана група покажала тенденција

за почеста омисија, присуство на помал број грешки при нивна употреба, но нивната фреквенција сепак е повисока отколку кај контролната група, и типот на истите е уникатен, без правила на примена, кое од страна на авторот е протолкувано како транзициона матурација кон адултна форма. Авторот како заклучок ја промовира тезата дека во јазиците каде заменката е обврзувачка синтаксичка компонента, проблемот на нивна ограничена примена се манифестира со нивна несоодветност, наместо омисија, а истото е заради присуство на лингвистички дефицит (Бал, 2009).

. Во истражувањето објавено во 2013 год., Леонард донел интересни заклучоци во однос на употребата на клитичките замени во самостојно синтаксичко структурирање кај децата со РД. Ова група деца значајно се потпира на информациите добиени од упатствата добиени при описот на слика, најчесто користи веќе утврдени шеми на клитики, несоодветни за ситуацијата, во исто време има проблем со детектирање на граматичкиот сегмент и неговата местоположба во реченицата, па дури и кога успешно го лоцира местото на заменката, проблемот на соодветна примена сеуште перзистира (Леонард, Диспалдо, 2013).

Во прилог на нашата застапувана претпоставка дека доминантната слика на РД е развојно доцнење, на сметка на тенденцијата на патолошко формирање на јазичниот статус, оди испитувањето на Мор во 1995 година кое покажало дека кај децата со РД отстапувањата при примена на коректна форма на замени, посебно на присвојните, каде доминантно важна е конгруентноста по род, број и лице, не отстапува од контролната група деца кои се со еднаква јазична, а помала возрасна категоријата (Моор, Џудит, 1995).

Испитаниците, по прапањето на примена на придавките, имаат квантитативно подобри постигања, отколку што се утврдените капацитети по однос на разновидноста и фреквенцијата на истите. Во говорот на испитаниците со РД, присутно е оскудно и ретко применување на придавки во улога на атрибут во својот исказ. Применетите придавки се најчесто и точно употребени, но тоа се должи пред се на постојаната и шематизирана употреба на одреден број придавки, кои се како дел од именската фраза, врзани со истата именка. Најчесто се применуваат придавки изведени од именки, и истите се опис на конкретни карактеристики на опишуваниот поим, кој во исто време е и познат. Во однос на граматичките карактеристики употребените придавки се најчесто

од машки или среден род, еднина. Она што дополнително е утврдено кај овој примерок е проблемот за избор на конкретна и најсоодветна придавка за конкретната околност, неопходна да ја приближи именката, па наместо тоа се користат генерализирани форми и пошироко прифатени придавки (Фогл, 2012), како и проблемот на нејзино усогласување согласно граматичките карактеристики на именката носител. Овие согледувања се совпаѓаат со истражувањето направено во Русија. Испитаниците со РД успеваа да се доближат на постигањата на своите врстници по однос на пронаоѓањето придавки антониими, но назадување било забележано по однос на инфлексииите и додатоците во правец на негација (Трибушинина, 2012).

Извршена е анализа на употребата на глаголи и фреквенцијата на испитаници кои на возраст од 5 до 8 години коректно ги користат неговите форми. Утврдено е дека на возраст од пет до шест години тие значајно назадуваа при употреба на помошен глагол во услови на монолог и дијалог, употреба на глаголот во услови на монолог, како и при употреба на минато време во монолог, и идно време во услови на монолог и дијалог.

Согласно изнесените хипотези поврзани со употребата на глаголи, добиените резултати укажаа на потврда на претпоставката дека - $H_{1.4}$. Испитаниците со РД имаат нагласена омисија на помошниот глагол, во услови на спонтан исказ. Потврдата на оваа хипотеза се однесува на возрасната подкатегија од пет до шест години, како во услови на дијалог, така и во услови на монолог. Хипотезата - $H_{1.4.1}$ Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при коректна примена на глаголот, во спонтан исказ, се потврди во услови на монолог. $H_{1.4.2}$. Кај испитаниците со развојна дисфазичка се очекува најголемо присуство на сегашно време при формирање на глаголските форми, е хипотеза потврдена за сите возрасни категории испитаници со РД, чија потврда е донесена индиректно преку резултатите за коректна употреба од страна на сите испитаници во услови на монолог и дијалог. Со оглед на тоа дека назадувањето кај испитаниците по прашањето на коректна употреба на минато време е утврдена само во периодот од петтата до шесттата година, и $H_{1.4.3}$. Испитаниците со РД имаат ограничена коректна примена на минато време во услови на спонтан исказ, се потврдува како основана за оваа возрасна подкатегија, и тоа во услови на монолог. Глаголското време – идно, е значајно

помалку присутно кај испитаниците со РД во периодот од петата до осмата година, како во услови на монолог, така и во услови на дијалог. Анализата на добиените резултати укажа на значајна разлика во постигањата меѓу испитаниците, па оттука, Н_{1.4.4}. Испитаниците со РД имаат ограничена коректна примена на идно време во услови на спонтан исказ, е потврдена.

Збирните постигања кај фреквенциите испитаници со РД на возраст од пет до осум години потврди подобра усвоеност на временските ентитети и помошниот глагол во услови на дијалог, отколку во услови на монолог, што и овде укажува на важноста и потребата на конверзациска поддршка, како и на зависноста од внесот на информации кои ќе придонесат за поквалитетен глаголски сегмент во синтаксичката структура. Морфолошката структура на глаголот е анализирана преку присуство и коректната употреба на граматичките категории „лице“, „број“, и „време“. Граматичките категории се присутни во морфолошката структура на глаголската компонента, но коректното морфолошко структурирање е со бројни отстапувања кај испитаниците со РД на возраст од пет до осум години. Со оглед на тоа дека добиените резултати укажаа на засегање во сите три граматички категории во услови на монолог, како и во граматичката категорија „лице“, во услови на дијалог, со значајно назадување на испитаниците со РД на возраст од пет до шест години, претпоставката дека испитаниците со РД имаат ограничена употреба на глаголските инфлексии за граматичките категории, во услови на спонтан исказ, се потврди како вистинита. Најзасегната граматичка категорија на глаголот во услови на монолог и во услови на дијалог е граматичката категорија „лице“, па согласно статистичката обработка на податоци хипотезата, Н_{1.4.5}. Испитаниците со РД имаат најограничена употреба на глаголските инфлексии за граматичката категорија „лице“, во услови на спонтан исказ, се докажа како вистинита.

Квалитативно обележје на применетите глаголи во јазичниот израз кај испитаниците со РД, е пред се оскудноста, униформноста и воопштувањето.

Помошниот глагол во монолог, е најчесто присутен во еднина, пред се во трето лице, сегашно време („е“), додека во минато време иако поретко е присутен, најчесто во еднина второ/трето лице („беше“). Во идно време помошниот глагол иако присутен кај најмалку испитаници, се јавува исклучиво во коректна структура („те/ќе“). Во услови на дијалог помошниот глагол кај

најголемиот број испитаници е употребен во еднина, прво, второ и трето лице, во минато време е присутен во второ лице еднина, додека во идно време во сите применети примери е со коректна форма. Помошниот глагол е многу ретко присутен во сложени глаголски времиња.

Глаголот во јазичниот израз кај испитаниците со РД е присутен доминантно во сегашно време, еднина, прво и трето лице. Минато време (доминантно имперфект, поретко аорист), кај глаголите во говорот на испитаниците со РД е најчесто формулиран преку трето лице еднина, додека во идно време глаголот е најчесто употребен во прво лице еднина. Во монолог и дијалог, кај оваа испитувана група ретка е примената на множинските облици на глаголот.

Доминантен глаголски вид кај испитаниците со РД е е дуративниот (игра, плива), додека повторливите и свршените глаголи се спорадично присутни. Оваа група деца нема капацитети за инфлексии кои се најчесто во позиција на префикси, со цел промена на содржинската страна на глаголот, како и за употреба на преодни и повратни глаголи за збогатување на пораката, која ја носи една синтаксичка целина.

Помошниот глагол е морфема која има ненагласена, едносложна и кратка форма, и согласно тоа истата е чувствителна на омисија. При аудитивна перцепција на синтаксичката целина една ваква форма е изложена на пропуст, а за нејзино процесуирање кај детето е неопходно извршување на повеќе операции како да ја „улови“ семантичката страна на исказот, кои би му помогнале да ја регистрира формата, а дури потоа да го анализира и останатиот дел од реченицата. Се разбира во овој некомплетен процес на совладувањена морфеме меѓу првите страдаат помошните глаголи (Ленард, Мек Грегор, Ален, 1992)(цитирано од Леонард, 2000). Објавеното истражување на Вуковиќ и Стојановиќ во 2011 година, каде се анализирани кратките форми на помошниот глагол во српскиот јазик кај децата со РД укажала на значајна чувствителност при употребата, манифестирано преку негова омисија кај дури две третини од испитаниците со РД.

Глаголот е мобилна структура која својата конечна морфолошка форма постојано ја менува, според потребата на пораката која треба да се пренесе, односно говорникот кој треба да биде информиран. Оваа мобилност претставува дополнителен проблем за совладување на овој зборовен вид кај децата со РД.

Токму затоа тие имаат потреба од дополнително повторување и подолго континуирано учење со цел да научат еден глагол и да го задржат за трајна употреба. Според истражувачот Ричис од Универзитетот во Манчестер, за употребата на коретни морфолошки структурирни форми на глаголот е одговорна пред се краткотрајната, а потоа и работната меморија.

Истражувачи од Германските говорни подрачја утврдиле поголем процент проблеми на морфолошко структурирање на глаголот, отколку на именичните фрази. Овие отстапувања сеуште биле присутни кај децата со РД во школска возраст. Нагласен проблем во овие јазици се граматичките морфеми кај свршените глаголи, како и изборот на ред на морфемите во глаголската структура, во шведскиот јазик (де Јонг, 2003, Хансон 1997, според Бал, 2003).

Студиите за морфолошките ограничувања кај глаголските формулации во говорот на децата со РД од Романското говорно подрачје укажува отсуство на инфлекси, и на употреба на голи глаголски морфеми, или пак инфинитивни форми за глаголско минато време, без примена на инфлексии за оваа граматичка категорија. Од друга страна, утврдените отстапувања на глаголската конструкција при примена на граматичките категории за обележување на лице, број и време, се манифестираат со грешки, но сепак присутни обиди во нивното структурирање.

Во продолжение е изложено уште едно истражување од областа, кое нуди компаративно согледување за развојната компонента на применетите глаголи, кај испитаници со РД. Проучувајќи ја морфолошката структура на глаголот при употреба на граматичката категорија „време“ кај децата со РД, Леонард, Куртз и соработниците во 2007 година, утврдиле голема зависност помеѓу лексичкиот аспект на глаголот и употребата на инфлексиите за свршено минато време, и минато трајно време. Децата биле тестирани во услови на дијалог, што од авторите се толкува како околност во која децата се упатувани, подржувани на предикативниот аспект на глаголот кој придонесува кон поуспешно решавање на инфлексивниот дел. Употребата на помошен глагол во правилното лексичко структурирање на предикатот е значајно зад очекуваното за возраста. Најчеста манифестација на отстапувањата е со пропуштање на помошниот глагол. Субституцијата на инфлексиите во морфологијата на глаголот кај испитуваната група деца се одвива по принципот на примена на

една граматичка категорија, односно субституција на инфлексција за време или инфлексција за број (Леонард и сор, 2007)..

Претходно изложените согледувања и споредувања на употребените инфлексии за глаголите, во различни јазици кај децата со РД, водат до заклучок – колку побогат јазик толку повеќе примени на зависни морфемии, повеќе грешки и супституции, отколку во случајот со посиромашните јазици, каде доминантно е отстапувањето во вид на омисија (Блосм, 2003). Анализирајќи го истиот сооднос помеѓу јазиците, група автори (Дроми, Леонард, Штајман, 1993; Леонард, Бортолини, Касели, Сабадини, 1993, цитирано од Вуковиќ, 2011), се на ставот дека кај децата со РД кои потекнуваат од морфолошки побогати јазици, поголемо е присуството на инфлексии, и поуспешен е процесот на нивно совладување.

Испитаниците со РД на возраст од пет до осум години, ги применуваат морфолошки неменливите зборови, предлози, прилози, сврзници и модали, во услови на монолог и дијалог. Коректната употреба на неменливите зборови е присутна кај сите три подкатегории испитаници, освен употребата на предлози која е сеуште дискутабилна кај возрасната подкатегорија испитаници на возраст од пет до шест години. Согласно изнесеното, хипотезата $H_{1.5}$. Кај испитаниците со РД се очекува најмалубројни да се предлозите, е потврдена.

Испитаниците со РД на возраст од пет до осум години, ги применуваат предлозите „во, на, до, зад, пред, над и под“, освен примената на предлогот „меѓу“, во услови на монолог и дијалог. Коректната употреба на предлозите „во, на“ е присутна на возраст од пет до шест години, а со добиените статистички резултати се докажа дека испитаниците со РД се најуспешни во правилната примена на „во“, во спонтан исказ.

Предлозите - „ до, зад, пред, над и под“, се појавуваат коректно употребени дури кај возрасната подкатегорија испитаници на возраст од шест до седум години, додека предлогот „меѓу“ е прв пат правилно применет на возраст од седум до осум години. Од изложеното, а врз основ на статистички проверените постигања, утврдено е дека испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при правилно користење на предлозите во спонтан исказ.

При квалитативната анализа на употребата на предлозите во групата испитаници на возраст од пет до осум години се забележуваат различни форми на отстапувања. Во периодот од петтата до шесттата година најчести се омисиите

на предлогот, додека во периодот од шестата до седмата година најчесто се случува супституција, како на пример, предлозите „под“ и „над“ со предлозите „во“ и „на“. Во периодот од седмата до осмата година кај испитаниците со РД, предлогот „пред“ е често супституиран со предлогот „до“, додека наместо предлогот „меѓу“ се употребува предлогот „до“. Често во конкретен говорен израз кај испитаниците се среќаваа појаснувања со скратената форма на прилог за место „кај“, или пак употреба на прилог за место „близу“, „далеку“, па дури и показан збор „еве, ете, тука“ наместо предлог. И во случајот со примена на предлозите во спонтан исказ забележани се подобри постигања кај испитаниците во услови на дијалог.

При компарација на добиените резултати со истражувањето од областа на разбирање и употреба на предлозите кај португалски испитаници со РД се забележува разидување во заклучоците. Во ова истражување доминантно отстапување е всушност омисијата на предлози. Омисијата на предлози во одреден развоен период се должи пред се на квалитетот на фонолошкото процесуирање, и проблемот на брзина на регистрација на аудитивните стимули, додека во подоцнежните години децата со РД го манифестираат феноменот на свесност за потребата од збор, но несоодветност при негов избор (Сноулинг, 2001). Со други зборови, оваа популација станува свесна за потребата на уредување на релациите меѓу зборовите, кои ги претставуваат односите на поимите за кои се однесува информацијата. Слично компаративно истражување е спроведено во 2004, кај испитаници со РД и нивни врсници. Резултатите се совпаѓаат со нашите овде изложени согледувања. Имено, поголем број на испитаниците манифестирале омисија на предлозите, но голем бил бројот и на оние испитаници кои избрале погрешен збор за предлог во реченицата. Интересен е заклучокот на истражувачите Грела и Соарес (2003), кои омисијата ја врзуваат за проблемот на синтаксико уредување на реченицата, додека супституцијата ја поврзуваат со семантичкиот дефицит. Доминантен проблем се дативните предлози кои укажуваат на проблем при воспоставување релација меѓу предлогот и глаголот.

Квалитативната анализа на добиените резултати од ова истражување укажа на специфичноста во примената на неменливите зборови кај испитаниците со РД. Посебен осврт во овој дел е ставен на сврзниците и модалите. Испитаниците со РД употребуваат сврзници во услови на монолог и

дијалог еднакво како и нивните врсници. Изборот на сврзници кој е евидентиран е доминантно сведен на „и“ и „да“, поретко „дека“ додека сврзниците „за“, „што“, „кога“ се спорадично присутни. Присуството на сврзници е повеќе од очекуваното за состојбата, но треба да се нагласи дека големиот број употребени сврзници воопшто не значеше и задолжително правилна употреба, туку нивно несоодветно речење, вон функција на целината. Употребата на модулатори беше евидентирана, и тоа единствено со употреба на „значи“, кој беше присутен и вон потребите на синтаксичката структура, повторуван често, наместо сврзник. Треба да се спомене и присуството на честичката „бе“, која во говорот на испитаниците е присутна во функција на „откочувач“, со цел на спојување на мислите, без нивно соодветно синтаксичко структурирање. Нашите резултати и согледувања се идентични со заклучоците од истражувањето на сврзници и модулатори, како дел од истражувањето на зборовните видови кај деца во рана училишна возраст со РД, реализирано од Гроблер, Араповиќ и Ленчер (2008) година. Тие утврдиле отсуство на разлика меѓу испитуваните групи, во однос на квантитетот на употреба на овие два вида зборови, но разликата била евидентна во видовите сврзници кои ги употребувале. Според нив, децата со РД, при реализација на внатререченично, или меѓуреченично поврзување, употребуваат повеќе сврзнички зборови, отколку што граматиката налага, на начин на додавање или повторување.

Испитаниците со РД на возраст од пет до осум години, ги применуваат морфолошки неменливите зборови, прилози, за место, за време, за начин, за количество, во услови на монолог и дијалог. Коректната употреба на прилозите за време, за начин, за количество, значајно доцни кај возрасната подкатегија испитаници со РД на возраст од пет до шест години. Согласно изнесените заклучоци кои потекнуваат од статистичките резултати на испитаниците, хипотезата - $H_{1.6}$ Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат најчеста коректна примена на прилозите за место, се потврди за вистинита. Хипотезата - $H_{1.6.1}$ Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат значајно ограничување на коректната примена на прилозите за време, се потврди за возрасната подкатегија исптаници од пет до шест години. Исто така изнесените хипотези - $H_{1.6.2}$ Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат значајно ограничување на коректната примена на прилозите за начин, и $H_{1.6.3}$ Испитаниците со РД во својот спонтан исказ имаат значајно ограничување

на коректната примена на прилозите за количество, беа докажани како вистинити за возрасната подкатегија испитаници од пет до шест години.

Од квалитативните согледувања, за видот на прилози кои испитаниците со РД ги користат во спонтан исказ, потврдени се сознанијата за специфичност како одлика на РД. При употреба на прилозите за место, каде кај сите испитаници се покажаа најсолидни постигања, доминира употребата на „тука“, „таму“, „близу“ и „далеку“, но интересен е моментот дека именуваните предлози се успешна супституција на предлозите кои требаше да се применат (на пример: зад, меѓу), посебно во услови на дијалог. Прилозите за време се претставени со употребата на „вчера“ и „утре“, најчесто во дијалог, но и овде е интересен моментот што согласно сознанијата на тестаторот, овој прилог не е во интерес на вистинитоста на одговорот, туку само формално е соодветен. Ова беше доказ плус дека децата со РД имаат проблем со временската оријентација. Наместо прилози за време испитаниците често користат именка во функција на предмет (дење/ден). Прилозите за начин се карактеризираа со крајна ограниченост во изборот на видот, а овде ќе бидат издвоени како доминантни „така, вака, добро, лошо“, додека прилозите за количество се претставени со видовите „малку, многу, веќе“. Истражувањата се доминантно ориентирани кон употребата на прилозите за време кои се во функција на глаголот, најчесто испитуван во минато време, па оттука е и согледувањето за соодветноста на применетите прилози. Конкретното истражување реализирано од Мор и Џудит во 1993 година укажува на присуството на временските прилози кај испитаниците со РД, чија примена доцни околу 1,5 година од испитаниците врсници. Авторите ја нагласуваат поуспешната примена на овие прилози во однос на соодветната морфолошка структура на глаголот кој е во контекст на обележување на истиот прилог (Моор, Џудит, 1993). Истражувањето направено во 2004 година, кое се однесува на испитаници со РД чиј мајчин јазик е италијански, покажало употреба на прилози за количество подеднакво успешно кај двете испитувани групи, без значајност на разликата, но со специфичност во однос на применетите грешки.

Примената на именскиот и глаголскиот систем во индивидуалниот лексички корпус кај испитаниците со РД, како и развојот на функционалниот систем кај истите укажа на доцнење во однос на очекуваното за возраста, и тоа доминантно во возрасниот период од петата до шестата година. Коректното

морфолошко структурирање на менливите зборовни видови кај испитаниците со РД е со значајно доцнење, по однос на очекуваното, а согласно постигањата на испитаниците врсноци. Оттука следува констатацијата дека хипотезата H_1 .-Кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува поголем број отстапувања во морфолошкиот статус отколку кај децата со нормален говорно-јазичен развој, се усвојува. Длабинската анализа на резултатите од испитаниците во однос на глобалните постигања во овој сегмент носи две основни обележја, поголем успех при спонтано јазично изразување во услови на дијалог, и унапредување на морфолошкиот статус согласно хронолошката возраст. Од компарацијата со релевантните светски истражувања е согледано дека децата со РД чиј мајчин јазик е македонскиот, имаат отстапувања со блиски карактеристики како и испитаниците од другите јазични подрачја, кога се во прашање јазичните универзалии, додека јазичните карактеристики кои се одлика на конкретна граматичка структура, специфична за секој јазик, кај испитаниците со РД даваат слика на отстапувања специфични и различни од отстапувањата кај испитаниците со РД од другите јазични подрачја.

Дискусија по резултатите од извршената анализа на синтаксичката структура

Вториот дел на ова истражување се однесува на постигањата на синтаксичкиот статус кај децата со РД и нивните врстници. Резултатите од вториот сегмент укажуваат на синтаксичката структура на двете групи испитаници во периодот од петата до осмата година.

Усвојувањето на долгиот јазичен процес, кој е заокружен со синтаксичко-семантичкиот аспект на развојот, според Борота (2004), е условен од три важни сегменти: миелинизација на ЦНС, диференцијација и латерализација на специфични функции.

Содржината на реченицата задира во семантичко – прагматската компонента на синтаксичката целост. Во такви околности доаѓа до израз неспособноста, одосно ограничувањата на испитаникот да пренесе информација во контекст на содржината (Ившаќ, Гачина, 2006), или пак истата да ја пренесе содржински ограничено, но не заради ограничување во разбирањето, туку заради недостаток на креативност. Во такви околности е присутен проблемот на започнување на разговор, префрлање и размена на улогите, изборот или отфрлањето на темата на разговор, поттикнување нови сознанија, како и барање за појаснувања и носење на прагматични заклучоци (Љубешиќ, 2005, цитирано во Цепанец, Љубешиќ, 2005). Од овој аспект, се отвора анализата за поблиско расчленување на поврзаноста на прагматскиот аспект на развојната дисфација и употребата на одредни содржински облици на реченици во функција на богат синтаксички опус.

Во услови на спонтан исказ, кој се однесува на околностите во услови на монолог и дијалог, двете групи испитаници покажале различна карактеристика на синтаксичкиот корпус во својот јазичниот израз. Во услови на монолог и дијалог, испитаниците на возраст од пет до осум години кои припаѓаат на контролната група, интерпретирале говор адекватен за возраста. Испитаниците кои се дел од експерименталната група, на возраст од пет до осум години, во целина, имаат јазичен израз чии говорни карактеристики без исклучок, кај секој од нив имаат особеност на аграматичност, додека карактеристиките на ехолалија и неразбирлив говор се спорадично присутни. Според тоа, хипотезата - H_{2.1}. Основна карактеристика на говорно – јазичниот статус кај испитаниците

со РД е аграматизмот, е потврдена. Одликата на доминантно аграматични конструкции, во синтаксичната структура на испитаници со РД, се детектирани во анализата за граматичко – синтаксичен дефицит кај децата со специфичен јазичен развој, објавена во 2011, од страна на Вуковиќ и Милошевиќ.

При анализа на квантитативните карактеристики на синтаксичката структура кај испитаниците со РД, утврдено е дека нивната просечна должина на исказот (ПДИ) е значајно пократка во услови на монолог и непосредна репродукција, во периодот од петата до шестата година, како и во услови на дијалог и непосредна репродукција, во периодот од шестата до седмата година. Во периодот од седмата до осмата година ПДИ не се разликува кај децата со РД и нивните врсници. Со оглед на тоа дека од трите испитувани возрасни подкатегории, кај две од нив во сите три говорни ситуации, е утврдена разлика во постигањата, хипотезата $H_{2.1}$. Кај испитаниците со развојна дисфазија ПДИ е пократка отколку ПДИ кај децата врсници, во услови на спонтан исказ, е потврдена. Хипотезата - $H_{2.2}$. Кај испитаниците со развојна дисфазија просечната должина на исказот е пократка отколку просечната должина на исказот кај децата врсници, во услови на непосредна репродукција, е потврдена со помош на статистичките резултати кои укажаа на значајност во возрасните подкатегории испитаници од шест до осум години.

Добиените резултати укажуваат на ограничување во краткотрајната меморија кај децата со РД на возраст од пет до седум години, чиј епилог е послабо постигање при непосредна репродукција на исказ, како и ограничувања во работната меморија, проследено со пократка реченична конструкција во услови на спонтан исказ. Од друга страна, отсуството на разлики во постигањата во периодот од седмата до осмата година, не е доказ за еднаквост во квалитетот на продуцираните синтаксички целини. Доколку овде изложените констатации ги споредиме со светски спроведните истражувања од оваа област, се утврдува разноликост во резултатите, со што се доаѓа до заклучок дека не само моменталните капацитети на испитаниците со РД, туку и јазичните специфики на конкретниот јазик, се директно одговорни за просечната должина на исказот во услови на спонтан исказ. Доказ е резултатот кој Вуковиќ (2011), го добил при анализа на РД испитаници, каде утврдил дека отсуствува значајна разлика во ПДИ при спонтан исказ помеѓу групите. Сепак сознанијата

укажуваат дека за ПДИ во услови на непосредна репродукција имаат влијание универзални фактори.

Во 2003 година во Америка на Универзитетот во Конетикат е направено истражување за релацијата на реченична должина и содржина во услови на монолог. Испитаниците се деца со РД и две групи деца врсници, од кои едната се совпаѓа по календарска возраст, додека другата група деца врсници се идентични по постигањата на тестот за проценка на ПДИ. Заклучоците се дека ПДИ е значајно пократка кај РД испитаниците, а тоа укажува на постоење доминантен проблем во правилно повеќекомпонентно структурирање на речениците, кај децата со РД, чии способности значајно се намалуваат со продолжување на должината на реченицата. Децата со РД имаат склоност кон испуштање на субјектот во структурата на повеќекомпонентниот изсказ (Бернард, 2003).

Во 2011 година е објавено компаративно истражување кај деца со развојна дисфазација и нивни врсници во Белгија, во кое е анализирана синтаксичката структура согласно критериумот реченична содржина и должина на истата. Испитаниците со развојна дисфазација покажале статистички значајна корелација помеѓу квалитетот на реченичната содржина и квалитетот на синтаксичката структура отколку помеѓу должината на реченица и нејзиното структурирање. Заклучокот донесен од страна на Пиколивели е близу до нашите согледувања за взаемозависноста, и се вели дека должината на реченицата не е значајно поврзана со нивото на совладување на структурната и содржинска целина на реченицата (Пизоли, Шелстрет, 2011).

Истражувањето за ПДИ при непосредна репродукција од страна на Ричис, заклучува дека должината на реченицата кај децата со РД е доминантно зависна од фонолошката меморија, бидејќи таа е двигател на синтаксичката целина во услови на непосредна репродукција. Синтаксичките искуства на оваа популација се многу посиромашни, а токму затоа, и не се во функција на работната меморија, посебно при презентација на спонтани синтаксички целини. Интересно истражување кое укажува на причините за проблемот на ПДИ кај децата со РД, е објавено во 2006 година, од страна на списанието на Американската Асоцијација за говор и слух заклучува дека проблемот на реченична должина кај деца со РД е последица на семантичкиот аспект, многу повеќе отколку на проблемот на фонолошко процесуирање. Доказ за ова, според

авторите истражувачи, е дека меѓу двете групи врсници отсуствува значајна разлика во постигањата на повторување на низа од зборови, но затоа разликата е значајна при непосредно повтрчување на реченици со смисол (Стоукс, Флечер, 2006).

Џонстон и Ками (2006) ги објавиле сумираните резултати од лонгитудиналната студија за должина на речениците кај децата со РД. Нивното тригодишно искуство вели дека квантитативната разлика во постигањата директно зависи од развојната јазична компонента. Авторите докажале високо статистичка значајност помеѓу реченичната должина и јазичниот статус согласно хронолошката возраст.

Основниот јазичен модел, простата реченица употребена за изразување на завршени мисли во функција на размена на информации, кај двете испитувани групи, покажува приближно идентични постигања. Единствена разлика во резултатите од двете групи испитаници е употребата на проста реченица во услови на дијалог, во периодот од петата до шестата година. Под овие критериуми експерименталната група испитаници покажала значајно полоши постигања, кои пред се, се должат на несоодветен одговор, а не на отсуство на одговори. Според овие резултати, хипотезата $H_{2.3}$ Испитаниците со РД на возраст од 5,1 до 8 години имаат усвоена проста реченица во услови на спонтан исказ, се потврдува како вистинита единствено во услови на монолог, додека истата во услови на дијалог се отфрла. Очекувано за оваа возрасна категорија испитаници со РД периодот на активен синтаксички развој, доминира во спонтаниот израз. Со оглед на тоа што семантичкиот развој на ниво на еден до два збора е веќе апсловирани, и јазичниот израз во спонтана експресија ќе има уредна форма. Единствено детектираниот проблем на несоодветност на одговорите во овој случај, се толкува како отсуство на воспоставена врска помеѓу конституентите кои се производ на тестовната ситуација, а во која испитаникот често влегува со малку внимание, ниска мотивираност, па дури и слаба вербална меморија, која често го отежнува иницирањето и водењето конверзација. Потврдено е дека релацијата на комбинациите помеѓу два од основните синтаксички конституенти е длабока, која во физиологијата на ГЈР се оснива уште пред втората година, и која со својата базична граматичка кохерентност ја чини основата на спонтаниот израз.

Токму затоа е логично што на возраст од пет години кај испитаниците со РД е утврдено присуство на конструкции за кои треба да постои стабилна основа пресликана во конкретно ниво на јазична компетенција (Мек Нил, 1997). Според Блум, оваа појава е знак на заокружување на сензомоторниот развој и премин на детето кон повисоко ниво на когнитивни способности.

По извршената проценка на постигањата и резултатите од испитаниците, во рамки на двете испитувани групи, и разликите помеѓу нив, согласно критериумот хронолошка возраст, покажаа дека проширената реченица е усвоен ентитет во услови на монолог, додека во услови на дијалог возрасната подкатегија од пет до шест годишни испитаници кои се дел од експерименталната група покажаа значајно доцнење. Според овие резултати, хипотезата H_{2.4} Испитаниците со РД на возраст од 5,1 до 8 години имаат усвоена проширена реченица во услови на спонтан исказ, делумно се прифаќа, бидејќи истата е потврдува како вистинита единствено во услови на монолог, додека во услови на дијалог се отфрла. Квалитативниот аспект на употребата на проширена реченица, синтагма укажа на разлика во постигањата кај испитаниците со РД, на возраст од пет до шест години, кое се должи првенствено на ниското ниво на употреба на реченични конструкции во кои треба да се појаснат условите, релациите и поимите во поставеното прашање. Наспроти тоа, кај испитаниците беше доминантна простата реченица, па дури и еднокомпонентниот исказ како одговор.

Синтагмата се јавува во период на стабилизирање на основните синтаксички конституенти, кој период се одликува со стабилизација на семантичкото дејство врз употребените компоненти во целината. Тоа е периодот помеѓу третата и четвртата година од развојот, каде почнуваат да се фиксираат и дополнителни сознанија за носечките конституенти, а кои сознанија се однесуваат на карактеристиките, односите, релациите, околностите, под кои конституентите се подредени во една синтаксичка целина. Според Лурија (2000), тој развоен момент се случува кога еден поим нераскинливо врзан за практичното искуство целосно изграден, ќе се осамостои. Создавањето на синтагма претставува трансфер на ефикасни врски, утврдени во практичното искуство кај детето на говорен план, од рана возраст. Со други зборови, „искуственото“ станува „говорно“. Процесот на освојување на проширената реченица се случува преку употреба на семантички маркери, кои преку

сознајната сфера ќе ја идентификуваат припадноста кон одреден конституент, па потоа ќе го оспособат истиот за употреба во една синтаксичка целост. На децата со РД постојано им е неопходно да оперираат со дополнителни информации, и да мобилизираат дополнителни механизми со цел обработка на внесената информација. Само на тој начин ќе се овозможи приближување на елементите, задржување за идна операционализација и подоцна нивна употреба во комуникативна цел, т.е. синтаксичка целост. Во истражувањето на Борота (2004), синтагмата е анализирана од аспект на избор на придружни сегменти на експонентите субјект и објект, во функција на унапредување на јазичната компетенција. Заклучокот до кој е дојдено, вели дека во конкретната возраст синтагмата е спорадична појава, бидејќи оваа група испитаници е наклонета кон избор на зборови кои се со елементарно значење на објект или субјект, наместо кон нивно проширување.

Резултатите од ова истражување во однос на правилната употреба на сложената реченица во спонтаниот исказ кај испитаниците со РД на возраст од пет до осум години и нивните врсници, укажа на разлики во постигањата по шестата година. Во периодот до шестата година, процесот на коректна примена на сложена реченица сеуште не е заокружен кај двете групи испитаници. По шестата година, кога настапува фазата на проширување на јазичната компетенција, испитаниците врсници, значајно напредуваат во однос на испитаниците со РД. Согласно изложените резултати, хипотезата $H_{2.5}$ Кај испитаниците со РД на возраст од 5,1 до 8 години во услови на спонтан исказ отсутствува сложена реченица, е докажана за вистинита. Отсуството на сложена реченица се должи на комплексен след на вербалното памтење во функција на перцепција и интонациска продукција на говорот (Борота, 2004), на потешкотии во идентификација на адекватен прозодијски, граматички, морфолошки, семантички маркери (Лурија, 2000), пониско ниво на вербално-когнитивно функционирање (Кромер, 1997), сиромашно искуство, и последично – неадекватна јазична компетенција. Доколку овде добиените резултати се анализираат од квалитативен аспект, се забележува дека испитаниците врсници покажуваат развојно, постепено појавување на сложената реченица во спонтан исказ. На почеток се бележи присуство на составни и разделни независни реченици, додека по седмата година се присутни и декларативни, каузални, консекутивни, темпорални зависни реченици. За разлика од нив во услови на

монолог, кај овде испитаните РД испитаници во периодот по седмата години се бележат обиди за конструирање на составни независни реченици, кои се во облик на просто нижење синтаксички сегменти надополнувани со сврзникот „и“, со цел да се пренесе што поголем збир на информации, кои немаат логичка целина, ниту след, па токму затоа и не беа оценувани за коректни форми на сложена реченица. Од делот на зависни реченици детектиран е еден обид на испитаник да конструира сложена зависна реченица, кој манифестираше парцијална, помошна зависна намерна реченица, во спонтан исказ, кој без насочена подршка беше искажан во контекст на некоја лична недовршена мисла.

Овде изложените резултати се во близок контекст на постигања при употребата на сложени реченици кај испитаници со РД и нивни врсници, испитувани во 2004 година од Борота. Испитанците со РД покажале способност за делумна примена на независните реченици, додека зависните реченици се присутни само спорадично, во обид. За разлика од нив испитаниците врсници, веќе се во фазата на сложени реченични конструкции во истата возраст, и во истовреме користат повеќе видови како независни, така и зависни реченици.

Према Браун (1973), првите успешни обиди за конструкција на сложена, најчесто независна реченица, се бележат во периодот околу петата година, ставајќи ги во функција сврзниците „па“, „или“, и зависна - „кога“. Сепак за усвојување на сложена реченица понекогаш е неопходно прво семантички да се апсолвираат и исклучоците во една сложена синтаксичка структура, па потоа да се пристапи кон структурирање на истата (Чомски, 1971). Интересен податок кој оди во прилог на овде согледаните состојби со развојниот тек на сложената реченица, изнесен од Кашиќ, во 2002 година, во кој се тврди дека процесот на усвојување и продуцирање на сложените реченици од зависен карактер, се движи во ист правец и последователно онака како што на порана возраст етапно се совладувани конституентите, кои во подоцнежниот период ќе бидат во фокусот на зависно сложената реченица.

Како дел на овој сегмент на истражувањето сумирани се резултатите од анализата на примена на конкретни реченични содржини. Утврдено е дека двете групи испитаници на возраст од пет до осум години, во спонтан исказ (монолог и дијалог), коректно употребуваат расказна реченица. Отука следува

заклучокот дека H_{2.6}. Во спонтаниот исказ кај децата со РД доминира расказна реченица, како хипотеза се прифаќа.

Критериумот, самостојно изразување, монолог, е подобен за испитаниците од контролната група на возраст од пет до осум години, да имаат значајно подобри постигања од оние со РД, по прашањето на коректна употреба на прашална реченица, и за истата група испитаници на возраст од пет до шест години, по прашањето на коректна употреба на одречна реченица. Во услови на монолог употребата на заповедна и извична реченица имаат приближен развоен тек и затоа меѓу резултатите на испитаниците нема значајна разлика. Во услови на дијалог испитаниците со РД на возраст од пет до осум години имаат значајно помали постигања по примената на заповедна реченица, како и на возраст од шест до осум години при коректната примена на прашална реченица. Во однос на коректната примена на одречна и извична реченица постигањата кај двете групи испитаници на возраст од пет до осум години не бележат значајна разлика.

Од вкупно шест испитувани значајности за разликата во постигањата кај двете испитувани групи, во пет од добиените резултати се докажа значајност на разликата во постигањата од испитаниците, па затоа, хипотезата - H_{2.7}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на прашалната реченична форма во спонтан исказ, е потврдена. Хипотезата H_{2.8}. (Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на одречна реченица во спонтан исказ) има ограничена прифатливост, бидејќи истата се покажа како точна за возрасната подкатегорија испитаници од пет до шест години, во услови на монолог. Хипотезата H_{2.9}. Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на заповедна реченична форма во спонтан исказ, е делумно прифатена, и истата има важност само за разликите во постигањата меѓу двете испитувани групи на возраст од пет до осум години, во услови на дијалог. Хипотезата H_{2.10}. (Испитаниците со РД имаат значајни отстапувања при примена на извична реченична форма во спонтан исказ), согласно добиените резултати од двете групи испитаници се отфрла.

Во прилог на обработените резултати на испитаниците со РД, по прашањето на коректна употреба на одречна реченица во услови на монолог и дијалог, хипотезата H_{2.11}. Децата со развојна дисфазија најретко се служат со одречни форми на исказот, се отфрла. Квалитативната анализа на добиените

податоци има за цел да обезбеди увид во начинот на кој испитаниците со РД доминантно ги пренесуваат информациите, со помош на комуникативна форма – реченица. Испитаниците доминантно користат расказна реченица во услови на монолог и дијалог. Потребата за воведување на друга по содржина реченица, како прашална или одречна, успешно ја компензираат со несоодветен одговор во облик на расказна реченица. Во контекст на формирана прашална реченица испитаниците најчесто користат прашален збор „кој“ и „што“, кои се директно барање за посочување на субјектот и прирокот во одговорот, додека поретко го користат „каде“, а спорадично присутни се прашалните зборови „кога, како, зошто“. Ова насочува кон констатација дека испитаниците користат прашални зборови за да ги приближат конституентите кои носат директна одговорност за содржинската страна на одговорот, додека прашалните зборови кои укажуваат на временско, причинско, начинско доближување на семантичката страна на синтаксичката целина немаат приоритет. Со самото сознание за овој вид на содржински реченици се потврдува нивото и видот на јазична компетенција, кој тежнее кон генерализирано, безвременско и вонпросторно дефинирање на фактите кај испитаниците со РД. Условите на дијалог се прилика да се стекне увид во изборот и карактеристиките на останатите видови содржински реченици кои се користат од страна на испитаниците со РД. Содржината на реченицата задира во семантичко – прагматската компонента на синтаксичката целост. Во такви околности доаѓа до израз неспособноста, односно ограничувањата на испитаникот да пренесе информација во контекст на содржината (Ившаќ, Гачина, 2006), или пак истата да ја пренесе содржински ограничено, но не заради ограничување во разбирањето, туку заради недостаток на креативност. Во такви околности е присутен проблемот на започнување на разговор, префрлање и размена на улогите, изборот или отфрлањето на темата на разговор, поттикнување нови сознанија, како и барање за појаснувања и носење на прагматични заклучоци (Цепанец, Љубешиќ, 2005). Од овој аспект, се отвора анализата за поблиско расчленување на поврзаноста на прагматскиот аспект на развојната дисфазија и употребата на одредени содржински облици на реченици во функција на богат синтаксички опус. Од овде добиените резултати се заклучува дека испитаниците со РД имаат потреба од вербална, конверзациона поддршка за да постигнат подобри одговори во форма на конкретна, содржински точно конципирана реченица.

При анализата на резултатите од испитаниците во двете групи по прашањето на еднокомпонентен исказ, потврдена е значајност во разликата при примената на прирок во периодот од петата до седмата година, во услови на монолог, како и во периодот од петата до шестата година во услови на дијалог. Останатите компоненти, субјект и објект, се приближно еднакво присутни во овој развоен период, кај двете групи испитаници. Согласно овде изнесеното, хипотезата $H_{2.12}$ Кај испитаниците со РД има значајни ограничувања при примена на еднокомпонентни искази во спонтан израз, има делумна важност, во услови на прирокот како компонента. Квалитативната анализа на употребените експоненти во еднокомпонентен исказ, очекувано покажа дека во услови на монолог истиот воглавно отсуствува, односно спорадично е присутен, прирокот во периодот од петата до шестата година. Во услови на дијалог испитаниците од пет до осум години активно го користат еднокомпонентниот исказ во функција на одговор на поставено прашање. Во однос на употребата на еднокомпонентен исказ, очекувано е поголема фреквенцијата да има неговата употреба во услови на дијалог. Во испитуваните ситуации кај РД испитаниците и нивните врсници, всушност доминира одговорот со еднокомпонентен исказ. Во улога на објект како одговор кај РД испитаниците доминира именката, која е всушност резултат на ниво на конкретни претстави, кои се основен извор за унапредување на јазичниот развој, за разлика од испитаниците врсници кои како одговор во улога на објект можат да употребат вид на именски додаток, кој укажува на регистрирање на особини или односи, кои во основа се должат на усвоени просторно-временски релации. Употребата на прирок која е значајно помала кај РД испитаниците само го докажува процесот на побавно совладување на состојби, релации, дејствија кај именуваната група. Истражувањето од овој сегмент објавено во 2004 година, од Борота се поклопува во однос на резултатите од испитаници кои употребиле објект, додека во именуваното истражување најмалку е присутен субјектот во еднокомпонентниот исказ.

Ова истражување придонесе кон анализата на видовите компоненти и нивните комбинации кои испитаниците од двете возрасни групи ги употребиле во периодот од пет до осум години во услови на монолог и дијалог. Увидот во извршената анализа укажува на рамномерен тек во примената на двокомпонентните искази составени од субјект/предикат, кај двете испитувани

групи на возраст од пет до осум години, во услови на монолог и дијалог. Примената на двокомпонентната релација објект/предикат е засегната кај РД испитаниците, на возраст од пет до шест години во услови на монолог. Значајно помал број на испитаници со РД, на возраст од седум до осум години, го применуваат субјект/објект составот на двокомпонентен исказ, како во услови на монолог, така и во услови на дијалог. Од трите понудени видови на двокомпонентни искази, во услови на монолог и дијалог, во сите три споредени возрасни подкатегории, резултатите од испитаниците со РД значајно заостануваат само во три случаеви. Токму затоа, хипотезата - $H_{2.13}$. Кај испитаниците со РД има значајни ограничувања при примена на двокомпонентни искази во спонтан израз, може да биде единствено селективно прифатена, за засегнатите видови компонентни комбинации. Согласно изложените резултати, потврдена е хипотезата $H_{2.13.1}$. Кај испитаниците со развојна дисфазиа синтаксичката структура најретко е сочинета од комбинацијата “субјект- објект”. Комбинацијата субјект/предикат е дефинирана со уреден развој кај РД испитаниците споредено со испитаниците врсници, а со оглед на тоа дека оваа комбинација во детскиот говорен развој означува релација на два збора кои во себе содржат семантички аспект, може да се заклучи дека, за овој вид конструкција испитаниците со РД се компетентни да ја употребуваат. Иако важен дел од јазичниот израз на испитаниците врсници, комбинацијата објект/предикат кај РД испитаниците е во доцнење од една година. Резултатите од претходно споменатото испитување на двокомпонентниот јазичен исказ кај група испитаници со РД и нивни врсници укажува на исти постигања во релацијата субјект/прирок, додека овде испитуваната група има послаби постигања во релацијата објект/прирок, од постигањата на испитуваните групи од Борота.

Како предмет на ова продлабочено истражување е повеќекомпонентниот исказ и неговиот компонентски состав. Анализата на неговиот состав укажува дека двете испитувани групи на возраст од пет до осум години, немаат разлика во резултатите од примената на основните конституенси, и додатоци на именката, додека групата испитаници со РД, на возраст од пет до шест години сеуште доцни во примената на додатоците за прирок. Претпоставката - $H_{2.14.1}$. (Кај испитаниците со РД има значајни ограничувања при избор на синтаксички конституенси во повеќекомпонентни искази), не може да се однесува за

збирните постигања на испитаниците со РД, и единствено е потврдена за употребата на додатоците за прирок, во конкретно наведената возраст. Наспроти неа, во прилог на добиените резултати се потврдува хипотезата $H_{2.14.2}$. Кај испитанците со РД најголеми отстапувања има при употреба на додатоците на прирокот. Добиените резултати повторно сигнализираат на заостанување во постигањата на РД испитаниците во делот на дејствието и синтаксичките сегменти кои го појаснуваат и приближуваат опишаното во прирокот. Независно од тоа што глаголот кај децата со РД има доминантно конкретно значење (Виготски, 1983), и содржински најчесто е глагол кој носи воопштена порака, наместо насочена, неговата релација со околните сегменти кои служат за да се збогати информацијата, е сеуште апстрактна. Тоа го потврдува и самиот став на Симпсон и Рајс (2002), дека индикатор за развојната дисфазација е проблемот на прирокот. Во конкретното истажување продуцирањето на компоненти кои се во функција на солидната синтаксичка структура, отстапува од правилата на конструирање, односно се појавува недоследно и специфично манипулирање со суштинските аспекти на синтаксата, (Ван дер Лели, 1998, според Хедер, Ван дер Лели, н.д.), кои во услови на додатоци на прирокот, очекувано вклучуваат временско, спацијално, причинско позиционирање, но и воспоставување на релации помеѓу објектот и субјектот, како од аспект на количествено, така и од аспект на начинско детерминирање на дејствието. Интересен е фактот што при анализа на исказот кај РД испитаниците, во одредена возрасна група наизменично се појавуваа, а подоцна во слични синтаксички конструкции отсутнуваа именуваните компоненти, уредно граматички услогласени во синтаксичкиот концепт. Ова согледување ја потврдува хипотезата за репрезентациониот дефицит кај меѓузависните релации (Ван дер Лели, 1997, според Хедер, Ван дер Лели, 2000) според која правилата за конструкција на синтаксички целини се слободно избрани, па согласно тоа и граматичките правила се изборни. Доколку во рана детска возраст е очекувано синтаксичката целина да ја задоволува комуникативната страна но не и граматичкиот аспект, кај децата со РД оваа состојба трае подолго, а без логопедска поддршка истата може да остане ненадмината. Во уредниот јазичен развој граматичките правила во функционалниот ситем на синтаксата стануваат задолжително правило, додека кај РД истите остануваат опција (Ван дер Лели, 2002). Употребата на соодветна синтаксичка целина, не е директно зависна од

познавањето или пак употребата на одредени лексеми, бидејќи истите во изолирана положба се употребуваат и разбираат, но тие се доведуваат во структурно зависни релации, во кои се директно зависни од конституентот носител.

Понатамошната анализа на синтаксичките сегменти, поделени согласно припадноста кон одреден синтаксички конституент, укажа на отсуство на разлики меѓу резултатите на двете групи испитаници по однос на примената на атрибут и прирок за место на возраст од пет до осум години, како и по однос на отсуството на апозиција во услови на монолог и дијалог. Согласно добиените резултати за разликата во постигањата на испитаниците во двете групи, во услови на монолог и дијалог, усвојувањето на директен предмет, додатокот на прирок за количество, и додатокот на прирок за време е со близу една година доцнење кај испитаниците со РД. При примената на индиректен предмет и додатокот на прирокот за начин значајни се резултатите меѓу испитаниците од двете групи на возраст од пет до шест, и од седум до осум години. Дополнително на прирокот за причина и удвоениот предмет не се совладани ниту во периодот од седум до осум годишна возраст на испитаниците со РД. Во контекст на добиените резултати хипотезите - H_{2.15}. (Испитанците со РД имаат значајно доцнење при користење на синтаксичкиот конституент - удвоен предмет, во повеќе компонентната синтаксичка структура) и H_{2.16}. (Испитанците со РД имаат значајно доцнење при користење на синтаксичкиот конституент – додаток на прирокот за причина, во повеќе компонентната синтаксичка структура), се потврдија за вистинити. Квантитативната анализа на присуството на конституенси во повеќекомпонентен исказ, не покажа разлика во постигањата согласно критериумот монолог – дијалог. Од добиените резултати овозможена е и квалитативна анализа на постигањата на децата со РД. Резултатите од испитаници по прашањето на примена на одреден вид синтаксички конституенси е во правец на Кромеровите ставови да детската продукција е директен производ на неговите сознанија. Предходното совладување на поимите за временските и просторни релации се основен предуслов за употреба на додатоките и прилошките одредби во една комплексна синтаксичка конструкција. За ова да го примени детето со РД треба да го стигне следното ниво на ГЈР (Ван дер Лели, 2002), кој ќе му овозможи со помош на когнитивното ниво и напредна синтаксичка структура (Браун, 1997). Со други

зборови-синтаксичката структура е одраз на комуникативната состојба, чиј квалитет се должи на когнитивното ниво, кое пак директно влијае врз функционалниот систем да го преобрази простото нижење на зборови, во структура со меѓусебно ускладени релации. При испитувањето на повеќекомпонентните искази кај испитаниците со РД, Борота (2004) го потврди двегодишното доцнење зад постигањата на испитаниците врсноци, кое впрочем е утврдено и кај Рајс во 2002 година. Идентично заостанување е детектирано во применувањето на прилошките одредби, за сметка на конституенсите кој ја пратат именичката компонента во исказот. Значајно е да се истакне дека богатството на синтаксички конституенси е директно врзано со сознајната страна на содржината, како и со последователноста во информациите кои се пренесуваат. Со самиот процес на унапредување на сознанието, се продолжува реченичната содржина, а од друга страна и се воведува синтактско операционализирање, кое ја збогатува синтаксичката структура и притоа го збогатува и самиот исказ (Блум, 1996). Значајно подобрите постигања во синтаксичката целост составена од најмногу две компоненти, и зголемувањето на разликите во постигањата помеѓу двете групи испитаници, правопрпорционално со збогатувањето на синтаксичката структура укажува на состојбата на активен синтаксички развој условен од елементарна синтаксичка структура како главна одлика на синтаксата на РД испитаниците. Фазата на проширена синтаксичка компетенција, сеуште не е основа на говорот кај оваа група испитаници.

Утврдувањето на видовите аграматизам кај испитаниците со РД во услови на монолог покажа на присуство на инфантилна холофразија, несоодветен зборовен ред, отсуство на предлози, отсуство на синтаксички додаток, отсуство на конгруенција, отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена во периодот од петата до шестата година. Во периодот од шестата до седмата година исчезнуваат од јазичниот израз инфантилна холофразија, несоодветен зборовен ред, отсуство на предлози, а во тек на периодот од седмата до осмата година сеуште перзистираат отсуство на конгруенција, отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена. Кај испитаниците со РД во услови на монолог евидентирано е отсуство на предлози, отсуство на синтаксички додаток, отсуство на конгруенција, отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена во периодот од петата до шестата

година. Во периодот од шестата до седмата година исчезнуваат од јазичниот израз инфантилна холофразија, несоодветен зборовен ред, отсуство на предлози, и отсуство на сврзник, а во тек на периодот од седмата до осмата година сеуште перзистираат отсуство на конгруенција, отсуство на сврзник и несоодветна предлошка примена. Земајќи ги во предвид резултатите од утврдените видови аграматизам согласно хронолошката возраст, хипотезата - H_{2.17}. Кај испитаниците со РД доминира збир од видови аграматизми во функција на компонентите во исказот, се потврдува.

Утврдените видови аграматизам се типична карактеристика на РД во периодот на рана училишна возраст, кои директно укажуваат на разбирање и продукција на фокусниот синтаксички конституент кој во основа е носечки во реченичната структура. Регистрираните типови аграматизам ја искажуваат основната особеност на РД испитаниците, а тоа е отсуство на правила. Така на пример, употребата на сврзници која е присутна кај испитаниците со РД, но и моментот дека имаше случај каде посебно во услови на монолог, истите испитаници пропуштија да го употребат, укажува на слободата при изборот, на самиот праг на усвојување на улогите на секундарните конституентски функции. Како соодветна се наведува и претходно споменатата причина во случај на несоодветен зборовен ред, при што испитаниците со РД, ја збогатуваат синтаксичката целина без притоа да ги познаваат функциите на воспоставените релации во тој контекст.

Овде добиените резултати се идентични со збирот синтаксички дефицити изложени во анализата хипотезите за отстапувањата кај РД на Саваж (2001). Основни обележја кои ја пратат состојбата на РД се отсуство на правила за почитување на закономерностите на синтаксичко структурирање Отсуство на синтаксичко-семантичко корелирање на особините во исказот, недостаток на усогласување на конституентите, неусогласен ред на зборовите согласно на мислата, отсуство на временска усогласеност, се дел од манифестираните отстапувања во реченичната конструкција. Овие особености се само последица на проблемот со граматиката, согласно Хипотезата за граматички дефицит, како и Хипотезата за дефицит во процесуирањето. Првоспоменатата ја подржува особеноста на чисто јазичните недостатоци, кои се базирани на модуларната организација на мозокот, а тие се јавуваат независно од когнитивниот дефицит, и нарушувањето е од чисто граматичко – лингвистички тип. Второспомената

хипотеза ги зема во предвид механизмите кои придонесуваат кон манифестацијата на јазични проблеми кај децата со РД, а манифестирањето е преку намалена брзина и капацитет за вербален одговор, намалена аудитивна дискриминација, недостаток на фонолошка меморија, недостаток при воспоставување на релации со природот. Од квалитативен аспект за децата со РД најприфатлив синтаксички концепт е реченична конструкција каде нема временско или просторно ограничување. Согласно на хронолошката возраст перзистира проблемот на конгруенција, додека несоодветниот зборовен ред, предлошката несоодветност, отсуството на синтаксички додаток се намалуваат. Во едно слично испитување Борота ги истакнува приближно истите видови аграматизам кај оваа популација на деца: отсуство на предлози, отсуство на зборовен ред, несоодветност на сврзници и предлози, инфантилна холофразија, и континуиран проблем на конгруенција. Во случајот со нашето истражување отстапувањата на испитаниците со РД беа помалубројни во услови на дијалог.

Отсуството на конгруентноста на синтаксичките конституенти согласно на нивните граматички категории е најчестиот вид аграматизам, кој најдолго е присутен кај децата со РД. Конгруентноста на граматичката категорија - лице во услови на монолог, е најзастапена во периодот од петата до осмата година. Конгруенција на граматичката категорија – број во услови на монолог е директно зависна од хронолошката возраст. Конгруенција на граматичката категорија – род во услови на монолог, е отсутна помеѓу петата до шестата година, само делумно се надминува до осмата година, додека конгруенцијата на граматичката категорија – време, во услови на монолог, не е совладана ниту во осмата година кај испитаниците со РД. Во услови на дијалог конгруентните форми – лице и род се со променлива фреквенција кај испитаниците на возраст од пет до осум години, и директно се зависни од возраста, додека граматичката категорија – време, е присутна само кај одреден број испитници. Конгруенција на граматичката категорија – број во услови на дијалог е директно зависна од хронолошката возраст. Хипотезата - H2.18. Кај испитанците со РД најретка е конгруенцијата на граматичката категорија – време, во функција на компонентите во исказот, е потврдена. Согласно изнесеното, како и добиените резултати од статистичката обработка на податоци, се забележува тенденција на унапредување на постигањата, согласно критериумот хронолошка возраст, така и согласно условите за конверзација. Од квалитативната анализа на

неконгруентните форми кај испитаниците со РД, кај еден испитаник во анализа на еден изолиран исказ, најчесто се забележува отсуство на еден вид на конгруентност во еден исказ, додека останатите се присутни. Со оглед на тоа дека во контекст на изолирана процена на морфосинтактскиот аспект на отстапувања кај испитаниците со РД не се земани во предвид фонолошко артикулативните отстапувања, оценувањето на постигањата на ниво на конгруентност е врз основ на проценката за правилната примена на артикулативно оштетениот збор. И во случајот со конгруентните граматички форми треба да се има предвид дека во стандардниот македонски јазик инфинитивот како форма отсуствува, па затоа често е соодветна конгруентноста на граматичката категорија – лице. Најсоодветно се регулирани конгруентните форми за лице трето, за број– еднина, и за род – машки, додека за време истите се евидентирани само во дијалог (каде впрочем и збирните постигања се подобри во услови на дијалог), и тоа во минато несвршено и сегашно време.

Испитувањата реализирани во рамки на говорот на Португалски испитаници укажале на проблемот со конгруенција, значајно отстапувајќи од своите врсници. Испитувањето на Борота укажало на несоодветна конгруентна форма на граматичката категорија „број“, „лице“, додека помалку испитаници покажале неконгруентна форма на „род и време“.

Во самата синтаксичка конструкција проблемот на неконгруентност на граматичката категорија време и граматичката категорија лице укажуваат на директен проблем на предикативност на реченицата, додека посредно влијаат и предизвикуваат последици кај граматичката категорија „број“ и граматичката категорија „род“.

Добиените резултати на ниво на синтаксичка целина и нејзиното структурирање покажуваат подобри постигања кај испитаниците со РД, отколку што се генерализираните постигања во морфолошкиот сегмент. Синтаксичката компетенција кај испитаниците со РД бележи помала разлика во однос на истата кај испитаниците врсници, отколку разликата меѓу постигањата во делот на морфолошко структурирање. Генерализираните постигања на ова ниво помеѓу двете групи испитаници укажа на разлики од неуедначен ранг, кои пак овозможија прифаќање на поставената хипотеза H₂. Кај испитаниците со развојна дисфазија се очекува поголем број отстапувања во синтаксичкиот статус, отколку кај децата со нормален говорно-јазичен развој. Сепак

испитаниците доминантно ја исполнуваат комуникативната улога на јазикот, пренесена преку синтаксички целини, додека функционалниот систем од граматички правила пресликан преку правилно морфолошко структурирање е полн со грешки и недоследности, и само е делумно совладан.

ЗАКЛУЧОК

Истражувањето спроведено во рамки на овој докторски труд, преку обработка на предметот, кој се однесува на утврдување на морфо-синтаксичката структура кај децата со развојна дисфазија, а исполнувајќи ја зацртаната цел на ова истражување, овозможи увид во директната поврзаност на доцнењето во говорно-јазичниот развој и морфо-синтаксичкото структурирање на исказот кај децата со развојна дисфазија чиј мајчин јазик е македонскиот.

Со примена на методот на анализа на мултисегментната морфолошка структура и конституентско - синтаксичка анализа, достапни се збирни, глобални заклучоци за проблемот на развојната дисфазија, и отстапувањата при совладување на стандардниот македонски јазик, како и конкретни заклучоци по однос на првично поставените хипотези.

Испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години, имаат значајно поголем број на отстапувања при градењето на мултисегментната морфолошка структура на јазичниот израз, отколку испитаниците со уреден говорно-јазичен развој на иста хронолошка возраст.

Испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години имаат значајно поголем број на отстапувања во синтаксичката конструкција, конституентската композиција и конгруенција, од испитаниците со уреден говорно-јазичен развој на иста хронолошка возраст.

Кај експерименталната група испитаници утврден е доминантно експресивен тип на развојна дисфазија. Јазичната компетенција укажа на значаен распон помеѓу јазичните способности и јазичните вештини, засегање на јазичните универзалии, и специфично отстапување во јазично специфичните аспекти. Хронолошката возраст значајно влијае на неуедначено напредување на постигањата за надминување на морфолошко граматичкиот дефицит и унапредување на нивото на синтаксичка компетенција. Процесот на намалување на морфолошко – граматичкиот дефицит во целина го прати развојниот редослед, со значајно одолжување

на времетраењето за совладување, повремено манифестирајќи патолошки форми во функционалниот систем. Во рамки на компаративната анализа меѓу резултатите од двете групи испитаници, се потврди степенот на различни совладувања на поедини морфо-синтактски сегменти согласно критериумот возраст. Во рамки на компаративната анализа, на збирните резултати од испитаниците, кои се однесуваат на постигањата за морфолошко граматичкиот статус и нивото на синтаксичка структура, се потврдија посолдни резултати во областа на синтаксата. Ова сознание со право ни овозможува да констатираме дека испитаниците со развојна дисфазија приоритетно поседуваат комуникативна улога на говорот, како степен на развој, кој е последица на редоследно совладување на когнитивните развојни нивоа. Од друга страна, овие резултати потврдија тек на развојната дисфазија идентичен со физиологијата на развојната јазична последователност на динамичките рамништа кои тргнуваат од семантика, кон синтакса, морфологија, па дури потоа артикулативно – фонолошко созревање. Кај испитаниците со развојна дисфазија потврдената стабилност на морфолошки неменливите лексеми, и крајна непостојаност на мобилните лексеми, е резултат на фонолошкото процесуирање, заради аудитивна адискриминација и одложеното време на перцепција. Согласно условите за продукција на спонтан јазичен израз, испитаниците со развојна дисфазија, во целина покажаа подобри резултати во услови на дијалог, со што се потврдија претпоставките за потреба од подржан внес, односно присуство на т.н. инпут дефицит. Посебно значајна е поддршката при продукција на секундарните конституенси. Ова сознание го потенцира значењето на организиран логопедски третман во функција на надминување на нарушувањето, бидејќи возраста само по себе во ниту еден случај не може да го надмине проблемот на развојна дисфазија.

Испитаниците со РД во својот јазичен израз користат изборни правила. Во контекст на различни говорни ситуации истата јазична структура има различен морфолошки и синтаксички концепт кој претставува опција на избор на говорникот, но не и задолжително правило за неговата јазична структура. Јазичниот израз на испитаниците со развојна дисфазија воедно е пратен од специфично, селективно, недоследно и уникатно, на моменти патолошко структурирање. Збирната анализа

посочува на почести грешки и супституции, отколку омисии на граматичко – синтаксичките правила, што директно укажува на обидот за проширување на јазичната компетенција, која кај испитаниците со развојна дисфазија е сеуште на ниво на активна синтаксичка структура.

По однос на конкретно поставените хипотези следуваат заклучоци.

Испитаниците со развојна дисфазија имаат идентична застапеност на зборовните видови во вербалниот исказ како и децата врсници, што значи дека во овој сегмент на јазичниот развој кај испитаниците со развојна дисфазија е почитуван следот на јазичната универзалност.

Кај испитаниците со РД има значително помал обем на употребени зборовни видови во спонтан исказ, отколку кај испитаниците врсници. Испитаниците со развојна дисфазија сумарно имаат помал лексички фонд, а исклучоците на повисоки фреквенции на „мали зборови“, се одлика за развој на свеста за неопходност од примена на овој вид, кој сепак квалитативно се уште не соодветно применет.

Во лексичкиот фонд кај испитаниците со РД најголемо присуство има именскиот сегмент во спонтан исказ, што е уште една одлика, во прилог на согласувањето за развој на јазичните универзалии по моделот на физиологијата кај децата, независно од јазикот на кој зборуваат. Во околности на присутна развојна дисфазија, испитаниците со РД покажаа помал обем на одредени видови именки од испитаниците врсници, во спонтан исказ. Во овој случај резултатот меѓу двете групи испитаници потенцира доцнење од една година при употреба на конкретни именки, додека употребата на апстрактни именки значајно доцни кај испитаниците со развојна дисфазија, и на осум годишна возраст испитаниците не го совладуваат капацитетот на петгодишните врсници.

Испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до шест години покажуваат морфолошко – граматички дефицит, во поглед на примената на инфлексивни форми, суфикси, за граматичките категории број и член кај именките. Испитаниците со развојна дисфазија имаат ограничена употреба на коректните именски инфлексии за граматичките категории во спонтан исказ. Оваа група заостанува во вештините за примена на инфлексивните облици кај именките, во периодот од петата до шестата година, нагласено во услови на монолог, кога на испитаниците со развојна дисфазија им недостасува вербална

подршка. Токму затоа, присуство на именки во нивниот основен облик, е доминантна именична форма во овој возрасен период.

Испитаниците со РД на возраст од пет до шест години имаат значајни отстапувања во коректната примена на именскиот вид - заменки, во спонтан исказ, како и значајни отстапувања на именскиот вид – придавки, во услови на монолог. Квалитетот на овие именски видови е подобар во услови на дијалог, а истиот се унапредува правопрпорционално со возраста.

Испитаниците со РД на возраст од пет до шест години, имаат нагласена омисија на помошниот глагол, во услови на спонтан исказ. Испитаниците со развојна дисфазија дури во период по шестата година го користат помошниот глагол, почнувајќи од обиди и грешки, до селективност при коректна примена.

Испитаниците со РД на возраст од пет до шест години, имаат значајни отстапувања при коректна примена на глаголот, во услови на монолог. Усвојувањето на глаголот во периодот по шестата година е со одлика на генерализираност, и преголема општост при избор на адекватен глагол.

Испитаниците со РД на возраст од пет до осум години, најмногу користат сегашно време при формирање на глаголските форми, како израз на доминантно, конкретно и ситуационо заклучување при воочување на дејствијата, активностите и состојбите кои имаат и визуелна или конвезациона подршка.

Испитаниците со РД на возраст од пет до шест години имаат ограничена коректна примена на минато време во услови на монолог, додека ограничената употреба на идно време кај испитаниците со РД на возраст од пет до осум години, е утврдена како во услови монолог така и во дијалог. Проблемот на глаголските времиња во основа се последица на претставното ниво на категоријата – време кога таа излегува од границите на конкретното, и осетно доживеаното.

Испитаниците со РД на возраст од пет до осум години, имаат ограничена употреба на глаголските инфлексии за граматичките категории, во услови на

спонтан исказ, а најзасегната граматичка категорија на глаголот во услови на монолог и во услови на дијалог е граматичката категорија „лице“.

Испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до шест години имаат проблем со воспоставување на релациите помеѓу употребените конституенти. Оваа состојба се одразува во совладување на примена на предлозите во спонтан исказ.

Во обидот одблиску да се дефинираат дејствијата опишани во предикатската реченица, испитаниците со развојна дисфазија се најуспешни во коректната примена на прилозите за место. Употребата на прилошки определби за време е најзасегната во возрастната подкатегија од пет до шест години, но значајно доцнење е забележано и при примена на прилошката определба за начин и количество.

Испитаниците со развојна дисфазија имаат значајни ограничувања при правилно користење на предлозите во спонтан исказ. Проблемот на коректна примена на одреден предлог во услови на монолог и во услови на дијалог има квалитативни разлики. Монологот најчесто ги поттикнува испитаниците со развојна дисфазија да манифестираат омисија, додека во услови на дијалог се почести грешките и супституциите. Испитаниците со развојна дисфазија се најуспешни при употреба на предлогот „во“, кој се должи на конкретната семантичката страна на овој предлог и неговата улога во воспоставување на релациите во целината.

Испитаниците со развојна дисфазија, на возраст од пет до осум години, во целина, имаат јазичен израз чии говорни карактеристики имаат доминантна особеност на аграматичност, додека карактеристиките на ехолалија и неразбирлив говор се спорадично присутни.

Кај испитаниците со развојна дисфазија просечната должина на исказот е пократка отколку просечната должина на исказот кај децата врсници, во услови на спонтан исказ. Разликата во резултатите на испитаниците од двете испитувани групи укажува на најдолготрајно доцнење при непосредна репродукција, што укажува на подолготрајно засегање на фонолошкото

процесуирање и краткотрајната меморија кај испитаниците со развојна дисфазија.

Испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години имаат усвоена проста реченица во услови на монолог, додека нејзината примена во услови на дијалог е компромитирана од нивото на внимание и мотивот за конверзација. Оваа вештина е резултат на усвоеноста на елементарната синтаксичка структура која во мајчиниот јазик на испитаниците со развојна дисфазија, се развива во очекуван развоен редослед.

Испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години имаат усвоено проширена реченица во услови на монолог, а од пет до шест години имаат значајно послаби постигања од контролната група испитаници, при употреба на проширена реченица во услови на дијалог. Основна причина за ограничувањата во услови на дијалог, е ниското ниво на мотивираност за употреба на реченични конструкции во кои треба да се појаснат условите, релациите и поимите во поставеното прашање.

Кај испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години, во услови на спонтан исказ е утврдено отсуство на сложена реченица, како резултат на повеќе од двегодишното доцнење зад испитаниците врсници, во стекнување на проширена синтаксичка компетенција. За присуство на сложена реченица во јазичниот корпус на испитаниците со развојна дисфазија недостасуваат соодветни сврзници кои од синтаксички аспект простото редување на зборови ќе го трансформираат во повисоко реченично ниво, а од семантички аспект на пораката ќе и дадат една заокружена мисловна целина.

Во спонтаниот исказ кај децата со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години доминира расказна реченица. Во исто време, испитаниците бележат значајно доцнење во примената на прашалната и заповедна реченична форма во спонтан исказ, како и при примената на одречна реченица во периодот од петтата до шесттата година. Испитаниците покажаа недостаток на промена на конверзациските околности, пратењето на потребите, намерите и промените на

соговорникот, со што имаа неадекватно реализирање на различните по содржина реченични структури.

Кај испитаниците со развојна дисфазија на возраст од пет до шест години, има значајни ограничувања при примена на еднокомпонентни искази, кои во основа содржат предикатска компонента во спонтан израз. Оваа состојба успешно се надминува по шестата година.

Кај испитаниците со развојна дисфазија доминира употребата на објект/прирок и субјект/прирок во структурата на двокомпонентни искази во спонтан израз. Значајно помалку се користи комбинацијата од објект/субјект, што може да се протолкува како соодветна реакција на усвоената релација вршител и дејствие.

Кај испитаниците со развојна дисфазија има значајни ограничувања при избор на синтаксички конституенси, по прашањето на додатоците на прирокот во повеќекомпонентни искази, што повторно посочува кон делот на дејствието и синтаксичките сегменти кои го појаснуваат, па отука и неговата релација со околните сегменти кои служат за да се збогати информацијата, е сеуште апстрактна.

Испитанците со развојна дисфазија имаат значајно доцнење при користење на синтаксичкиот конституент - удвоен предмет, во повеќе компонентната синтаксичка структура, а истото не се надоместува ниту во периодот до осмата година.

Испитаниците со развојна дисфазија имаат значајно назадување при користење на синтаксичкиот конституент – додаток на прирокот за причина, во повеќе компонентната синтаксичка структура, што повторно укажува на ограничувањето на семантичките способности по прашањето на разбирање на појавите и причините за истите, кој пак директно се ефектуира во синтаксичкиот конституент одговорен за ова прашање.

Кај испитанците со развојна дисфазија на возраст од пет до осум години доминира збир од видови аграматизми во функција на компонентите во

исказот, кој се намалува во однос на бројот на утврдени појави согласно критериумот возраст, но согласно критериумот фреквенција на манифестации, по испитаник воопшто не е намалена. Од друга страна наизменичните примери на коректно и погрешно усогласување на граматичките категории им дава на правилата, опциона компонента.

Кај испитанците со развојна дисфазија, конгруенцијата на граматичките категории лице и род, директно е зависна од напредувањето на хронолошката возраст, додека за конгуентните форми на граматичката категорија – број, посолидни се постигањата во услови на дијалог. Очекувано, дека и во однос на конгруенција на граматичката категорија – време, во функција на компонентите во исказот, резултатите од испитаниците на возраст од пет до осум години се најслаби.

ПРЕПОРАКИ

Добиените резултати од утврдувањето на морфо – синтаксичката структура кај испитаниците со развојна дисфазија даваат насоки за потребата од идни научни истражувања, како и овозможуваат утврдување на потребите за поквалитетен практичен пристап во рехабилитацијата на развојното јазично нарушување.

Неопходна е потребата од истражување во областа на семантичко прагматскиот аспект на јазичниот развој кај децата со развојна дисфазија. Овој аспект ќе може да ја дефинира состојбата со развојното ниво на разбирање на јазичниот корпус на децата со развојна дисфазија чиј мајчин јазик е македонскиот, како и да ја прецизира комуникативната улога на дете со развојна дисфазија и да ги приближи прагматските вештини со кои се остварува релација со соговорникот.

Неопходно потребно е да се направи истражување на взаемозависноста меѓу овде истакнатите и истражувани говорно – јазични рамништа, со што ќе се овозможи увид во значењето на секој од нивоата врз сликата на развојна дисфазија, но и уделот на отстапувања кај секој од нив врз збирната состојба на нарушувањето. Утврдувајќи ги корелациите помеѓу наведените рамништа, сликата за специфичните јазични аспекти, кои се одлика на конкретниот јазик, ќе биде поблиска.

Неопходно е предложените области на истражување да се прошират со вклучување на контролна група испитаници кои се еквивалентни на нивото на јазични компетенции, а која група би била со помала хронолошка возраст од групата испитаници со РД, со што би се овозможило продлабочување на сознанијата за развојната компонента на дисфазичната манифестација на симптоми.

Овде понудениот метод на анализа на мултисегментната морфолошка структура и конституентско - синтаксичка анализа, на јазичниот корпус на децата со развојна дисфазија треба да биде применлив модел на иницијално дијагностичко средство, кој како составен дел на темелната дијагностичка

постапка ќе овозможи увид кај секоја индивидуа за нејзините способности, капацитети и вештини.

Добиените резултати од дијагностичката процедура, треба да се неопходно средство, за подготовка и примена на план и програма за логопедски третман, согласно индивидуалните особености при спроведување на рехабилитацијата, а воедно и добро диференцијално дијагностичко средство за некои блиски развојно – патолошки состојби, кои задираат во јазичната сфера, но имаат различна етиологија и прогноза.

Понудените методи за анализа на мултисегментната морфолошка структура и конституентско - синтаксичка анализа, треба да се важен составен дел и од процедурата на тековна и финална евалуација на напредокот и постигањата од спроведениот рехабилитациски третман.

Присуството на развојна дисфазија треба да се детектира и дијагностицира уште во најрана детска возраст, се со цел успешно да се планира применетата форма на логопедски третман, кој од своја страна ќе придонесе за надминување односно сведување на минимум на постојните говорно - јазични дефицити, а со тоа ќе овозможи минимум реперкусии на вербално когнитивната и социјалната сфера на развој кај детето во иднина.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ambridge, B., Lieven, E. V. M. (2011). Child Language Acquisition: Contrasting Theoretical Approaches. Cambridge, UK: Cambridge University Press
2. Angell, C. A., (2008). Language Development and Disorders: A Case Study Approach. London, UK: Jones & Bartlett Publishers
3. Ангеловска-Галевска, Н.,(2005)Статистика во педагошките истражувања. (авторизирана скрипта) Скопје: Филозофски факултет
4. Anderssen, M., Bentzen, K. Westergaard, M. R., (2010). Variation in the Input: Studies in the Acquisition of Word Order. Breivika: Springer
5. Apel, K., Masterson, J. (2009). Beyond Baby Talk: From Sounds to Sentences--A Parent's Complete Guide to Language Development. New York, NY: Crown Publishing Group
6. Auer, P., Wei, L., (2007). Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication. Berlin: Walter de Gruyter
7. Ball, M. J., Perkins, M. R., Müller, N., Howard S. (2009). The Handbook of Clinical Linguistics. Oxford, UK: John Wiley & Sons
8. Berret, M.,D., (1999). The Development of language. Philadelphia, USA: Psychology Press
9. Bates E., Thal D., Jankowski J. (1992). Early Language Development and it-s Neural Corelates, Ch. 5.: Handbook of Neurophysyohology. USA, Elsevier.
10. Bates, E., (1997) Origins of language disorders: A comparative approach., London, Developmental Neuropsychology pp.1-18 <достапно на> <http://crl.ucsd.edu/bates/papers/pdf/from-meiti/61-Bates%201997.pdf> [пристапено на 28.04.2013]
11. Bernard, G., (2003). The omission of subject arguments in children with Specific Language Impairment. University of Connecticut, <достапно на> <http://informahealthcare.com/doi/abs/10.1080/0269920031000061812?journalCode=clp> [пристапено на 17.03.2013]

12. Bickerton, D., Szathmáry, E. (2009). *Biological Foundations and Origin of Syntax*. Cambridge: MIT Press
13. Bittner, D., Dressler, W. U., Kilani-Schoch M., (2003). *Development of Verb Inflection in First Language Acquisition*. Berlin: Walter De Grueter, p.17-19
<достапно на>
<http://books.google.mk/books?id=FDtFkH1OZIC&printsec=frontcover&dq=Development+of+Verb+Inflection+in+First+Language+Acquisition.+Berlin:+Walter+De+Gruter&hl=en&sa=X&ei=k49uU4LyDYTb7AafiIGYAg&ved=0CCsQ6AEwAA#v=onepage&q=Development%20of%20Verb%20Inflection%20in%20First%20Language%20Acquisition.%20Berlin%3A%20Walter%20De%20Gruter&f=false> [пристапено на 05.06.2013]
14. Bishop, V.M. D., (2003). *What causes Specific Language Impairment in Children?*. Oxford, UK: Art. University of Oxford
15. Bishop, D., (2001). *Speech and Language Impairments in Children*. Philadelphia, USA: Psychology Press
16. Bishop, D. V. M., Leonard, L. B.,(2001). *Speech and Language Impairments in Children: Causes, Characteristics, Intervention* Philadelphia: Psychology Press
17. Bishop, V.M. D., (2007). *Uncommon Understanding: Development and Disorders of LanguageComprehension in Children*. Philadelphia, USA: Psychology Press
18. Bishop, V.M. D., et all. (2000). Grammatical SLI: A distinct subtype of developmental language impairment? *Applied Psyscholinguistic 21*, pp 159-181
19. Bishop, V.M. D., Mogford, K., (2013). *Language Development In Exceptional Circumstances*. Philadelphia, USA: Psychology Press
20. Blazi, D., (1996).Ponavljanje recenica u dijagnostici posebnih jezickih poteshkoca. *Defektologija* <достапно на>
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=160043&lang=en pristapeno na 13.02.2013
21. Bloom, I., (1997). *Language development, Form and function in emerging grammar*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
22. Bloom, L., (1993). *One word at time, The use of single word utterances before syntax*. Michigan: Mouton

23. Bojanin, S. (1985). Neuropsihologija razvojnog doba I opsti reedukativni metod. Beograd: Zavod za udzbenike i nastavna sredstva
24. Бојкова, С., Минова-Ѓуркова, Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж. (2008). Општа граматика на македонскиот јазик. Скопје: Просветно Дело
25. Booting, N. Corti-Ramsdren, G, (2001). Non word repetition and language development in children with SLI, *International Journal of Language and Communication Disorders*, pp 421-432 <достапно на>
http://www.csee.ogi.edu/~gormanky/papers/NRT/botting_conti-ramsdren_2001.pdf
 пристапено на [12.06.2013]
26. Blake, J., (2007). Routes to Child Language: Evolutionary and Developmental Precursors. Cambridge, UK: Cambridge University Press
27. Борота, М.В., (2004). *Синтаксичке конструкции у језику деце са развојном дисфазјом, (докторска дисертација)*. Београд: Дефектолошки Факултет
28. Brassard, M.R., Boehm A. E., (2007). *Preschool Assessment: Principles and Practices*. NY, USA: Guilford Press
29. Brackenbury, T., Pye, C., (2005). Semantic Deficits in Children With Language Impairments: Issues for Clinical Assessment. *Language, Speech and Hearing Services in Schools vol. 36., pp 5-16*
30. Brachaus, D., (2010). Comprehension of Reversible Relative Clauses in Specifically Language Impaired and Normally Developing Greek Children: Pilot Study: Comprehension of Relative Clauses in German Children with SLI. Verlag: Publisher GRIN
31. Brooks, P., Kempe, V., (2012). *Language Development*. West Sussedy, UK: John Wiley & Sons
32. Браун, Р., (1997). Развој говора код детета. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
33. Brunner L.R., (Ed) (1983). Assessment of Verbal Abilities for Neuropsychological Purposes, in: *Foundations of Clinical Neuropsychology*. New York, NY: Plenum press.
34. Butler, K.G., Silliman, E.R., (2002). *Speaking, reading and writing in children with language learning disabilities*. Mahwah, NY: Routhledge

35. Van der Lely, H. K.J., Christian, V., (2000). Lexical word formation in children with grammatical SLI: a grammar-specific versus an input-processing deficit? *Pub Med*
<достапно на> <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10815777> [пристапено на 01.04.2013]
36. Warner College of Natural Resource. (2004). Likelihood ratio tests
<достапно на>
<http://warnercnr.colostate.edu/gwhite/fw663/LikelihoodRatioTests.pdf>
[пристапено на 01.02.2013]
37. Василева, Н.(1990). Особености на мислењето кај ученици со јазично недоразвитие. Шумен, БГ: УИ “Епископ Константин Преславски”
38. Васиќ, С.,(1980). Вештина говорења. Београд: БИГЗ
39. Васиќ, С. (1981). Говор вашег детета, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
40. Watkins, R.W. et all. (2013). Measuring Children's Lexical Diversity: Differentiating Typical and Impaired Language Learners. *Journal of Speech and Hearing Research*. NY, USA: Psychology Press,
41. Watson, J., (1994). Working with communication difficulties. Edinbourg, UK: Moray House publications
42. Видоевски, Б., Конески, К., Угриноска Скаловска, Р.(2007). Правопис на Македонскиот литературен јазик. Скопје: Просветно дело
43. Виготски, Л. (1983). Мишлење и говор. Београд: Нолит
44. Villiers, J. D., Villiers, P.A.D., (1978). Language Acquisition, Harvard, USA: Harvard University Press
45. Windsor, F., Kellz, L., Hewlett, N., (2002). Investigations in clinical phonetics and linguistics, International Clinical Phonetics and Linguistics Association, Cambridge, MA: MIT Press
46. Vinson, B. P., (2011). Preschool and School-Age Language Disorders. New York, NY: Delmar Cengage Learning
47. Vinson, B. P., (2011). Language Disorders Across the Life Span. NY: Cengage Learning

48. Wells, G., (1985). *Language Development in the Pre-School Years*. New York, NY: CUP Archive
49. Vernes, S.C. et all. (2008). A functional genetic link between Distinct Developmental language Disorders. *The New England Journal of Medicine*, pp1-9 <достапно на>
http://www.well.ox.ac.uk/_asset/file/vernes-2008-foxp2cntnap2-nejm.pdf
[пристапено на 01.06.2013]
50. Verhoeven, L. T., Balkom, H., (2008). *Classification of developmental language disorders*. New Jersey, NJ: L.E. Associates Inc. Publishers
51. Владисављевиќ, С., (1983). *Афазиие и развојне дисфазиие*. Београд: Привредни финансиски водич
52. Владисављевиќ, С. (1987). Патолошки језички развој, во : *Афазиие и развојне дисфазиие*. Београд: Научна књига
53. Владисављевиќ С.(1981). *Поремеќаји изговора*. Београд: Привредни преглед.
54. Волкова, Л.С., (1979). *Логопедиа*. Москва: Просвештение
55. Wright, J., Kersner, M., (1998). *Supporting children with communication problems, sharing the workload*. London, UK: David Fulton
56. Вуковиќ, М., (2002). *Афазииологија*, Београд: СД Публиц
57. Vukovik, M., Stojanovik, M., (2011) *Characterising developmental language impairment in Serbian-speaking children: A preliminary investigation. Clinical Linguistics & Phonetics*
58. Gazzaniga M. S., (2000). *New Cognitive Neurosciences*. Massachusetts, USA: MIT Press
59. Garczynski , J. T-Test in SPSS (PASW). Reference Department, Albert S. Cook Library, Towson University <достапно на>
<http://pages.towson.edu/jgarczyn/ttest.pdf>
60. [пристапено на 24.02.2013]
61. Garau, A. B., (2008). *A Portrait of the Young in the New Multilingual Spain*. Ontario, C: Multilingual Matters
62. Gathercole SE and Baddeley AD., (1990). Phonological memory deficits of communication disorders. *Journal of Memory and Language*, 29, pp336-360

63. Gleason, J.B. (1996). The development of Language. Boston, USA: Allyn and Bacon
64. Golinkof, R.M., (2000). Becoming a word learner: a debate on lexical acquisition. Oxford, UK: Oxford University Press
65. Голубовиќ, С., (1997). Клиничка логопедија 1. Београд: Дефектолошки факултет
66. Голубовиќ С., (1998). Клиничка логопедија 2. Београд: Дефектолошки факултет
67. Голубовиќ С., (2004). Гносогена патологија вербалне комуникације. Београд: Савез дефектолога
68. Голубовиќ С., (2004). Первазивна и психогена патологија вербалне комуникације. Београд: Савез дефектолога
69. Graham. H., (2000) Chi Square tests <достапно на> <http://Sussex.ac.uk/Users/graham/RM1web/sthand5.pdf> [пристапено на 24.02.2013]
70. Gray, J.R., Chabris, C.R. Braver, T.S.,(2003). Neural mechanisms of general fluid intelligence. *Nature Neurescience* 6(3)
71. Grela, B., L. Rashiti, Soares M., Dative prepositions in children with specific language impairment, 2004 Cambridge University Press <достапно на> <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=249079> [пристапено на 22.03.2013]
72. Grobler, M., Arapovic, D., Lencek, M., (2008). Konektori u funkciji dobi: posebne jezikice teshkoce u slovenskom, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istrazivanja* 44/1, pp.49-64
73. David, E., (2006). The Chi Square statistics, 2006 <достапно на> <http://math.hws.edu/javamath/ryan/ChiSquare.html> [пристапено на 20.02.2013]
74. Davis , A. S., (Ed.).(2010). The Handbook of Pediatric Neuropsychology. New York, NY: Springer Publishing Company
75. Daube, J. R., Rubin, D. I., (2009) Clinical Neurophysiology. Oxford, UK: Oxford University Press
76. Dewey, D., Tupper, D.E., (2004). Developmental Motor Disorders: A neuropsychological Perspective. London, UK: Guilford Press

77. Dehn, M. J., (2010). Long-Term Memory Problems in Children and Adolescents: Assessment, Intervention, and Effective Instruction. Amsterdam, N: John Wiley & Sons
78. Donaldson, M. L., (1995). Children with language impairments: An introduction. London, UK: London Publisher
79. Donaldson, M. L., (1998). Children with language impairments: An introduction. London, UK: Jessica Kingsley Publishers
80. Eadie, W.F., (2009). 21st Century communication. London, UK: SAGE
81. Evans, J., B., (2007). A Handbook of Neurofeedback. USA: Haworth Press
82. Ellison, P.A.T., Semrud-Clikeman, M., (2007). Child neuropsychology: Assessment and interventions for neurodevelopmental disorders. New York, NY: Springer
83. Edwards J, Lahey M., (1988) Nonword repetitions of children with specific language impairment exploration of some explanation for their inaccuracies. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 47, pp 421-436
84. Zelazo, P.D., (2013). The Oxford handbook of Developmental Psychology Vol.1: Body and Mind. Cambridge, UK: Oxford University Press
85. Ingram, J.C.L., (2007). Neurolinguistics: An Introduction to Spoken Language Processing and Its Disorders. Cambridge, UK: University Press
86. Ingram, D., (1989). First Language Acquisition: Method, Description and Explanation. Cambridge, UK: Cambridge University Press
87. Ивиќ И. (1978). Човек као анимал симболикум. Београд: Полит
88. Ivsac, J., Gacina, A., (2006). Postoji li pragmaticki jezikni poremećaj?. Zagreb: *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*
89. Yeates, K. O., Ris, M. D., Taylor, H. G., (Ed.) (2009). Pediatric Neuropsychology: Research, Theory, and Practice. NY: Guilford Press
90. Jenkins, L., (2004). Variation And Universals In Biolinguistics. Cambridge, MA: Emerald Group Publishing
91. Јовановиќ – Симиќ, Н., (2004) Специфична језична оштећења код деце, *Београдска дефектолошка школа 2-3*, Београд: Друштво дефектолога Југославије и Дефектолошки факултет

92. Johnston, J., Kamhi, A., (2006). Syntactic and semantic aspects of the utterances of children and language-impaired children: The same can be less. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*
93. Jordens, P., (2012). *Language Acquisition and the Functional Category System*. Berlin: Walter de Gruyter
94. Yule, G. (2006). *The Study of Language*, Cambridge, UK: Cambridge University Press
95. Justice, L. M., Mashburn, A., Pence, K.L. Wiggins A.(2008). Experimental Evaluation of a Preschool Language Curriculum: Influence on Children's Expressive Language Skills. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* Vol.51, 983-1001. doi:10.1044/1092-4388(2008/072) <достапно на><http://jslhr.pubs.asha.org/article.aspx?articleid=1774221&resultClick=3> [пристапено на 01.06.2013]
96. Kalero. H.,H., (2005). *The power of nonverbal communication*. Los Angeles, CA: Silver lake Publishing
97. Kamhi AG, at all. (1985) Word syllable and sound awareness in language – disordered children. *Journal of speech and hearing disorders*. pp337-347
98. Karmiloff, K. Karmiloff-Smith, A., (2009). *Pathways to language: From fetus to adolescent*. USA: Harvard University Press <достапно на> http://books.google.mk/books?id=CuwXt4pEi_QC&printsec=frontcover&dq=Karmiloff,+K.+KarmiloffSmith,+A.,+%282009%29.+Pathways+to+language:+From+fetus+to+adolescent.+USA:+Harvard+University+Press&hl=en&sa=X&ei=aIhuU_W1C8PQ7Aa92oCgBA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [пристапено на 05.05.2013]
99. Кашиќ З.(1996) Улога семантичког језгра у богаћењу активног дечјег речника. *Београдска дефектолошка школа бр.1*, Београд: Друштво дефектолога Југославије и Дефектолошки факултет, р.23
100. Kashic, Z., (2002). Agramaticna produkcija I semanticka zbrka kod dece ranog shkolskog uzrasta. *Istrazivanja u defektologiji*. Beograd: CIDD, Defektoloshki fakultet
101. Kenan N., (2008). *Lexical Characteristics of Verbs in School-age Children with Specific Language Impairment*. New York, NY: Speech & Hearing Sciences Pro Quest

102. Kent., R. D. , (2004). The Mit Encyclopedia of Communication Disorders. Massachusetts, USA: Institute of Technology
103. Керамитчиевски, С., (1989). Фонопедија. Београд: Научна књига
104. Керамитчиевски, С., (1990). Општа логопедија са историјом логопедије и базичним логопедским речником. Београд: Научна књига
105. Klajn, I., (2003). Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku: Sufiksacija i konverzija. Beograd: Zavod za Udžbenike i Nastavna Sredstva
106. Klark, V.E.(2003). First language acquisition. Cambridge, UK: Cambridge University Press
107. Knapp, M., Hall, J., Horgan, T.G.,(2013)Nonverbal Communication in Human Interaction, Boston, USA: Cengage learning
108. Krasnegor, N.A., (1991). Biological and Behavioral Determinants of Language Development, New York, NY: Routledge
109. Кристал, Д., (1998). Енциклопедиски речник модерне лингвистике. Београд: Нолит
110. Kundersen, H, Brekke, H., Thomsen, C.T., Morten, L., Ersland LR., Niemi J., (2004). fMRI Brain Activation in a Finnish Family with Specific Language Impairment Compared with a Normal Control Group. *Journal of Speech, Language, and Hearing*. <достапно на>
<http://jslhr.pubs.asha.org/article.aspx?articleid=1781422> [пристапено на 11.05.2013]
111. Kovacevic, M., (2005). *Obilježja posebnih jezičnih teškoća u predškolskoj i školskoj dobi. (naucni rad iz kolegija Razvojna psiholingvistika)*. Zagreb: Edukacijsko rehabilitaciski fakultet
112. Кепески, К., (1987). Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје, МК: Просветно дело
113. Конески, Б., (1987). Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје, МК: Култура
114. Копачев, Д., (2005). Ментално здравје на лицата со ментална ретардација (авторизирана скрипта) Скопје, МК: Филозофски Факултет
115. Копачев, Д. (1999). Невропсихологија (општ и клинички дел) (авторизирана скрипта) Скопје, МК: Филозофски факултет

116. Костиќ, Д., Владисављевиќ С., (1983). Тестови за испитивање говора и језика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
117. Levy, Y., Schaeffer, J. C., (2013). *Language Competence Across Populations: Toward a Definition*. New York, NY: Psychology Press
118. Lorig, C., (2008). *Children with Specific Language Impairment*. Verlag: Publisher GRIN <достапно на>
<http://books.google.mk/books?id=YU7sesZoy34C&printsec=frontcover&dq=Children+with+Specific+Language+Impairment.&hl=en&sa=X&ei=odBvU6XLPPSKyQPS64GABQ&ved=0CEkQ6AEwBg#v=onepage&q=Children%20with%20Specific%20Language%20Impairment.&f=false> [пристапено на 10.05.2013]
119. Leneberg, E., (1985). *Biološke perspektive jezika. Razvoj govora kod deteta*. Београд: Zavod za udzbenike I nastavna sredstva
120. Le Normand MT, Leonard LB, McGregor KK.,(1993). A cross-linguistic study of article use by children with specific language impairment. *Pub Med* <достапно на>
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8400487> [пристапено на 17.04.2013]
121. Leonard, L.B., (1998). *Children with SLI*, Cambridge. MA: MIT Press
122. Leonard, L.B., (2000). *Children with specific language impairment*. Massachusetts: MIT Press
123. Leonard, L.B., Dispaldro, M., (2013). *The Effects of Production Demands on Grammatical Weaknesses in Specific Language Impairment: The Case of Clitic Pronouns in Italian*. *Pub Med* <достапно на> <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23785189> [пристапено на 17.04.2013]
124. Leonard, L.B., et all., (2007). *Lexical Aspect and the Use of Verb Morphology by Children With Specific Language Impairment*. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* <достапно на>
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17538114> [пристапено на 13.05.2013]
125. Lindsey, B. A., (2009). *La is Better Than El: The Role of Regularity and Lexical Familiarity in Noun Phrase Production by Young Spanish-speaking Children*. New York, NY: Speech & Hearing Sciences Pro Quest
126. Лурија, А.,(1982). *Основи неуролингвистике*. Београд: Полит

127. Лурија, А.,(2000) Језик и свест. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
128. Mc Cartney, K., Philips, D., (2011). Blackwell Handbook of Early Childhood Development. CA: Blackwell Publishing
129. MekNil, D., (1997). Razvoj govora kod deteta, Beograd: Zavod za udzbenike I nastavna sredstva
130. Marina, L.P., Befi-Lopes, D.M., Takiuchi, N., (2005). Use and comprehension of prepositions by children with Specific Language Impairment. *Pub Med* <достапно на>
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16389790> [пристапено на 12.03.2013]
131. Марковиќ М., Голубовиќ С., Бракус Р.(1997) Фреквенција артикулационих поремеќаја код деца предсколског узраста. *Београдска дефектолошка школа бр.1*, Београд: Друштво дефектолога Југославије и Дефектолошки факултет, р.38
132. Martin, D., Miller, C., (1996). Speech and language difficulties in classroom. London, UK: David Fulton
133. Матиќ, М., (1981). Како отклањати дечје говорне недостатке и поремечаје. Београд: Научно дело
134. Mediavilla – Aguilar, E. (2003). *The incidence of phonological competence on the morpho-syntax in children with SLI: Longitudinal study, (doctorial thesis). University of Barcelona, retrieved from:*
http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327817la1304_6?journalCode=hlac20#.U2_tp6Jl6_I
135. Meier, D. R., (2004). The Young Child's Memory for Words: Developing First and Second Language and Literacy. New York, NY: Teachers College Press
136. Milosevikj N. & Vukovikj M.(2011). Grammar and Syntactic Deficit in Children with Specific Developmental Language Impairment. *JSER, 12 (3-4)*. Skopje: Filozofski fakultet

137. Минова Ѓуркова, Л.(2011). Синтакса на македонскиот стандарден јазик. Скопје: 2-ри Август С
138. Mody, M., Silliman, E. R., (2008). Brain, Behavior, and Learning in Language and Reading Disorders. New York, NY: Guilford Publications, pp.19-22 <достапно на>
<http://books.google.mk/books?id=LNCG2ke4suQC&pg=PR4&dq=Brain,+Behavior,+and+Learning+in+Language+and+Reading+Disorders.+New+York,+NY:+Guilford+Publications&hl=en&sa=X&ei=uylvU7LqBOqI7AaZ64CYCg&ved=0CCkQ6AEwAA#v=onepage&q=Brain%2C%20Behavior%2C%20and%20Learning%20in%20Language%20and%20Reading%20Disorders.%20New%20York%2C%20NY%3A%20Guilford%20Publications&f=false>
[пристапено на 23.04.2013]
139. Montgomery JW., (1995). Verbal working memory and sentence comprehension in SLY children, , *Journal of speech, language and hearing research* 43, pp 293-308
140. Moore, ME., (1995). Error analysis of pronouns by normal and language-impaired children. *Pub Med* <достапно на>
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7790538> [пристапено на 05.04.2013]
141. Moore, ME., Judith. R., (1993). Expressions of past time by normal and language-impaired children. *Johnston Applied Psycholinguistics*. Cambridge UK: Cambridge University Press
142. Moro, A., (2008). The Boundaries of Babel: The Brain and the Enigma of Impossible Languages. Cambridge, MA: MIT Press
143. Nash, M. (2012). Supporting Early Language Development: Spirals for Babies and Toddlers. New York, NY: Routledge <достапно на>
http://books.google.mk/books?id=vTxu35sNPRYC&pg=PP6&dq=Marion+Nash,+Supporting+Early+Language+Development:+Spirals+for+Babies+and+Toddlers,+Routledge,+NY,+2012&hl=en&sa=X&ei=clpuU5u-KOakyAOnqYDoAQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Marion%20Nash%2C%20Supporting%20Early%20Language%20Development%3A%20Spirals%20for%20Babies%20and%20Toddlers%2C%20Routledge%2C%20NY%2C%202012&f=false [пристапено на 14.04.2013]
144. Newton, V. E., (2009). Paediatric Audiological Medicine. Philadelphia, USA: John Wiley & Sons, 2009

145. Norbury, C., (2008). *Understanding Developmental Language Disorders*. New York, NY: Psychology Press
146. Obler, K. L., K. Gjerlow (1999). *Language and the Brain*. Cambridge, UK: University Press
147. J. Owen, (2010). *Proficiency with tense and aspect concordance: children with SLI and their typically developing peers*. Oxford, UK: Cambridge University Press <достапно на><http://clas.uiowa.edu/comsci/files/comsci/groups/gal/JCLOWen2010final.pdf> [пристапено на 10.05.2013]
148. Ogrady, D. W., (2005). *How children learn language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
149. Otto, B. , (2005). *Language Development In Early Childhood*. Prentice Hall: Pearson & Merrill
150. Пандев, Д. (2001). *Основни поими на науката за јазикот (авторизирана скрипта)* Скопје: Филозофски факултет
151. Paul, R., (2006). *Language Disorders from Infancy Through Adolescence*. Missouri: Elsevier
152. Piaget, J., (1983). *Language and Learning: The Debate Between Jean Piaget and Noam Chomsky*. Oxford, UK : Routledge & Kegan Paul <достапно на> http://books.google.mk/books?id=YGo9AAAAIAAJ&dq=Piaget,+J.,+%281983%29.+Language+and+Learning:+The+Debate+Between+Jean+Piaget+and+Noam+Chomsky.+:+Routledge+%26+Kegan+Paul&hl=en&sa=X&ei=1hduU6rGJ4rE7AbRyYHoCA&redir_esc=y [пристапено на 15.05.2013]
153. Pinker, S., (2011). *Words and rules. The ingredients of Language*. London, UK: Harper Collins
154. Pizzioli, P., Schelstraet, MA., (2011). *Children with specific language impairment: The effect of argument-structure complexity on auditory sentence comprehension*. London: *Informa Health Care* <достапно на> <http://informahealthcare.com/doi/abs/10.3109/02699206.2010.509842?journalCode=clp> [пристапено на 07.05.2013]
155. Peccei, J. S. (2006). *Child Language: A Resource Book For Students* New York, NY: Routhledge
156. Perkins, M, Howard S., (1998) *New Directions in Language Development and Disorders*. Sheffield, UK: Academic Publishers

157. Polite, E.J., Leonard, L.B., Roberts, F.D., (2011). The use of definite and indefinite articles by children with specific language impairment, *Pub Med* <достапно на>
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/?term=The+use+of+definite+and+indefinite+articles+by+children+with+specific+language+impairment>
[пристапено на 09.06.2013]
158. Попоска, А., (2009) *Артикулативно – фонолошки нарушувања кај деца со развојна дисфазија во рана предучилишна возраст (магистерски труд)*, Скопје: Филозофски факултет
159. Prévost, P., (2009) *The Acquisition of French: The Development of Inflectional Morphology and Syntax in L1 Acquisition, Bilingualism, and L2 Acquisition*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
160. Radford, A., (2010). *An Introduction to English Sentence Structure International Student Edition*. London, UK: Cambridge University Press
161. Rapin, I., (1996). *Preschool Children with Inadequate Communication*. London: MAC Keith Press
162. Reynolds, R.E., Fletcher-Janzen, E., (2008) *Handbook of Clinical Child Neuropsychology*, New York, NY: Springer science <достапно на>
http://books.google.mk/books?id=w1YrFypvmn8C&printsec=frontcover&dq=Handbook+of+Clinical+Child+Neuropsychology,+Springer+science,&hl=en&sa=X&ei=WhBuU4rTN8ut7QavmICwBQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Handbook%20of%20Clinical%20Child%20Neuropsychology%2C%20Springer%20science%2C&f=false [пристапено на 15.06.2013]
163. Rice, M. L., (2013). *Toward A Genetics of Language*. NY: Psychology Press
164. Rice, M. L., (2012). *What Do Children With Specific Language Impairment Do With Multiple Forms of DO?* *JSLHR* <достапно на>
http://www2.ku.edu/~cldp/MabelRice/articles/RiceBlossomJSLHRprint_Feb27_2013.pdf [пристапено на 17.06.2013]
165. Rice, M. L. , Warren, S. F., Betz, S. K., (2005) *Language symptoms of developmental language disorders: An overview of autism, Down syndrome, fragile X, specific language impairment, and Williams syndrome*. *Applied Psycholinguistics* <достапно на>
<http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/1238/1/apv26-1.pdf>
[пристапено на 11.05.2013]

166. Riches, N. G., (2012). Sentence repetition in children with specific language impairment: an investigation of underlying mechanisms. *International Journal of Language & Communication Disorders* <достапно на><http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1460-6984.2012.00158> [пристапено на 05.05.2013]
167. Riches, N.G., Faragher, B., Conti-Ramsden, G., (2006). Verb schema use and input dependence in 5-year-old children with Specific Language Impairment (SLI). *Pub Med* <достапно на> <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16546891> [пристапено на 05.05.2013]
168. Riches, N. G., Tomasello M., Conti-Ramsden, G., (2008). Verb Learning in Children With SLI: Frequency and Spacing Effects. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*
169. Royle, P., Stine, S., (2012). The French noun phrase in preschool children with SLI: morphosyntactic and error analyses. *Journal of Child Language* Cambridge, UK: Cambridge University Press Journal <достапно на> http://journals.cambridge.org/download.php?file=%2F1058_D24D90CDC02210F22FD6B30E2F89D5FF_journals__JCL_JCL40_05_S0305000912000414a.pdf&cover=Y&code=5fd7112b27838dc5ead73b8e039e5e6c [пристапено на 05.05.2013]
170. Roeper, T., (2007). The prism of grammar: how child language illuminates humanism. Cambridge, MA: MIT Press
171. Rosenberg, S., (1987). Advances in applied psycholinguistics: Disorders of first language development. Cambridge, UK: Cambridge University Press
172. Рот, Н. (1982). Знакови и значење, Београд: Полит
173. Russell, J., (2004). What is Language Development?. Oxford, UK: Oxford University Press
174. Savic, M., Anelkovic, D., Budevaca, N., & van der Lely, H. (2010). Phonological Complexity and Prosodic Structure in Assessment of Serbian Phonological Development. *Psihologija*, 43, 167-185
175. Savickienė, I., Dressler W. U., (2007). The Acquisition of Diminutives: A Cross-Linguistic Perspective. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

176. Segalowitz, S. J., Boller, F., Grafman, J., (2003). Handbook of neuropsychology: Child neuropsychology. Amsterdam: Elsevier science B.V. <достапно на>
177. http://books.google.mk/books?id=tHpxQgAACAAJ&dq=editions:1VHYW782QIsC&hl=en&sa=X&ei=mBRuU_y4KeeR7Aav-4HQCw&redir_esc=y [пристапено на 13.06.2013]
178. Simonsen, H. G., Endresen, R.T., (2000). A Cognitive approach to the verb/morphological and constructional perspectives. Berlin, D: Walter de Gruyter GmbH
179. Simpson, J., Rice, M.L., (2002). Top 10 Things you should know about children with Specific Language Impairment. <достапно на>
180. <http://merril.ku.edu/IntheKnow/sciencearticles/SLIfacts.html> [пристапено на 10.04.2013]
181. Singleton, N. C., Shulman, B. B. (2013). Language Development: Foundations, Processes, and Clinical Applications. MA: Jones & Bartlett Publishers
182. Smith N. V., (1993). Chomsky: Ideas and Ideals. Oxford UK: Cambridge University Press
183. Stokes, S. F. (2002) Levels of complexity in phonological disorders: evidence from Cantonese. *Clinical Linguistics & Phonetics*, pp. 35-57
doi:10.1080/02699200110101747
184. Stokes, S.F., Wong, A.M., Fletcher, P., Leonard, L.B.,(2006). Nonword repetition and sentence repetition as clinical markers of specific language impairment: The case of Cantonese. *Pub Med* <достапно на>
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/?term=210.%09Nonword+repetition+and+sentence+repetition+as+clinical+markers+of+specific+language+impairment%3A+The+case+of+cantonese> [пристапено на 30.05.2013]
185. Schmidt, W.H.O. (1992). Razvoj deteta: Biološki, kulturološki i vaspitni okvir proučavanja, Beograd: Piccadilly books Co.
186. Shevell, M., (2009). Neurodevelopmental Disabilities: Clinical and Scientific Foundations. NY: Wiley & Sons
187. Shipley, K. G., Mc Afee J.G. (1998). Assesment in Speech Language Pathology, London UK: Singular Publishing Group, Inc.

188. Shulman, B.B. (2009). Language Development, Foundations, Processes and Clinical Applications, London, UK: J&B Publishers Int.
189. Skuse, D. H., (2003). Child Psychology and Psychiatry. Oxford, UK: Medicine Publishing Company
190. Saxton, M., (2010). Child Language: Acquisition and Development. London, UK: SAGE Publication
191. Tantam, D.,(2009). Can the world afford autistic spectrum disorder.London, UK:Jessica Kingsley Publisher
192. Tardiff, T. (2008). Baby's First 10 Words, USA: American Phonological Assosiation DOI: 10.1037/0012-1649.44.4.929 <достапно на>
<http://www-psych.stanford.edu/~babylab/pdfs/Tardifetal2008.pdf>
[пристапено на 03.06.2013]
193. Tomasello, M., Merriman, W.E L., (1995). Beyond names for things: young children's acquisition of verbs. New Jersey, NJ: Erlbaum Associates, Inc.
194. Tribushinina, E., Dubinkina E., (2012). Adjective production by Russian-speaking children with specific language impairment. *Pub Med* <достапно на>
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/?term=Adjective+production+by+Russian-speaking+children+with+specific+language+impairment> [пристапено на 03.06.2013]
195. Thambirajah, M. S., (2011) Developmental Assessment of the School-Aged Child. London, UK: Jesica Kingsley Publishing
196. Fava, E., (2002).Clinical Linguistics: Theory and Applications in Speech Pathology and Therapy, Edition illustrated. Amsterdam, N: PublisherJohn Benjamins Publishing Company
197. Friederici, A. D., Thierry, G., (2008). Early Language Development: Bridging Brain and Behaviour. Philadelphia, USA: John Benjamins Publishing
198. Филипова, С (2006). *Испитување на организираноста на говорот и мисловните операции кај децата со говорни потешкотии (докторска дисертација)*. Скопје: Филозофски Факултет
199. Филипова, С (2013). Вовед во логопедија. Неготино, Софија
200. Fogle, P.T., (2012). Essentials of Communication Sciences and Disorders. New York, NY: Delmar, Cengage Learning

201. Fortunato-Tavares, T., Et all. (Ed)(2012). Syntactic Structural Assignment in Brazilian Portuguese-Speaking Children With Specific Language Impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*
202. Foster-Cohen, S.H., (1999). An introduction to Child Language development. Essey, UK: Pearson Education Limited
203. Harris, J., (2002). Early Language Development: Implications for Clinical and Educational Practice. Oxon, UK: Taylor & Francis
204. Hickok, G., Poeppel, D., (2008). Toward a functional neuroanatomy of speech perception, Irvine, CA: Department of Linguistics, Department of Cognitive Sciences, University of California
Достапно на: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>
205. Heysen, M. (2004). Comprehensive Handbook of Psychological Assessment, Intellectual and Neuropsychological Assessment. New Jersey, USA: John Wiley & Sons
206. Heather K. Van der Lely, J. Narrative discourse in Grammatical specific language impaired children: a modular language deficit? *Journal of Child Language* 24. London, UK: Birkbeck College, p 221
207. Heather K. Van der Lely, J. (2002). SLI and deficits in the computational syntactic system: a comment on W. Fraylew ‘‘Control and cross – domain mental computation: evidence from language breakdown. *Computational Intelligence*. University of London <достапно на>
<http://dldcn.org/vdl0202.pdf> [пристапено на 03.04.2013]
208. Hulme, C., Snowling, M., (2009). Developmental disorders of Language learning and cognition,
209. Oxford, UK: John Willy and Sons
210. Hoodin, R., (2011). Intervention in Child Language Disorders. London. UK: Jones & Bartlett Learning
211. Hurford, J. R. (2011). The Origins of Grammar, Oxford,UK: Oxford University Press
212. Hoff, E., (2012). Language Development, New York, NY: Cengage Learning
213. Caet, S., Lenormand, M.T. & Bol, G. (2009). Pronouns in French speaking children with SLI, Evidence for Deviant Language development. Lion: Acquis Lion,

214. Cain, K., Oakhill, J., (2008). Children's Comprehension Problems in Oral and Written Language: a Cognitive Perspective. New York, NY: Guilford Press
215. Ceganec, M., Ljubešić, M., (2005) Pragmatički jezični poremećaj: prikaz slučaja. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku
216. Clark, V.E. (2003). First language acquisition. Cambridge, UK: Cambridge University Press
217. Clahsen, H., (1991). Child Language and Developmental Dysphasia: Linguistic Studies. Amsterdam, N: John Benjamin Publishing
218. Coady, J. A., Evans J. L., Mainela-Arnold E., Kluender K. R., (2007). Children With Specific Language, Impairments Perceive Speech, Most Categorically When Tokens Are Natural and Meaningful. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*
219. Comsky, N. (1979). Gramatika I um. Beograd: Nolit
220. Chomsky N., (1955). Aspects of theory of syntax. Cambridge, UK: MIT Press
221. Cromer, R., (1981). Razvoj jezika I saznanja, kognitivistička teorija, razvoj govora kod deteta. Beograd: Zavod za udzbenike I nastavna sredstva
222. Cummings, L., (2008.)Clinical Linguistics. Edinburgh UK: University Press
223. Cummings, L., (2005). Pragmatics: A Multidisciplinary Perspective. Toronto, Can: Elsevier pp 336-341 <достапно на> <http://www.informatik.uni-hamburg.de/WTM/ps/Mason.pdf> [пристапено на 03.04.2013]
224. Чабаркапа, Д ., (2008). *Вербалне асоцијације деце предшколског узраста са дисфазијом (докторска дисертација)* Београд: Дефектолошки Факултет
225. Чокревски, Т. Социологија на комуникации. (2000). Скопје: Студентски збор
226. Чомски, Н., (1977). О спознајном капацитету, Граматика, семантика, знање. Сарајево: Свјетлост

ПРИЛОГ

**Примери од аграматичен говор во спонтан исказ кај испитаници со
развојна дисфазија на возраст од 5,1 до 8 години**

Возраст од 5,1 до 6 години

Пример 1: Монолог

Детето сикаше. Куцето дигаше ногата. Гедаше да не падне абоката. Детето сакаше а се каци. И ена абока падна. И едната абока пана посе. И ова што се каци детето е готова еценицата. Сега со абокото кучето избегао, и куцето останао. Таму а сите абоките нае таму. Кучето избегао, сакао сите абоки испанае од двото, и овака напаи со аката. Не утепа гавата, и тогаш избегао.

Пример 2: Дијалог

Л: Која приказна ќе ми ја раскажеш?

Д: За бабата и воукот.

Л: Кој е на сликата?

Д: Овие се мајката и ова е детето.

Л: Како се вика детето?

Д: А вика ценкапа.

Л: Што прави црвенкапа?

Д: Цао викаат.

Л: Каде оди црвенкапа?

Д: Во шумата, да оди, во шумата. Земе цвеке, уаготки, онесе бабата, и посте стави во ваза, и посе стави.

Л: Што се случило во шумата?

Д: О шумата воукот.

Л: Што направил волкот?

Д: Воукот сака а Сежана, ууу не таа, . Што сака а оди по доугиот пат. А изаже со аготките и цекината. Воукот оди по дугиот пат.

Л: Каде тргнал волкот?

Д: Кај доугиот пат.

Л: Зошто?

Д: Затоа а изеде бабата. Бабата не сакаа. У гадинка гумевме оваа приказна.

Л: Ти играше во претставата?

Д: Ама неее.....децата седевме..... едни цицковци гумеа..... казаа оваа приказна.

Воукот се обокоу. А егнау. Не пимети пепашка а уегнау.

Л: Па нели ова е приказна за црвенкапа?

Д: Дааа.... И дошуа цвенкапа.И топнауа на вата ...и посееее....

Л: Што видела црвенкапа?

Д: Како бабата уези, а не она не бабата, биа вок, бабата у стомак.. Бабо имаш гоем нос, да дишам подобуо, и те уапнам и ја уапнау.

Л: Што се случило тогаш?

Д: Ја уапнау ценкапа. Со устата.

Д: Откако ја лапнал што се случило?

Д: Уегнау, спиеу, пиеу вода.

Л: Кој влегол во куќата?

Д: Овдиата, пукау во стомакот, стаиу камена стоамкот вокот пиу вода паднау..

Си напау гоба и овдиата си отисоу и завси приказната.

Возраст 6,1 – 7 години

Пример 3: Монолог

Мајка и пати ка баба. Вика цао . Она оди на доугиот пат. А каткиот пат има уабоки. Го суеттна вокот. И каза има уаготки ваму има. Си тгнала. Си собиуала. Стигнаа кај баба и. Воукот пед неа а доугиот пат. И стигнау и изеу бабата и посте и се напау и како баба. Посте си егна воукот, и посте дојдеа пепеуаска, не пепеуаска, не оваа. Бабо зошо имаш тоуко гоем нос? За подобо а дишам, и посе гоема уста и зошо? И ја уапна. И посе овдијата досоу, го видеу вокот, како кши и посте топнау на ватата, го пукнау на стомакот, и го сошиа бабата и посте. Го посте, го пукнау и воукот и бега. И воукот да се напие вода. И паднау у бунаот. И посте си напие кафе и убаво си живее сите.

Пример 4: Дијалог

Л: Еве оваа приказна ќе ја раскажуваме.

Д: Ааааа... за цвенкапа и бабата.

Л: Кој е на сликата?

Д: Цвенкапа и мајката и.

Л: Што прави црвенкапа?

Д: Оди о сумата, сама.

Л: Каде оди црвенкапа?

Д: Во шумата, да онесе баба и јадење.

Л: Што се случило во шумата?

Д: Видеше воукот и цвенкапа, а паша.

Л: Што направил волкот?

Д: Воукот паша каде е баба, а Цвенкапа е став.

Л: Каде тргнал волкот?

Д: Кај бабата, и Цвенкапа.

Л: Зошто?

Д: Да ја јаде бабата. Бабата е боуна. Сака уино, колаци

Л: Кој стигнал прв кај бабата?

Д: Воукот. Ја лапнал бабата. Воукот егнау, пави како бабата.

Л: Кој тропнал на вратата?

Д: Дошуа цвенкапа. И топнау на вата ...и посееее....

Л: Што видела црвенкапа?

Д: Ежи воук, не е бабата, бабата изеу.

Л: Што се случило тогаш?

Д: Ја уапнау ценкапа. Ааааааммммм, вака еве изеде

Д: И потоа?

Д: Ууууу незнам, готово е приказната.

Л: Не, некој дошол, кој влегол во куќата?

Д: Овдциата, дошоу пукау о пушката, излезе бабата и ценкапа, сите се адуваат и мајката Цвенкапа.

Возраст 7,1 – 8 години

Пример 5: Монолог

Си биа една каица. Сака да има дете беуа како снег. Куаицата доби девоце, даде Снезана име. Потоа она поцинуа. Набзо каот се озенил со зена. И она имаа воусебно огедао.И го пасувауа. Кажи ми кој е најубав е кој. Вие. Пошем пак огедаце, огедаце.. Ова Цнезана и дошоу оваа да аубие Сезана во шумата, зошо она доба биа. И најде ена кукицка и тие бешае на седумте зузинја. Ја видее како ези во нејзиното место. И потоа пак пашао огедаото. Кажи ми на сетот најубав кој е – Сежана. И вештеката го скшиа огедаото. Тогаш и понуди едно абоуко.Она не можеше да одоое и касна и паднаа на земја.И потоа зузињата се исплашил и екоа да не..... Ја виде пинц, ежи во кеветот и омна зајуби и зивееа секно и весео.

Пример 6: Дијалог

Л: Која е Снежана?

Д: Во приказната на цуцињата.

Л:Кој е на сликата?

Д: Една каица. Има дете Снежана

Л:Што се случило?

Д: Калуицата умуе. Каот се озенил со друга. Лоша е има огедао..

Л:какво е огледалото?

Д: Го пасува кој е најубав. Снежана е најубава . Лошата кауица се јути

Л: Што се случило потоа?

Д: Уовецот однесе во шумата. Ја брка, не ја утепа

Л: Што направила Снежана?

Д: Бегауа, став и биуо, ја најде куќјата на цуцињата . Спиеше на кеветот на нив.

Л: Кој се налутил?

Д: И вештеката го скшиа огедаото.

Л:Зошто?

Д: Снезана е најубава. Вештеуката се јути.

Л: Што направила вештерката?

Д: Отуде таму, И даде јабоуко, опасно. Снезана јадеше и паднаа на земја.

Л:Кој бил тажен?

Д: Џузињата пачеуе, ама дошоу пинцот, ја сакау Снежана.

Л: Што направил принцот?

Д: Аааа.....не,самота е па.....ја бацил. Ја земал. Отишоу дома заедно.

Л: Што се случило тогаш?

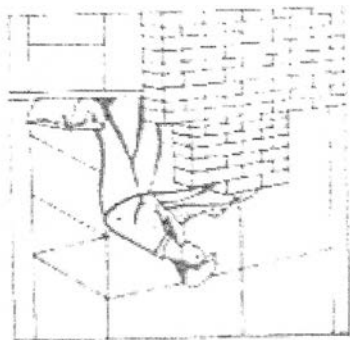
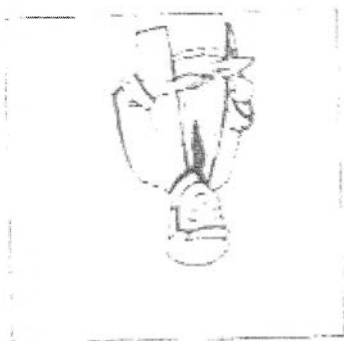
Д: Сите се уадувале, пинцот, Снежана, џузињата.....сите. Павеле свадба и станауе маз и жена. И готово, нема приказна, нема суики.

ПРИЛОГ II

Адаптирани тестови за испитување на морфосинтактската структура на исказот кај двете групи испитаници

5. ZAMENICE (tročog lica)

4. GLAGOLJSKE IMENICE

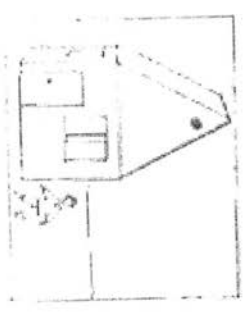
6. PRIIDEVI (poređenja)

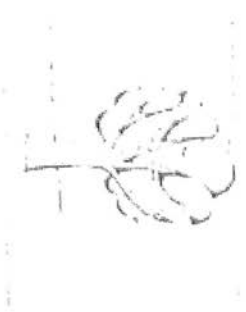
7. GLAGOLI (vršenja)

9. PRILLOZI

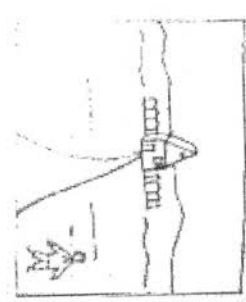
Za mesto

Za pašm

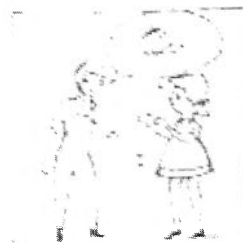
Za vreme

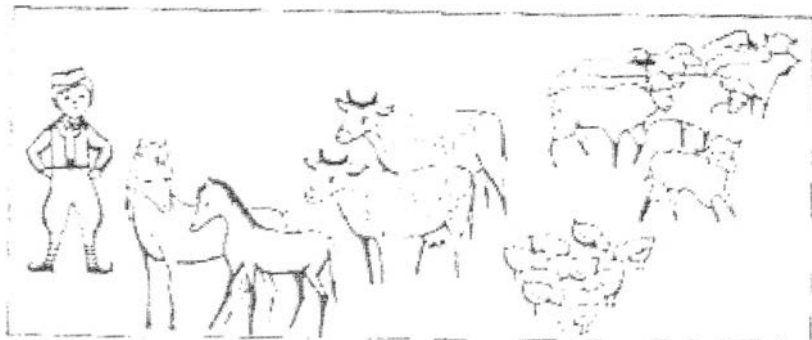
2. ROD

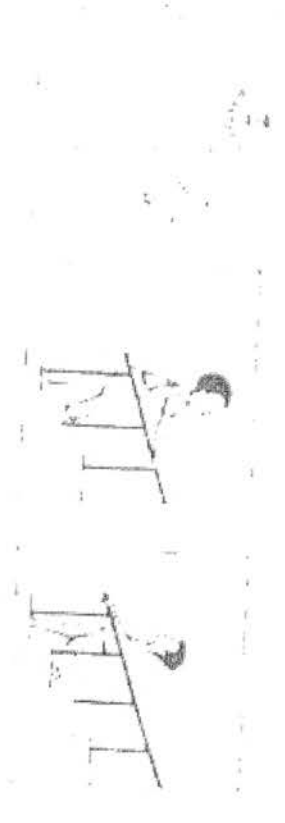
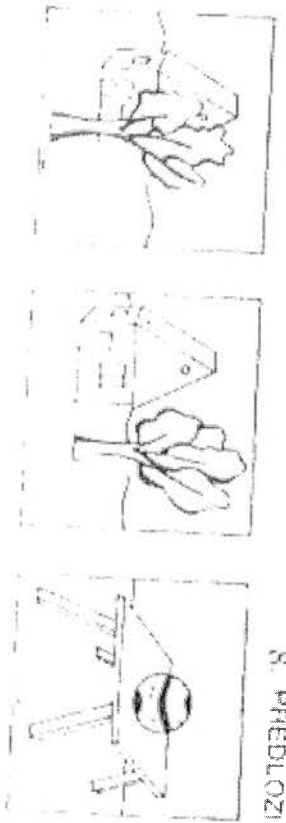
3. PADEŽI

1. MNOŽINA

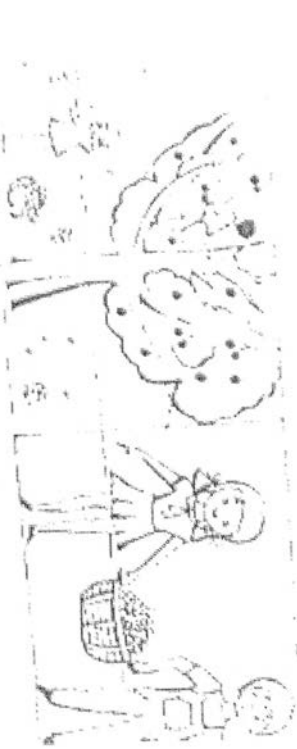
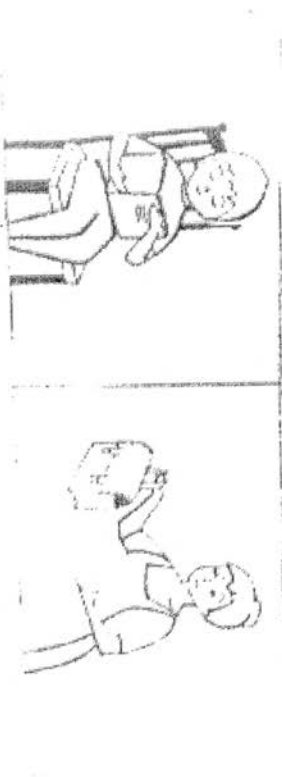
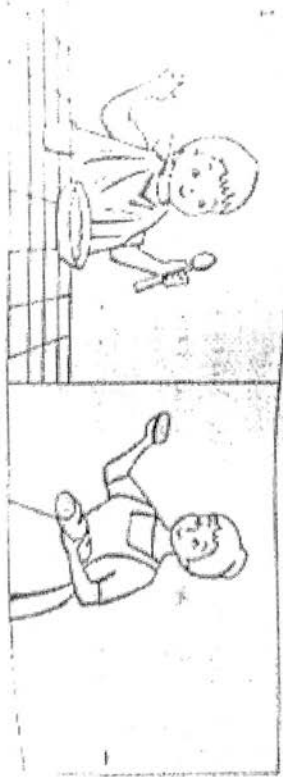
R. PREDLOZI

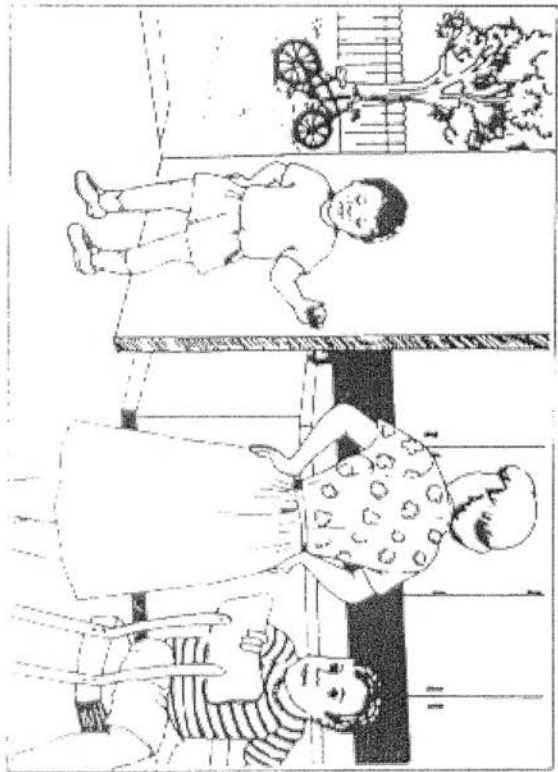

10. SINTAKSA

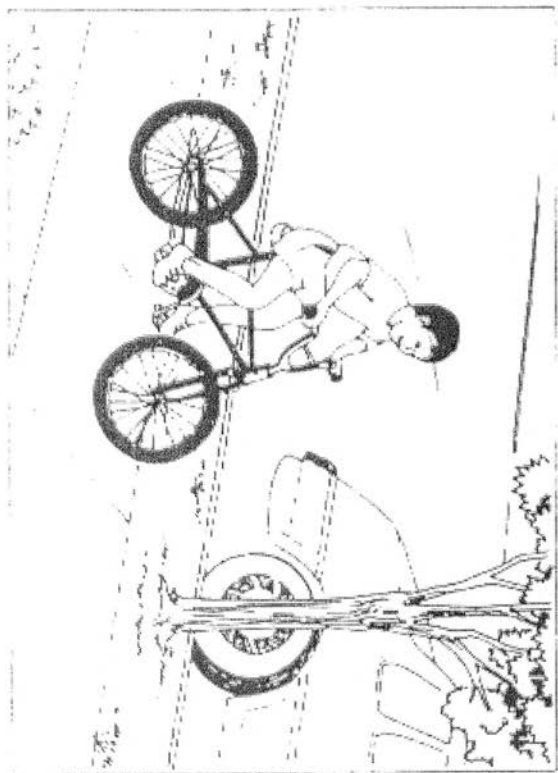
Složená iskazi

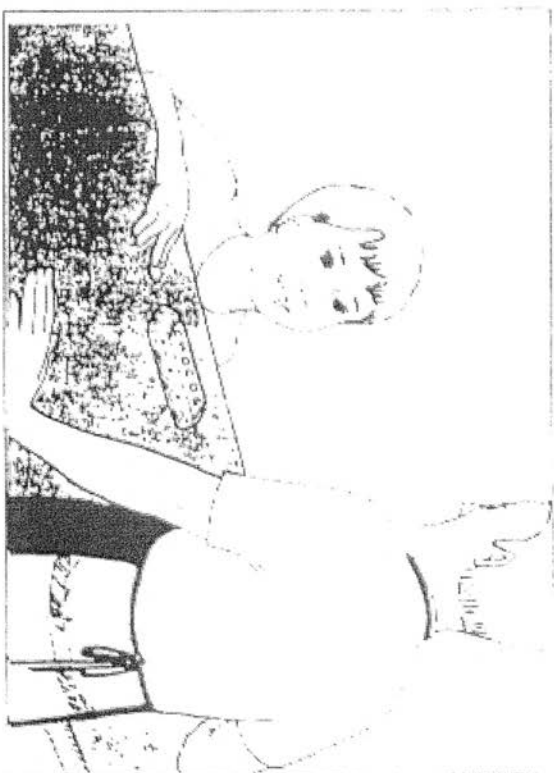
(a)

(b)

(c)

(d)

